

UKF:s pärm Sv6 - Svenngårds samling - Pärm 22, 24, 25, smal grön pärm**Register till innehållet i Gudrun Sandéns renskrift/sammandrag***Fritextsökning fil textfil8.dbf fil: Pärm Sv6 = Svenngårds pärmar 22, 24, 25 + smal grön pärm***Register i fysik ordning****Flik 1-----****Biografier****Willem Boy**, bildhuggare m.m.

Utdrag ur "Scabinaele Protokollen" 1571 31 maskinskrivna sidor varav 3 på franska

3 maskinskrivna blad, koncept för medlemsbladet (ej i UKF:s pärm)

3 handskrivna blad på franska (ej i UKF:s pärm)

Handskrivet av Svenngård om "maitre Guillaume Boyen" (ej i UKF:s pärm)

Jacob Cosswaj, vägmästare på 1600-talet - byggde bl a **Dalkarlsbacken** (3 filer, 27 blad)

Fullmakt för Cosswaj att vara vägmästare - Se även nedan

Memorial för Cosswaj uti sin nyss anförtrödda tjänst, (källa Vägverkets museum i Borlänge)

Boupppteckningar efter Cosswaj

Strödda upplysningar Stäkets färja

Protokolls extrakt angående Cosswaj

Skrivelse från Kungl. Maj:t angående Cosswas intrång på Stäkets mark

En centralstyrelse för det svenska vägväsendet på 1600-talet. Folke Wernstedt

Fullmakt för Jacob Cosswaj och Memorial utförligare. Se även ovan. Vägverkets / Riksarkivet

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen - ett ämbetsverk från stormaktstiden

- artikel i Vårt verk, 1950 av Uno Lindgren. UKF:s pärm a01

Riksvägmästarens instruktion - Jacob Coswaj - artikel i Vårt verk 1955 av Uno Lindgren. p a01

Cosswaj's brev till "Nådige och Gunstige Herrar, Eders Excellenser och Nåder"

Fullmakt för Jacob Cosswa att vara vägmästare (II)

Memorial (II)

Den engelska Mr Cosway, konstnär född 1742

Ur Konstnärslexikon - (tyska)

----- Levnadsteckningar -----

Angående tvist om bänkrum i Ryds och Näs' kyrkor

Båtsman Nils Elg

Madam Margareta Grubb

Soldaten Per Håll

Ryttaren Petter Lund

Flik 2-----**Uppländska sägner och historier - grön pärm***Svenngårds pärm "Uppländska Sägner och Historier " (smal grön pärm)**Sammandrag Gudrun Sandén 2000**Se maskinskrivet original i Svenngårds pärm 48 blad, numrerade här nedan***Herman Svenngård, Stockholms Näs 1959-08-02****Innehållsförteckning**

Uppländska sägner och historier	sid 1
Slagdängor	sid 3
Paschaser	sid 4
Anteckningar ur landsmålsarkivet i Uppsala	sid 5
Inom Uppland förekommande seder	sid 8
Viktor Karlsson: Texter till Stavby-målet	sid 12
J W Lindström berättat för Viktor Eriksson, Stavby 1951	sid 13
Texter till Morkarla-målet	sid 14
Texter till Tuna-målet	sid 14
G Wallentin 1944 Upplands-Ekeby	sid 16
Rasbo	sid 16
Ortsöknamn	sid 17
Uno Markström, 1939, Uppland	sid 19
Rune Lindqvist	sid 20
Gryta socken	sid 22
Torstuna socken	sid 23

Spridda anteckningar om seder och bruk i Uppland, Skuttunge och Bälinge.

Ur Landsmålsarkivet	sid 33
Bland spelmansoriginal och andra tokar i Uppland	sid 35
Sägner, "slagdängor" och paschaser från Uppland, Furuvik.	sid 37
Gulamåla-viten, harpspelaren från Valö	sid 41

Några exempel ur samlingen här ovan

Vantro och signeri - artikel av Herman Svenngård

Flik 3-----**Svenngårds pärm 24****Sockenbeskrivningar från 1940-talet**

Bro och Låssa socknar. Av kyrkoherde Albert Johnsson

Håbo-Tibble socken. Av kontraktsprost J.R. Littmark.

Håtuna socken. Av kontraktsprost J.R. Littmarck.

Stockholms-Näs socken. Av kyrkoherde Ernst Beinhoff.

Västra Ryds socken. Av kyrkoherde Ernst Beinhoff.

Diverse anteckningar 1 - jämte Stäket-fläcken m.m. p24

Ur Häradsrättsprotokoll 1705

Helgöundersökningen av Wilhelm Holmqvist

Ur Revisionsprotokoll för år 1757

Sjalsundspelen av Erik Hermansson

Dålig kopia av ett gammalt fastebrev.

Ett tjugotal ööversatta blad

Protokoll från prostvisitation år 1765

Bengt Arentssons äktenskapshandel 1596
 Brev från kyrkoherde Örn i Ryd till ärkebiskopen ang. 2 trolovade med 1 piga
 Älvsborgs lösen 1613 första terminen.
 Brev från Christina Cronström till Herrarna i Reductions Kommissionen.
 Skattläggning av hemman i Näs socken under olika rubriker i Landsarkivet. mellan åren 1684 - 1851
 Förteckning och avskrifter rörande "Stäket-Fläcken" eller den tilltänkta staden vid Stäket,
 Tomtindelning, gator, ländepplats (hamnplats) m.m. för Stäket-Fläcken
 Bild av torpet Lund och en predikstol.
 Svar på Hernodius klagoskrift
 Stadsfästelse på Magasinsinrättning i Håbo-Tibble
 Johannes Johansson, kyrkvård i västra Ryd intervjuad av Evert Sverkman
 Skolväsendet i Ryd och Näs Ruben Lindberg, artikel i Medlemsblad 1974:1

Svenngårds pärm 25 - diverse anteckningar - 2

Protokoll om klockstapel och sockenstuga 1767

Landsvärnets beklädnad

Svea Hovrätts protokoll

Handskrivna blad om Almare Stäket

Lokalförvaltningen under Gustaf Wasas tid.

Olika gårdar i socknarna

Gällövsta – Brogård – Håtanaholm – Tranbygge – Thorsättra – Örnäs – Thoresta - Signildsberg – Lejondal – Sundby – Aske – Lövsta – Negelstena – Granhammar – Lerberga och Svedjesta - Lerberga.

Spridda tingsprotokoll 1708-1722.

Västra Ryds socken

Anteckningar om handlingar i kammarkollegium

Utdrag ur domböcker 1759-1760- talet

1600-talet korta notiser ur tingsprotokollen.

Utdrag ur Peringskölds och Hadorphs anteckningar från Bro Härad

Aschaneus handskrift av Riksens Råds stadga 1390. (Aschaneus

4 blad rubriker från tingsprotokoll

2 blad med anteckningar ur Riksarkivet gällande Stockholms-Näs.

Reseskildring kallad Bland djur och djävlar i Vår Herres drivhus. Kenya 1953

Ur Riksarkivet med hänvisning till årtal, folie och sidnummer.

"bidrag till Kongl Svea Livgardes historia."

Ur häradsprotokoll

Diverse anteckningar ur landsarkivet.

Kyrkan och klockstapeln i Stockholms Näs reparerades 1676 enligt räkenskaper

Enköping hade ett fall av kolera

Krögare- och gästgiveriordningen av den 29 augusti 1664

Småprotokoll 1703-1712.

Svenska riksdagsakter

Anteckningar ur landsarkivet.

Syn på allmanningen.

Allmogens besvär i Trögds härad.

Stockholms-Näs hembygdsförenings 20 års jubileum - *genomslagskopia bilagd här*

Vantro och signeri

Diverse handlingar rörande hembygdsföreningen

Redogörelse för Körningska gravmonumentet

Gåvobrevet för hembygdsgården

Soldattorpet i Knektbacken

Några medlemsblad
Några fotografier

Med Hushållningssällskapet under 150 år

Bro och Håbo Hushållningsgille, måndagen 6 april 1964
fritextsökning i Memo II Texter Se även p32 H

Flik 4 -----

Några udda dokument

Skrivelse från Kungl Maj:t 1664-78, (i UKF:s pärm)

Brev till ärkebiskopen 1675, (i UKF:s pärm)

Dubbletter av 14 ej översatta skriftliga handlingar - 1666, 1700, 1725 (i UKF:s pärm)

Länkar endast vid blå text

Flik 5 ----- **Ej i Sveenngårdska samlingen - komplettering aaaaaaaav Börje Sansén**

Väghistoria - se även UKF:s pärm p5, UKF:s pärm Sv6, A4-häfte Vägar 1

Kompletterande material lämnat till UKF av Jan Olof Montelius, Vägverkets museum i Borlänge

Mapp med 31 kopierade sidor ur riksarkivets samlingar med handlingar angående Jacob Cosswa

- beställda av byråsekreterare Uno Lindgren (senare chef för vägmuseet) (i UKF:s pärm)

1665-09-18 Uppmaning från regeringen till krigskollegiet att borttaga Stäkes backa (i UKF:s pärm)

1665-11-06. Landshövding Gyllenstierna uppmanas av regeringen att förbättra vägarna (i UKF:s pärm)

1665-11-08. Betalning till Cosswa och underlydande för arbetet med Stäksbacken (i UKF:s pärm)

1665-11-24. Betalning och medalj till "Cronans Architect Jean de la Walle" (2 blad) (i UKF:s pärm)

1666-12-15. Fullmakt för Cosswa att vara "vägmästare" (3 blad)

1666-12-15. Memorial varefter Cosswa har att rätta sig (8 blad)

Odaterat brev från Cosswa angående en tvist om en åkertäppa i Jönåker (i UKF:s pärm)

1683. Cosswas brev till Kungl Maj:t med anledning av utebliven lön (3 blad) (i UKF:s pärm)

Odaterat Cosswas nådeansökan till Konungen för det dråp han begått (3 blad) (i UKF:s pärm)

Mari Cosswa brev till Konungen med anledning av ovannämnda dråp (i UKF:s pärm)

Väghistoriskt material .erhållet 2000-02 av Vägverkets museum i Borlänge

Väg och vattenbyggnadsstyrelsen - ett ämbetsverk från stormaktstiden

- Ur Vårt Verk årg. 2 1950 nr 1. - Personaltidning. Uno Lindgren

- Ordalydelsen i instruktionen för Jacob Cosswa (Cosswaij) att vara vägmästare

Riksvägmästarens instruktion. Artikel av Uno Lindgren i Vårt Verk 1955

Riksvägmästaren. Artikel av Uno Lindgren

- Föreningen Sveriges Vägmästare (FSV) Minnesskrift 1927-1977 (i UKF:s pärm)

Väghistoria från Stäket till Draget. Källförteckning. 5-poängsuppstas Gredenman/Gåvefelt Ht 1999

Väghållningens historia i årtal - Ur vägverkets historiska databas

Vinterväghållning. Ur Vägverkets historiska databas

Litteratur rörande inventering av vägar, broar, milstopar m.m. **Sökord:** inventering,

- Vägverkets litteraturhist.litteraturdatabas. 17/5 2000 (i UKF:s pärm)

Väghistorisk litteratur rörande Stockholms och Uppsala län. Sökdatum: 1999-08-20

- **Sökord:** Stockholms län, Ncabb, Uppsala län, Ncab (i UKF:s pärm)

Litteratur förande förhistoriska vägar och broar. **Sökord:** Förhistorisk väg bro, medeltida väg bro, vadställe, kavelbro, hålväg, runstensbro, Pilgrim, Eriksgatan. (i UKF:s pärm)

Förord -Anvisningar

Vilhelm Boy - Svenngårds samling - Pärn Biografier - p22

Bearbetat av Gudrun Sandén 2000-09-19

Utdrag ur "Scabinaele Protokollen" 1571.

2½ blad på franska. 28 blad på svenska

Mäster Vilhelm (Willem Boy) började sin tjänst hos konungen Gustaf Vasa som konterfejare. Hans lön var 200 daler silvermynt kontant, en hovdräkt och säd och andra livsmedel.

En daler var först 3 sedan 4 mark enligt jämförelse med den tyska thalern. På grund av utprägling av det underhålliga myntet sjönk värdet till 24 mark på dalern under konungarna Erik och Johans tid. Dalern utgjorde under dessa tider medelpriset på 1 hektoliter säd, 4 kg koppar och 8½ kg smör. Detta var varor som landet huvudsakligen producerade.

Den 28 februari 1562 reste Vilhelm Boy till Antwerpen och i juli 1565 kom han till Stockholm. Av Johan III fick han 1600 mark silvermynt årligen och dessutom säd, humle, en hovdräkt och bostad.

Vilhelm Boy återvände sannolikt till Belgien, där han i sex år arbetade med det flera gånger avbrutna arbetet med Gustaf Vasas sarkofag. 1572 reste han till England för att köpa marmor och alabaster till arbetet. Redan året innan hade han kunnat sända de viktigaste delarna till Sverige nämligen statyerna av konungen och hans båda hustrur. Men det kom hinder i vägen. 1567 hade Vilhelm Boy lånat 1000 daler och obligationen befann sig i händerna på en dam i Antwerpen, Elisabeth Comperis, änka efter Philippe de Pottere. När hon hörde att statyerna befanns sig i Antwerpen, tänkte hon sig att försäkra sig om betalningen. Hon presenterade obligationen för stadens magistrat och då svaranden inte infann sig togs statyerna i beslag.

Lyckligtvis fick Boy höra talas om den fara, som hotade hans verk och lyckades utverka uppskov med att lösa obligationen och få kontakt med konung Johan.

Man kan föreställa sig vreden hos kungen, som var mycket mån om sin konungsliga värdighet, när han fick se borgarna i en handelsstad behandla monumentet, där hans faders aska skulle vila, som vilken handelsvara som helst. Svenska rådet var tillsammans med konungen i Kalmar och fick se breven som Vilhelm Boy sänt. Konungen råddes att skriva till hertigen av Alba, att han hade tillräcklig bakgrund till att betala sina skulder och att beslaget skulle annulleras. Sedan anmodades de nederländska handelsmännen som var i Stockholm att uppmana sina bröder i Antwerpen att avstå från beslaget, då de annars riskerade förlora den uppskattning de hade i Sverige. De skulle dessutom skaffa borgen och lämna en summa i Sverige som väl täckte gravvårdens värde.

Konungen skrev den 1 juli 1572 till hertigen av Alba och bad honom betala och se till att de som beslagtagit monumentet skulle avstå och skicka gravvården till Sverige. Han ansåg att det var absurt att fördröja ett kungligt monument för en så obetydlig saks skull och att sätta igång en juridisk aktion istället för underhandlingar. Ett par dagar senare sände han ett nästan likalydande brev till de aktningsvärda och våra kära, älskade råd och borgmästare i staden Antwerpen.

Efter att ha fått kungens brev underhandlade hertigen av Alba med magistraten. I brev av den 4 september 1572 redogjorde magistraten för ärendet. På regeringsrättens order gav magistraten en exposé över den ovanliga processen. Där står bl a att man funnit att Vilhelm Boy till yrket är stenhuggare och skulptör av bilder, epitafier, monument o dy. Han arbetar såväl i sten som metall. Han är borgare och innevärdare i staden Maline i Belgien och även anställd i konungens av Sveriges tjänst. Han har åtagit sig att på salig kung Gustafs vägnar, medan han levde och efter hans död för kung Erik, hans son, utföra en gravvård av sten och annat material.

Under arbetet med detta monument har Vilhelm Boy i Antwerpen upplånat 1000 daler för att användas till kungens affärer. Han lovade att betala dem där eller i Sverige inom 6 månader till en ränta av 12%. Skuldsedeln har transporterats på M:lle Elisabeth Comperis, därför att gäldenärerna inte var anträffbara här och då låtit utmäta och beslagta vissa av Vilhelm Boys stenar och statyer. M:lle Comperis anlade

process i Viershare och fick i överensstämmelse med stadens lagar begärd exekution på stenarna och statyerna

Vilhelm Boy inställde sig och begärde att ärendet skulle uppskjutas en 7-8 månader för att han skulle kunna uppfylla sina skyldigheter mot konungen av Sverige. Han menade att damen skulle få sin fordran betald av konungen, vilket han hade lovat.

Trots att Elisabeth motsatte sig hans begäran och hon hade lagen på sin sida, fick han sitt uppskov, med hänsyn till Konungen av Sverige och den ringa skada käranden skulle lida. Vi känner inte till om Elisabeth Comperis fått sina 1000 daler eller icke, men beslaget förklarades ogiltigt. Mäster Vilhelm uppsköt sin återresa till Sverige några år. Olyckor som drabbade hans land och i synnerhet plundringen av staden Maline blev den verkliga orsaken till dröjsmålet.

Sarkofagen anlände oskadd till sin bestämmelseort och fanns där åtminstone 1583 enligt ett brev av den 8 september detta år. I brevet befallde kungen sin fogde på Uppsala slott att taga emot och underhålla vid sitt bord Arent Palardin. Han var kungens tjänare och stenhuggare och blev sänd till Uppsala för att hugga in en inskription på skulpturen av salig kung Gustaf och utföra andra saker som konungen beordrat genom Vilhelm Boy. Erik Lassota von Steblau, en österrikisk adelsman, som hållits i fängelse i Sverige, noterade i sin dagbok, att detta monument var den förnämsta prydnaden i katedralen. M Galesloot har lämnat en notis om sarkofagen och en bild. Monumentkroppen, som vilar på några steg sandsten, är gjord av rödaktig marmor och mäter 1 m 36 cm i höjd, 2 m 77 cm i längd och 2 m i bredd. På locket ligger statyerna av konungen och han 2 första gemåler, Katarina, prinsessa av Sachsen-Lauenburg och Margareta Leijonhuvud. De tre statyerna är av vit marmor med kronorna och spirorna av förgylld brons. Pelarna i hörnen av monumentet är 1 m 68 cm höga och likaledes av marmor, likaså fälten på sockeln av sandsten på vilka de vila. En plåt, bärande en inskription och placerad vid huvudändan är av svensk ölandsmarmor. Vapensköldarna som pryda sidorna av monumentet är av ciselerad brons målade och förgyllda och inlagda med färgade stenar.

Under Vilhelm Boys frånvaro, hade konung Johan ägnat sig åt sin passion för arkitekturen. Han hade låtit bygga om Franciskanerkyrkan i Stockholm. Han satte igång reparationer och nykonstruktioner på Vadstena slott genom Arent Roy. I Uppsala anlätades Franciskus Paar och i Kalmar Baptista Paar, som senare åtog sig konstruktionen av Älvsborgs slott. Men det som sysselsatte kungen mest var ombyggnaden av Stockholms slott. Det blev höjdpunkten i vår konstnärs liv, som han kom att syssla med i 16 år.

Stockholms slott grundades i mitten av 13:e seklet. Vid olika tidpunkter blev det förstört av eldsvådor ombyggt och utvidgat i synnerhet av Gustaf Vasa och hans son Johan. Från tiden vid Johans död finns den första avbildningen av slottet. Det utgjordes av en byggnadsmassa med tre gårdar. I hörnen fanns små torn och i mitten ett 254 fot högt torn, kallat Tre Kronor. När man passerat fästningsvallen och vallgraven och träder in genom östra porten kommer man till en förgård, varifrån en välvd gång leder till stora gården. Slottskyrkan ligger i norra hörnet och i väster höjer sig de tre våningar, som är kungliga familjens bostad. Dessa båda byggnader tillhör till största delen Johans tid. Åt söder kommer man in på tredje gården där tornet Tre kronor finns. Det fanns ingen harmoni mellan de olika delarna av slottet, men ändå glänste det genom sitt läge på en liten höjd vid stranden och genom sina omfattande dimensioner. Man kan göra sig en föreställning om storleken, när man vet att utom den kungliga familjens våning och kyrkan innehöll slottet arsenalen, statens bibliotek och arkiv, våning för ståthållaren och hans kansli, kaserer, vaktlokaler, fängelser och lokaler för appellationsdomstolen och nästan alla statens kollegier och byråer. Den 7 maj 1697 utbröt en våldsam eldsvåda på en av slottets spannmålsvindar. På mindre än 24 timmar förstördes den stora byggnaden helt.

Kung Johan anförtrodde byggnadsarbetet på slottet åt en artist kallad Anders Målare (Anders Larsson). Han var, som det påstods en framstående arkitekt. Men i början av 1573 klagade kungen i några brev att mäster Anders på grund av ålder och sjukdom inte kunde vägleda dessa byggnadsarbeten på lämpligt sätt. Kungen var inte nöjd med hans arbete på Svartsjö, där han också var sysselsatt. Han fortsatte dock arbetena till juni 1574. I brist på bättre anförtrodde då konungen arbetena åt sin barberare och kammartjänare, Philippe Kern, en tysk äventyrare och ärkeskojare. Man kan anse att konungens

utnämning av Kern var helt orimlig. Kungen var dock själv så involverad i dessa byggnadsarbeten, att han trodde sig känna till alla detaljer i arkitekturen. Det dröjde inte länge förrän murarna och målarna som skulle arbeta på slotten flydde och gömde sig. Mäster Philippe lånade så mycket material ur slottets förråd, att han kunde bygga sig ett eget hus i staden. I en specifikation har han för att inte ensam så för misslyckandena, tagit upp namnen på sina underordnade. Där finner vi Vilhelm Boy första gången sedan hans återkomst. Han hade debiterat 6 dussin bräder den 25 juni 1576. Han gjorde slut på Kerns övertag. Ett brev från kung Johan den 10 juli 1576 talar om att Boy ledde en del av arbetena och 1577 tituleras han mäster Vilhelm Boy, arkitekt på Stockholms slott.

Nu har han passerat de tre konsterna, först målare, sedan skulptör och till sist arkitekt. Hans arbete var nog ingen sinekur. Han var chef för 11 murare, 6 stenhuggare, 5 finsnickare med 2 lärlingar, 4 svarvare och 5 målare etc, allt som allt 94 hantverkare. Dessutom var några hundratal bönder inkallade för att göra byggnadsdagsverken. Han var intendent och styrelseman för slottet, med uppgift att vaka över att leveransen av nödvändigt material kom fram. Som chef hade han en otålig kung, som inte tålde några invändningar och vars finanser inte stod i proportion till det stora och dyra företaget. Visserligen hade han en god inkomst för sitt arbete. För år 1577 erhöll han 200 daler silvermynt, 144 hektoliter säd, en hovdräkt, 10 skålpund humle, 1 tunna salt, 1 tunna smör, 3 oxar, 8 får, 6 grisar, 2 tunnor lax, 1 tunna torsk, 170 kg torkad gädda, 1 tunna strömming, foder till en häst. Totalt värde 399½daler. Kungen försökte visa sina arkitekter erkänsla.

Det går inte att i efterhand ge en riktig bild av Vilhelm Boys arbete på slottet. Byggnaden finns inte kvar och ingen hade gjort en detaljerad beskrivning över arbetena. De gamla arkitekternas utkast har gått förlorade. Det enda som finns är räkenskapsböcker, men det räcker inte för att få en heltäckande bild av arbetet. När kungen var utanför huvudstaden skrev han brev med instruktioner och order. När han vistades i staden upphörde dessa källor till underrättelser. Om perioden 1581-1583 vet vi inget.

Det parti av slottet, där den kungliga våningen låg reparerades under Vilhelm Boys tid. Mot slutet av 1577 blev drottningens salong, en närliggande sal och konungens vanliga rum klara.

Två år senare gjorde Vilhelm ett förslag till en fial att sättas på fästningsvallen. Kungen ansåg att det skulle ta för lång tid och beordrade honom att göra en skiss till en balustrad istället. Kloten skulle ta för lång tid att utföra i sten, utan kungen föreslog kanonkulor, som man målade eller förgyllde. Samtidigt byggdes trapporna på sydslutningen. Litet senare blev norra porten försedd med ett torn med spira efter ritning av Vilhelm Boy, som samtidigt högg de kungliga vapnen i sten och placerade dem över porten. Han arbetade också med salongen med eldstaden, korridoren mellan balsalen och köket, vattenledningen, den stora salen och trappan ända fram till 1586. Då var det dags för dekorerings. Kungen beordrade inköp av röda och gröna tyger att klä väggarna med samt att målare Baptiste von Outher skulle köpa bladguld och bladsilver samt färger han behövde. Kungen kallade också till sig en av sina polerare Jöran (George) von Huyde, som skulle medföra de två bonader han arbetat med. 1590 flyttade den kungliga familjen i på slottet.

1586 koncentrerar Vilhelm Boy sin verksamhet på byggandet av slottskyrkan och dekorerings av den stora fyrkantiga salen. Kyrkan grundad 1577 upptog mer än hälften av byggnaden och upptog norra sidan av borggården. Den var 130 fot lång och krönt av ett klocktorn. Man gick in genom en port från borggården, men det fanns en mindre port som stod i förbindelse med resten av slottet. Den 10 januari 1588 skrev konungen ett brev med instruktioner och ideér, hur det skulle ta sig ut. Vi vet dock inte om det blev genomfört. Kyrkan hade tre skepp, varav det i mitten var högre än de andra. Ljuset kom in genom takfönster. I de båda andra skeppen kom ljuset från 12 välvda fönster, som satt ganska högt upp. Väggspeglarna var av polerad marmor med fält prydda av inskriptioner och förgyllning. Ovanför varje dörrstycke satt en stor alabasterängel med guldvingar. valven bars upp av rödaktiga marmorpelare med kapitäl av förgylld brons. Samma material hade använts till gallret runt koret, liksom ornamenten i form av rosor som fanns på slutstenen i varje varv. I ett sidogalleri stod orgeln. Kungen uppmanade arkitekten att pryda kyrkan på det mest storslagna sätt, vilket nog blev mer storslaget än smakfullt. Mäster Vilhelm återsände ibland konungens förslag, som han fann för enkla och otympliga. Byggandet fortskred dock. 1589 ägnade sig Vilhelm åt klocktornet. 1591 beställdes bly och glas till fönstren. Vi vet inte om invigningen inträffade i varken konungens eller arkitektens levnad.

I samma flygel där kyrkan låg fanns också den stora fyrkantiga salen. Kungen fick idén att göra taket av koppar, som förgylldes och försilvrades. Arbetet påbörjades 1586 av Vilhelm Boy, som troligen gjort skisserna efter konungens anvisningar. Han anlidade samma kopparslagare som gjort kungens badkar. 1587 är arbetet inte klart och koppartillverkarna och guldsmederna i Uppsala uppmanas att fortsätta arbetet under Philippe Kern, som nu var styresman för Uppsala slott. Arbetet skred långsamt fram. Taket blev mycket dyrt. Bara kostnaderna för förgyllningen av takfrisen kostade kunden värdet av 100 skeppspund (17000 kg) koppar den 11 juni 1588. Detta räckte inte och den 6 juni 1589 skickade han 30 ungerska guldfloiner med vilka den stora takknappen skulle förgyllas. Den 20 april 1588 fick Vilhelm Boy ett brev från kungen, där han uppmanades att hitta ett sätt att pryda lansarna och kartuscherna mellan taket och fönstren. Dessutom ville kungen ha en steneldstad i fint arbetat snitt. Korridoren mellan kyrkan och stora salen var målad i grönt, Nu ville kungen att mästare Vilhelm skulle dekorera den. Intill den stora salen låg en mindre och där beordrade kunden Vilhelm att sätta upp en stjärna med åtta spetsar i taket. Han ville också ha dekorationer i hörnen av taket.

Under de sista åren av Vilhelms liv gjorde han skisser till förgyllda taklister i matsalen. Fälten mellan listerna målades i grönt och över fönstren sattes vapensköldar och andra ornament. Han klädde också väggen i sommarsalen med kvadersten liksom de två tornen som krönte östra portalen. Över porten satte han en vapensköld, huggen i sten, innehållande de kungliga vapnen, stödda av lejon, 7 fot höga. Utförandet av vapensköldarna anförtroddes Arent Palardin. Spirorna på tornet Tre Kronor höjdes, den ena med 20 fot och den andra med 30 fot.

Byggnadsarbetet synes helt upptagit tiden för den till tämligen framskriden ålder komna arkitekten. Kungen hade hela tiden nya projekt för sin favoritarkitekt. Vilhelm Boys arbetsbörda genom ombyggnaden av Stockholms slott var betydande. Till det gamla franciskanerklostrets kyrka i Stockholm, som genomgått en fullständig ombyggnad åren 1568-1576, beordrade kungen 1581 borgmästaren att där låta bygga en hög och vacker spira. Ritningen behagade inte kungen. Den 24 mars 1584 skrev han till Vilhelm Boy och beordrade honom att göra ändringar. Utförandet av Vilhelm Boys förslag blev fördröjt till 1589. Genom en skrivelse den 6 januari detta år tillsades borgmästare Olof Gregersson att låta bygga tornspiran efter Boys förslag och klä den med koppar. Tornspiran var enkel, smal och 291½ fot höjd. Den förstördes 1835 av ett blixtnedslag.

I det inre av Stockholm grundade Johan 2 kyrkor. Den ena tillägnad S:t Henrik, biskop och apostel i Finland och den andra S:te Trinité (den heliga treenigheten). Av Eric Lassota, som besökte Stockholm i april 1593 vet vi att den förstnämnda kyrkan köptes och användes av finska samfundet och även av det tyska. Då hade grunden till den andra bara nått en höjd av 6 fot.

Byggandet av S:t Henrik nämns redan i ett brev 1584 och att Vilhelm Boy leder arbetet. Den 10 januari 1588 beordrar kunden Boy att dekorera den västra gaveln och bygga en tornspira så hög som möjligt utan att borttaga spiran som redan var ornerad. Boys förslag förkastades av kungen, som ansåg dem vara för simpla. Kungen föredrog att låta anbringa spiror och annan grannlåt.

Kyrkan S:te Trinité grundades 1589. Vilhelm Boy gjorde ritningarna men arbetet anförtroddes slottsintendent Anders Larsson. Det kom en hel grupp stenhuggare från Öland för att preparera stenarna. Vid kungens död var kyrkan långt ifrån färdig och blev det heller aldrig.

S:t Henrik ombyggdes och utvidgades i början av 1600-talet. Karl IX gav den till tyska församlingen, som ändrade namnet till S:te Gertrud.

På en ö i Mälaren byggdes på 1400-talet ett kloster kallat Svartsjö. Gustaf Vasa gjorde det till kunglig domän och kungarna Erik och Johan byggde ett slott. Arbetet leddes av samma arkitekter som arbetade på Stockholms slott. I "Suecia antiqua et hodierna" av greve Dahlberg finns en bild, som visar en stor fyrkant krönt med en kupol och små torn. Framför slottet var en rund gård omgiven av 2 våningar arkader. Det är omöjligt att ange vilken del av slottet som Vilhelm Boy deltog i, men 1579 var han sysselsatt med kupolen och tornet. 1580 korresponderar han med kungen om taktäckningen. 1586 iordningställer han de kungliga våningarna och ett kapell nära slottet. Två år senare blir omgivningarna ordnade efter en plan han ritat. Arbetet främst på kapellet fortsatte, men arbetet på Stockholms slott gav honom inte tillräcklig

tid att följa på nära håll, vad man gjorde på Svartsjö. I början av 1591 kom kungen på besök. Intrycket som byggnadens tillstånd gjorde på honom, var inte det fördelaktigaste. Han hade hoppats, sade han i ett brev till intendenterna vid Stockholms slott som med Vilhelm Boy delat omsorgerna om byggandet, att helt finna Svartsjö i ett bättre tillstånd. Rosen över altaret i kapellet var sönder, liksom fyrkanterna som inramade samma ställ och altaret saknade altartavla. Vilhelm Boy borde sända någon att reparera rosen och låta en finsnickare och målare i Stockholm utföra en altartavla "med lämpliga målningar".

I ett av rummen på nedervåningen var tegelstensbeläggningen bara färdig till en del, resten var täckt med lösa brädor. Kungen blev dock inte vred, när han upptäckte att i en korridor, där taket var välvt, bara var spänt duk bestruken med kalkmjölk. Byggnaden var på väg att bli färdig när döden ryckte bort arkitekten. Huset förstördes att brand ett sekel senare.

Helt visst var Vilhelm Boy inte född till arkitekt. De flesta av hans byggnader drabbades av brand bl a Kungsör och Drottningholm.

En plats kallad Torvesund i närheten av Stockholm, blev drottning Katarinas kära hem. där bodde hon i lyckliga dagar i ett litet trähus med make och barn. Kung Johan trivdes inte med det pastorala livet och ansåg det under sin värdighet att bo i ett hus, som han betecknade som en koja. Alltså beordrade han mästern Vilhelm att bygga ett slott. Det blev färdigt 1581 och fick till ära för Katarina namnet Drottningholm. Om Katarina trivdes lika bra där som i "kojan" vet vi inte. Hon dog snart efter invigningen. Kungen fann dock slottet helt i sin smak och började bygga ett nytt slott efter samma ritningar i Kungsör. Grundat 1580 blev detta slott inte helt färdigt i kung Johans livstid. 100 år senare blev det Karl XI:s älsklingstillhåll. Det brann 1822. På Drottningholm grundade Nicodemus Tessin redan 1661 det nya slottet på ruinerna av Vilhelm Boys byggnad. Det blev ett av de vackrare byggnadsverken i Norden.

För att komplettera listan på Vilhelm Boys byggnadsverk måste nämnas att han 1583 gjorde en ritning till ett hus, som skulle byggas vid Stäket. Konungen brukade vanligen tillbringa natten på platsen vid sina resor mellan Västerås och Stockholm.

Enligt kungliga brev var det troligen meningen att Vilhelm Boy skulle bygga ett slott i närheten av Köping och ett fästningstorn vid Vaxholm. Men det vet man inte säkert. I sin beskrivning av Riddarholmskyrkan påstår M Rothlieb att Vilhelm Boy skulle ha gjort ritningarna till St Jacobs kyrka, grundad 1588. Det är mycket sannolikt, men kan inte bevisas.

Vid sidan av all byggnation sysslade Vilhelm fortfarande med skulptering. Han gjorde drottning Katarinas grav i Uppsala domkyrka och hennes dotter Isabellas grav i Strängnäs domkyrka. Även om det inte finns bevis i skrift för att det är Boys verk, känns de igen på de karakteristiska dragen som utmärker Gustaf Vasas grav.

Prinsessan Isabella, föddes 1564 på Gripsholms slott, där hennes föräldrar hölls fångna av kung Erik. Hon dog som tvååring och begravdes i Strängnäs domkyrka. Det var inte förrän långt senare som Johan fick idén att upprätta ett monument över henne. Vilhelm Boy reste i september 1580 till Strängnäs angående graven i domkyrkan. Den 31 september kommer ett brev från kungen angående gallret som skall placeras runt graven. Monumentet är mycket litet och mycket näpet. Det består av en fyrsidig sarkofag täckt av en marmorplatta, på vilken statyn av den lilla prinsessan vilar. Hon är klädd i sin vackraste klänning och håller sina små händer knäppta i bön. På ena sidan är inristat prinsessans titel och på motsatta sidan står:

REGINA PROGENIES PARVO HOC ISABELLA SEPULCRO
 SPES QUONDAM PATRIS MAMORE TECTA JACET
 CUI SPATIUM IN TERRIS IDEO BREVE CINTIGIT AEVI
 ESSET UT IN CAELIS LONGIUS ANTE DEUM

Drottning Katarina, dotter till kung Sigismund av Polen och prinsessan Bona Sforza av Milano, dog i Stockholm den 16 september 1583. Konungen drömde genast om ett monument över hennes grav. Redan den 29 samma månad sände han bud till stenhuggare i Linköping, att komma till Stockholm och hjälpa till med arbetet. Begravningen skedde 15 februari 1584 i Uppsala och monumentet var till en del färdigt redan då. Det finns ett brev från kungen av den 29 januari 1584 till chefen för kopparverket vid Wetinge nära Stockholm, Guillaume de Wyk. Han säger sig ha hört att Vilhelm Boy inte gjort nödvändiga anstalter angående kopparplåtarna till drottningens gravvård, vilka redan borde varit färdiga. Han beordrade Guillaume de Wyk att genast låta utarbete de tre plattorna som man behövde. Den lilla plåten skulle skickas med bud redan nästa lördag, medan de andra två plåtarna kunde sändas i början av nästa vecka.

Mäster Vilhelms hustru Margareta Larsdotter överlevde honom. Hon hade tidigare varit gift med sekreteraren vid Myntverket Martin Myntskrivare. I oron mellan kung Erik och kung Johan hade han anslutit sig till den senare och blev dödad av Erik, som beslagtogs hans egendom. Enligt brev av den 27 juli 1571, till änkan och arvingarna fick hon egendomen Bona på Munsö, utanför Stockholm. Fru Margareta blev under någon tid oldfru på Stockholms slott. När hon fick underskriften på äganderätten till Bona 1576 kallas hon Vilhelm Boys hustru. Vi vet inte när äktenskapet ingicks. De hade sannolikt inga barn. Vilhelm Boy har en dotter, gift med Lucas von Quickelberg. Margareta Larsdotter levde 1600 men var död 1604.

Här slutar våra anteckningar om mäster Vilhelm Boy. Han var förvisso ingen stor artist. Om man dömer av de verk vi känner var hans begåvning inte tillräckligt rik på idéer för att bryta nya vägar eller skapa konstverk, som markera en utveckling. Däremot var han en skicklig översättare av sin tids idéer. Genom växlingen i hans begåvning och pålitligheten i hans kunskaper, gör han sig utan tvivel förtjänt av en framstående plats bland 16:e århundradets belgiska konstnärer.

3 maskinskrivna blad med anteckningar inför ett nytt medlemsblad av Herman Svenngård 1960.

3 handskrivna blad på franska.

Handskrivet av Svenngård om Cet artist appellait maitre Guillamme Boyen.

Vi vet inte var han var född, hur gammal han var eller var han hade studerat. 1869 har någon gått igenom elevlistorna vid de olika artistgillena i Belgien utan att finna honom. Efter Gustafs död bevakade mäster Vilhelm sin plats hos han efterträdare Erik XVI. En utbetalning 1561 i silver kontant på 1000 mark till mäster Vilhelm. Den summan var lika med 200 daler. Den första perioden i Sverige är helt hölj i dunkel utom vad han fick i lön. Hans titel var nu bildmästare och inte målare. Därför drar vi slutsatsen att Vilhelm visat sin talang som skulptör, vilket kungen drog nytta av. Han fick pryda den kungliga bostaden med produkter av sin mejsel. Han hade vetat att vinna kung Eriks högaktning för när kungen beslutat att låta upprätta ett storslaget monument på sin faders grav i Uppsala, anförtrorde han uppdraget till mäster Vilhelm. Detta uppdraget var dock för stort att utföras i ett land utan vit marmor och där konsten att gjuta och sicilera brons var nästan okänd. Försedd med 600 daler reste Vilhelm Boy den 28 februari 1562 till Antwerpen.

Kung Erik tyckte om ståt, spel och vackra kläder. Han sökte nu också en hustru och vad vore naturligare att han satsade i vackra guldsmedsarbeten. Den 28 juli 1562 sänder han tre brev till Antwerpen. Ett till de guldsmeder, där han beställt smycken. Ett till borgmästaren och magistraten med anledning av juvelerararbetena. Ett till Vilhelm Boy med ett uppdrag angående samma juveler. Flera brev från kungen anländer till Antwerpen under de här åren. Den 3 maj 1565 ett till Hans Glaser, borgare i staden, angående den kungliga krona och spira, som Eric hade beställt. Brev till andra guldsmeder angående silverpjäser och smycken finns registrerade. 1565 återvänder Vilhelm Boy till Stockholm.

Vägmästare Jacob Coswaj.

27 handskrivna inte översatta blad ur Svenngårdska samlingen.

Följande försök till översättningen och sammandrag gjord av Gudrun Sandén år 2000.

Forts. i filerna bio3-Coswaj.doc, bio4-Coswaj.doc

Se även delvis samma dokument som UKF erhållit av vägmuseet i Borlänge.

De är stämplade avskrifter från Riksarkivet

Februari 1666 Datum.

Penningar är deputerat vorden, att undfå och bekomma: varföre ville General Inspektoren Vål. Crispinus Flügge honom 100 daler kopparmynt av medel emot kvittens.

Undertecknat Gustavus Bonde, Gust C Baner, Clas Rålamb. J Schüttheilm, G Palmqvist, Lars Arfwidsson, P Persson

Till Räntekammaren för Condukteuren Jacob Coswaj på 120 daler

såsom Hans Kongl Maj:ts vår allranådigaste Konung beordrat Condukteuren Jacob Coswaj att resa till Tälge och darsammastädes göra en Pertiment avmätning på djupet vid Tegelvreten snarast farten fordras förmenast skall gå igenom, av detta Collegio förmedelst dess erkomna brev av den 13 hujus anbefaller honom till resepengar

Datum 1666 februari.

Sig av dem han med sig haver 120 daler kopparmynt tillställes låta; alltså och emedan ty till församt följde därav hava honom dem samma anordnat av Cammarens handpenningar att undfå är bekomma: Varföre ville räntemästarna Vål. Berge Cronberg honom förekomma 120 daler av de berörda medel emot kvittens förnöja. Undertecknade Gust Baner, Clas Rålamb, J Schüttheilm, G Palmqwist, And Lindberg

.....

Till H Carl Sparre för Registratören i Hovkansliet Per Ivarsson på 600 daler för 1666 års lön.

Ett svårtytt blad med utbetalningar.

.....

I juni. Kammarrådet Schüttheilm proponerade om summan, vilken Coswaj begärde upptaga på allmänningen eller resemålet som privati. Varom skall till Landshövdingen, att han låter rannsaka däröver, och sedan om dess beskaffenhet giva Kollegio en utförlig notifikation: Och att han över sådant efter sin ämbetsplikt håller hand och ett vakande öga.

I juni. Till Landshövdingen, det han skall därom ställa en rannsaking, varefter Kollegium någon viss efterrättelse kan inhämta.

Kollegium sig vad eftertänkeligen procedera Landshövdingen Herr Conrad Gyllenstierna emot fogden Anders Jöransson förövat haver, den han haver låtit oskäligen arrestera, fängsla och emot all process och lag hantera, havandes han alls ingen regard eller anseende haft på någonting å sida där han likväl 1) haver ställt real caution, och hade personal borgen 2) haver han satt Åbo härads lagde brev av 3) sedermera kammarens lagde brev, vilket han i lika måtto inte haver velat attendera, utan farit fort med tagit ifrån honom, icke allenast allt det han äger utan och allt det han bör.....

Datum 1666 oktober. Stockholm Gustaf Baner, Clas Rålamb. Hindrik von Falkenberg, Jacob Schüttheilm, Jacob Flemming, Anders G Lindberg, J Joensson.

Till Chrispin Flügge att låta Konduktören Jacob Coswaj bekomma på sin innevarande årslön 200 daler silvermynt.

Vål. Herr Generl Inspektör Chrispin Flügge; Det som ej hava anordnats Konduktören Jacob Coswaj på sin innevarande årslön tvåhundra daler silvermynt, att samma detta års Stockholms småtullen skulle att undfå och bekomma; alltså vill General Inspektoren honom sådan 200 daler silvermynt ---medel emot vederbörligt kvitto tillkomma låta.

1666, okt

Allehanda öppna brev. Missiver och -----.

Till Joel Ekman på 1700 --- silvermynt.

Göran Eriksson fri och betalt, som han på sina räkningar befinnas.

Till Herr Göran Gyllenstierna att låta ryttmästaren B Erlandsson --- --- skattehemmanet Ålsta -----.

Till Herr Göran Gyllenstierna att låta Kristin Mattsdotter ännu i 2 års tid bo på skattehemmet Toresta i Hagunda (Lagunda) härad belägen.

Till Joel Ekman på 1144 ---- silvermynt af 1666 års ---- ränta på 1200 ---- silvermynt för salig Herr Carl Mörners fru Maria Ribbing

För konduktören Jacob Coswajjs att bekomma 200 --- silvermynt på sin innevarande årslön.

Till greve Johan Gabriel Stenbock att låta Collegio huru är gods i Gribbylund och -----låta Fru Grevinnan Cristina de la Gardie sig tillbyta vill.

1666-15-12. Stockholm.

Kompletterat och rättat efter maskinskriven ordagrann avskrift från Riksarkivet 1949

UKF fick den av Vägverkets museum år 2000.

Förenklad stavning av Börje Sandén 2003-02-24.

Fullmakt för Jacob Coswaj att vara vägmästare.

Vi Carl göra vetterligt, att vi förmedelst åtskillige våra förordningar haver höjt till att avskaffa de illaste vägar som på åtskilliga orter och särdeles tider om året här i vårt rike finnes. Allmogen och den resande till stort hinder och avsaknat; Likväl emedan som vi förnimma det sådant intet kan komma till någon rätt effekt, eller och efter vår intention remedieras, där inte en viss person förordnas som någon uppsikt och inseende höves över allmänna vägarna och broarna huru de till den resandes commoditet och gagn måtte förfärdigas, repareras och sådan vidmakt hållas. Ty haver vi anförtrott och förordnat såsom vi och i detta vårt öppna brev kraft anförtrot och förordnar Ärlig och Förståndig Jacob Coswaj, att vara vägmästare. Och skall han vara Oss och Sveriges Krona huld trogen etc.

I synnerhet skall hans ämbete därutinnan bestå att han över de publika vägar här i vårt rike skall hava en flitig och grann uppsikt samt driva och laga så att de som resa, med nytta och commoditet må kunna fara däröver, det vare sig då att vägarna antingen behöva rättas, förhöjas, jämnas eller med diken och broar hjälpas. Till vilken ände han sig strax haver adressera till den Guvernör eller Landshövding, uti vilken Guvernemente eller Hövdingedöme som vägarna kunna någon reparation eller förbättring behövas, vilken order han uti denna sin tjänst haver att följa, såsom ock på våra vägar om assistans att tillita, när och så ofta till dessa vägars förfärdigande, och brolagningen någon hjälp behöver. Därför skall han och hava inspektion på värdshus, tavernor och krogar på landet att de därför efter skall inrättas, och att det måtte ske på tjänliga orter och med nödiga requisitis, resande helt till bistånd förses, sökande så mycket görligt är, att hjälpa till exekutionen det som uti den sist publicerade gästgivarordningen publicerat och påbjudet är, följandes de order som vårt kammarkollegie och våra Guvernörer och Landshövdingar meddelandes varda, särdeles det som vi uti vår instruktion och memorial honom till rättelse lämnandes varde. Det alle, särdeles vårt Kammarkollegium, Guvernörer och Landshövdingar haver att sig efterrätta, assisterades bemälte Jacob Coswaj uti vad han till det gemene bästas befordran förebringandes och drivandes varder; I synnerhet befallas våra befallningsmän, brofogdar, länsgevaldiger, länsmän att de honom gå tillhanda, samt lyda i det som han dem på våra vägnar befallandes varder. På det han så mycket bättre förrätta måtte, ty bestå vi honom en årlig lön av 300 daler silvermynt, vilket det ämbetet på Staten uppföras skall; Såsom ock nödigt vore penningar, vilka han efter miltalet uti vårt Landshövdingedöme, skall hava att uppbära. Till yttermera HE etc

1666-12-15 Stockholm

Memorial varefter vägmästaren Jacob Coswaj uti sin nyss anförtrodda tjänst sig haver att regulera och rätta.

Kompletterat och rättat efter maskinskriven ordagrann avskrift från Riksarkivet 1949

UKF fick den av Vägverkets museum år 2000.

Förenklad stavning av Börje Sandén 2003-02-24

1. Efter som Kongl Maj:t haver måst erfara att ehuru väl under dess Regemente så väl som tillförende åtskilliga ordningar och orders utgångna äro angående vägröjningar och brobyggnader, till att därigenom uti dess rike som uti andra riken till det gemena bästa där plägar Facilitera så väl ens och annans resa, som de åtskillige körslor som nödvändigt måste vara; Likväl är en sådan sällsam intention inte kommen till någon effekt, utan Kongl Maj:t görer årligen å många orter de samma incommoditeter som förr haver

varit, att vägarna somliga tider om året, är så obekvämliga och så elaka att den resande man med stor möda kan komma fort.

2. Så förnimmer ock därhos Kongl Maj:t att allmogen uti provincerna, häraderna, socknarna, som efter lag och gamla statuter äro skyldige och pliktige till att arbeta på vägröjningar och brobyggningar, fuller många gånger låta finna sig tillstädes att röja och förbättra sådana allmänna vägar; Men så sker det mestadels antingen i hastighet, eller och utan någon rätt ordentlig reparation, så att vägarna fuller hetas bliva förbättrade, men likväl utan något stånds eller varaktighet, härutinnan sker att allmogens mesta dagsverken och arbete göra en hel ringa frukt, emot det som man billigt borde förmoda; Altså till att förekomma en sådan oordning, och i det stället bringa vägen och broarna i det skick som de måste vara, haver Kongl Maj:t gott funnit att förordna en viss person som uppå som uppå slika allmänna vägar därav dependerar inspection och inseende haver.

3. Och såsom detta ämbete bör anses och occuperas vid tredjehanda nämligen 1) vägröjningen 2) brobyggningen 3) allmänna värdshus, krogar och tavernor. Alltså skall och bemälte vägmästare dessa följande observera och iakttaga.

4. Vad vägröjningen vidkommer så består samma inspection och uppsikt däruti förnämligast, att vägarna antingen måtte väl röjas i god tid till någon varaktighet repareras, eller ock de gamla vägarna alldeles rättas, justeras och förändras.

5. Vad det förra vidkommer såsom allmogen efter lag därtill obligeras, och ingen därför befriad är, utan var och en efter öre och örtug förpliktat sin vägeparter att antaga och väl röja låta, så skall han till en promptare reparation execution av sitt ämbetes förrättande, uti det Landshövdingedömet som vägarna bäst behöva reparation, sig hos Guvernören och Landshövdingen angiva, sakens beskaffenhet förebringa på det de till häradsfogdarna, landsgevaldigern och andra vederbörande, tidiga order må avgå låta, att de vid sådana vägröjningar, må vara tillstädes, och på allmogens arbete och dagsverken flitigt driva.

6. Då skall ock vägmästaren för allting vara tillstädes och allmogen rätt undervisa, huru och på vad sätt vägarna bekvämligast goda och beständiga göras måtte, det vare sig med jämnande, rättande, förhöjande, grävande eller dikande, samt darsammastädes i förråd hava eller förskaffa de materialier, som till en sådan beständig väg fordras och rekvireras, att inte allmogen må onödigt uppehållas utan ordentligen uppehållas utan ordentligen verket fortsätta och fullända.

7. Vad justerandet och själva förändringen av vägarna vidkommer, såsom det en sak är som gemenligen rörers ens och annars välfångne egendom, men likväl i sig själv skälig, helst när de som prövas i åker och äng hava lidit någon märkelig skada och avsaknat bliva i förmåga av Kongl Maj:ts på sista riksdags publicerade ordning av landet och häradet betalte och refunderade; Så haver han därutinnan försiktigen att gå, att han först väl överlägger och jämför ortens beskaffenhet och situation och den tager i noga ögnasikte, och väl igenom lantmätaren avmäta låter, för än han Kongl Maj:ts Guvernör eller Landshövding en sådan sak överbringar på det inte någon må hava orsak sig över sådan Dessein att besvära, såomn skulle den antingen vara onödig, ofruktsam eller oprakticerlig. Men när han prövar en sådan vägjustering och rättande kunna och böra gå fort, att han då kommunicerar med Guvernören och Landshövdingen, vilka på Kongl Maj:ts vägnar skadan nogare lära överlägga och antingen det samma strax ställa i verket, eller där saken är av den viktighet till Kongl Maj:t därom referera, och dess resolution vidare inhämta.

8. Skulle någon av Kongl Maj:ts Guvernörer och Landshövdingar pröva gott, och av sig själva nödigt finna till att göra om vägarna någon påminnelse och densamma vilja fortsätta och i verket ställa, så måste han sig uppå deras begäran, där hän förfoga, och vad honom till den ändan som hans ämbete angår bliva här pålagt, det söka i verket ställa och fullborda, havandes alltid för sig det ögnamärke att befordra och tjäna härutinnan det gemenas bästa.

9. Det andra som hans ämbete angår är brobyggningen, varutinnan Kongl Maj:t finner högnödigt, att därmed, medså mycket större allvar och särdeles flit fortfares, som broarna så förfallne, eller ock alldeles otjänliga äro, att den resande Man, med största besvär och fara på många orter måste fara däröver.

10. De på det härutinnan måtte göras något som är beständigt så vore fuller till att önska att alla broar kunde göras av sten och välvas, men efter det som i förstone intet låter så väl göra sig, så synes det bäst att de minsta broarna välvas med sten vartill mest allestädes gods förråd är; Men uti det övriga att han den anstalt gör att de andra större broarna repareras, förbättras, eller där så behövas alldeles av nyo göras.

11. Till den ändan skall han hava grann uppsikt på brofogdarna att de sitt ämbete flitigt förrättar, och där några till sådana tjänster, som antingen vägarna eller broar angår tillsättas och förordnas skola att han Guvernören och Landshövdingen sådana förslår som drivande och flitiga äro, att inte något på deras sida må hindra och studsas.

12. Inspektionen över värdshus, krogar och tavernor på landet är det tredje som hans ämbete angår, och av honom observeras måste, i så måtto att han tillser varest ännu förutan de som uppsatta äro, sådana värdshus och krogar å landet bäst behöver, uti vilket fall han haver sig att stödja på Kongl Maj:ts sist publicerade Gästgivareordning, den han skulle ställa sig till rättesnöre, och hjälpa till att den bliver efterföljd, uti vilkens 6. punkt påbjudit är att sådana nödiga hus skulle beställas, och till den ändan av allmogen så frälset som skatte och krono framföras timmer till krogeställen, där det icke allerede skett blivit, och bemälte allmoge efter var och ens lägenhet till de övriga husens requisita övertalas; Alltdärför skulle han Kongl Maj:ts Guvernörer och Landshövdingar tidigt härom påminna, och vad som i samma punkt vidlyftigare experimeras söka till execution driva och förhjälpa på det att sådant nödigt hus måtte med de foderligaste upptimrade och till sin fullkomlighet bragte bliva; Såsom ock att de hus och tavernor som allerede inrättade äro, husrum, hästar, båtar och folk till rodd, husgeråd och andra slika nödiga requisiter så förses måtte, att den resande måtte därvid finna ett nöje och bekvämlighet.

13. Där och några hinder och fel var som han själv inte rätta kunde, utan måste av högre hand rättas och korrigeras, så skall han därom i tid Guvernör eller Landshövding tillkännagiva, eller ock där så nödigt är till Kongl Maj:ts Kammarkollegium, vilket order han uti ett och annat haver till följe som till all god ordnings inrättande kunna givna och meddelte bliva.

S Bååt: LvdL: Gost: HE: MGS: GSoop.

1668.

Ypplige upplyser härutinnan Jacob Coswij han ödmjukligen pliciterar om tvenne torpställen i Södermanland Siggo ? och Kvistetorp vid namn, på hans marker och Lilla ---målen belägen, att få köpa eller förpanta skatterättigheten därav.

Sedan de nu skattlagt uti Kronans Jordabok äro inskrivna. Varvid rikskammarrådet Falkenberg mente, och man kan Landshövdingen därom tillskriva och därigenom förnimma om det inte ligger någon --- tillhanda: varvid icke, så hölt han förr det vissa kunna tillåta och från petitum i den måtte aggreeras.

1667.

Vägmästaren Jacob Coswaj som Kongl Maj:t allernådigast antagit och hit till Kollegium av Kungl Regeringen är remitterat vorden om 2 karlar som han kan bruka på vägarna till hantlangare Resolutis. Herr Falkenberg, så väl som Herr Schütthielm sade Coswaj måste underhålla och sig till hjälp få tvenne karlar, alldenstund Kongl Maj:t har allernådigast behagat att taga honom an, och om han icke skulle få hjälp, kunne han för sin destinerade lösa, då icke göra hans Kongl Maj:t eller landet någon fullkomlig tjänst.

Med ---- handlade Kollegium ----skogstappet emot Hennes Maj:t Drottning Christinas sitt Kungl förmedelst det allranogaste betingandet av 1750 år.

Inspektör John Cr Nilsson blev uti Kollegium inkallad och tillfrågad om Ammiralitet.

In maj.

Herr Knut Kurk lärar genast därav får vetskap.

Detta förslaget biföll samtliga i Kollegiet och därmed tog sedan greve Johan Stenbock sitt avsked att förresa åt varma baden.

Torsdagen den 4: maj, närvarande Hans Exellens Herr Clas Rålamb, Rikskammarrådet Herr Hindrik Falkenberg, Herr Jacob Fleming.

Det Spets änka som eljest är mycket miserabel, att få något soulagement utsett det som Leskhornys arvingar skola betala.

Vägmästare Jacob Coswaj berättade att Stäkesbron är genom vattenflod bortgången, och emedan densamma nu nödvändigt måste uppbyggas igen, ty begärde han att därom någon anstalt göra måtte, eljest söker Fru Anna Skytte att få uppbygga bemälte bro, och sedan sätta en taxa på den; Men såsom det är landshövdingeämbetet att hava uppseende och omsorg för slika ärenden: alltså svarade Herr Clas Rålamb att Coswaj bör därigenom dressera sig till Landshövdingen.

Herr Falkenberg propoerade förste fiskalen Aronandri ödmjukaste begära, rekommenderande honom ut att få dess återstående lön betalt, eftersom han ligger sjuk, och är eljest mycket fattig och miserabel, haver.....

1675-08-11.

Bouppteckning efter Jacob Coswaj's hustru och sonen Petter.

Herman Svenngårds handskrivna anteckningar.

Gudrun Sandén 2000

1675 bouppteckning efter vägmästare Jacob Coswaj's hustru boende på Walmars ön.

Att upprätta inventarium, efter hans framlidna salig hustru Katrin, som blev död 1668, att skifta och dela egendomen mellan bemälte herr Jacob Coswaj och hans barn. 1) Johan Coswaj född 1650, om 25 år, 2) Petter född 1652 om 23 år, 3) Jacob född 1665 om 10 års ålder 4) Catharina född 1663 om 12 års ålder.

En gård i Nyköpings stad, som Herr Jacob Coswaj är tillvärderat för 1600.

Torp i Lunda socken i Södermanland och Jönåkers härad, som han själv och äldste sonen berättade vara värt 100.

Guld: 1 armband av kronoguld om 9 kronor á 7 riksdaler kronan = 63.

1683-01-19.

Bouppteckning efter Petter Jacobsson Coswaj, som för ½ år sedan berättas vara död bliven. Till efterrättelse mellan hans efterlättna änka hustru Annicka Andersdotter och hans arvingar, fadern välbemälte Jacob Cosswaj och den dödas syskon, Johan, Jacob och Chatarina Coswaj samt hans 4 halvsyskon.

Petter Jacobsson Coswaj ägde en gård på Ladugårdslandet vid Styrmansgatan näst intill kvarteret Yttersta Mörkret på stadens tomt.

Stockholms stads civilprotokoll 1668 sid 147.

.....

1773 Strödda uppgifter.

Handskrivna anteckningar efter Herman Svenngård.

Den 20 mars hölls auktion vid Stäkets färja.

Skogvaktaren över Bro häradsallmanning hette 1775 Eric Fagerström.

Hymnelius bötar efter slagsmål 1779-80 4 daler silvermynt = 1 riksdaler 16 öre.

Alms bötar 12 daler silvermynt = 4 riksdaler specie (eller 8 dagars fängelse på vatten och bröd).

1668 slutet av maj ur Kollegie Protokoll.

Hans Tanto vid Stäkets färja begärde någon lön för det han byggt bron. Han lovades och beviljades 350 daler silvermynt. Han skall därför vara obligerad att uppbygga samma bro.

1667-02-09 befalldes bokhållare Erik Hammar att betala konduktören Jacob Coswajj resterande 1665 års lön efter den dåvarande Herr Överståhållarens Herr Greve Clas Totts sedel.

1667. Enärsom befallningsman Gustaf Mattson tager räkning av Tanto för bron vid Stäket, så skall han bredvid räkningen fordra de sedlarna av honom, som han var dag av dem som uppvaktar på bron, och så här efter för desstomera riktighet skall det alltid observera.

1648. Jacob Coswajj: inträdde i kronans tjänst såsom lärling vid Kungsträdgården i Stockholm, 1650 trädgårdsarkitekt vid Nyköping slott i änkedrottning Maria Eleonoras tjänst; synes 1658-1665 varit först anställd som verkmästare vid slottsbyggnaderna och var Jean de la Walée behjälplig vid diverse arbeten; 15 dec 1666 anställd vid Kammarkollegium såsom vägmästare; vägmästartjänsten synes ha blivit indragen omkring 1685, varvid Coswajj försvann ur staden, (se i övrigt "En centralstyrelse för det svenska vägväsendet på 1600-talet" i Svenska Vägförningens Tidskrift 1945 av Folke Wernstedt.)

.....
Ur Kammarkollegium 1634-1718 av Johan Kleberg 1957.

Likvidationer: löneavräkningar 51 angående Coswajjs utnämning till vägmästare.

Och skall han vara oss och Sveriges krona huld, trogen och rättrådig. Vårt och vårt rikets gagn och bästa alltid troligen söka, men skada och fördärv där han sådant förnimmer å färde vara, i tid tillkännagiva, och efter yttersta, förmögenhet hjälpa till att avväga och förekomma.

Samma källa:

Eders Exellens och Höggunstige herrar hembär jag en underdånig skyldighet tacksägelse för den mig på min fordran och resterande lön nådigt meddelte likvidation av den 16 aug 1681; Men såsom jag finner däruti intet vara infört eller förmålt om de resepenningar som Kongl Kammarkollegium mig efter hosgående dess protokolls extrakt A:o 1669 tillagt haver: och Höggunstiga Herrar jag har med underdån ödmjukeligast, detsamma resepenningar mig nådigast måtte bestådde och uti räkningen gode gjorde varde, varför avvaktandes en nåd och höggunstig resolution, och förbliver m m Jacob Coswajj.

.....
Protokolls extrakt angående Cosswajj.

1669-09-13

Vägmästare Jacob Coswajj blev admitterad att komma in, då han Solliciterade om att få något till resepenningar, att för allt, icke väl vetandes, om han på 3 personer kunne komma ut med 150 daler silvermynt om året. Detta överlade Kollegium och såsom man noggsamt kände? det hans resor äro tämligen vidlyftiga, det blev uti Kollegium för gott funnet och resolverat att honom Coswajj, skulle årligen bestås 100 daler silvermynt till resepenningar och om någon lång resa skulle dessutan företagas så måste man då eftersom resan kan vara lång tid, honom extraordinarie resepenningar bestå.

Dalkarlsbacken

1665 blev jag kommenderad med Herr Johan de la Wallé till den elaka och mycket namnkunniga Stäksbacken, den att förbättra, som också skedde med en stenmur på en sida längs. Därtill hade vi 200 man dalkarlar soldater och skedde efter Kongl Maj:ts order och befallning gjorde jag plante och profil, därpå att man sedan kunde sett åtskillnad, som för var.

1669 blev jag befalld, av det Kongl Kammarkollegio, att resa ut till Stäksbacke, med en hop av Upplands soldater, att uppbygga den nedfallna gråstensmuren i brinken, det jag med min skyldiga hörsamhet efterkom och förfärdigat blev.

1682-08-29 har enligt Riksskattemästaren sidan 67 i Likvidationen Nr 69 Coswajj att fordra för lön och resepenningar 1382 daler silvermynt.

1664-1678

Skrivelser från Kungl Maj:t angående Cosswas intrång på Stäkets mark

i Landsarkivet, Uppsala Länsstyrelse.

Karl med Guds nåde etc.

Vår ynnest och nådiga benägenhet med Gud allsmäktig, hos oss haver, Troman och Landshövdingen, Riksrådet, välborne Herr Jöran Gyllenstierna uti underdånighet förebrakt, hurusom vägmästare Jacob

Coswaj vid Stäket på hans ägor begynt göra intrång, och för vägarnas justerings skull låtit göra dessein, samt gå över hans åker och äng, utan den ringaste kommunikation med honom därom; ödmjukeligen anhållandes, att eftersom han därigenom stor avsaknad lider, det Vi ville sådan hans egenvillige procedur hämma och i övrigt tillåta honom hos bemälte Coswaj lagligen att söka sitt skadestånd. Och såsom Vi intet kunna sådana egenvilliga aktioner, under vad praetext det då är approbera, mycket mindre tillåta, att någon uti sin välfångne egendom, skall utan refusion och föregången accord, praeiudiceras. Ty befalle Vi Eder i nåder, det I bemälte Jacob Coswaj inhibera vidare, och till dess vårt Kammarkollegium kan med honom accordera därutinnan att procedera, eftersom han skall vara obligerat, att svara för det som allaredan kan vara passerat, på vad skäl sådant skett är, och sålunda förbunden att giva Bemälte Herr Riksråd satisfaction på det som han lagligen uti skadeståndet kan praetendera. Vi befalle Eder härmed Gud allsmäktig nådelig. Datum Stockholm den 4 maj 1668

Uppå Högstbenämde H K M vår resp Ärlige Herr Sons så och allernådigast Konungs och Herres vägnar Hedvig Elonora

Per Brahe van der Linde Gustaf Soop Matthias Biörnkrou uti Rikskanslerns ställe

Ur Uppsala Länstyrelse Landskansliet, Skrivelser från 1664-1678.

Det förhållandet att soldater ur Dalregementet arbetade på vägens reparation, är troligen upphovet till namnet, Dalkarlsbacken, som är det ännu gängse, fastän det numera överförts på den ganska nyligen anlagda landsvägsbacken. Den gamla som låg ovanför och kallades Stäksbacken var den som Coswaj reparerade.

Fotostatkopior av *Svenska Vägföreningens Tidskrift*.

En centralstyrelse för det svenska vägväsendet på 1600-talet

av Folke Wernstedt.

Vårt verk, tidskrift för väg- och vattenbyggnadsverkets personal årgång 2 nr 1 1950 och årgång 7 nr 1 1955.

Svenngård fick den av Förste byråsekr. Uno Lindgren 1966-01-26

Cosswajjs brev till "Nådige och Gunstige Herrar, Eders Excellenser och Nåder"

31 blad - på försök översatta av Gudrun Sandén år 2000.

Högvälborna Herre Kongl Maj:ts Råds och President samt Högvälborne och Välborne Herrar Kongl Råds och Kammarråd och Nåd och gunstige befordrare.

Såsom jag intet tvivlar på med minsta Hans Excellencier och Nåder, nogsamst lærer vara bekant, huru högnödigt en vägmästare och dess beställning är, så för landsvägarnas perfections skull, som så varken Desseiner till äre anlagda och begynnelse gjorda. Men förmedelst det jag Eders Excellencier och Nåder klagat, blev av staten förlidit år struken nu kommit till någon fullbordan; som ock för en och annan Kommisions skull som det ämbetet vad åtskilliga tillfällen competerar att förrätta; Alltså var till Eders Excellencier och Nåder jag den underdån ödmjukaste tillförsikt, det Eders Excellencier och Nåder nådgunstigast täcktes min ringa person som nu uti samvete 20 års tid vägmästaretjänsten förmodeligen till Kongl Majt och mina höga förmäns goda nöje, så vid landsvägarnas anläggande som vid andra kommissioners brukande förrättat, som mina förre ödmjuka remonstrationer till Eders Excellencier och Nåder bredare exprimera; Uti en så nådig koncideration, att jag nu på gamla dagar nu måtte bli stötter utför Kongl Maj:ts tjänst och således med hustru och barn lida största nöd, utan på staten igen bli uppförd, som jag är säker om Hans Kongl Maj:t vår Nådigaste Konung och Herre i Nåder varder samtyckande; Där Eders Höga Excellencier och Nåder, nådgunstigaste skulle behaga nu vid statens företagande högstbemälte Hans Kongl Maj:t denna befallningen nödighet representera, varom jag underdån ödmjukeligast bönfaller, helst jag kan på mitt samvete betyga, Hans Kongl Maj:t mycket lida härigenom att de anlagda mycket vackra Desseiner på landsvägarna som många tusende dagsverken på äre kostade, och nu ligga stilla, efter ingen bringar arbetet till fullbordan, eller uppsikt därpå har, och att sig så förehåller som jag skriver, lærer så väl Hans Excellens Herr Wrede sig nådigast påminna, som och av Hans Nådes Herr Landshövdingen Thegners brevkopia se. Nu denna min underdån ödmjukaste bön förmodar Eders Excellencier och Nåder jag låta sig så vara rekommenderat som den de herrar rikelige välsignelse före förtjäna uti vilken tillönskan jag är och framhärda skall såsom.

Nåd och Gunstige Herrar Eders Excellenser och Nåder.

Aller ödmjukaste hörsameste tjänare Jacob Coswajj.

1666-12-15.

Fullmakt för Jacob Coswajj att vara vägmästare. (II)

Kompletterat och rättat efter maskinskriven ordagrann avskrift från Riksarkivet 1949

UKF fick den av Vägverkets museum år 2000.

Förenklad stavning av Börje Sandén 2003-02-24

Vi Carl med Guds Nåde, Sveriges Götas och Wendels Konung och Storfurste till Finland, Hertig av Skåne, Estland, Livland, Karelen, Bremen, Werden, Stettin, Pommern, Låssuben ? Wendre, Furste till Rügen, Herre över Jugesmanland och Wissmar;

Så och ---- vid Rehn i Bayern, till --- --- och Bergnu hertig; Giva vetterligt att ehuru skall ske förmedelst åtskilliga våra förordningar hava sökt till att avskaffa de elaka vägar som på åtskilliga orter och särdeles tider om året här i vårt rike finnas. Allmogon och de resande till stort hinder och avsaknad; likväl emedan som vi förnimmer det sådant intet kan komma till någon rätt effect eller ock efter vår intention remedieras, där icke en viss person förordnad, som någon uppsikt och inseende haver över allmänna vägar och broar, huru de till den resandes commoditet och gagn måtte förfärdigas, repareras och sådan vid makt hålla; Ty haver Vi anförtrott såsom Vi och i detta vårt öppna brev kraft anförtrot och förordnar ärlig och förständig Jacob Coswajj att vara vägmästare, och skall han vara oss och Sveriges krona, huld, trogen (*i maskinskriven avskrift från RA har följande ersatts med "etc"*: och rättrådig, Vårt och Vårt rikets gagn och bästa, alltid troligen följa, men skada och fördärv, där han sådant förnimmer å färde vara i tid tillkännagiva, och efter yttersta förmögenhet hjälpa till att avvärja och förekomma (*slut på RA:s text*);

I synnerhet skall hans ämbete däruti bestå, att han över de publice vägar här i vårt rike haver flitig och grann uppsikt, samt driva och laga så att de som resa med nytta och kommoditet må kunna fara däröver, det vare sig då att vägarna antingen behöva att rättas, förhöjas, jämnas, eller med diken och broar hjälpas, till vilken ända han själv strax haver att adressera sig till den Guvernör eller Landshövding, uti vilkens Gouvernement eller Hövdingedöme, som vägarna kunna någon reparation eller förbättring behöva, vilkens orders, han uti denna sin tjänst haver att följa, såsom ock på våra vägnar om assistence att tillita, när och så ofta till dessa vägars förfärdigande och broläggningen någon hjälp behöver. Därhos skall han ock hava inspection på värdshus, tavernor och krogar på landet, att de härefter inrättas skola, och att det måtte ske på tjänliga orter, och med nödiga requisitis, resande folk till bistånd förses, sökandes så mycket görligt är, att hjälpa till Execution, det som uti den sist publicerade gästgivarordningen publicerat och påbjudit är, följandes de orders som vårt Kammarkollegium och våra Guvernörer och Landshövdingar meddelandes varda, särdeles det som uti vår instruction och memorial honom till rättelse lämnat varder; Det alle som vederbör särdeles vårt Kammarkollegium, Guvernörer och Landshövdingar sig have att efterrätta, assisterandes benämnde Jacob Coswajj, vad han till det gemenas bästas befördran förebringandes och drivandes varder; I synnerhet befaller vi våra befallningsmän, brofogdar, landsgevaldiger, länsmän att de honom gå tillhanda, samt lyda uti det som han på våra vägnar befallandes varder. Och på det han detta så mycket bättre förrätta måtte; Ty bestå vi honom en årlig lön av 300 daler silvermynt, vilken lön det ämbetet på Staten uppföras skall; Såsom ock nödige resepenningar, vilka han efter miltalet uti vart Landshövdingedöme skall hava att njuta och upbära; Till yttermera visso haver vi detta med vårt Kongl Secret, och vår högtärade älskeliga K Fru Moder, samt de andra våra och vårt rikets respective förmyndare och regering. Underskrift bekräfta låtit, Datum Stockholm den 15 December 1666.

Hedvig Eleonora

Seved Bååts i riksdrotsens ställe, Gustaf Baneer i riksverkens ställe, Gustaf Otto Steenbock, amiral, Magnus Gabriel De la Gardie, rikskansler, Gustaf Soop, i rikets skattmästares ställe.

.....

Högvälborne Baron, Kongl Maj:ts Råd och President.

Hans Excellens att inkommodera, bliver jag förorsakat av vägmästare Mons: Jacob Coswajj, vilken berättar huru som han i detta år intet fått någon lön, befarandes alltså, att de som nu vid innevarande års Stats formerande ej bliver ihågkommen, det han till kommande år lärer hava svårt någon lön att avhålla,

varför han till Hans Excellens av mig begärt rekommendation och före--- görande sig det sälla hopp, det han sin underdånige ansökning, läser hos Hans Kongl Maj:t medelst Hans Excellens gunstige befordran till gods mista; Så emedan som hans tjänst med vägarnas jämkande på de besvärliga och branta orter så väl här i Uppland som annorstädes helt nödigt är, men han intet kan något uträtta, alldenstund honom ingen lön består, har jag ej kunnat honom dess begäran avstå, utan tjänst: förmodar det Eders Excellens läser avvisa honom all gunstig hand räkning och bevägenhet uti det ödmjuka anhållande förblivandes.

Hans Excellens hörsammaste tjänare Olaus Thegner.

Stockholm den 6 november 1686.

.....

Memorial. (II) *historik över Cosswaij*

Angående fordom vägmästaren Jacob Coswajjs beställning räkning.

1. Utav nu uppsatt, som framlidne vägmästaren Jacob Coswajj, över dess tjänst och arbete själv skrivit och uppsatt haver, år 1659, finnes han allraförst år 1648 vara kommen uti Kronans tjänst och trädgård här i staden, att lära trädgårdsämbetet, havandes någre de senare åren, haft vid en av lustgårdars anläggande, en och annan förrättning, och omsider blivit Conducteur under lön detta Architecteuren och nuvarande borgmästaren Herr Jean de la Walliers disposition, som dels av bemälte Coswajjs egenhändiga uppsatt, dels av ett besagde borgmästare under skrevne Document vid dess räkning år 1664 de att se, så att vad alla ovanifrån år 1648 till och med 1666 vidkommer, så synes de nu som förr, vid liqviderandes kunna gås förbi, efter som för den tiden då Cosswajj i Kronans trädgårdar tjänt, eller allenast haft någon förrättning, under borgmästare de la Walles disposition, för intet tyckes kunna något observeras, emedan den Kongl Kommissionen den 9 december 1686, för gott funnit, att låta borgmästaren de la Walle crediteras, alla dess underhavandes betjänta löner, som på Staten består, utan att med dem hava av en in Specie liqvidera, som Extract av protokollet år 1664 utvisar, kunnandes sålunda nu begynnelsen tagas ifrån 1:sta januari 1667, då han den 15 december nästtillföre, undfått fullmakt att vara vägmästare, som och uti Kongl Kommissionens förra räkning år 1686 den 16 augusti slutar, år 1670 skett är.

2. Kongl Regeringen har intet allenast den 25 december 1666, förmedelst dess utgivna fullmakt år 1627 ?, förordnat framlidne Jacob Coswajj till vägmästare att över de publica vägarna här i riket, hava en flitig och grann uppsikt, så att de kunde de reande till nytta och commoditet rättas och jämnas, med vad mera som halva fullmakten uttrycker, och föremåler, därest och är infört, att en årlig lön av 300 daler silvermynt, skulle bestå och på Staten uppföras, samt och resepenningar efter miltalet, dem Coswajj uti vart Landshövdingedömena skulle hava att njuta och uppbära, utan och sedermera den 21 februari 1667, uppå vägmästare Coswajj underdånige anhållande resolverat, att honom skulle tvänne personer till hantlangare adjungeras, och genom brev till det Kongl Kammarkollegium beordrat, att de vid Statens formerande skulle observeras, och vardera förutan nödvändiga resepenningar lön 100 daler silvermynt uppföras, till följe av vilket och så på 166? års Stat, vägmästare finnas uppförd för daler silvermynt 300. Och 2 hantlangare á 100 daler = 200, tillsammans 500.

Vilken summa Coswajj dess pretantions räkning år 1668 uppförts, och Kongl Maj:t och Kronan debiterat. Men i Kongl Kommissioners förra räkning år 1668 den 26 augusti sluten år 1671 är i anledning av Gen. Resolutionernas 15:de punkt, för år 1667 honom allenast förra Konduktörens lön gottgjord med 288 daler silvermynt.

Och för tvenne hantlangare acsitueras ? fulla lönen 200 som gör tillsammans 488.

Men uti en assignation som det Kongl Kammarkollegium den 15 mars 1664 utgivit, finnes Coswajj vara av Sörmanlands mantalspenningar, sålunda anordnat, nämligen, På dess samma års vägmästarlön 150 för Konduktörstjänsten 144. Och till tvenne drängars avlöning 100. Tillsammans 394, vilket synes visst vara emot halv årslön, om både vägmästar- och konduktörstjänsten skulle consideras, dock finner man därav allenast 237 daler i förra räkningen år 1670 vara debiterat, som härefter icke 7 punkten bliva förmält; och ej heller finner en slik summa 394 daler för det andra halva året vara assignerat, utan anno 1668 den 8 februari han det Kongl Kammarkollegium givit en assignation till Stora Sjötullen på 100, som Coswajj och dess drängar på förra 1667 års lön, skulle restera, som gör tillsammans 500, som Staten på vägmästaren, och dess tvenne hantlangare består, var av vill synas, att Coswajj likväl intet haft

konduktörstjänsten anno 1667, utan varit allenast vägmästare; Och ehuru väl Coswajj, sedan han den förra Kongl Kommissionens räkning utbekom, med en supliqe inkommit, och om resepenningarna påminnelse gjort, vilka i bemälte avräkning blivit utslutna, så finnes han dock intet om 1667 års lön krediterande hava förmålt, att se fol 35, utan har han år 67, om betalningen för sin liqviderade fordring anhållit; Fördenskull som man intet har någon underrättelse, varken när Coswajj begärt att göra vägmästartjänst, eller enär desse tvenne hantlangare blivit antagna, och verkligen tjänst förrättat, icke heller vet man, vem som det har varit, och om de fulla lönen efter Staten av honom uppburit; så varder den Kongl Kommissionen beprövande hemställt, huru lönen för vägmästaren själv, och dess tvenne hantlangare pro anno 1667 skall beräknas och gottgöras.

Vad vägmästare Coswajjs egen lön vidkommer, ehuru väl man intet har någon underrättelse, enär han begärt att föra vägmästartjänst, mer än det, han i dessa egenhändiga uppsatt år 60 förmåler sig vara den ifrån den tiden han lik fullmakt förvaltat, så vill icke dessmindre synas, att som bemälte fullmakt är daterad den 15 december 1666, och av han ingiven skriftliga relation jämväl förnimmas; att honom vader in maj 1667 varit uppdragen en särdeles förrättning, och till Arboga grav och slussar; det han och efter Kongl Maj:ts nådiga givna förklaring över Gen Resolutionerna den 15 punkt ----- 1682 berättigad till fulla lönen, 300 daler silvermynt efter Staten.

Men som Coswajj genom dess ingivna Supliqwe fol 35, inte annat måst gjort påminnelse, men om 1667 års lön intet talat, utan tyckes sålunda varit nöjd med de godgörande 288 daler som är en Konduktörs lön, så hemställes den Kongl Kommissionens gottfinnande, om inte detta må anses för en avgjort sak och att det och undervid kunde förbliva, och differencen som nu besparing för Kongl Maj:t upptages, kommande intet att consideras det, att Kongl Kamrkollegium den 15 mars 1667, på Konduktörens trängtan 144 daler assignerat, eftersom Coswajj för den trängtan apart intet gjort någon praetension. Och angående de tvenne hantlangarna, så skulle man heller oförgripligen hålla före, att som man intet annat, enär de äro antagna, vem det varit, eller om de, fulla lönen efter Staten njutit, samt och, om icke med sådana hantlangare, under den tiden Coswajj varit vägmästare, någon förbytning än skett, antingen igenom döds mål, eller eljest varierande förändring, varigenom någon besparing Hans Kongl Maj:t och Kronan kunnat tillfalla, Coswajj eller dess arvingar därför först borde bevisa, sådant allt hava sin behöriga riktighet, innan någon lön för dem kan bestå av creditören;

Men i anledning av det som Kongl Kommissionen den 9 november 1666 och 20 juni detta år, vid borgmästaren Jean de la Wallies och proviantmästaren Bengt Langs räkningar, i nästa lönmål resolverat, så och vad som ännu års practicerar, med lönerns assignerande, för Avesta och Falu mynt och våg Stat, samt Stockholms Proviant betjänte att utta. Assignationen allenast Inspektoren och Proviantmästaren nämnes, och deras underhavande betjänter allenast till tjänsterna uppföre, haver dess Inspektören och Proviantmästaren om bemälte underbetjänter förnöjande att disponera;

Så lämnas jämväl till Kongl Kommissionen yttermera beprövande, om för dessa tvenne hantlangare må kunna krediteras lön efter Staten, proportionaliter ifrån den 1 mars 1667, efter som Kongl Regeringen den 21 mars samma år, givet dess brev, att de skulle honom bestå och på Staten uppföras.

3. Staterne ifrån 1668 till 1675 bägge inclusiva, som är åtta år, bestå och uppföra lika som förbemälte år 1667 1 vägmästare för 300 och 2 hantlangare för 200 göra tillhopa silvermynt 500. Vilken summa icke Kongl Kommissionens förra räkning fol 71 finnes årligen krediterad, ävenväl i Coswajjs inlagde räkning fol 18 pretenderad, så att vägmästarlönen 300 daler synes hava sin fullkomliga riktighet, och böra ävenväl i räkning årligen gottgöras och lönen 200 daler, för de tvenne hantlangarna, bliver och samma omständigheten som i nästföregående punkt finnes andragen, Kongl Kommissionens behag hemställt, om den icke må bestå och ävenväl årligen krediteras, för ovanbemälte åtta år.

4. Anno 1676 och de senare åren till 1680 inclusive, som är 5 år, är inte Staterne ingen vägmästare eller hantlangare uppsatt eller beställd, och i Coswajjs förra räkning, som Kongl Kommissionen den 16 augusti 1681 låtit fol 70, är icke eller någon lön för alla tjänsterna, ovanmemälte år krediterad; Men i den inlagde praetensions räkningen, är för 4 år ifrån 1676 till 1679 500 daler silvermynt årligen Kongl Maj:t av Kronan debiteras dess utan han av vägmästare Coswajj, inlagt en underskriven förteckning, på dess dessa 5 åren av de sysslor och förrättningar; de som en sådan vägmästartjänst med hantlangare äro av Staten

utsluten så tyckes ej heller ingången lön för besagde 5 år gottgöras kunna, utan lika som i förra räkningen till krediterande böra utslutas.

5. Det är intet allenast icke Kongl Regeringens Fullmakt för Coswaj på vägmästartjänsten den 15 December 1666 fol 27, och dess brev till Kongl Kammarkollegium av den 21 februari 1667, om tvenne hantlangare fol 25 beviljat, att bemälte vägmästare och hantlangare, skulle utom lönen, resepenge åtnjuta, således, som i föregående 2 punkt är förmält, utan det han och det Kongl Kammarkollegium den 13 september 1669 funnit, att Coswaj's resor voro tämmeligen vidlyftiga, och de resolverat att honom skulle på 3 personer årligen bestå 200 daler silvermynt till resepenningar, och om någon lång resa skulle dessutom företagas, så skulle de efter som resan kunde vara lång till, honom extraordinarie resepenningar bestås, att han fol 39; Men i Staterne finnes intet år några resepenningar för honom Coswaj uppförde, sålunda han icke dess mindre efter uppsatsen fol 33 bekommet det Kongl Kammarkollegium assignationer på sådana beviljande resepenningar, för 7 år från 1667 till 1673 bägge inklusive, och dem märkeligen åtnjutit.

Men i Coswaj's pretensionsräkning så väl som Kongl Kommissionens förra liiquidation fol 18 och 70, finnes inga resepenningar varken på Debit eller Credit vara anförda, utan det är bemälte Coswaj sedan Kongl Kommissionens räkning blivt honom extraderad, med en dess Supliqe inkommen, begärandes, att honom måtte resepenningar efter merbemälte Kongl Kammarkollegie resolution bestå och i räkning gottgöras för de 2 åren 1674 och 1675, att han fol 35 och 42; Fördenskull bliver hos den Kongl Kommissionen förfrågat, om några resepenningar nu i räkningen måge krediteras, emot de 200 silvermynt som vägmästare Coswaj den på verkeligen uppburit; och för huru många år.

Såsom Välb. Coswaj undfången fullmakt, fol 28, förmålet att resepenningar skulle i vart Landshövdingedöme efter miltalet bliva betalte; och det Kongl Kammarkollegium jämväl befunnet, att hans resor vare tämmelige vidlyftiga, och fördenskull honom bestått den 13 september 1669 200 silvermynt fol 39; Det avill synas, att han sin vägmästartjänst intet kunnat förrätta, utan att den med en och annan gång, utlägga nödiga resepenningar, vilket också hans egenhändiga uppsats fol 61, 62 och 63 till en del utvisar; så tyckes anledningen av hans Kongl Maj:t Nådiga Brev den 11 maj 1686, och den 5 punkten, man intet kunna undgå, sådana på Kongl Kammarkollegie assignationer bortfångna 700 daler silvermynt, nu Välb. vägmästare Coswaj uti räkning att gottgöra och kreditera, för 7 års resepenningar; Ovetet man intet någon underrättelse haver, om han så många och vidlyftige resor årligen gjort haver, som till miltalet emot 100 daler silvermynt vart år vara kunde; Man förde de övriga 2 åren 1674 och 1675, synes de praetenderade, men ännu ej märkeligen åtnjuta resepenningar, de den på Staten intet varit uppförde, intet kunna honom gottgöras; Avvaktande man därför den Kongl Kommissionens resolution som man sig vid räkningens avslutande han att efterrätta.

6. Kongl Regeringen han igenom dess utfärdade brev till Kongl Kammarkollegium den 8 november 1665 fol 83 föränordnat, att Jacob Coswaj som då kallas Konduktör, skulle för den trogna, flit och möda, som han anlagt haver till arbetets art sättande av Stora landsvägens förbättring vid Stäksbacka, undfå 100 daler silvermynt, vilken summa Kollegium honom den 20 november samma år assignerat till Räntekammaren att undfå; och som detta synes vara en sådeles benådning, för gjord tjänst, den tiden som Coswaj för Konduktör uppvaktat, och stått under borgmästare Jean de la Wallees disposition, som i den 1:sta punkten för frammanföra vidare är förmält, då han ännu intet blivt vägmästare; Alltså tyckes detta ej heller komma för i räkningen att observeras, utan han sådant oberäknat, och utan kortning på dess senare årens löner få behålla.

7. Det Kongl Kämner kollegium har den 15 mars 1667 utfärdat en assignation för Coswaj, till därvarande Landshövding Herr Högvälborne Erich Sparre, att honom skulle av Sörmanlands mantalspenningar betalas på dess vägmästarlön 150. För Konduktörstjänsten 144. Och till tvenne drängars avlöning 100, tillsammans silvermynt 394.

Som icke föregående 2 punkt är förmält, och fol 93, är tillse denna summan finna men nu intet icke ovanbemälte löns landsböcker vara avförd, utan det är fulla 394 daler, uti en projecterad räkning fol 2 i förstone bleve debiterade, men sådan utstrukne och den av allenast 250 daler påförde, havandes ock Coswaj denna senare summa 250 daler i dess praetension räkning fol 19 uppförd och Kongl Maj:t och

Kronan därföre krediterat och de resterande 144 daler silvermynt, äro så av honom som i Kongl Kommissionens förne slutna och underskrevne räkning den 16 augusti 1681 fol 70 aldeles uteslutna och förbigången, och Kongl Kämner Kollegi Registratur en sådan assignation som ovanförmält är, finnes utgången; Men intet bevis är producerat, att den av något blivit obetalt, skulle man oförgripligen tycka; att nu i räkningen hela summan och 394 daler påföras och debiteras bör.
Stockholm den 7 oktober 1623 Hagermarck.

Den engelska Mr Coswajj.

Ett vykort föreställande en karta över North Devon. Ett kryss markerar platsen där Mr Ricard Coswajj föddes 1742. Han var konstnär.

Några blad **ur Konstnärlexikonet** Thieme och Becker angående familjen Coswajj.
Vitterhetsakademiens bibliotek.

Levnadsteckningar - Svenngårds samling - pärm Biografier -p22

Angående tvist om bänkrum Näs' kyrka.

Sammanfattning Gudrun Sandén 2000-09-19

1715-09-15

Länsman Petter Westring kärade till bonden Lars Jonssons i Sylta hustru, Maria Johansdotter Buddrei, för att hon stängt länsmans hustru ur hennes kyrkbänk. Detta orsakade stor förargelse i församlingens närvaro och min kära hustru en stor skymf. Maria Buddrei menade att min hustru skulle söka sig bänkrum längre bak i kyrkan. Hon påstod sig efter stångfallet ha rätt till främsta rummet. Jag vill gärna efterlåta om hon kan bevisa att något stångfall har ägt rum. Men efter hennes högmodiga begäran att min hustru skulle stå längre ned i kyrkan ber jag lovlige rätten att avkunna dom. Hon har både i sockenstugan och vid prostetinget i Ryds socken påstått sin rätt, vilket en part av lovlige tingsrätten kan bevittna att sådant tal förekommit och av högvördige prosten Welstadius remitterat till lovlige tingsrätten för omprövning. Därför avvaktar jag en höggünstig assistance och en rättmätig resolution.

Häremot svarade bonden Lars Johansons hustru Maria Johansdotter Buddrei, att hon alltid haft främsta stället i kyrkbänken. Hon påstår att hon har rätt att behålla platsen efter stångfallet, eftersom hon har första lotten i byn. Hon visade upp en attest underskriven Per Andersson och Per Johansson. Vi vittnar på begäran av Lars Johansson i Sylta, att hans hustru i 40 års tid haft sitt bänkrum främst vid gången i den bänk, där hon plägar sitta. Matz Eschillsons hustru, som tidigare åbodde detta hemman innehade samma rum. Detta kan vi om så fordras också bekräfta.

Tuna den 11 augusti 1715. Per Andersson, Per Johansson.

1715-09-16

Dygdesamma hustru Maria Buddrei har begärt en attest av mig, Johan Ersson i Svartsjö, angående ett bänkrum eller stolsrum i Näs kyrka. Jag har bott i Näs by i 5 år och ingen har velat tränga henne ur hennes stolsrum, efter det har varit av gammal hävd och inget byte av stolsrum skett. Jag attesterar med mitt namn och om så fordras vill jag med ed bedyra att detta stolsrum tillhört Lars Jöns hustru.

Tuna den 9 september, Johan Ersson i Svartsjö trädgård.

Hustru Buddrei och hennes man tilltalade vice versa länsman Westring för att han vill avhända henne stolsrummet i kyrkan, som hon haft i långliga tider. Länsman tillfrågades om någon förargelse skett i kyrkan och något munbruk och träta skett mellan kvinnorna. Han svarade nej.

Kaplan Bure sade sig inte veta att något oväsen skett i kyrkan mellan dessa hustrur. Han visste endast att länmanshustrun inte sluppit in i sin bänk. Bondhustrun ansågs vara en högfärdig kvinna.

Resolution.

Häradsrätten har tagit parternas skäl i övervägande och emedan länsmansbostället är beläget i Sylta by och har bänkrum i kyrkan i samma bänk som de andra grannarna, så bör alla grannarna njuta samma bänk dess vederbörliga rum. Dock att vars och ens persons heder och värd, bör anses.....

20 översatta blad från domboken 1740.

Försök till översättning av Gudrun Sandén år 2000.

S.D: Till innevarande ting har Capitainen Ädel och Manhaftig Herr Anders Blidberg instämt Inspektorskan Lundell Åreborna hustru Christina Margareta Buddrei med påstående, som Herr Capitain själv dictande anförde, nämligen:

1) Åtnjuta ersättning för de vådeligen omkomna inventarie kreaturen till 36 --- kopparmynt, som vargarna om sommaren 1738 uppätit, dito 1 stycken ko, ringast värderad till 24 --- kopparmynt, sammaledes av vargarna uppå Dalkarsslätten uppäten förberörde år; dito 3:ne årsgamla kalvar döda av boskapssjukan om våren 1739 värderade till 12--- stycket, gör 36--; 1 stycke grått skymligt sto, vilket drunknat förleden vintras uti Madame Lundells eget ärende, ringast värt 72 --- kopparmynt; Och som sådant av hosgående meddelade vittnesbördar vidare kan intygas, så anhåller jag vördsammast, att bemälte Attestanter måtte påläggas samma sina utgifter bredvid att be--ndige, att jag sedermera till följe av det år 1736 den 26 december med Madame Lundahl slutna ärende kontraktet påstår för ovannämnde kreaturs ersättande

behörigen bliva befriade och det så mycket mer, som jag alltsammans inventarium vid mitt avträde den 27 sistveckne mars, till undvikande av all olägenhet och tvist eller auktions ställande antingen jämgott in natura återställt eller och med penningar åtaga mig att betala; Vartill jag dock antar besagde kontrakts lydelse ingalunda är eller varit förbunden, och således nu anhåller om dess fulla återställning.

2) Penningpunktens besträckande, så emedan fundamentet därtill innehållet uti första och tredje penningmålet, anhåller jag, att sedan de behörigen blivit avgjorda, det en viss dag måtte utsättas vid vite till en behörig likvidations upprättande oss emellan, som då så mycket säkrare kan ernås, sedan kvantum et quale av mina pretentionsposter igenom respective domstolsinlaga utslag uti första och tredje penningpunkten, som sagt är, blivit faststälte.

Vad för det tredje angår husesynsinstrumentet, så emedan jag varken åtagit mig några årliga reparationer, mindre någon årlig nybyggnad uti det under den 20 mars 1729 med framlidne Inspektör Lundahl slutna arrendekontraktet om Tibble Posthemman, och det så väl i anseende till gårdens dåvarande vanhävd och ömkeliga tillstånd, som och i anseende till det stora arrende av 300 -- kopparmynt, förutan den till årligen 300-- ungefärligen som jag ovan borde för gården till Kronan betala i Förten skuld som Inspektören Lundahl i ett så beskattat mål varken kunnat eller velat praetendera någon årlig nybyggnad av mig, jag ej heller mig därtill på något sätt begivit så har till följe därav syningsmännen alldeles obefogade varit, att påföra mig någon nybyggnad för åren 1729 till och med 1735, och det a 80--- kopparmynt årligen för nybyggande förutan reparationerna årligen, som a 7 år gör 560 -- kopparmynt. Vidare ehuru väl jag uti det förnyade kontraktet med Inspektören Lundahl daterat Stockholm den 14 december 1735 förbundit mig till nybyggnad och reparationer efter 1681 års Husesyns Ordning, så är dock ostridigt, att nybyggande a 80-- samt reparationerna till 44 -- tillsammans 124-- kopparmynt årligen äro allt för högt och oskäligt tilltagna; Varföre jag och om ändring och moderation efter billigheten anhåller. För övrigt påstår jag vördsammast, att det även noga måtte observeras, det jag efter nästnämnde kontrakt allenast i tvenne år Postgården nyttjat och innehaft, emedan Madam Lundahl igenom skrivelse under den 20 december 1736 mig därifrån uppsagt, och således står oförnekligen fast, det jag icke bör svara mer än för tvenne års byggnad; likmätigt förberörde kontrakt, som intet längre varat, där likväl syningsmännen till mitt avträde 1740 husbyggnaden mig påfört, och således utom de förenämnda 7 åren ännu i tvenne år till mer än som vederbort;

Och änskönt jag innehaft Postgården ännu under Gästgivaregårdens kontrakt daterat den 26 december 1736 - för 600 -- kopparmynt, sedan 1735 års Postgårdskontrakt var expirerat, och därhos för dessa tvenne åren 1738 och 1739 njutit hälften emot Madam Lundahl av Postgårdens grödor, såsom ett understöd för Gästgivaregården, då har jag dock däremot betalt 150 --- i arrende jämte halva räntan till Kronan, men med någon byggnad vid Postgården hade jag intet att göra, ej heller var något kontrakt däröver oss emellan på ett eller annat sätt för dessa tvenne senare åren upprättat, mindre satt eller fastställt, att 1735 års kontrakt i någon måtto skulle äga kraft eller continuera. Vidare förbehåller jag mig att få jämföra den senare synen av den 26 juni med den förra under den 14 mars sistveckna, samt att visa vad därutinnan ej är upptaget och vad förändringar skett, sedan den förra synen med halmens avtagande utav taken, och det mera förövat blivit.

Sluteligen på det man måtte få en fullkomlig och behörig redo på denna saken, så måste man här noga märka trenne perioder

1) Ifrån mitt tillträde eller första kontraktet av den 20 mars 1729, såsom jag varit befriad ifrån nybyggnaden och bemälte reparationer i 7 års tid, till det andra kontraktet slöts den 14 december 1735, då jag förbundit mig till nybyggnad och årliga reparationer: Men som jag av Madam Lundahl den 20 december 1736 blivit uppsagd ifrån Postgården, och dess berörda kontrakt, så kan och bör ju jag intet vara ansvarig mer än för dessa tvenne åren, jag gården innehaft, som är den andra perioden och den tredje åter ifrån 1737 års slut eller 1738 års början har jag intet kontrakt haft med bemälte madam om Postgården utan allenast om gästgivaregården, och för det dryga arrendet av 600--kopparmynt, som jag gav för gästgivaregården, och på det att rummen i Postgården icke skulle stå öde, och till min så mycket större bekvämlighet under gästgivaregårdens kontrakt några rum och hus i Postgården innehaft, det jag dock icke behövt, om jag endast därför skulle hava varit ansvarig för nybyggnad i Postgården, emedan jag nog tillräckeligen, rum hade i Gästgivaregården för mitt folk, och för min person kunnat fått husrum i grannskapet; Utom det som sagt är i anledning av den skedda uppsägningen 1736 tillrädde Madame Lundahl Postgården själv 1738, fast hon sedermera långt inpå sommaren samma år 1738 till gästgiveriet så mycket bättre underhållande muntligen lämnade mig frihet, att få den ena hälften jämte sin del av

Posthemmanets gröda, då jag däremot skall betala 150 -- jämte halva räntan för hemmanet, som redan förmält är;

Härutav täcktes den lovlige Häradsrätten rättvisligen finna, huruledes jag först bör njuta ersättning för de vådeligt omkomna kreaturen till en summa av 168 -- kopparmynt, samt sedan för 8 års gjord byggnad a 80 -- om året, jämte överbyggnad vid Gästgiverigården 164 --16% kopparmynt samt befrias från de påförda reparationer, och således avvakta den respektive domstolens rättvisa utslag.

Sedan Herr Capitaine detta dictande anført reserverade han sig att vid sakens slut få ingiva dess expense räkning.

Häremot inställde sig å Inspektorskan Lundahls vägnar Kommissarien och Landsfiskalen välbetrodde Georg Ruda enligt uppvisat fullmakt - under den 16 oktober sistlidna, anförandes även följande dictando:

Oaktat min Principalinna Fru Inspektorskan Lundahl igenom mig nu visa kunde, huru obefogat Herr Capitain Blidberg denna onödiga process begynt, som till en del förbundit sig därtill, att betala, vad han nu återfordrar och ändra vill, och en del begärt stadfästelse på vad fullgjort är samt återigen undandragit sig fullgöra det, som Fru Inspektorskan av honom äskat; nämligen att inträda behörig likvidation om arrendet och mera, och nu åter henne instämma för eftersättenheten därav, som allenast av Herr Capitainens undandragande härflutit; Dock alldenstund man för dessa anförde mål och orsakers skull, och för Herr Capitainens egen motvillighet uti sin skyldighets fullgörande, blivit föranlåten i all ödmjukhet hos högvälborna Herr Baron och Landshövdingen hela denna saken och dess beskaffenhet tillkänna giva, vilket med herr Capitanie sedermera är vordet. Kommunicerat, enligt välbemälte Herr Capitainens bevis av den 21 augusti föreveckna, innevarande år, och man sedermera icke vet, om Högbemälte Herre därutinnan resolverat eller ej, i synnerhet som besvärerna voro hos Högbemälte Herr Baron och Landshövdingen ingiven långt förut, innan stämningen Fru Lundahl tillställt, som ock Herr Capitainens egenhändiga recipisse av den 21 augusti och nu uppvisad, bekräftar. Havandes man och fogat all nödig anstalt, att å högbemälta ort ernå utslag, som och bevises med ett brev ifrån Uppsala. Utom detta allt visas och med Fru Inspektorskan Lundahls broders brev, som är rådman i Hedemora, av den 2 förveckna oktober, det han till bevakande av de omyndigas rätt vid denna process slutligen utförande, vore nödig att vara närvarande; Alltså och i anseende till det nu anført är, underställes välborna Herr Assessorn och lovlige Tingsrätten huruvida Inspektorskan Lundahl nu bör påläggas med Herr Capitaine litem (?) contestera, innan behörigt slut hos högvälborna Herr Baron och Landshövdingen utfallit, som till följe av 16 kap 1 R B tycks till det böra anstå; Emellertid reserverar jag mig å min Principallinnas vägnar omkostnader efter närfogade räkning till 32 -- kopparmynt; Anhållandes om Häradsrättens utslag, om hon vid så satte omständigheter kan eller må sig till svaromål begiva.

Häruppå upplåtes de av Kommissarien Ruda återopade brev och bevis, och befanns det förriga vara skrivet av en benämnd E Åkerman dato 7 oktober sistlidne av innehåll som anført är, det senare från Hedemora den 2 oktober sistlidne skrivit av A Boudry, som är Madam Lundahls broder.

Var Capitaine Blidberg häremot androg, att icke denna sak något berörande vore Högvälborna Herr Baron och Landshövdingens utslag underställt, utan det samma anginge allenast 120 -- Kopparmynt, och att det i dess attest omrörde arrende vore förskrivit; påståendes att Herr Contraparten måtte påläggas genast i huvudsaken att svara.

Rätten fann nödigt att höra Inspektorskan Lundahl, som på tillfrågan utsade, att hon hade ingen förmyndare för de omyndiga trenne barn, att boet vore odelat, och att å fädernesidan vore ingen skyld, vidare är att farfadern en man av 80 år vore i Västergötland boendes, och oförmögen till denna syssla.

Sedan parterna tagit avträde, samt Rätten skäligt sig över Rudas invändning således att yttra:

Alldenstund Herr Capitaine anhållit kommunikation av de besvär, som Inspektorskan Lundahl den 11 augusti sistförveckna hos Herr Baron och Landshövdingen Brauner ingivit angående Tibble arrende, och dymedelst nog å daga giver, att de sedermera tagna stämmingsmål äro hos Höga Executoren anhängiga; utan att därå någon resolution utfallit, som av Åkermans brev av den 7 hujus (samma år) är att sen; Alltså vill det nu anstå Häradsrätten så väl för den orsaken, som och för det att Inspektorskan Lundahl sitter med sina barn uti ett odelat bo, för vilka ingen förmyndare skall vara förordnad, i anseende vartill enligt 11 kap 8 stämningen nu blivit vederbörligen begärd och ställd att påläggas Inspektorskan Lundahl, vid så

fatta omständigheter, för denna gången svaromålet. Skolande och Rätten draga försorg, att för Lundahls omyndiga barn någon förmyndare må bliva förordna, som deras rätt och bästa bevaka kan och må.

Resolverades.

Som bonden Jan Jansson vidgått, det han vore korpralen Häggbom uppå hemkallet skyldig 3 kärvar halm och 3½ vålm hö; Alltså bör han och samma persedlar till Häggbom utgöra; blivandes från Häggboms tilltal, kornfjärdingen och 5 -- 18% kopparmynt berörande, såsom redan betalte frikänd. Compensatis expensis.

S.D. Kärade för detta frälse befallningsman Eric Gerelii hustru uti Ekhammar till bonden Matts Olssons hustru Kerstin Andersdotter uti Näs Kyrkby för det hon överfallit henne med ovelt, bannor, skällsord och slag.

Svaranden nekade härtill och ville påföra käranden det samma och som bägge parterna anhöllo, det deras inkallade vittnen måtte avhöras, fann Häradsrätten skäligt, det samma att bevilja, vilka ojävade den vanliga vittneseden avlade.

Kärandes vittnen voro: förre avskedade soldaten Anders Frisk, hustru Ingeborg på Svartsjö ladugård, pigan Maria uti Prästgården och pigan Stina hos klockaren.

Svarandes: före detta länsman Nils Husing och dess son Carl Husing, vilken sistnämnda icke till eden admitteras kunde, emedan han ännu ej begått Herrans Högvördiga nattvard.

Häruppå avhördes först soldaten Frisk, som berättade, att käranden haft trenne blånader, enär hon kommit hem; han ej varit med tillstädes, det slagsmålet eller oväsendet hållits. Avträdde.

Ingeborg sett bägge hustrurna ligga kull, men icke sett, huru slagsmålet begynt, hört hustru Kerstin säga åt Gerelii hustru hora, och att hon ville lägga tjuvstycke för näsan för henne.

Maria hört dem något ordkastat om en skälla, men, som hon gått därifrån har hon icke hört några skällsord utkastat, ej heller något slagsmål sett.

Stina hört att de svurit, och att hustru Kerstin kalla Gerelii hustru för kärring, du förbannade lem, har icke sett, huru slagsmålet begynte, men att Gerelii hustru legat ovanpå. Avträdde.

Nils Husing har icke varit hemma under det oväsendet påstått, men hört bägge hustrurna sedan varom annan säga; att de voro elaka människor, visste icke mer.

Carl Husing berättade utan ed: Att Gerelii hustru slagit först till, varefter det burit kull, då Gerelii hustru legat ovanpå, och hållit hustru Kerstin en lång stund om armarna, visste icke att säga något mera.

Gerelii hustru anförde att hon allenast sökt att värja sig, men icke i vredesmod den andra antastat.

Hustru Kerstin, att hon haft blånader på sina ror och lår, men haft försyn och blygsel de samma att låta syna, även fast en blånad i ansiktet, vilken hon låtit häradsdomaren besiktiga, som närvarande detsamma intygade. Vidare var härvid ej att påminna, ty

Resolverade.

Häradsrätten har utav vad parterna å ömse sidor andragit, som och genom vittnens utsago funnit att hustru Kerstin Andersdotter i Näs Kyrkby överfallit Gerelii hustru med tvenne okvädingsord samt trenne blånader tillfogat, och prövar fördenskull skäligt enligt 6 60 kap M B sakfälla till 1 --silvermynt plikt för vart skällsord, som gör 2 --, samt enligt 2 och 5 35 kap berörde Balks pålägga henne, som först blivit överfallen, att böta 1 -- silvermynt för varje blånad som gör 3 ---. Likaledes som Gerelii hustru tillfogat Kerstin 1 blånad; så finner och Rätten skäligt i stöd av berörde Balk och kapitel samt 2 det bör hon plikta 2 -- kopparmynt, Compensatis Expensis.

Och som Nämnden visste intyga, att dessa hustrur emellan alltid månne vara split och oenighet, så, till förekommande därutav, fann Rätten billigt, förelägga dem sådan efter 5 --- silvermynt vite, till vilket dem skall vara förfallen, som först den andra med ord eller gärning förolämpar.

Båtsman Nils Elg Svenngårdska samlingen - pärm p22

Tolkning och kopia av original

Bearbetat av Gudrun Sandén sept 2000

Svea Hovrättsprotokoll Stockholm den 7 oktober 1725.

Till Häradshövding Olivercrona att ytterligare vid extra ting rannsaka båtsman Elg, som överfallit länsman Westring.

Vi, friherre Petter Scheffer hälsar Eder Häradshövding Isac Olivercrona välvilligen. Kongl Rätten har haft ett ärende från ordinarie ting i Bro härad den 24 september sistlidne år. Där hölls rannsaking och dom över Nils Elg, vilken överfallit länsman Petter Westring i hans ämbete. Han dömdes till Edsöres straff. Men innan Kongl Rätten med säkerhet kan uttala sig i detta mål, finner de nödvändigt att vara underrättade, om denne Nils Elg, verkligen är fördubblings båtsman och vilken rote han tillhör. Samt om han brukade vistas i Bro härad vid annat tillfälle än när länsman råkade honom vid Husby. Om han är känd av allmogen eller länsman och om han haft sina officerares tillstånd att vistas på landet. Sedan må prövas om länsman Westring haft anledning att fråga Elg om pass och att taga honom i arrest. Häradsrätten må vid extra ting och i Elgs närvaro ytterligare undersöka och lämna upplysningar till Kongl Rätten, som vi befalle

Stockholm den 7 oktober 1725, H Hovrätts R Baas division ad prot. Braunerschöld.

Svea Hovrätts protokoll 1725.

Till Herr Landshövdingen Cronberg att låta Kongl Rätten veta varför Nils Elg, som blivit angiven för att han överfallit länsman Westring, inte infunnit sig vid extra ordinarie tinget.

Vi, friherre Petter Scheffer hälsar Herr Generallöjtnanten och Landshövdingen Baron Magnus Cronberg vänligen och välvilligen.

Sedan Kongl Rätten genom brev den 7 oktober befallt Häradshövding Isac Olivercrona att vid extra ordinarie ting i Bro härad ytterligare undersöka omständigheterna angående båtsman Nils Elg. Han har blivit angiven för att ha överfallit länsman Westring i hans ämbete.

Häradshövdingen har i skrivelse av den 4 i denna månad, berättat att han efter att ha korresponderat med Landshövdingen om att extra ting skulle hållas den 3 denna månad, kommit till tingsplatsen och där väntat till eftermiddagen. Varken kronobetjänt, nämnd eller parter hade dock inställt sig, fastän han fått Landshövdingens brev den 25 oktober, där det meddelades att kronobefallningsman Buhrström fått order att till extra ting inkalla nämnden och länsman Westring. Landshövdingen hade ordnat så att Elg skulle bli utsänd från slottet för att kunna delta. Häradshövding Olivercrona hade alltså inget kunnat uträtta i ärendet, utan måste i det svåra väglaget resa tillbaka igen. Därför har denna saken dragit ut på tiden och Elg, som redan någon tid suttit i arrest och måste av kronan underhållas samt att häradshövdingen fått ge sig ut på en fåfång resa och hindrats i sina andra ämbetsuppdrag, vill Landshövdingen underrätta Kongl Rätten om orsakerna till att målet inte togs upp och om någon kan pekats ut som försumlig, skall han allvarsamt tillhållas.

Och jag befalle Stockholm den 8 november 1725 på Herrar Hovrättsråd Baas division ad protokoll Braunerschöld.

1725-09-24

Kronobefallningsman Jonas Buhrström, anklagade fördubblingsbåtsman Nils Johansson Elg, som tjänstgjorde vid kommandör Palmgrens kompani, för att ha illa slagit och hanterat kronolänsman Petter Westring. Han fick båda blånader och blodsår. Orsaken var att länsman ville arresteras Elg eftersom han inte haft pass.

Föregående kväll, när tinget var slutat hade länsman Westring gått till bonden Nils Johanssons gård i Husby, där han skulle anstalta om stämningsspengar. Han hade där råkat befallningsman på Säbyholm, Olof Ihlström. Där hade också båtsman Nils Johansson Elg varit och länsman hade frågat vad det var för en karl. Då det visade sig att han inte haft pass sade länsman, att han på Konungens vägnar skulle ta honom i arrest. Elg påstod sig ha sitt pass hos sin värdinna i Härnevi. När länsman följde honom dit fanns inget pass och Elg blev ovetting och hotande. Då han försökte förföra sig på länsman, förde han honom till tolvman Anders Ambjörnsson i Härnevi. Eftersom han inte ville vara stilla hade länsman satt honom på bänken. Båtsman gav då länsman en örfil så att gnistorna stått om öronen på honom. Han tog sedan ett

stop med dricka och slog länsman i ansiktet, så att stopet gick sönder. Länsman blev blå över hela vänstra ansiktet, ögat var blåsvullet och han hade blodsår på kinden. Han klagade också över att båtsman slagit omkull honom och trampat på honom.

Nils Johansson Elg sade sig var fördubblingsbåtsman, som skulle vistas på landet för att arbeta. Han påstod att länsman överfallit honom och slagit, så att han måste försvara sig. Han säger sig inte behöva något pass, eftersom han är fördubbling. Han erkänner att han slagit länsman ett slag med stopet, men att länsman slagit först. Länsman nekar till att ha slagit honom och kallar tolvman Ambjörnsson till vittne. Efter att begått eden berättar han, att sent på kvällen när han redan lagt sig, hade länsman kommit och bett om hjälp med karlen, som saknade pass. Han bad att de skulle vänta till morgonen, men länsman kände sig så hotad till livet att de måste agera genast. Tolvman hade stigit upp och hämtat ett stop dricka och de hade druckit varandra till alla tre. Strax hade båtsman slagit stopet i ansiktet på länsman, så att det gått sönder. Länsman blev blå och blodig. Båtsman gav också länsman en örfil, medan länsman inte slagit utan endast när båtsman blev ovetvig stött honom mot väggen. Elg hade varit mycket överdådig.

Anders Johansson i Härnevi kallades till vittne och efter avlagd ed berättade han, att han varit med länsman i går afton, när länsman tagit Elg i arrest i Husaby by. Länsman hade fört honom till Härnevi, där han sagt sig ha sitt pass. Anders hade inte sett att länsman slagit Elg. Han blev skickad efter vakt i byn och när han kom tillbaka var länsman slagen och blodig. Protokollet lästes upp och ingen hade något att påminna.

Resolution.

Båtsman Nils Elg har slagit länsman Westring uti hans ämbete, när han ville arresteras Elg. Han fick både blånader och blodsår. Han har enligt Kongl Maj:ts förordning av år 1684, om Executions Betjänters beskydd, begått Edsöre och skall till följd av 21 och 35 kapitlet Edsöres balken mista sin högra hand; böta all sin lösa egendom och vara biltog över hela riket. Han skall dessutom böta 6 mark silvermynt för ett blodsår och 6 mark för två stora blånader enligt 10 kapitlet Sårn B LL, vilka böter till följe av högst berörde 1684 års förordning, bliver fördubblade.

Domboken 1726-05-28

Sedan ordinarie tinget var avslutat föranstaltade Landshövding Magnus Cronberg att Nils Elg kom till tinget. Häradshövdingen lät ånyo sammankalla nämnden och eftersända länsman Westring. Ny rannsaking över Nils Elg upptogs på anmodan av Högliga Kongliga Hovrättens befallning av den 7 oktober 1725. Elg tillfrågades varför han inte infann sig till extra ordinarie ting tidigare på hösten, utan rymde. Han sade att han blivit sänd från Uppsala med fjärdingsman till fjärdingsman Jonas Persson i Dyarna. Där hade fjärdingsman i Lagunda lämnat honom hos Jonas Perssons hustru i hennes mans frånvaro. När fjärdingsman kommit hem hade Elg sagt sig vara arrestant och skulle till extra ting i Bro. Han hade haft brev med sig från Landshövdingen till kronobefallningsman. Fjärdingsman Jonas Persson lät en gosse följa Elg till fjärdingsman Törngren i Bro Härad. Framkommen till fjärdingsmans torpet hade pojken lämnat honom. Fjärdingsman hade inte varit hemma och Elg hade inte fått någon mat, så han begav sig till Stockholm till sina officerare.

Jonas Persson nekade till att Elg angivit sig som arrestant utan bara lös lämnats i hans hus. Han kunde då inte göra annat än att lämna honom ifrån sig och sända honom till fjärdingsman Törngren i Bro. Där hade Elg bett Törngrens hustru skaffa brevet från Landshövdingen till kronobefallningsman, vilket hon inte ville. Elg hade inte heller funnit sin skyldighet att göra det.

På frågan vad han var för en karl, svarade Elg att han var kronobåtsman för Södermanlands Kompanis första del. Det befanns vara vad som stod i Stockholms läns Landshövdinge Ämbetspass av den 12 maj 1726. På frågan om han hade sina officerares lov att vara på landet och arbeta, svarade han att han egentligen inte hade begärt lov. Men när han kom till arbetet på landet lät han sina officerare veta var han fanns. Han hade inte haft något pass. Arbetet hade varat från Persmässotiden till hösten och han hade hjälpt Per Erssons änka i Härnevi med sysslor på åker och äng.

Kronolänsman Petter Westring tillfrågades om han visste, när han tog Elg från Husby till Härnevi och frågade efter hans pass, om han var båtsman, som uppehållit sig på landet med arbete. Länsman hade uppfattat honom som en rymling och arresterat honom. När Elg påstod sig ha passet hos tolvman Anders

Ambjörnsson i Härnevi följde han honom dit. Elg menar att han kunnat accepterade arresten, om han följande dag fått komma till tinget, som just pågick och förklara sig.

Länsman blev förtretad då de kom till Ambjörnsson och inget pass fanns, utan nu påstod Elg att det fanns hos änkan. Han tog Elg om axlarna och tryckte honom mot väggen, dock utan att skada honom.

Länsman bad att tolvman Anders Ambjörnsson på sin tidigare gjorda vittnesed, skulle få berätta vidare. Detta godtogs. Han sade, att när länsman kommit till hans gård med Elg, hade länsman frågat Elg efter hans pass. Elg svarade, att han hade det hos änkan i Härnevi. Då hon kom berättade hon, att han inget pass hade hos henne, men att han arbetat väl och troget hos henne hela sommaren. Elg tillstod att så var fallet.

Tolvman tillfrågades om slagsmålet med länsman skett före eller efter det änkan kommit. Medan änkan var eftersänd, men ännu inte kommit hade Elg slagit stopet i ansiktet på länsman. Istället för att ge besked om sitt pass.

Han hade sagt, att om jag så hade tre länsmän här skulle jag slå dem alla. Han slog sedan länsman i huvudet med stopet, kastade omkull honom på golvet och hävde honom under bänken. Länsman hade blött mycket.

Elg sade, att tolvmans vittnesmål inte var sant. Tolvman tillfrågades om länsman gjort Elg något förnär, sedan han fått veta av änkan, Kerstin Larsdotter, att Elg arbetat hos henne. Tolvman förnekade det och bedyrade att hans bekännelse var sann. Han hade varit med dem på golvet, medan de övriga i huset sovit, men vaknat av oväsendet. Elg vidhöll att länsman dragit honom i håret och slagit honom åtskilliga gånger, sedan de kommit till tolvmannen. Ambjörnsson sade sig kunna med sin ed intyga, att länsman varken slagit med handen eller med käpp. Han hade hött med en liten käpp, när Elg inte gav besked. Tolvman hade dock tagit ifrån honom käppen. Däremot hade länsman ristat Elg i axlarna mot väggen.

Kronolänsman sade, att efterlysta rymmare var han skyldig att efterspana. Så när han i bonden Erich Johanssons gård i Husby sett en okänd karl, som satt och drack, hade han frågat vad han var för en karl. Han svarade att han var båtsman. Länsman frågade om han hade pass från sina officerare för att få gå ut på landet. Elg sade sig ha pass i Härnevi. Länsman följde honom dit utan att ta honom i arrest. För detta blev jag slagen, säger länsman. Jag vet inte annat, än att jag skall fråga alla okända personer om pass och vad de är för folk, så att ingen oförpassad stannar eller antas i socknen. Detta till följe av 1725 års tjänstehjonsordning. Skulle de få slå mig för detta vore det illa.

Hade han inte slagit mig utan talat om att han var en riktig karl, som arbetade hos änkan Kerstin i Härnevi hade jag låtit honom vara fri. Ingen kan bevisa att jag gjort honom ofog.

Elg menar, att även om inte länsman kände honom, visste allmogen vem han var och att han hade arbetat i socknen i tre månader. Tolvman och de andra närvarande Herneviborna menade, att de visste, att han arbetat hos änkan i tre månader, men eljest visste de inte vad han var för en karl.

Elg återopade vittnena: Drängen Johan Andersson, Anders Andersson och pigan Kerstin Andersdotter i Härnevi. Det var tolvman Anders Ambjörnssons barn. De berättade var för sig under ed och Anders Andersson sade att i höstas hade länsman kommit med Elg mitt i natten och begärt att få se hans pass. Då Elg bedragit länsman om passet och lurat honom från Husby till Härnevi, hade länsman knuffat Elg, hållit honom i håret och fört hans huvud mot väggen. Anders hade blivit skickad till änkan för att fråga efter hans pass och när inget sådant fanns, hade änkan följt med till tolvmannens gård. Under tiden hade slagsmålet skett och länsman var helt blodig på ena sidan. Han hade stått på golvet medan Elg suttit. Anders avträdde.

Drängen Johan Andersson berättade att när länsman kommit om natten till tolvmans stuga hade de satt sig. Elg hade gått och tagit eld till tobakspipan. Länsman hade blivit förargad däröver och tagit honom i håret och knuffat honom litet i väggen, när han inte velat visa sitt pass. Elg påstod sig ha det hos änkan. Under tiden länsman sänt efter änkan hade Elg slagit till honom med ölstopet och sagt att nu skall du få känna en båtsmans hand. Länsman hade blött och blodet runnit över hela golvet. Johan ansåg, att de inte varit druckna. Efter slagsmålet, men inte förr, hade länsman tagit Elg i arrest och hållit honom i förvar. Johan avträdde.

Madame Margaretha Grubbs kvarlåtenskap

21 ej översatta blad.

Försök till översättning av Gudrun Sandén juli 2000.

1742-05-18

Efter uttagen och tillställd stämning kärade Målareåldermannen erfarne Mästaren Anders Gottman, till Kamreraren uti Riksens Ständers Banco Ädel och Högaktad Israel Starbeck med påstående

- 1) att Kamreraren måtte besanna dess den 19 november 1741 uppgivna inventarium över Gottmans hustrus mosters Madame Margaretha Grubbs kvarlåtenskap;
- 2) att vara ansvarig för det Herr Kamreraren skäligen skall förhållit honom den redbara egendomen, som efter testamentet honom ostridigt tillkomma skulle.
- 3) att emottaga och bevara de påminnelser, vilka vid ovanberörde inventarium kunna göras, såsom och de jäves klander, vilka han emot det så kallade testamentet av den 20 april 1741. Andragandes varder redan Herr Kamreraren förut enligt Lag, antingen detsamma egendom i säkerhet eller medelst borgen densamma försäkrat.

Häremot påstod Herr Kamreraren Starbeck genom uttagen genstämning

- 1) att Gottman endast måtte besanna uppteckningen efter Madame Margaretha Grubb, över de angivna lösören
- 2) att från sig lämna till Herr Kamreraren i följe av det testamente Madame Grubb författat, alla de persedlar, vilka Gottman skall borttagit, och ännu hos sig innehava
- 3) att vara honom ansvarig för allt vad av denna sak direkt eller indirekt kan dependera och förflykta, 4) betala honom de förorsakade rättegångskostnaderna.

Å målareåldermannen Gottmans vägnar inställde sig kammarskrivare Lars Nyström, efter uppvisad fullmakt av den 17 september 1741, tillika med Gottmans hustru Madame Margaretha Lind. Herr Kamrerarens Starbeck infann sig personligen jämte fullmäktige kanslisten Adam Bindfeldt och ingav Herr Nyström det inventarium som länsman Sundberg och häradsdomare Nils Andersson i Tuna den 20 oktober föregående år upprättat över avlidne Madame Grubbs kvarlåtenskap, efter Gottmans och dess hustrus, samt Herr Kamrerare Starbecks uppgivande, påstående att Herr Kamreraren i anledning av Höglovliga Kungliga Hovrättens nu uppvisade utdrag av protokollet under den 12 oktober 1741 detsamma, för den delen av egendomen han vid inventeringen uppgivit och allenast med edlig förpliktelse måtte underskriva, utan ock nu med livlig ed bestyrka. Varuppå Herr Kamreraren förklarade sig vara beredvillig, att berörde ed avlägga, då han förmente den påstådda edliga förpliktelsen vid underskriften vara onödig. I följe härav avlade alltså Herr Kamreraren med hand på bok följande ed: Jag Israel Starbeck svär vid Gud och Hans saliga Evangelium, att jag uti det över avlidne Madame Grubbs kvarlåtenskap upprättade inventarie noga låtit uppteckna och värdera all den egendom som jag har mig bekant haver varit madame Grubbs vid hennes dödstimma tillhörig, så i löst som fast, med alla skrifter och handlingar, fordringar och gäld, så att mig veterligen ingenting därav blivit undandöljt eller uteslutit så sant mig Gud hjälpe till Liv och Sjal.

Sedan berörde ed således var avlagd påstod Herr Kamreraren enligt första punkten uti sin V:V: stämning att Gottman eller dess hustru även måtte efter ovan åberopade Höglovliga Kungliga Hovrättens resolution, samma ed avlägga. Men Herr Nyström invände däremot, att hans principal eller dess hustru ej kunde på sådant sätt eden avlägga, medan han förmente, det ej all egendom som han påstår haver varit den avlidne tillhörig, blivit uti inventariet upptagen; ingivandes därhos nu förteckning på åtskilliga persedlar, som blivit uteslutna, och ej fått uti inventariet upptagas, varibland var fastebrev på Tibble hemman.

Härpå svarade Herr Kamreraren allt på vad förenämnda förteckning finnes infört varit honom, och ej Madame Grubbs tillhörigt, det han redan med ed bekräftat, samt därjämte tillagt visa vederpartens ofog, ej tedde berörde original fastebrev på Tibble hemman som utvisar att köpet därav i hans namn skett.

Madame Gottman anförde härvid, att ej kan nekas det ju icke desse på beteckningen nämnde persedlar varit i den avlidnes bo, Herr Kamreraren för den skull böra bevisa, att de honom och ej henne tillhört. Men Herr Kamreraren ----- sig på vad som för sig häröver utlåtut, att nämligen sådant honom där avlagde inventarieeden nogsamt blivit fulltygat, tilläggandes honom intet vara emot, att uti den ed Madame Gottman skall avlägga, bliver funnit om dessa omrörde ouppgivna persedlar helst det honom på intet sätt

kan gravera varföre Madame Gottman med hand på bok följande ed livligen avlade: Jag Greta Lind svär vid Gud och Hans Heliga Evangelium att uti det över min avlidne Kära Mosters Madame Grubbs kvarlåtenskap upprättade Inventarie allt blivit infört, upptecknat och värderat, som mig kunnigt haver henne vid dödstimman tillhört undantagande de persedlar, som på en av mig nu till Rätten ingiven förteckning är uppförda, vilka i boet vid dödstimman befunnits, och jag påstår hava den avlidne tillhört, men av Herr Kamrerarens fullmäktige blivit hindrad, att uti inventariet upptaga låta, under föregivande, att de Herr Kamreraren tillhöra skulle; Såsom mig Gud hjälpe till liv och själ.

Sedermera ingav Herr Nyström denna Rätts Extraktum Protokoll av den 21 september 1744 i anledning varav han ville påstå att Herr Kamreraren måtte pålägga att ingiva ett testamente, som Madame Grubb tillförne givit åt en jungfru som hos henne varit benämnd Ribe, helst berörde jungfrun testamenterade egendomen skall efter hennes död enligt Madame Grubbs gjorda utlåtelse haver boet Madame Gottman tillfalla.

Herr Kamreraren uppvisade alltså en förteckning eller inventarium, som Madame Grubb själv i livstiden den 29 november 1736 över sin egendom upprättat och underskrivit; vid slutet var bifogat att testamentet för jungfru Ribe, av innehåll att benämnde jungfrun efter madame Grubbs död skulle bliva ägare av fulla inventariet, varvid hon skulle påkosta hennes begravning samt 6 månader efter hennes död betala till hennes halvsysterdotter Madame Lind eller Gottman 600 --; till Madame Grubbs andra halvsysters barn Anders Falk 120, Johan Falk 90 och hustru Maria Falk 90. Men därhos nekade Herr Kamreraren avveta, att Madame Grubb efter jungfru Ribes död, lovat Madame Gottman samma egendom, helst det av henne sedermera upprättade testamentet annorlunda skall utvisa.

Till bevis av detta sitt påstående åberopade sig Herr Nyström till vittne komministern uti Ryd och Näs, vördige och vällärde Herr Nils Hiller, som ojävad avlade vittneseden och därpå berättade, att han vid det tillfället under Madame Grubbs sjukdom, då det av Herr Kamreraren Starbeck, åberopde testamentet uppsattes, nämligen den 20 april 1744 har hört det ovannämnda 1736 års inventarie uppläsa, av Madame Grubb därvid anmärkt, att en och annan persedel voro bortgivna, det vittnat på hennes begäran i bredden antecknat. Men kunde intet erinra sig, att det därvid fogade testamentet för jungfru Ribe, som kyndelsmässotiden samma år var med döden avgången, blivit uppläst; ej heller att Madame Grubb skänkt samma egendom till Madame Gottman.

Uppå tillfrågan av Herr Nyström, om vittnet kunde påminna sig, om Madame Gottman varit inne i samma rum, då ovanbenämnte inventarie upplästes, och om han då icke sett Madame Gottman gå fram till Madame Grubb i sängen och kyssa hennes hand, samt tacka henne, svarade vittnet att sedan det att av Herr Kamreraren Starbeck åberopande och vid det tillfället upprättade testamentet blivit författat och uppläst, har han sett Madame Gottman gå fram till sängen och tacka Madame Grubb, men minns intet, att hon det gjort, vid uppläsandet av det nämnda inventariet. Ytterligare tillfrågades vittnet, om han inte kunde erinra sig, att Herr Kamreraren frågat Madame Grubb, vad han skulle giva för det testamente Madame Gottman fått efter jungfru Ribe, innan det senare testamentet gjordes av Madame Grubb? Svarades att han det intet hört eller vet, men att då det senare testamentet skulle upprättas, Herr Kamreraren frågat Madame Grubb, vad han skulle giva för den andel av lösören Madame Gottman däruti var tillagd; då Madame Grubb själv svarade, att han därför kunde giva 100 plåtar, därpå Herr Kamreraren utlätit sig vilja det göra, om Madame Gottman därmed vore nöjd. Och har Madame Gottman svarat, sig vara nöjd med vad hennes moster för gott finner; Samt när testamentet var uppläst gått fram, och tackat Madame Grubb. Uppläst och vidsänt.

Därnäst påstod Herr Nyström, innan han vidare begiver sig till quastion om det senare testamentets bestånd, och som Madame Grubb efter samma testamentes innehåll, givit Madame Gottman all sin lösa egendom, varunder han förmenar guld och silver även böra förstås, att som det ej ännu bekommit, sådant fördenskull måtte henne först tillställas. Vartill å andra sidan svarades, att testamentet tydligen innehåller, det Madame Gottman skulle bekomma allt kontant eller redbara pengar, och att Herr Kamreraren för all den övriga lösa egendomen skulle till henne betala 600; Så skall därav ostridigt följa att guld och silver under samma betalda egendom bör förstås.

Härmed vill Herr Nyström sluta, att det så mycket orimligare vara skulle, om under den med 600 betalte egendomen guld och silver skulle förstås, som berörde 600 uppgått till de uti testamentet specificerade

utgifter, och hon således ingenting skulle hava i behåll. Varpå Herr Kamreraren, hans fullmäktige svarade, att som utom berörde 600 bekommit alla i boet befintliga kontante medel.

Ytterligare till att fulltyga de påminnelser, där käranden befinner sig befogad att göra vid det upprättade inventariet, åberopade sig Herr Nyström till vittne länsman Sundberg, Madame Marie Mureén, pigan Annicka Olofsdotter, bönderna Bengt Andersson och Hans Jansson, samt hustru Anna Decker, emot vilka inga jäv anfördes, och de alltså vittneseden avlade, samt sedan efter föregången förmaning, var för sig berättade, nämligen länsman Sundberg på tillfrågan av Herr Nyström, om han icke hört, att skattehemmanet Tibble, där Madame Grubb bott, henne tillhört? Att han inte hört det benämnda hemman henne tillkom, emedan hon alltid sagt, att gården tillhörde Herr Kamreraren Starbeck, och att, så ofta han skulle uppbära några kronoavgifter för hemmanet, hon aldrig dem betalt, innan hon skrivit Herr Kamreraren till. Men byggningen har hon sagt sig själv uppsatt. Dock har allmogen alltid kallat hemmanet Madame Grubbs gård. Hade ej mer att berätta. Uppläst och vidkänt.

Sedan inkallades Madame Mureén, som uppå ovanstående fråga svarade, att hon ofta hört Madame Grubb säga, den gården hörde Herr Kamreraren Starbeck till. Vittnet tillspordes, om hon vet, det någon spannmål förledet år blivit fördd ifrån Madame Grubbs donations hemman till Tibble? Och svarade därpå: ja; men tillade att den där blivit förstörd; visste dock inte hur mycket. Uppläst och vidkänt.

Pigan Annicka svarade på ovanstående fråga, att hon ingenting därav vet.

Bonden Bengt Andersson utlät sig på frågan om gården, det han alltid hört, att gården var Herr Kamrer Starbeck tillhörig, av vilken han ock haft kontrakt, då han samma gård brukat. Och som vittnet först inlöst berörda hemman till skatte, så frågades, av vem han fått pengar därtill? Svarade, av Herr Kamreraren, men att Madame Grubb lovat skaffa honom dem.

Dock har han vid penningarnas undfående givit förskrivning till Herr Kamreraren därpå. vilket skett på Tranbygge hos Madame Grubb, som då vistats där. Och sedan någon tid därefter har Madame Grubb flyttat till samma gård. Om någon spannmål blivit ditfördd ifrån donations hemmanen, visste han intet att berätta. Uppläst och vidkänt.

Hans Jansson berättade sig alltid hört, att gården hörde Herr Kamreraren till, gav ock vid handen, att ibland spannmål blivit ditfördd ifrån donations hemmanen. Uppläst och vidkänt.

Hustru Decker: att hon aldrig annat hört, än att gården var Herr Kamreraren tillhörig, och att, så ofta Madame skulle uppsäga eller städja något tjänstefolk, hon alltid först skrivit Herr Kamreraren till därom. Uppläst och vidkänt.

Till testamentets bestridande producerade Herr Nyström till vittne komministern Hiller och handelsmannen Brandel, varav den förre, på sin förra avlagda vittnesed, gjorde därom följande berättelse, att han den dagen, då testamentet blivit uppsatt, är vorden efterskickad, att komma till Madame Grubb, och då han ditkommit, har han hört såväl av Madame Grubb, som av Herr Kamreraren, att hon ville låta författa ett testamente, och att han blivit ombedd, att det uppsätta, men av vem, antingen av Madame Grubb eller Herr Kamreraren påminde han sig icke. Dock som han intet så i hastighet kunde finna sig däruti, har han bett Herr Kamreraren att skriva det i koncept, då han sedan ville det renskriva det och Herr Kamreraren gjort, och vittnet därefter om renskrivningen bestyrkt. Därpå har det av handelsman Brandel för Madame Grubb blivit uppläst, som det gillat, och sagt det vara rätt gjort, samt bett vittnet det underskriva.

Uppå tillfrågan, om Madame Grubb vid det tillfället varit mycket svag? Om hon varit vid sitt fulla förstånd? Eller om hon under det testamentet för henne upplästs slumrat? Svarade vittnet, att han ej annat kunnat märka, än att hon ju varit vid sunt och fullt förstånd; har ej heller kunnat skönja, att hon varit mycket svag, som han ock ej sett, om hon slumrat, emedan han för sparlakanet ej kunnat se henne i ögonen, dock har av hennes svar kunna döma, att hon varit vaken, medan hon utlätit sig mycket redigt och --deligen. Hade ej mer att berätta. Uppläst och vidkänt.

Handelsmannen Brandel avlade ojävad vittneseden, och berättade, att han på förenämnda dag blivit av Herr Kamreraren efterskickad, och då han inkommit till Madame Grubb, har han funnit där före sig, Herr Kamreraren Starbeck, Madame Gottman och komminister Hiller; Då Kamreraren givit honom en skrift

och bett honom den för Madame Grubb uppläsa; havandes han vid påseendet befunnit det vara ett testamente, det han alltså för henne uppläst. Och har Madame Grubb därmed sagt sig vara nöjd, och att det så vore hennes vilja, samt bett honom, det som vittne underskriva. Därpå har Herr Kamreraren frågat Madame Gottman, om hon hade något att därvid påminna? Vartill hon svarat sig det intet hava, utan att hon vore tillfreds med vad hennes moster gjort; intygandes vittnet därhos, att hon varit vid fullt och gott förstånd, samt då ej så särdeles svag, utan med all uppmärksamhet påhört, då det uppläst blev. Visste ej mer att berätta. Uppläst och vidkänt.

Sedan nu således alla vittnen blivit åhörda, utlät sig Herr Nyström, att som han av deras gjorda berättelser inhämtat vad gården angår, att den Herr Kamreraren tillhör, det han tillföre i anseende till åtskilliga honom förebrackte omständigheter, vara försäkrad om; så vill han nu mera ifrån sitt därom gjorda påstående sig begiva, och den Herr Kamreraren klandrat lämna. Men som en del vittnesutsagor det skall befinnas, att Madame Grubb under testamentets uppsättande blivit mycket därom tillfrågad och tilltalt, och följaktligen i sin svaghet förledd, att bejaka vad som skrivit blivit, och det hon intet förstått. Så anhöll han, att sådant i så billigt övervägande tagas måtte, att det därmedelst utverkade testamentet måtte i anseende därtill för olagligt förklarad, och det så mycket mera, som Herr Kamreraren själv efterskickat vittnen, själv det uppsatt, och hon som ett sjukt och svagt kvinnfolk, intet kunnat begripa eller förstå de ord och meningar, som däruti voro införda, medan eljes, där hon sådant förstått, hon aldrig förmodas hava kunnat eller velat till en för sina nära anhöriga så skadelig och för nära gående författningar samtycka; Påståendes därhos, att som utav dokumenterna i sterbhuset befinnas, det Herr Kamreraren varit Madame Grubbs kommissionär, och pengar för henne som oftast uppburit, varföre han ej ännu redovisat, han fördenskull måtte påläggas att visa, huru allt härutinnan har sin riktighet, helst det vid inventariets upprättande skall såsom bort ske.

Herr Kamreraren igenom fullmäktigen utlät sig häremot, att vederparten angående riktigheten om gården nogsamman förut kunna hava samma övertygelse, som han nu berättar sig hava fått, och således väl kunnat undgå den härvid brukade vidlyftighet. Och har dess påstående om testamentet angår så emedan det är stridande tvärt emot så många edliga avhörda vittnens tydliga berättelser, håller han för --digt att vederlägga. Beträffande åter det påfordrade redogörande för Madame Grubbs havde kommissionär finner han sig intet skyldig, att sig med vederparten därom inlåta, emedan det förlängt med den avlidna blivit avflutit, påståendes att visas måtte, det Madame Grubb uti någon i sterbhuset befintlig räkning eller annotation honom för någon olikviderad skuld debiterat haver, att någondels förskrivning där finnes, då, man intet förr, han till svarsomål härutinnan, han sig vill bliva.

Sist utlät sig Herr Kamreraren, att han efter sitt andra V:V: räckningsmål väl hade skäl att påstå det Madame Gottman skulle till honom återbära de uti sitt inventarie uppförda, såsom sig av den döda i livstiden med varm hand skänkt persedlar, bestående av juveler, guld, silver, kläder och annat mera, helst hon sitt fång därå ej bevisa gitter, och dessutan igenom denna ogrumlade process ej förtjänt, att han något av sin rätt eftergiva skulle; Så har han dock, till att visa sig intet vara så nogräknad, härmed velat förklara, att han intet vidare anspråk därpå göra vill, utan lämnar Madame Gottman det alltsammans att behålla som på ingendera sidan något mer var att påminna, och protokollet för parterna blivit uppläst; så tog Häradsrätten denna sak i behörigt övervägande, och fann rättvist, att däröver stanna i följande

Utslag

Som parterna å ömse sidor avlagt den vice versa fordrade inventarieeden, och dymedelst stadfästa riktigheten av den skedda uppteckningen; Så kan Rätten inte anse målaren Gottmans påstående om de på den ingivna specifikationens antecknade persedlar, som Herr Kamreraren Starbeck skall utur inventariet uteslutit, som grundad eller billig emedan de efter fodrans innehåll, Herr Kamreraren, och ej Madame Grubb tillhört, änskönt de i huset vid dödstimman funnits, vilket till överflöd, vad skattehemmanet Tibble angår, nogsamman blivit bevist såväl igenom det upptedda fastebrevet, som igenom Gottmans egna vittnens tydliga berättelser, varför och Gottman igenom fullmäktigen funnit sig föranlåten, att låta falla sitt därom gjorda påstående; varandes ej heller med något skäl bestyrkt, att Madame Grubb, efter Gottmans föregivande skulle hava till Madame Gottman skänkt och givit den till jungfru Ribe år 1736 testamenterade gendomen.

Som ock Rätten därjämte finner Gottman obefogad till sitt gjorda påstående, att det uti den avlidnes bo, befintliga guld och silver skulle böra honom tillhöra, utom de persedlar, som efter testamentets innehåll

blivit av Herr Kamreraren Starbeck med 600 betalte och inlöste, emedan berörde testamente, vad intet ord därtill anledning giver, utan fast mera tydligt förklarar, att all den övriga lösa egendomen undantagen, de kontanta eller redbara medel, skulle till Herr Kamreraren för 600 lämnas. Och vad berörde omtvistade testamente angår; Så är igenom de av kåranden själv åberopade och edliga avhörda vittnen vordet intygat, att det av madame Grubb med fullt och gott förstånd, utan något förledande övertalande eller inrådande blivit gillat och erkänt, samt förklarar vara hennes yttersta vilja, jämväl att hon själv begärt, att de undertecknade vittnen det skulle underskriva och bekräfta; Varföre ock som Herr Kamreraren Starbeck därjämte fullgjort, vad lagen i 18 kap 1 Ärvda Balken fordrar av den som något testamente fått haver, ity han inom den förskrivna tiden, det inför domaren uppvisat; Alltså finner Rätten skäligen att förklara berörda testamente för laglig, samt det samma härmed gillar och stadfäster, så att Herr Kamrerare Starbeck i följe därav erkännes berättigad, åtnjuta vad till dess fördel därutinnan stadgat är. Beträffande Gottmans ansökning, att Herr Kamreraren måtte påläggas, att visa redo och riktighet för den förvaltning som han under Madame Grubbs livstid över hennes egendom och kommissionär haft; Så alldenstund ej visas igenom den dödes räkning, eller någon i livstiden gjord annotation, att Herr Kamreraren några pengar eller egendom för hennes räkning ännu innehaver;

Herr Kamreraren jämväl igenom den avlagde inventarieeden nogsamt bestyrkt, att allt vad honom i vittneligen den avlidna vid dödstimmen tillhört, riktigt blivit upp- och angivet; ty kan Rätten ej finna, att något vidare redogörande härutinnan av honom fordras bör.

Och sist som Herr Kamreraren godvilligt begivit sig från sitt påstående, att Madame Gottman skulle till honom återbära de under namn av gåva till sig tagna persedlar; Så låter och Rätten därvid förbliva; Kunnandes för övrigt, som inga expenser nu blivit fordrade, enligt räkning darså ingiven, Rätten sig däröver icke utlåta.

Den 19 maj fortsattes med tingsförrättningen.

Pigan Kerstin Anderdotter berättade att i höstas, när länsman kommit till Ambjörnssons gård med Elg och begärt att få se hans pass, hade han svarat att det hade han hos änkan i Härnevi. Länsman hade stött honom mot väggen, men Kerstin hade inte sett honom dra Elg i håret. Elg hade slagit ölstopet i ansiktet på länsman, så att han blött mycket. Blodet hade stänkt över hans kläder, så att kvinnorna måste tvätta dem morgonen därefter. Kerstin tog avträde.

Länsman tillfrågades om han inte visste att Elg var en riktig karl på arbete, när han gick från Husby och Nils Johanssons gård. Han svarade nej. Han hade frågat Elg, vad han var för en karl och fått till svar att han arbetade på landet och hade pass. Allmogen kände honom inte, men visste att han arbetat i Härnevi.

Elg sade, att länsman i Nils Johanssons gård inte varit ond eller svår mot honom, men vetat att han varit båtsman på arbete på landet och en riktig karl. Elg berättade också att de båda ensamma följts åt till Härnevi och länsman talat vänligt med honom under vägen. Elg åberopade Nils Johanssons hustru, som skulle veta att länsman fått underrättelse redan i Husby, att Elg var båtsman.

Nils Johanssons hustru i Husby, Maria Larsdotter, hos vilken länsman Westring och Elg varit om aftonen, kallades till vittne. Efter eden intygade hon att då de varit hos henne, hade de inte trätt. Elg hade dock sagt vid länsmans fråga att han hade pass hos änkan i Härnevi, hustru Kerstin, hos vilken han arbetat. De hade sedan lämnat Husby och vad som vidare skett visste hon inte. Hon tillfrågades om Nils Elg förr om åren varit i socknen på arbete och således var känd. Hon svarade nej. Länsman sade sig aldrig haft kunskap om honom tidigare.

Eftersom man inte kunde få fram mer kunskap upplästes protokollet för parterna, emot vilket de sade sig intet hade att anföra.

Soldat Håll

Bearbetad av Gudrun Sandén sept 2000-09-21

Flera översatta skrivelser om soldaten Håll jämte fotokopior av original.

1)

Här i Näs finns en soldat, Per Håll, som tjänstgjort vid det Hornska Regementet, men säger sig vara utlöst av kamrer Hederskiöld, Frölunda, hos vilken han tjänat dräng. Soldaten har under äktenskapslöfte besovit pigan Karin Persdotter och några gånger begärt lysning. Då han inte har någon permission från Regementet har kapten Jacob Lampa förbjudit lysning och vigsel, vilken nedanstående kopia visar. Jag har skrivit till kaptenen och begärt uppgifter, om något lagligt hinder föreligger. Har inte fått annat svar än några oförsämdheter och att jag själv må processa för soldaten mot Regementet. Detta ärende har jag lämnat till Domkapitlet för information.

Högvördige Domkapitlets ödmjuka tjänare Henrik Sahlgren, pastor i Ryd och Näs.

2)

Jag har fått veta, att en soldat vid det Hornska värvade Regementet och överstelöjtnanten baron von Liwens Kompani, Per Håll, skall på en tid vara permitterad och arbetat hos Herr Hederskiöld vid Frölunda gård. Han har under tiden idkat umgänge med en kvinna från orten. Jag har av kyrkoherden i församlingen begärt, att ingen lysning och vigsel skall tillåtas, förrän Per Håll skaffar sig tillstånd från Regementet enligt Kungl Maj:ts nådiga förordning.

Stockholm den 4 december 1730. Jacob Lampa, kapten vid Regementet.

3)

Utdrag ur ett senare brev från Lampa.

Det är onödigt att kyrkoherden korresponderar mera med mig i denna sak, utan att kyrkoherden vänder sig till Regementet, om han har något för soldaten att processa.

Stockholm 5 januari 1731. Jacob Lampa.

4)

Högvördiga och Höglärde Herr Ärkebiskop och Högvärdiga och Höglärda Herrar Konsistoriales.

Svar på Konsistorie skrivelse av den 19 sistlidne.

Per Håll är fortfarande soldat vid baron Liwens Kompani och är inte entledigad. Han har dock haft permission. Så snart jag fått inhämta kapten Lampas förklaring, varför han vill förbjuda både lysning och vigsel för soldat Håll och hindra det påbörjade äktenskapets fullbordan med kvinnspersonen Karin Persdotter, skall jag strax meddela Konsistoriet om något verkligt hinder föreligger.

Konsistoriets tjänare, Bengt Horn, Landskrona fästning den 6 februari 1731.

5)

Högvälborne baron överste och kommandant.

Jag har idag fått baronens brev och även brev från Konsistoriet angående mitt förbud till lysning och vigsel av soldat Per Håll vid baron Liwens Kompani. Min förklaring är följande: Herr Hederskiöld berättade för mig, att Per Håll en tid varit permitterad hos honom. Han har under den tiden inlåtit sig med ett liderligt kvinnfolk från socknen. Herr Hederskiöld begärde att jag skulle skriva till kyrkoherden i Ryd och Näs, där han begärt lysning och vigsel eftersom han hävdade kvinnan. Då detta inte är sant gav jag välment kyrkoherden anledning att vägra lysning och vigsel, med hänvisning till att Håll som soldat måste skaffa permission från Regementet. I hans svar kallar han Håll före detta soldaten, vilket föranledde mig att svara ännu en gång, att han får tala med Regementet om han framhärdat att medverka till detta äktenskap. Detta är allt jag gjort. Soldaten har aldrig själv talat med mig om detta och det är säkert inte hans tanke, utan kyrkoherden lägger större vikt vid detta än det behövs.

Högvälborna baron och överste och kommandantens ödmjuka tjänare Jacob Lampa. Stockholm den 17 februari 1731.

6)

Herr Doktor och Ärkebiskop och Herrar i Konsistorie.

Åberopar mitt förra svar angående en soldat Håll vid mitt Regemente. Jag kan nu berätta orsaken till kapten Lampas förbud att låta kyrkoherden i Ryd och Näs förrätta lysning och vigsel mellan Per Håll och

Karin Persdotter. Soldaten har aldrig begärt lysningssedel från Regementet, som hans skyldighet är. Än mindre kan bevisas att han hävdar henne under äktenskapslöfte. Vet heller inget skäl till att kyrkoherden absolut vill tvinga ihop dem.

Herr Doktor och Ärkebiskopens samt Konsistorie hörsamme tjänare Bengt Horn. Landskrona fästning, mars 1731

7)

Högvördigaste Fader Herr Ärkebiskop och Herrar Doktorer och Professorer i Konsistoriet.

Mitt ödmjuka svar på Domkapitlets befallning om svar angående soldaten Per Håll och Karin Persdotters äktenskapshandel. Soldaten, som funnit stort motstånd från Regementet och att många avrätt honom samt att han funnit att Karin Persdotter inte alls är havande, nekar nu till att vilja äkta henne, trots att han ofta begärt lysning. Han har tidigare sagt sig vilja ha henne, vilket är bekant i hela församlingen.

Men vad kapten Lampa skriver att soldaten aldrig hävdar henne, aldrig begärt henne, aldrig begärt lysning och att hon är en stygg och liderlig person och att hon haft mer assistans av mig än som behövts är alltsammans osanning, vilket tiden lär utvisa. Jag lämnar nu saken till Domkapitlets gottfinnande med all vördnad.

Högvärdige Faderns och Ärkebiskopens samt Herrar Doktorers och Professorers ödmjuka tjänare, Henrik Sahlgren.

8)

1731-07-06

Högvärdige Fader och Ärkebiskop och Herrar Doktorer och Professorer i Konsistoriet.

Översänder i ödmjukhet de attester, som Domkapitlet begärt, att soldaten Håll lägrat kvinnspersonen Karin Persdotter under äktenskapslöfte och begärt lysning till äktenskapets fullbordan. Det besvär som denna långdragna äktenskapshandel åsamkar Domkapitlet beror inte på mig, utan på kapten Lampa. Han har vägrat permission och kommit med grova osanningar inte bara till sin egen överste, utan också till Domkapitlet själv. Han har låtit publicera dessa osanningar och ohövligheter mot mig vid senaste häradsstinget. Han har inte tagit hänsyn till min förklaring och låtit höra sin myndighet, om hur nödvändig permissionen är. Annat tyckes i 3 i Synodal Protokoll av år 1728 säga: Om vilkens rätta förstånd och högvärdiga Domkapitlet jag med andra i ämbetet framledes blir underrättat.

Högvärdige Faderns Herr Ärkebiskop samt Högvärdige Doktores och Profssores ödmjuka tjänare, Henrik Sahlgren.

9)

(1731-08-11?)

Högvärdige Doktor och Ärkebiskop samt Herrar i Konsistoriet.

Med vördnad har jag mottagit Konsistoriets gunstiga brev av den 12 juli. Till följd därav sänder jag nu ett brev till soldaten Per Håll, med en lysningssedel, som brukligt är vid Regementena.

Högvärdige etc hörsamma tjänare Bengt Horn, 1731-07-30

10)

Högvärdige Herr Ärkebiskop och Herrar i Konsistoriet.

Ärevärdige och vällärde Herr Kyrkoherden Sahlgren i Ryd och Näs församlingar har nu tvenne söndagar å rad låtit lysa för en soldat Per Håll, som i tre år varit i min tjänst. Det med en kvinnsperson, som han aldrig vill taga till äkta och med vilken ej heller är bevisat att han haft beblandelse med. Man har honom alldeles utverkat en lysningssedel från Kompaniet där han tidigare varit i tjänst och sänt till honom. Brevet öppnades av komminister Spilhammar och sedeln togs bort. Då ärendet är hos Ärkebiskopen och Konsistorium och världslig rätt angivet, utan att drängen är hörd eller någon dom eller resolution fallit, kan jag icke som hans nuvarande husbonde underlåta att fråga Konsistoriet om någon dom fallit eller om kyrkoherden tagit saken i egna händer. Han bör i så fall tilltalas, då drängen inte mot sin vilja kan tvingas till äktenskapets fullbordan.

Högvärdigaste Herr Ärkebiskopen och Konsistories ödmjuka tjänare Hederskiöld, Stockholm den 2 september 1731.

11)

Högvördige Fader och Ärkebiskop och Herrar i Konsistoriet

På Högvördige Faderns och Högvördige Domkapitlets brev av den 10 september med befallning att lysningen mellan soldat Per Håll och Karin Persdotter skulle inställas svarar jag ödmjukt, att lysningen var gjord innan brevet ankom. Komminister Spilhammar har berättat att när han bröt brevet från Regementet och läste det för soldaten med påminnelse att han efter lysningen skulle inställa sig till kopulationen, så menade Håll, att han inte var obenägen och inte varit det tidigare heller, men genom andra blivit hindrad. Vad kvinnspersonen angår finns inget veterligt hinder och som jag tidigare berättat inget oanständigt om henne, utom denna handel med Per Håll.

Högvördige Faderns och Ärkebiskopens samt Högvördiga Herrar i Konsistoriet ödmjuka tjänare, Henrik Sahlgren, pastor i Ryd och Näs den 6 oktober 1731.

Högvördige Herr Ärkebiskop och Herrar i Konsistoriet.

Konsistoriet har ej allenast genom brev till Kamrer Hederskiöld utan även genom befallning och stämning, så att jag hos Konsistoriet är angiven. 1) för att jag skulle tillstått mig hava plägat umgänge med kvinnspersonen Karin Persdotter, 2) lovat henne äktenskap, 3) begärt lysning, varöver många attester är uppvisade. På grund av detta har Konsistorium utverkat Överste Horns tillstånd till giftermål.

Kyrkoherde Sahlgren har lyst alla gångerna och nu framstår jag som den som ändrat sinne.

Vad det första angår kan ingen bevisa att jag haft umgänge med henne. Jag nekar inte till att hon är en yr person, som många gånger mitt i nätterna till grannars och sockenbors största förargelse kommit till Frölunda och kastat sig i sängen, där jag och andra drängar legat. Att jag skulle lovat en sådan person äktenskap är lika osant som orimligt. Jag är en gammal man, med barn lika gamla som hon. Vore mitt barn icke beskedligare än de är, skulle jag vara den första att hjälpa henne till tuckt och spinnhus i alla sina livsdagar. Aldrig skulle jag vilja ha en sådan mor till mitt ärliga barn och lägga grunden till ett elände för alla mina dagar. Att jag skulle begärt lysning är lika osant som allt det andra. Kyrkoherde Sahlgren har dock på sin klockares intalan, som är farbror till denna Karin Persdotter, förmått till detta. Jag blev en gång kallad till komminister Spilhammar tillsammans med klockaren. Kyrkoherden talade hårt till mig och hotade att vare sig jag ville eller inte skulle han lysa för oss. Han tog klockaren till vittne och har i allmän sockenstuga övertygat. Om detta kan betyda att jag begärt lysning, får Konsistoriet rättvist ompröva. Det lär bli svårt för kyrkoherden att bevisa, vad han genom denna allmänt beryktade kvinna pålagt mig och som skadat mig och givit mig olägenhet. Att man med dessa attester till Konsistoriet givit mig denna oredan på halsen är så anmärkningsvärt, att man sällan hört dess like.

Dessa attester är som jag hört följande:

Herr kapten Blidberg, som är kvinnspersonens husbonde.

Komminister Spilhammar, som tillsammans med kyrkoherden drivit och befordrat denna handel.

Per Karlsson, hennes köttslige fader.

Klockaren, som är den lösaktiga kvinnspersonens farbror.

Jan Olsson i Skälby, hennes faders syster.

Jan Matzon i Öråker har ävenså fastern.

Matz Ersson i Tuna, hennes köttsliga syskonbarn. Skulle sådana attester inför domaren vara giltiga, skulle det vara svårt för en ärlig man att visa tillvitad gärning ifrån sig. Sådana vittne är genom Kongl Processordning förkastade, vilken den som sänt dem till Konsistorium borde betänkt. Jag beklagar att jag på så lös grund är ohörd i denna sak, så långt den kommit. Pondera att jag skulle trolovat mig med en person, vars otuktiga väsen jag i efterhand fått veta, så är jag försäkrad att aldrig någon rättvis domare skulle döma mig, utan förvisa personen ur häradet att efter lag och förordningar straffas.

Med dessa skäl vill jag bevisa min oskuld och i övrigt försäkra Konsistorium att de rättvist befriar mig från allt tilltal.

Högvördiga Ärkebiskopens allra ödmjukaste tjänare Petter Håll.

Drängen Petter Håll har begärt av oss en attest angående Karin Persdotters levnad och förhållande. Vi vill inte neka, att vi hört ryktet om henne, att hon skulle vara en mycket ostadig, yr och lösaktig kvinna, som lagt sig med än den ena än den andra manspersonen. Detta tal har i många år gått om henne i socknen, vilket både höga som låga känner till. Vi bekräfta med våra namn och bomärken. Tibble den 20 september 1731, C Swan, Erich Olsson, Annica Bengtsdotter.

Kopia. Att kvinnspersonen Karin Persdotter i åtskilliga år varit en flyktig människa, som fört ett förargligt och mindre ärbart leverne är beryktat, vilket härmed på begäran atteras.

Frölunda den 20 september 1731 Thomas Ersson, Erick Persson, Anders Kielberg

Ryttaren Petter Lund

Tolkning av text och kopior av original

Bearbetat av Gudrun Sandén sept 2000

År 1723, den 20 januari, hölls vanligt ting i Bro härad. Närvarande häradets nämnd. Ryttaren vid Kongl Lifregementet, Petter Lund, berättade att han stämt kyrkoherden i Ryd och Näs, Henrik Sahlgren, för att han vägrat honom nattvarden. 2) För att kyrkoherden tillvitat honom äreröriga beskyllningar. 3) För utgifter, hinder och skadestånd. Denna stämning inlämnas, då kyrkoherden vid jultiden, när jag anmält att jag ville begå nattvarden, vägrat mig den.

Några dagar senare besökte jag kyrkoherden i sällskap med tolvmannen Olof Larsson i Gällöfsta och Lydich Ersson i Brunna. Jag bad att kyrkoherden i deras närvaro ville säga orsaken till att jag var utestängd från nattvarden. Kyrkoherden tillstod att han utestängt mig, men ville inte säga orsaken i fleras närvaro. Han lovade att ge saken tillkänna, när jag skulle stämma honom. Mitt samvete är rent och jag är fri från all sådan missgärning, som kan göra mig ovärdig till detta salighetsmedels bruk. Jag vill inte tåga stilla till ett så svårt tillmål, utan vill försvara mig. Min ödmjuka ansökan till häradsrätten, att de måtte pålägga kyrkoherden, att han nu inför rätten anklagar mig och bevisar med giltiga skäl eller där han det ej gitter. Det är rättens och domarens skyldighet att rannsaka och straffa varjehanda missgärningar, särskilt sådana som gör någon ovärdig till salighetsmedels bruk. Men då jag är alldeles övertygad om min oskuld, så ber jag också att kyrkoherden ersätter mig för den skada och omkostnader som ärendet drar med sig.

Häremot upplästes kyrkoherdens skriftliga svar.

Ryttaren Petter Lund, som i otid och endast för ett skens skull, instämt mig till pågående ting, hade om han velat, kunnat gå den rätta vägen till Konsistorium. Detta rådde jag honom i tolvmännen Olof Larsson och Ludwig Ersson närvaro i slutet av december. Det han besvärar sig över är en ren konsistoriesak. Då han mot bättre vett och vetande försöker draga mig, hans själasörjare, som söker hans bästa, inför rätten med otidighet, hoppas jag hans stämning avslås. För övrigt står det honom fritt att ange mig inför Konsistorium. Skulle saken därifrån bli remitterad till tingsrannsakning, anhåller jag om, att för viktiga orsakers skull, Extra Ordinarie Ting hålls i Ryds prästgård. Där skall han ge mig riktigt besked på vad sätt jag honom tillvitat och varuti hans ovilja består.

Försäkrar mig om välborne Herr Häradshövdingens och Lovliga Rättens gunstiga bifall till allt detta.

Resolution.

Eftersom ryttaren Petter Lund klagar, att kyrkoherde Henrich Sahlgren utan orsak utestängt honom från nattvarden och dessutom pålagt honom en obevislig beskyllning, har kyrkoherden vänt sig till Konsistorium. Rätten anser att bägge målen först i Konsistoriet, dit de höra, skall skärskådas. Därför skall ryttaren Petter Lund klaga hos Konsistoriet mot kyrkoherden och avvakta Konsistoriets utslag.

Actum ut supra uppå Häradsrättens vägnar Isak Olivercrona.

1723, juni.

Ödmjukt memorial.

Inför Högvördiga Konsistoriet måste jag uti största ödmjukhet föredra och tillkännagiva, att kyrkoherde Henrich Sahlgren avstängt mig från nattvarden sedan den 23 december. För den orsaks skull har jag tvenne gånger anmält detta till Tingsrätten. De har inget kunnat göra utan remitterat ärendet till Konsistoriet, att där vinna bättre upplysning om sakens riktiga sammanhang. Jag är alldeles oskyldig till beskyllningen, som gör att kyrkoherden stänger mig ute från nattvarden. För den skull är det min allra ödmjukaste bön och begäran, att Konsistoriet tar sådant i övervägande och hjälper mig, så att jag får bruka salighetsmedlem. Jag har som en hedning därifrån länge varit avstängd. Jag avvaktar Konsistoriets rättvisa utlåtande och förbliver allra ödmjukaste tjänare Petter Lund.

1732-09-18

Högvördigaste Fader Ärkebiskop och Procancellarie och Herrar Doktores i Konsistoriet

Ödmjukt svar på Domkapitlets skrivelse, att jag skall förklara mig på ryttaren Petter Lunds klagomål, att jag avstängt honom från nattvarden från den 23 december. När jag den 23 december examinerade dem i kyrkan, som skulle begå nattvarden under kommande julhelg, sände jag bort Ryttaren, sedan jag i enrum förehållit honom hur oförskämt han brakt min döda och begravda hustru och sig själv i vanrykte. Detta

rykte hade skapat stor förargelse i församlingen. Jag gav honom rådet att hålla sig från den Heliga Syslan tills vi gemensamt och med mognare överläggande skulle något tryggare göras. Hade han följt mitt råd skulle det inte blivit så med hans nattvardsgång, som nu blivit. Att saken fått sådant anseende och beskaffenhet rör endast ryttaren för. Istället för att i tysthet överlagt med mig, går han ut i socknen och för ut allt vad jag sagt. Han tycks inbilla sig att det skulle vara honom till heder, att vara i detta vanrykte. Efter en tid kommer han till mig och undrar vad jag har emot honom. Jag svarade, att det visste han väl. Då jag nu såg, att detta blivit mer betänkligt, hänsköt jag det till Domkapitlet. Jag avvisade honom med att han kunde söka mig i Konsistoriet. Det ville han inte utan stämmer mig istället till tinget, vilket tingsdokumenterna visar. Detta gjorde han, som han väl vet, endast för att dra ut på tiden. När tingsresolutionen fallit höll han den inne, för att draga ännu mera ut på tiden. Jag som ömmar mer om hans bästa än han själv, nödgades i maj månad, med stor olägenhet resa till Uppsala och besvara mig över hans elakhet.

Som Domkapitlet då behagade resolvera, att ryttaren äntligen skulle inkomma med tingsremissen och jag på intet sätt kunde förmå honom till det, lät jag stämma honom till sommaringet för att tingsrätten skulle förmå honom att lämna remissen till Uppsala. Han talar osanning, när han påstår att han två gånger andragit detta för tingsrätten, vilket utgången visar. Han måste strax efter tingen bege sig till Domkapitlet efter pålagd dom i rätten efter min påminnelse, annars hade saken fortfarande varit obeställd. Så angelägen är han om salighetsmedlen. Jag är inte skyldig till hans långa uteblivande, utan har med tillbörlig omsorg försökt skynda på ärendet för att få slut på oväsendet. Något som hela församlingen önskar. Där är han till stor förargelse och alla önskar bli av med honom ur socknen. Även jag, som bor närmast och dagligen måste höra hans otidigheter, jämväl dem han vid kyrkan om sön- och helgdagarna förövar. Han kunde väl byta rusthåll eller ha sitt boställe på annan ort, som många ryttare ha. Därmed skulle mycket ont förekommas. Vad angår 6 Kap XI i kyrkolagen synes vara mig emot, har jag aldrig börjat denna saken, som den nu är. Hur gärna skulle jag sett detta så vida det mitt hus och anhöriga angår vara ogjort, kan var och en tänka sig, som känner för sin och de sinas goda namn och heder. Eljest hur samvetsmål är i anseende till lagen, anstår det mig inte att diskutera med Domkapitlet, utan jag erkänner min oförfarenhet. Jag har som strax i början av saken hänskjutit mig till Domkapitlet och underställer mig deras råd.

Högvördige Fader och Ärkebiskopens samt Herrar i Konsistorium ödmjukaste tjänare Henrik Sahlgren.

1723-11-15

Denna dag voro vi samlade på Konsistoriets befallning i Ryds prästgård för att undersöka saken mellan kyrkoherde Henrick Sahlgren och ryttaren vid Kungl Lif Regementet, Petter Lund. Det vore önskvärt att denna saken kunde lösas med förlikning.

Efterfrågades 1) vari tvisten eller orsaken består. Lund svarade, att hans klagomål härrörde sig av att kyrkoherden sedan den 23 december 1722 vägrat honom nattvarden. Kyrkoherden tillstod till en del klagomålet, men inte helt. Kyrkoherden hade den 23 december, då Lund velat anmäla sig till nattvarden, bett honom avhålla sig därifrån av orsaker, som kyrkoherden ville ge honom enskilt. Han bad honom till sitt hus för att i tysthet kungöra orsaken. Kyrkoherden nekade till att han dragit ut på tiden att reda ut saken och menade att Lund ensam var vållande till det.

Kyrkoherden berättade, att Lund efter en tid kommit till honom, sedan han spritt ett oanständigt rykte i församlingen. Han hade sällskap med två tolvmän och velat veta varför han förmenades nattvarden. Kyrkoherden hade svarat, att om han hade något emot honom fick han söka honom i Konsistoriet. Men Lund instämde honom till tinget, varifrån ärendet blivit remitterat till Konsistoriet. Remissen hade Lund behållit för sig själv och låtit ärendet dragit ut på tiden. Kyrkoherden hade då besvärat sig över Lund i Konsistoriet, eftersom han startat processen och inte vidare fullföljt den. Konsistoriet kunde inget göra förrän Lund hörde av sig. Kyrkoherden hade då vid tinget anhållit att Lund måtte uppvisa och fullfölja remissen, så att Konsistoriet kunde ta sig an saken. Han hade då ingivit remissen och ett memorial, vilka kyrkoherden fått befallning att förklara sig över. Han hade genast skriftligen lämnat en förklaring till Konsistoriet.

Lund angav vidare sitt andra klagomål, att kyrkoherden förbjudit honom nattvarden och beskyllt honom för olofligt umgänge med kyrkoherdens nu avlidna hustru, vilket han påstod kyrkoherden måtte bevisa. Kyrkoherden svarade: eftersom han klagat borde han med vittnen bevisa sitt klagomål, att kyrkoherden påbördat honom denna beskyllning. Det sade Lund sig inte kunna, då endast han och kyrkoherden varit

närvarande, när kyrkoherden beskyllt honom. Kyrkoherden nekade alldeles till att han beskyllt Lund för detta.

Kapten Hermelin berättade, att han av en viss person, som han vid påfordran ville namngiva, hört att Lund dagen efter han blivit nekad nattvarden, skulle sagt att kyrkoherden misstänkt och beskyllt honom för olovligt umgänge med kyrkoherdefruen och därför avstängt honom från Guds bord.

Parterna föreställdes efter Konsistoriets befallning att det vore bäst om denna saken kunde biläggas genom förlikning. Det vill kyrkoherden gå med på. Han ställde dock ett villkor, att Lund skulle flytta från församlingen. Han menade att förargelsen är så stor att den inte kan dämpas med mindre än att Lund försvinner från Ryd. Lund sade sig vara nöjd och lovade att vid mönstringen antingen ta avsked eller byta till annat rusthåll. Han fick två timmars betänketid och blev sedan inkallad på nytt. Han svarade nu, att han gärna ville ge sig från församlingen eftersom kyrkoherden ville ha bort honom. Men med tanke på hustru, barn och kreatur föll det besvärligt att flytta mot vintern, men till våren vore han nöjd med att ge sig av.

Efter noga överläggande och betänkande fann Lund rådligast att ingå förlikning. Han tillstod att han förolämpat kyrkoherden, i det att han låtit sprida oanständigt tal. Han bad nu kyrkoherden om Kristlig förlåtelse och lovade att inom fjortondagars tid om inget besynnerligt hinder skulle uppstå, flytta från Ryds församling. Kyrkoherden och Lund räckte varandra handen och försäkrade, att denna ovänskap hädanefter skulle vara upphävd och att allt de på bägge sidor kunde ha emot varandra aldrig mera tänka eller än mindre tala.

Som skedde Loco Die och Anno ut supra

Mattias Lundström i Häggeby, Ericus Arenius, pastor i Bro och Lossa, Johan Hammarin P et P i Gran.

1724

Högvördige Fader och Ärkebiskop och Konsistoriets höggunstige Herrar

Jag har efter Kongl Maj:ts Förordning, vid det nu överståndne regementsmötet, examinerat de närvarande ryttarna, och efterfrågat deras allmänna leverne i församlingarna, där de bor. Jag har tittat på de attester om deras förhållande till kyrkan och den Heliga Nattvardens begående. Jag har däribland funnit en ryttare vid Majorens Kompani, Petter Lund, som bott i Västra Ryd. Han har i två års tid varit förhindrad att delta i Nattvarden, för en process han haft med sin kyrkoherde.

Ryttaren förklarar sin oskuld, och menar att han endast på ogrundade misstankar blivit avstängd från nattvarden.

Jag kan inte underlåta att tillkännage detta för Ärkebiskopen och ödmjukast bedja att kyrkoherde Henrick Sahlgren inkallas och höres om med vilket samvete han kan så länge förvägra ryttaren Nattvarden, den han så hjärtligen åstundar. Kyrkoherden har dessutom avsänt honom med andra ryttarna från församlingen med vackert bevis om sitt förhållande, vilket hans attest, som medsänds i original, utvisar. Allt strider mot Kongl Förordningen. Därför beder jag enträget att den arme ryttaren blir entledigad från sin trätobroder, kyrkoherden.

Högvördige Faderns och Ärkebiskopens samt Konsistorie ödmjuka tjänare Eric Undeen.

1724-12-09

Högvördigaste Fader och Ärkebiskop och samtliga Herrar i Konsistoriet

Till följd av ärkebiskopens och Domkapitlets skrivelse med befallning att jag på regementspastor Eric Undeens ingivna memorial angående ryttaren Petter Lund skall förklara mig. Här lämnas ödmjukt svar. Så snart ryttaren Petter Lund kom tillbaks från regementsmötet, flyttade han från församlingen till annan ort, där han nu sin åstundade frihet njuter. Därför behövs ingen vidare förklaring. Skulle något ytterligare påstås antingen av ryttaren själv eller någon annan, bör den vara försedd med fullmakt. Jag skall inte undandraga mig förklaring. En sak är jag med ryttaren förlikt, vilken förlikning på min sida alldeles oryggad och orubbad är.

Förblir med all vördnad Högvördigaste Faderns och Ärkebiskopens samt Herrar Doktorers ödmjukaste tjänare Henrick Sahlgren, pastor i Ryd och Näs.

Uppländska sägner och historier.

Svenngårds pärm "Uppländska Sägner och Historier " (smal grön pärm)

Sammandrag Gudrun Sandén 2000

Se maskinskrivet original i Svenngårds pärm 23 48 blad

Innehållsförteckning

Uppländska sägner och historier	sid I
Slagdängor	sid 3
Paschaser	sid 4
Anteckningar ur landsmålsarkivet i Uppsala	sid 5
Inom Uppland förekommande seder	sid 8
Viktor Karlsson: Texter till Stavby-målet	sid 12
J W Lindström berättat för Viktor Eriksson, Stavby 1951	sid 13
Texter till Morkarla-målet	sid 14
Texter till Tuna-målet	sid 14
G Wallentin 1944 Upplands-Ekeby	sid 16
Rasbo	sid 16
Ortsöknamn	sid 17
Uno Markström, 1939, Uppland	sid 19
Rune Lindqvist	sid 20
Gryta socken	sid 22
Torstuna socken	sid 23

Spridda anteckningar om seder och bruk i Uppland, Skuttunge och Bälinge.

Ur Landsmålsarkivet	sid 33
Bland spelmansoriginal och andra tokar i Uppland	sid 35
Sägner, "slagdängor" och paschaser från Uppland, Furuviik.	sid 37
Gulamåla-viten, harpspelaren från Valö	sid 41

Uppländska sägner och historier

(Stockholms-Näs Medlemsblad 2/8 1959)

En rolig hobby, som ibland kan bli helt fascinerande, är att uppteckna historier, dels sådana som man hör levande personer berätta, dels sådana som man letar fram ur arkiven främst då för oss upplänningar i landsmålsarkivet i Uppsala. Då jag var ung och oerfaren - jag är ju bara amatör - trodde jag, att en historia som jag hörde i en bygd, var karakteristisk just för den bygden, ursprunglig där. Det trodde naturligtvis den som berättade också. Men nu vet jag bättre. Nu vet jag att sägner och historier vandrar från bygd till bygd och berättas överallt med den fasta övertygelsen, att de är ursprungliga just i den bygd, där de just berättas.

Några exempel:

Att det finns jordgods gömt i jorden är ju en ofta befogad tro överallt. Här i Uppland verkar det, som om man trodde, att det är Oden själv, som är ägare till dessa gods. Oden har ni väl sett? Han är som en röd eldkvast, han far och sköter om jordgods, säger dom, står det på ett ställe. En bonde ger sig Oden i våld för att få pengar. Men hur ska man få upp dessa skatter? Var dom finns, vet man, det är bara att gräva där eldkvasten slagit ner. Många har gjort det. Det skall förstås vara vid fullmåne en torsdagsnatt och man får varken tala eller skratta. En gång grävde några drängar och hade kommit så långt, så dom träffat på kistan och höll på att få upp den. Men då fick de se en höna som kom dragandes på ett hölass. Det såg förstås tokigt ut och drängarna brast i skratt. Och med ett brak försvann kistan i jorden igen.

Pojkarna i Torstuna måtte vara ett strå vassare. Det berättas, att de också såg hönan, men det distraherade dem inte alls. Men när hönan försvunnit fick de syn på ett fruntimmer i bara särken, som skrek, att hela byn står i ljusan låga. Och pojkarna såg själva att det brann. Då släppte de skrinet, som for ner i jorden igen och sprang till byn. Men då de kom dit var där ingen eldsvåda.

Allra styvast var en dräng i Simtuna, för då han fick skattkistan synlig i jorden, lade han den spade och en kniv i kors över den. Och sen kunde inga onda makter rå på honom. Han gick lungt hem efter dragare. Och i skrinet fanns så mycket guld och silver att han köpte hela Horsbäcks by.

När man håller på med dessa uppteckningar, märker man, att de kan inordnas under tre rubriker:

- 1) sägner eller sagor,
- 2) slagdängor (inte den betydelsen vi lägger i ordet),
- 3) paschaser eller mera vanliga historier. Ofta kan en historia inordnas under alla tre rubrikerna. Svårt att dra gränser, de är flytande. Ju äldre en historia är, dess mera får den prägel av saga eller sägen.

- 1) Sagor och sägner är Uppland fattigt på, men sydvästra delen har några upptecknade.
 - a) Om Ulleråkersborg i Simtuna.
 - b) Om Kuttersgubben
 - c) Om skepparn, som seglade med sjöguden
 - e) Klockbäcken, Tuna och Altuna kyrkor
 - f) Om kyrkornas belägenhet, Altuna och Alunda
 - g) Om Tillinge kyrkkanna
 - h) Om svalan j) Om Svälthammarsgubben och råttorna

2) Slagdängor:

Kurrabo gömma, mor satt och sömma, far malde malt, pigan gnugga salt. Söndan helg, måndan fri, tisdan mä, så blir de tri, onsdag är ingen arbetsdag, torsdan har nästan samma lag, fredag ska man se sig omkring, å lördag bryter sabbaten in. Om man knackar i en knut, så kommer en sille ut. Gumman i paradiset slakta sin rara gris fläsket det sålde hon, rumpan behållde hon. Ofta menar man en vanlig historia, när man säger slagdänga, ibland menar man gåtor.

3) Paschaser Dessa handlar om allt möjligt, hur man lurar länsman, om jagare och fiskare, om kloka gubbar och gummor, alla späckade med skrock och trolldom. Dessa berättelser finns spridda över hela Uppland.

Ur Landsmålsarkivet i Uppsala.

Vårtor: Man kastar in salt i en het ugn. Saltet spricker och stänker. Någon frågar: - Vad gör du? Bränner bort vårtor, blir svaret.
Om hönan inte vill värpa, utan bara går fram och tillbaka, skall man doppa henne i vatten.
Ta sill, om du vill, å smör om du tör. Potatis får du gratis.
Tocken ordning sa katten, som blev utföst på julafton.
Oharskligt tungt.

Seder och skrock. (Uppland)

Om man möter någon, som håller på att sopa, blir man inte gift det året.
Om två personer säger samma sak på samma gång, kommer man på bröllop.
Man bör kasta ben åt svinen på kvällen, så de har något att gnaga på. Då hinner man i säng före dom och de ska vara bra.
Man bör ej slå ihjäl grodor och paddor.
Om det regnar på långfredagen, blir det lika många maskar i ärterna, som regnstänk.
Om det regnar på sjuovaredagen, regnar det i sju veckor.
Om det regnar på påskdagen, blir rågen mälat.
Om det regnar på annandagen, blir vetet mälat.
Om det fryser natten före Marie Bebedelsedag, blir det 40 frostnätter innan sommaren. 13 veckor efter första 13-dagstö, skall vara första såningsdagen.
Om hönan dricker takdropp på trettondagen, skall oxen dricka ur bäckrännilen vårfrudagen.
Allt som man dricker på långfredagen, får man svettas ut på sommaren.
Såningsman sår grav åt sig, när han sår en blindfåra.

En brännvinsbutelj läggs under första kärven på logen. Den tillfaller den dräng, som först vid tröskningen hinner till botten på loggolvet.
Slått eller slåtteröl hålls efter sädesbärgningens slut och då bjuds smörgås, brännvin, lutfisk, sötgröt och kaka.
Linnet bör sås Bedadagen eller när häggen börjar blomma.

I vissa bygder låter man sista äpplet sitta kvar på trädet.
 Regn i brudkronan bådar lycka.
 Silverslantar läggs i brudkronan för att bruden skall bli rik.
 Om det regnar vid någon persons begravning, har han varit elak mot kattorna.
 När Erik ger ax, ger Olle kaka.
 Olle kastar första stenen i vattnet, Lasse den andra.
 Malte med sitt blida skägg, lockar barnen utom vägg.
 Morgontrött och kvällsblött.
 Aftonrodnar fager natt, Morgonrodnad stänk i hatt.
 Sarven är med i varje lek.
 Braxen leker, när enbusken blommar.
 Herrgårdsklockan säger: Ärtvälling, surströmming, bälghundar, slink in.
 (Bälghundar -statare).
 Klockstenen vid Skeke i Rasbo vänder sig varje gång den hör kyrkklockorna.
 Om lyckan är god, så kalvar tjuren så väl som en ko.
 Olyckan slog sig i mjölken, så det blev smör av alltihopa.
 Trollen är rädda för stål, därför bör man ha stål med sig i skogen. Stål bör kastas över ryggen på
 bergtagna kor.
 Den som rör mitt bo, skall mista sin bästa ko, säger svalan.
 Oxar och kor blir förgjorda av vitlök.
 Dubbelbröllop bör ej hållas, då det ena paret blir olyckligt.
 Maran är en människa, som går omkring på nätterna och plågar människor och djur under deras
 sömn.
 Den av kontrahentema, som först faller på knä vid vigseln eller lutar sig från den andra kommer att
 dö först.
 Succisas pratensis (ängsvädd) kallas Hins åvbett. Fan biter av rötterna och ger till trollkäringarna,
 som förtrollar människor och djur.
 Läderlappen har tre droppar blod. Kan man få dessa och smörja sin bösspipa, träffar alltid skottet.
 Större skepp har väl seglat omkull än en bytta.
 Det de bräcker i ungdomen, knäcker de i ålderdomen.
 Frossa botas med att inta tre levande löss.
 När man släpper ut fåren om våren, skall man hålla vatten genom en vargstrupe och låta djuren
 dricka. Då blir de skyddade mot varg.
 Man kan också gå med en skära i handen tre gånger runt fåren i kätten eller låta fåren gå över stål,
 när de släpps ut.
 När en ko har kalvat skall man lägga tre tvärsålar över ämbaret ur vilket kon skall dricka.
 Man skall föra en skära tre gånger runt kon. Man smockar till kon med kalven. Den första mjölken
 skall mjölkas i kors och ges till kon. Katten skall först smaka på kalvosten. Tre strömmingar och
 gröpe i vattnet som ges till kon.
 Ett osvikligt medel mot kikhosta är att dricka mjölk ur en kyrknyckel.
 Vid Mjölntorpet vid Åby ville en gubbe lära sig skjuta av en lapp. Det gick bra så lappen bara
 han gjorde och sa som lappen. De gick till skogen och lappen sa: - Nu faller jag på knä på en
 jordfast sten och lovar fan både märg och själ och ben. Då gick gubben hem.

Gåtor.

Föds i stallet, lammar i fårhuset, huggs i skogen och ger eko i berg och dal. (Harpa med stråke).
 Hästen rider på gumsen så det dånar i granskogen. (Harpan).
 En bonde i byn hade lika många tuppar, som det fanns bönder i byn. Varje tupp hade lika många
 hönor som det fanns bönder i byn. Varje höna värpte lika många tjog ägg, som det fanns bönder i
 byn. Vart tjog kostade lika många 12-skillingar, som det fanns bönder i byn.
 Summan blev 8 riksdaler. Hur många bönder fanns det i byn? (2).
 Hur många gäss var det, om en gås gick mellan två, en gick framför två och en gick efter två?
 (3)

Ortsöknamn

Alsö famhuggare
 Alunda svin
 Almunge kalvar
 Angeby svin
 Björklinge gullgaloner
 (I) Bromma och Sånga har di korvarna långa
 Knutby travare
 Kårsta mygg
 Lena di gemena
 Lofö pannkakor
 Långtora vargar
 Markim kråkor
 Morskare korspar (korpar)
 I Sollentuna och Ed har di varken fat eller sked
 Börstils borstbindare
 Dannemora krakar
 Ekeby bastnackar
 Ekerö kräcklor
 Esterna kangker
 Fasta brödlöser
 Filmens åker
 Fresta flugor
 Funbo tuppar eller höns
 Färentuna kalkoner
 Faringe vargar
 Gryta grytfötter
 Gottröra töljknivar eller halmtiggare
 Hagby karar
 Hammarby laxar
 Hillersjö kycklingar

Husby (Erlinghundra) höns
 Husby (Sjutoft) svin
 Härtberga rävar (Härkulsberga)
 Härsta rättorna (Hjelsta)
 Kils handskar
 Vendels herrar
 Upplandspannkakorna
 Munsö musungar
 Norrsunda norsare
 Nysätra kalvar
 Rasbo vantar
 Skefthammars kokhamrar
 Skuttunge gunås
 Skånela kaj or
 Stavby män
 (Tuna herrar och Stavby närrar)
 Sånga surpaltar
 Tensta di förnämsta
 Tegelsmora busar
 Tillinge busarna
 Tuna hundar
 Tierps kärrar
 Vaksala kornhanar
 Vallby rackarne
 Vallentuna båldar
 Valö kalvar
 Vallby rackare
 Viksta di okristna
 Villberga villnackorne
 Västmanland surpalt

Bygg-Kalle och Gulamålaviten skulle spela på bröllop. De försökte alltid överträffa varandra. När de skulle spela från kyrkporten hade Viten gjort sattyg och smort Byss-Kalles stråke med talg. Men Kalle var inte försätt för det, utan när de gick genom stigluckan drog han stråken några gånger mot kyrkogårdsmuren och sedan blev det musik som aldrig förr.

Det man inte har sagt, har man inte ont av.

Om man med eller utan avsikt kryper under en likkista med lik i får man förmågan att se i syne. Ett barn som fötts med segerhuva kan släcka eld. En kvinna, vars barn fötts med segerhuva bar barnet runt byn, som stod i ljusan låga. Elden slocknade.

En bonde skulle köra till Uppsala. Mellan Örsundsbro och Salnecke kom en luggsliten karl gående på vägen. Han bad att få låna 5 kronor. Bonden hade aldrig sett karlen förut och bad honom dra åt helvete. Rätt som det var stannade hästen och vägrade röra sig. En gumma kom och undrade hur det var fatt. Bonden berättade för gumman om karlen han mött och vad han sagt. Det var dumt det, sa gumman. Hade du gett gubben femman hade du varit i stan nu. Men jag ska försöka hjälpa dig. Hon pillade bort ett hårstå mellan däckeln och lokan och då kunde bonden köra som om ingenting hänt.

En person från Berga i Simtuna var ute och gick på natten. Plötsligt kom en tjur och ville rusa förbi honom. Han tog fatt tjuren och höll fast honom. Sedan vågade han inte släppa honom utan stod där tills solen rann upp. Då höll han i en kopparkittel med guld och silver i.

Altuna gamla kyrka är byggd på den plats där en stock fick flyta vart den ville. Vårfru kyrka i Enköping är byggd för guld och silver, taget ur ett berg, där trollen samlat skatter.

Mycket kasdun, våt sommar.
 Mycket vitvÄppling, våt sommar.
 Mycket mask på asparna, våt sommar.

Det var en gumma som hade två döttrar en äkta och en styvdotter. De skulle spinna tov. Den äkta dottern fick riktig tov att spinna, medan styvdottern bara fick skakfall. Då hände sig att kungen kom förbi. Han undrade varför styvdottern satt på taket och spann. Hon är så duktig att hon kan spinna guldtråd av lera och långhalm. Kungen tog henne med till slottet och stängde in henne i en kammare med ett ämbar lera och ett fång långhalm. Flickan satt där och grät det värsta hon orkade. Då kom en liten gubbe och gav henne ett par handskar. Då skulle hon kunna spinna guldtråd, men om hon inte innan kvällen kommit på vad gubben hette, måste hon gifta sig med honom. Kungen var ute i skogen och red och fick se en liten gubbe dansa runt en sten och sjunga. Flickan sitter i buren och gråter, hon vet inte att jag heter Titteliture. Kungen berättade om sin upplevelse för flickan. När den lilla gubben kom till flickan på kvällen sa hon: -Här har du handskarne, Titteliture. Gubben blev rasande och for upp genom taket.

Skämtsaga från Skefthammar. Jag hade oxen. Han var så bred mellan hornen, att pojkarna inte kunde höra varandra, när de stod vid vardera hornet. Han var så stark, så jag kunde köra malm med honom, när han bara var I I veckor. När jag slakta den fick jag 5 famnar grynkorn, 4 famnar blodkorn. En gumma fick en korn och den kördes hem på drög av två par oxar. Sen kom gumman bort i kornen. Trehundra personer gick skallgång efter henne innan de hitta henne i kornen.

Åtta par stövlar fick jag av öronen. 12 kärringar bredde ut våmben och 2 sockenskräddare skar ut korn åt mej. Hornen sålde jag till en svarvare i Östhammar för 3 00 kronor. Av talgen gjorde jag ljus. Ett ljus fick skomakaren i Alunda. Det brann i 9 månader. Låren måste jag koka i en sjudarepanna, så stora var dom.

Så hade jag en galt också. Han växte så stor att han inte fick rum i svinstian. Jag måste ställa den i ladugården och ge den mat på logen. Men han växte ändå, så borsten växte ut genom taket. Så klöv jag borsten och fick 2 par störlar av vart borst. 2000 par störlar fick jag. Från Vänge berättas om Luslasse, att han hade en ladugård, som var så stor att om en ko betäcktes i ena hörnet, så kalva hon innan hon kom till det andra. Ladugården var så hög, att om byggmästaren tappa en yxa från taket, där det var ett svalbo, så hann svalan ruva och kläcka ungarna innan yxan kom till marken. Han hade också en gryta, som var så stor, att han kunde koka på ena sidan och åka skridskor på andra sidan samtidigt.

Som bekant har det funnits gott om spelmän i Uppland. Särskilt bland dem som varit huvudet högre än andra har legenderna vuxit sig frodiga. De flesta sägnerna handlar inte bara om deras musik utan också om deras förmåga att trolla och förvända synen på folk. Jätten bland spelmännen var Byss-Kalle och hans samtida Gulamåla-Viten. Båda spelade nyckelharpa. Gulamåla-Viten hette Jan Ersson och föddes i Gålamåla by i Valö socken 1799. Gulamåla är naturligtvis en förvrängning av Gålamåla och Viten lär han fått heta eftersom han åkte efter en vit häst. Han brukade en gård tillsammans med fadern. Gården hade gått i släkten i flera generationer. Han var gift två gånger, först med Maja Ersdotter och sedan med Brita Perdotter och han hade inalles 7 barn. Han gick i kyrkan, deltog i husförhör och nattvardsgång. Hans liv var sålunda enkelt och vardagligt.

Men såg man den vita hästen, tänkte man inte, nu kommer bonden i Gålamåla. Nej, nu kommer spelmannen och trollkarlen, hjälten i hundra äventyr. En del såg honom med ett leende, andra med en ilning av skräck, beroende på vilka upplevelser man haft tillsammans med honom. Han var glad och pratsam. Hästen visste att den skulle stanna om han mötte någon på vägen, för Viten ville ha en pratstund. Den jovialiske kornkarlen med sitt rödbrusiga ansiktet och vackra bruna hår hade ofta något roligt att berätta. Man vågade inte annat än stanna, för Viten var mer beryktad som trollkarl än som spelman. När han skulle på spelning, tog han tre droppar av en stark vätska. Den var så stark att dropparna hoppade om varandra i glaset.

En gång satt han i andra tankar, när hans skulle köra en fora till Gävle. Det bar sig inte bättre än att han körde i diket. Han måste vänta på nästa forbonde och be om hjälp. Det råkade vara en

gammal antagonist, som sa: Sup lagom, så kan du köra som folk. Det skulle han aldrig ha sagt, för genast låg hans eget lass upp och ner på vägen.

Som spelman överglänstes han av Byss-Kalle, men han skrev låtar, som alla spelmän gjorde. Han var mycket influerad av Byss-Kalle. Två låtar har fått namn efter honom, Gulamåla-polskan och Gulamåla-Vitens vals. Båda finns i Ruben Liljefors, Uppländsk, Folkmusik.

Historierna om Viten handlar sällan enbart om musik utan där finns alltid inslag av trolleri. En gång skulle han spela för några vallonsmeder på Lövsta bruk. Det gick inte så bra. Viten märkte att det fanns någon trollkunnig person, som "tog av" strängarna på Vitens harpa. D v s strängarna fick inget ljud. Viten tog något ur fickan och stoppade i stövelskaftet. Ingen såg vad det var, men nu gick det inte för den andra att trolla längre. Viten spelade så knappar och spännen sletos ur kläderna på åhörarna.

Vitens livsföring var säkerligen tämligen ansträngande. En bondes arbetsfyllda dag omväxlande med spel och trolleri, nattvak, kalas och naturligtvis mängder av brännvin. Lever man så blir man fort utsliten. Han dog redan 1846, endast 47 år gammal. Döden mötte han på ett bröllop i Håkanbo, en by inte långt från Lövsta. Det berättas att han natten innan tre gånger ropat på sin mor och vid sista ropet hade dörren till hans rum slagits upp med en fruktansvärd kraft. Detta tolkades så att Viten haft förningar om sin död. Trollkraften var inte särskilt stark på bröllopet i Håkanbo. Vitens hatt flög av honom hela tiden. Endast ett oskyldigt barn kunde få hans hatt att sitta kvar på hans huvud. Under bröllopet satt han och pokulerade med Håkanbo-Jan och de diskuterade vem som var den skickligaste trollkarlen av de två. De mumlade trollramsor och folk som kom in i kammaren tyckte den var full av smådjävlar. På morgonen hittade man Viten död vid bordet.

En annan version av hans död var att han blivit bjuden på extra starkt brännvin och spelat som aldrig förr. Stråken jagade över strängarna, som slutligen brusto med ett sista skärande ackord. I samma ögonblick sjönk Viten död ner.

I en gammal bibel, som Viten givit till sin son Anders i konfirmationspresent har en annan son Knut, skrivit om fadern: Mycket sörjd och saknad av sin gamla mor, hustru och barn, som förut varit tillsammans och nu är vi förskingrade, så att den ena är här och den andra är där av oss. I familjen var han inte i första hand spelman och trollkarl utan son, make och fader. Sonen Anders blev en duktig klarinettist "Anders Janson på Kiln".

Vantro och signeri.

På skrock och signier tror väl än idag många människor i detta upplysta land, men numera är det sällsynt, att någon blir ställd inför rätta, därför att han misstänkes för att ha överfört sjukdom till andra personer genom signeri.

Men annorlunda var det förr. Den 12 maj 1715 blev torparen Anders Bengtsson i Tegeltorpet i Bro anklagad av torparen Per Anderson i Storhagen för att han, Anders Bengtsson, skulle ha utspritt ett rykte, att han kunde sätta sjukdom på vem han ville. Per Andersson hade varit sjuk ett helt år och var ännu, vid detta tillfälle sjuk i hela kroppen med invärtes och utvärtes värk, och det kändes som om kulor, stora som små äpplen, foro uti benen på honom. Han framhöll emellertid samtidigt försiktigtvis, att han egentligen inte ville beskylla Anders Bengtsson att hava satt sjukdomen på honom, utan avsåg bara, att en undersökning om saken måtte ske.

Men nu var tingsapparaten igång och det vara bara att fortsätta. Till vittnen inkallades mjölnaren Jacob Ersson samt mjölnaren, vid Brogårds kvarn, Salmon Jansson, som godkändes som lagliga vittnen och avlade vittneseden. Sedan Salmon Jansson dragit sig tillbaka, berättade Jacob Ersson, att Anders Bengtsson föregående år, då han fått stryk av fogden på Brogård, Sundberg, och Jacob Ersson just var hos honom, sagt: "Gud nåde mig, vår fogde har tagit min hälsa av mig, jag skall slå en kula i honom". Jacob hade då bett Anders att förlikas med fogden, men han hade därtill svarat, "nej, då hatar han mig och mina kreatur, Pär Andersson i Storhagen slog mig också, när hln tjänte på Ådön.

Anders Bengtsson sade sig ha varit drucken och sagt sig skola slå en kula i fogden, om de skulle marschera emot fienden, men nekade att ha talat något om torparen Per Anderson.

Det andra vittnet, Salmon Jansson, inkallades och berättade, att senaste vintern hade fogden Sundberg på Brogård blivit oense med Anders Bengtsson för hans otidigheters skull. Detta vittne berättade ungefär detsamma som det förra angående Anders Bengtssons yttrande i samband med oenigheten. Oenighet i detta sammanhang är nog ett alltför svagt uttryck för vad som skedde. Det var antagligen helt enkelt en regelrätt utskällning från båda sidor med åtföljande hotfulla åthävor. Man tycker sig nästan kunna se, hur de trätte, om man tänker på, att Anders Bengtsson blev beskylld för otidighet.

Anders Bengtsson nekade inte till, att han sagt så, som berättades.

Hans hustru Ingrid Matsdotter, var närvarande och sade, att hon skulle nog betala Per Andersson mer och yttrade vidare "du slapp inte än min man". När Salmon Jansson skulle vittna sade hon åt honom: "jag skall betala dig, du skall få mer rätt nu".

Salmon och de andra vittnena beklagade sig och fruktade att bliva illa behandlade .av Anders Bengtsson och hans hustru, emedan de fruktade, att de skulle bruka signeri mot dem. Hustru Ingrid sade åt Salmon Janssen: "spring inte och släpa rötterna efter dig här i dörrarna, som en hund". För dessa ohövlige yttrande h mot sina motparter fälldes hustru Ingrid till 10 Daler silver mynts böter.

Nämnden framhöll, att det gick ett allmänt rykte, att Anders Bengtsson och hans hustru kunde bruka signeri.

Häradsrättens dom lød: "Det hafwer ej allenast Tårparen Anders Bengtsson medelst sitt otijdiga tahl, hwarim 2:ne vittnen intygat, uthlåtit sig, det han varit på något sätt medelst någon oloflig. konst wållande till Pär Anderssons siukdomb uthan och funnen wara i Rychte för Signerie, hwarom både Nembden och allmogen intygat, dock icke kunnat öfwertyga honom till något visst fehlachtigheet i detta fallet; alltså i anledning av 19 Capitlet Tings M B finner rätten skiähligt att Tårparen Anders Bengtsson skall med sielff sin eden befrija sig wid nästa Ting att icke hafwa varit wållande, eller på något sätt genom olofl. konster satt siukdomb på Pär Andersson.

Nästa ting hölls den 15 oktober 1715 och då avlade torparen Anders Bengtsson i Tegel-torpet under Brogård sin värjemålsed, att han inte satt siukdomb på torparen Per Andersson i Storhagen eller varit wållande därtill.

Eden hade följande lydelse: "Jag, Anders Bengtsson, swär wid Gudh och på hans Heliga Evangelium, att iag intet på något sätt, varken genom signerij eller uthj annor måtto varit wållande till Pär Anderssons siukdomb, icke heller genom andra låtit till foga honom denne olägenhet, hwilket är så sant som iag beder mig Gudh hiälpa till lif och siähl".

Sedan eden avlagts blev Anders Bengtsson befriad från Per Anderssons anklagelse.

Det är ett litet exempel på, hur lätt påverkade människorna på den tiden var av skrock, trolldom o.dyl . Men långt senare ända fram på 1830-talet har vi hört talas om liknande saker här i Näs.

En gammal näsbo berättade att i börjn av 1830-talet lär det vid Aspviks kvarn ha funnits en mjölnare, som hette Svartling. Han var en ovanligt stark karl samt, enligt ryktet mycket elak. Han stod, trodde man då, i förbindelse med "hin onde" och han kunde ställa häst och åkdon på plats, när han ville så att de ej kom ur fläcken, om det gällde människor, som han hade agg till.

Det fordrades ett par starka hästar att draga Svartlings lik till kyrkogården. Vid framkomsten dit var hästarna svettiga.

Ja, sådana historier gick alltså i socknen till och med i mitten av 1800-talet och går kanske än. Svgrd

Sockenbeskrivningar - Svenngårds samling pärm 24

Ett samlingsverk sockenvis med fotografier från 1940-talet

Prästerna i varje socken har skrivit ett inledande kapitel återgivet här

Texter och bilder finns i UKF:s pärm Sveriges bebyggelse, svart ringpärm

Avskrift Gudrun Sandén 2001-01-12 -- 2001-01-16

Pärm Sv6, Fritextsök: textfil3.dbf

Sockenbeskrivning

över Bro och Låssa, Håbo-Tibble, Håtuna, Stockholms-Näs, Västra-Ryd.

Bro och Låssa socknar. Av kyrkoherde Albert Johnsson.

Bro och Låssa socknar i södra Uppland omfattar västra delen av Bro härad. Mellan Lejondalssjön i öster och Mälaren i väster utbreder sig ett landskap av den landsändan vanliga typen: bördig, odlad slättbygd, omramad av delvis berglänt delvis sandrik skogsmark. Från Mälaren skjuter Brofjärden, Säbyholmsviken och Kalmarviken in. De båda förstnämnda skiljer sig från varandra genom en smal landremsa, Ådölandet, utanför vilket flera smärre öar och en större, Dävensö, höra Låssa socken till.

Socknarnas sammanlagda areal utgör 7.476 ha, varav åkerjorden med slätteräng och betesmark upptar 2.593 ha. Den officiellt gällande siffran torde emellertid böra ökas med c:a 35 ha, som Brogårds gods under senare år utvunnit genom invallning.

Bland näringarna är det givetvis jordbruket, som tar rangplatsen. Detta står på hög nivå. Förutsättningarna för rationell och givande jordbruksdrift torde också kunna sägas vara de bästa. Gammal sjöbotten med styv lerjord kan ge goda skördar och har inte den lättare jordmånens känslighet för torra. Bristen på arbetskraft har framtingat en rationalisering av modernaste standard ifråga om maskinell utrustning såväl på åker som i ladugård. Moderna anordningar för gödselvård, foderensilering o dy är vanliga. Stora täckdikningsföretag har genomförts, så att de större och medelstora brukningsdelarna nu i allmänhet är genom dikade. På många mindre pågår eller planeras sådana arbeten.

Följande siffror från 1945 års särskilda fastighetstaxering torde kunna ge en föreställning om jordbrukets tillstånd inom socknarna: Åkerareal: Bro 1.584,7 ha, värde 2.093.200 kr. Låssa 762,6 ha, värde 1.360.500 kr. Skogsmark: Bro 2.484 ha, värde 460.900 kr. Låssa 1.707 ha, värde 400.900 kr.

I Bro fanns 4 brukningsandelar om 800-600 ha, 2 om 399-200 ha, 4 om 199-100 ha, 7 om 99-50 ha och 16 om 49-1 ha, i Låssa 2 om 599-400 ha, 3 om 399-200 ha, 2 om 199-100 ha, 7 om 99-50 ha och 3 om 49-1.

Den inom socknarna vanligaste förekommande kreatursrasen är SBR. Antalet nötkreatur uppskattas till 1.400 och hästar till c:a 170.

AB Mälardalens tegelbruk med ett 40-tal anställda och en kapacitet av c:a 5.000.000 tegel per år samt svensk Grammofonindustris fabrik för tillverkning av grammofonplattor, vilken sysselsätter omkring 35 personer och dagligen framställer 5.000 plattor men beräknas genom utvidgning inom ett år fördubbla siffran, utgöra socknarnas för närvarande enda industriföretag. AB Örnäs produkter, som inköpt ett betydande område vid järnvägen, lär inom närmaste tiden komma att uppföra en fabrik för konservering i större skala av bär och trädgårdsprodukter.

Sture Jonssons diversehandel (V. Jonsson Efter.), Västra Ryds Konsumtionsförenings filial, AB Bro Järnhandel, Heymans manufakturaffär och Bro mjölkaffär, samtliga i Bro stationssamhälle samt Sandells diversehandel i Säbyholm redovisade för år 1946 en sammanlagd omsättningssiffra av 1.216.445 kronor. De varor och förnödenheter, som dessa affärer till äventyrs inte kunna tillhandahålla sockenborna, inköpas vanligtvis i "stan" d v s Stockholm, med vilken orten har mycket goda järnvägsförbindelser. Järnvägslinjen Stockholm-Västerås, vars elektrifiering fullbordats 1947, har inom Bro socken Bro station och inom Låssa Toresta hållplats och erbjuder trafikanter vid Bro station ett dussintal förbindelser om dagen i vardera riktningen. De goda förbindelserna med Stockholm möjliggör att skolungdom och anställda kunna studera eller sköta ett arbete i staden utan att kosta på sig dyrbar inackordering där. Landsvägen mellan Stockholm och Västerås, är till större delen – inom Bro helt och hållet – permanentbelagd, genomskär Bro socken

parallellt med järnvägen. Normans bilstation tillgodoser brobornas reslust med taxibilar och med busslinjer från olika orter i Låssa till Bro järnvägsstation. En busslinje, som har till huvudsaklig uppgift att befördra i Bro bosatta arbetare vid verkstäderna i Kallhäll till arbetsplatsen, finns även. I.N Ström och H.T Granholm svarar med sina åkerirörelser för varutransporter av olika slag.

I kommunalt hänseende utgöra socknarna en kommun, numera med kommunalfullmäktige såsom beslutande organ. Denna institution, som inrättades 1919, har 20 ledamöter, av vilka 12 är socialdemokrater, 4 bondeförbundare, 3 högermän och 1 folkpartist. Skatteunderlaget utgjordes enligt 1946 års taxering 22.179 skattekronor, och skatt för kommunala ändamål uttages 1947 i Bro med 7:10 och i Låssa med 7:30 per skattekrone

De båda socknarnas sammanlagda folkmängd år 1906 utgjorde 1.438 och var 10 år senare 1.538. År 1926 var den 1.569 för att år 1936 ha sjunkit till 1.439. 1946 års siffror är 1.299 därav 823 i Bro och 476 i Låssa.

I kyrkligt avseende bilda Bro och Låssa församlingar ett pastorat med kyrkoherde bosatt i Bro stationssamhälle.

Bro kyrka är byggd i början av 1100-talet. Vissa omständigheter kan tyda t o m på 1000-talet såsom tillkomsttid. Två förlängningar av kyrkorummet har skett på 1200-talet, då även vapenhuset torde ha uppförts. Den nuvarande sakristians stil synes peka på 1600-talet som byggnadstid.

Kyrkan äger ett mycket värdefullt altarskåp och en likaledes mycket värdefull dopfont. Altarskåpet är utfört av Jan von Boorman i Antwerpen 1505 eller 1507 på särskild beställning för Bro kyrka. Dörrarna, som bestå av målningar, är nyrenoverade. Skåpets corpus och predella är i behov av restaurering. Dopfonten, rikt ornerad, torde vara gotländskt arbete från 1100-talet. Bänkkvarteren är slutna med utsökt vackert snidade dörrar och gavelstycken. Bänkarna och predikstolen har tillförts kyrkan på 1600-talet. Klockorna, två till antalet, hänga i stapel på en höjd ett stycke från kyrkan. Kyrkan restaurerades 1914 på enskild persons bekostnad. Den fick då också ny orgel. Före hösten 1947 kommer den att förses med elektrisk uppvärmningsanordning. På kyrkogården är greve Sparres gravkor uppfört.

Låssa kyrka torde kunna dateras till 1100-talet slut. Senare har förlängning av kyrkorummet skett, varjämte Posses gravkor införlivats med kyrkan och utgör det nuvarande koret. Tornet, i vilket de två klockorna hänga, tillbyggdes 1836. Vid ett genomgripande renoveringsarbete 1887 apterades det gamla vapenhuset till sakristia. Kyrkan prydes av fyra vackra epitafier, samtliga över medlemmar av släkten Posse.

Bland äldre inventarier märkes särskilt ljuskronor och två vackra mässhakar från 1600-talet. 1944-1946 genomgick kyrkan en grundlig restaurering. I samband härmed utbyggdes orgeln till 12 stämmor. På kyrkogården, vilket när detta skrives är föremål för betydande omgestaltung och försköning, är Sparres och Tauvons gravkor uppförda.

Skolundervisningen har på senare tid koncentrerats till två skolor Hernevi folkskola i Bro, och Säbyholm i Låssa. De nuvarande lokalerna byggdes av tegel i Säbyholm 1894 och i Hernevi 1895. Enligt till Kungl Maj:t ingivet förslag skall nu omfattande om- och tillbyggnad vid båda skolorna företagas. Lärarbostäderna, som nu är inrymda i själva skolhusen, skola brytas ut, och nya skollokaler komma att dels anordnas i de för bostäder nu disponerade utrymmena och dels nyuppföras.

Den bygd, vars nuvarande struktur författaren här sökt ge en bild av, om dock alltför ofullständig, har en ärevärdig historia bakom sig. Trakten är mycket rik på fornlämningar. Stensättningar förekomma t ex vid Brogård. Stenkummel finns bl a på Dävensö. På Vollen i Säbyholm och Rösa backe eller Rösaring vid Ekeby, det forna Tibble, finns ett stort antal rösen, förmodligen från bronsåldern. Järnåldersgravfälten är talrika. På förutnämnda Rösa backe eller Rösaring i Låssa finns en trojeborg, d v s en stensättning i labyrintform från mycket gammal tid. Man anser att sådana trojeborgar använts vid vissa lekar, måhända av kultisk innebörd. Vid Stenbockstorp i Bro socken finns en fornborg, d v s ett slags försvarsanordning av mycket tidigt datum. Ett 10-tal runristningar är kända.

Håbo-Tibble socken. Av kontraktsprost J.R. Littmark.

Håbo-Tibble socken inom Bro härad ligger sydväst om Sigtunafjärden och gränsar i söder till Västra Ryds och i sydväst till Bro socknar. De norra och västra delarna utgöres av slättbygd. Terrängen inom den övriga delen är något kuperad och skogsbevuxen samt avbrytes här och var av från norr till söder löpande dalsänkor. Håbo-Tibble tillhör sedan uråldrig tid i kyrkligt avseende Håtuna och Håbo-Tibble pastorat. Även i andra avseenden har den haft samhörighet med Håtuna. Ända till år 1918 hade församlingen egen präst, men tjänsten är numera indragen.

Socknens areal är 3.763 hektar. Av dessa är 1.245,53 hektar åker samt 2.195,22 hektar skogsmark. Innevånarantalet den 1/1 1946 var 462 personer.

De stora gårdarna är ej så många, under det att hemmansägarna med medelstora gårdar är dess flera. Från Mariedal och Vallby har en del småbruk avsöndrats. De från Mariedal bilda den s k kyrkbyn. Dessa förhållanden återspeglas omedelbart i ett ganska livligt föreningsväsen, även däruti att ungdomen stannar hemma på gårdarna.

Av de större gårdarna må nämnas några. Negelstena är beläget vid Sigtunafjärden mitt emot Sigtuna, 4,3 mil från Stockholm. Det har ägts av medlemmar av släkterna Wallrave, Iserhielm, Ennes (till 1848), Ahlgren, Bildt samt grosshandlare Christian Söderström Stockholm, och dennes sterbhus. Nuvarande ägare är friherre Gustaf af Ugglas och hans maka född Trygger. Förvaltare på gården är agronom Åke Södersten. Den 1850 uppförda manbyggnaden nedbrann en vinternatt 1918 och har sedan ej återuppförts. Från 1600-talet kvarstår emellertid ett par små flygelbyggnader. Gården är naturskönt belägen med en stor park, vacker skog och välskötta ägor. Under ångbåtarnas glanstid var Negelstena brygga en anlitad lastageplats.

Nära den vackra Lejondalssjön ligger Lövsta, i gamla handlingar kallat: ”2 mantal frälse säteri”. Mangårdsbyggnaden uppförd i mitten av 1600-talet, flankerad av två flyglar, står ännu kvar. Gården har bl a tillhört släkten Duwall. På 1650-talet ägdes den av förste preses i justitiekollegium Johan Gerhard Westerman, adlad Lillienkrantz, vilkens vapen är uppsatt i Håbo-Tibble kyrka. Gården ägdes sedan i ett århundrade av medlemmar av släkten Riben, längst av statskommissarie Ludvig Vilhelm Riben 1860-1898, därefter av AB Olsson och Rosenlund samt godsägare H.Hultman. Nuvarande ägare är ingenjör Lars Nordenfelt.

Västtibble har varit kronofogdeboställe och bebotts av kronofogdarna M.G Groth och L.Krutmeijer. Där har också funnits både läkare och apotek ända in i relativt sen tid, ett vittnesbörd om hur förhållandena på landsbygden ändrats. Den forna läkarebostaden är nu ombyggd till ett hemtrevligt ålderdomshem.

Andra större gårdar inom socknen är Skråmsta, saknar manbyggnad, utgård till Aske i Håtuna och Frötuna, som sannolikt ligger på en gammal offerplats.

Flykten från landsbygden gör sig gällande här liksom i andra socknar. Sedan 1920 har folkmängden minskat med 198 personer. Flyttningsfrekvensen är anmärkningsvärt stor beroende på den rörliga arbetarbefolkningen.

Håbo-Tibble är liksom Håtuna en urgammal bygd. Fornminnen finns rikligt: gravfält med resta stenar, stensättningar och högar från järnåldern är noterade från ett flertal ställen inom socknen, såsom vid Alby, Heljesta, Västtibble, Skråmsta och Täljeby. Sex runristningar finns. Socken nämndes år 1314 såsom Thigbile. Förra leden hör säkerligen samman med ordet tjock, senare leden är ordet böle (nybygge m m). Håbo är tillagt för att skilja detta Tibble från andra socknar med samma namn, t ex Skogs-Tibble.

Kyrkan är från början av 1300-talet och byggd i ett par omgångar. Koret och långhuset har tillkommit vid olika tider. Kyrkan, som år 1918 pietetsfullt restaurerades är helt fylld med medeltida, typiska, delvis mycket intressanta målningar av målare ur Albertus Pictors skola. Motiven till bilderna är hämtade ur den s k Biblia Pouperum. Bland målningarna märks särskilt en framställning av den helige Franciskus stigmatisering. Kyrkan äger stora dyrbarheter, bl a en mycket vacker medeltida kalk med patén. Ett s k Psalterium Davidicum anses var mycket värdefullt. Från Håbo-Tibble kyrka härstammar även fragment av det äldsta kända synodalprotokollet från ärkestiftet, vilket nu förvaras å universitetsbiblioteket i Uppsala.

Klockstapeln är av den för Uppland vanliga typen och har ovanligt vackra klockor.

Skolväsendet, som inom socknen har gamla anor, är föremål för vederbörande myndigheters intresse. Moderna, rymliga och ljusa bostäder med alla bekvämligheter har byggts för lärarpersonalen, och själva skolbyggnaden kommer att undergå en genomgripande förnyelse för att motsvara tidens krav. Ordinarie lärare är för folkskolan kantor Carl E. Walldén och för småskolan fröken Karin Jansson.

I omedelbart grannskap till kyrkan reser sig på den gamla skolans grund den hemtrevliga och praktiska hembygdsgården, som för några år sedan uppfördes av kommunen med bidrag av statsmedel. Här har den på initiativ av ingenjör Lars Nordenfelt startade och av honom allt fort ledda livskraftiga föreläsningsföreningen sitt hem. Här samlas JUF m fl föreningar till sina möten och fester, varvid ofta socknens vältrimmade teatercirkel och kyrko- och hembygdskören medverkar. Här hålls också sammanträden och stämmor. Under vintersäsongen anordnas biografföreläsningar med egen ljudfilmsapparat. Man har ofta klagat över bristen på goda nöjen för landsbygdsungdomen. Det har visat sig, att hembygdsgården haft stor betydelse för lösningen av denna fråga. Därigenom att hembygdsgården drivs i kommunal regi finns goda möjligheter att kontrollera och övervaka nöjeslivet, och de ekonomiska förhållandena möjliggör oberoende av den s k nöjesindustrin och dess ofta synnerligen låga standard.

Den kommunala och kyrkliga styrelsens beslutande organ är kommunalstämma och kyrkostämma. Ordföranden i kommunalnämnden är hemmansägare Eric Sundblad, Heljesta i fattigvårdsstyrelsen hemmansägare Th. Ericksson, Hållunda, i barnavårdsnämnden herr Nils J. Ståhle, Vallby gård samt i kommunalstämman kantor Carl E. Walldén. Ordförande i kyrkorådet och kyrkostämman är kontraktsprost Robert Littmarck. Kyrkovårdar är hemmansägare Georg Barthelsson, Bålby, och handlanden Jean Malmström, Håbolund.

Håbo-Tibble har under en följd av år haft jämförelsevis hög utdebitering, men detta förhållande synes nu vara på väg att ändras till det bättre. Antalet skattekrönor enligt 1946 års taxering är 4.885, och den kommunala utdebiteringen är 6:61. Utdebiteringen 1940-1946 var i genomsnitt kr 8:86.

När denna kortfattade sockenbeskrivning nu avslutats, må av "skrivaren" få uttalas den förhoppningen, att de föreslagna kommunsammanslagningarna, ett växande ingripande från statens sida i enskild och allmän företagsamhet samt en allmän nivellering i olika avseenden, vilka måhända äro nödvändiga och även nyttiga, icke skola allt för mycket skada gamla. omistliga värden: viljan att genom idoghet och sparsamhet skapa en tryggad framtid, intresset för hembygden och dess liv, ofta bevisat i levande sockenkärlek och sammanhållning mellan bygdens folk. Den kommer landet och folket i dess helhet till godo.

Håtuna socken. Av kontraktsprost J.R. Littmarck.

I hjärtat av Uppland, ligger det historiskt bekanta Håtuna. Arealen är 4.631 hektar och folkmängden 675 personer. Håtuna gränsar i norr till Häggeby socken, i nordost till farleden Stockholm-Uppsala, i sydost och söder till Håbo-Tibble och Bro socknar samt i väster till stora och lilla Ullevifjärden.

Redan under medeltiden var Håtuna tingställe för "Håbo Hundare" och synes ha varit häradets centralpunkt. Nu tillhör socknen Uppsala läns södra domsaga samt Trögds tingslag. Tillsammans med grannsocknen Håbo-Tibble bildar den ett pastorat och ett skoldistrikt. Geologiskt sett utgörs marken av på urberget vilande leror, morän- och rullstensbildningar. Trakten är till större delen uppodlad slättbygd med mycket god jord. Västra delen av Håtuna utgöres av ett stort skogsparti, vilket huvudsakligen upptages av Håbo häradsallmänning.

Bebyggelsen är karakteristisk för stora delar av Mälardalen och Mellan-Sverige: stora gårdar med kringliggande ekonomibyggnader och arbetarbostäder. Dessa gårdar upptaga 76,8 % av socknens hela yta och 77,3 % av dess åkerareal. Däremot finns blott några få mindre hemmansägare. Från några av de större gårdarna, särskilt Håtunaholm och Kvarnibble, har avstyckningar ägt rum, avsedda för småbruk. Denna form av bebyggelse, där byar, samhällen eller tätare bebyggelse saknas, ger sin särskilda karaktär åt socknen. Systemet med till stor del naturaavlönade arbetare s k statare, har numera avskaffats och ersatts av modernare avlöningsförhållanden. Bostadsförhållandena för arbetarna ordnas genom modernisering av de gamla bostäderna eller, i många fall, genom nybyggnad, i regel av tvåfamiljs- eller enfamiljshus. I jordbrukstekniskt hänseende sköts både jord, skog och djur synnerligen väl. Ett problem, som på senare tid blivit aktuellt, är svårigheten att få god arbetskraft till jordbruket; särskilt är bristen på ladugårdsskötare stor.

Befolkningsförhållandena kännetecknas av den stora folkminskning och flykten till städerna. Det finns emellertid grundad anledning att tro, att denna utveckling nu nått sin kulmen. Ett annat förhållande, som medfört olägenheter, är den stor flyttningsfrekvensen. Vissa år har en femtedel av församlingsborna flyttat ut och nya kommit i deras ställe för att i sin tur åter flytta efter något halvår eller år. Detta gäller särskilt jordbruksarbetarna, och företeelsen har varit föremål för särskilda undersökningar. (Robert Littmarck: "Mälardalens nomader"). Bättre bostäder och en höjd levnadsstandard medverka nu till en stabilisering i detta avseende.

Håtuna är en urgammal bygd, varom de talrika runstenarna och forngravarna, vilka ligga i riktiga fält, vittna. Runstenarna är från kristen tid. Ännu så sent som 1932 hittades i en åker nordost om Norränge gård en stor, praktfull runsten, märklig genom spår av röd färg i runorna. Den står nu uppställd i kyrkans vapenhus.

Den ståtliga och vackra kyrkan i tidig mälardalsgotik började antagligen byggas mot slutet av 1100-talet och fullbordades i början av 1200-talet. Den är helt och hållet uppförd av gråstensblock. På 1400-talet uppfördes av tegel vapenhus i sydväst och sakristia i nordost. Ursprungligen hade kyrkan ett tunnvalv av bräder, för vilket fästena ännu kunna ses på kyrkvinden, men detta ersattes under 1400-talet, då Jöns Bengtsson Oxenstierna var ärkebiskop, av vackra tegelvalv, vilka samtidigt av målare ur Albertus Pictors skola försågs med slingor och blad och bilder av heliga män och kvinnor. I kyrkan finns inga av de eljest för denna tid så vanliga Djävuls- och helvetesframställningarna. Endast en större, mycket skadad bildframställning finns, nämligen "S:t Göran och draken" på norra korväggen – karakteristiskt nog, då S:t Göran var riddarnas speciella skyddshelgon och bevisligen många riddare funnos i Håtuna under medeltiden. Bland kyrkans största dyrbarheter må nämnas ekskulpturer från ett medeltida altarskåp. Dessa, som är utomordentligt väl skurna, återger biskop Henrik, Finlands skyddshelgon, den heliga Birgitta m fl. På 1700-talet skänktes av en ägare till Skällsta säteri den nuvarande praktfulla altaruppsatsen. För övrigt prydes kyrkan av stora, rikt snidade vapensköldar och anvapen: Mörners, Olivestiernas, Cronstiernas, Rappes m fl. Under koret är den s k Berendeska gravkoret beläget. På en höjd i närheten av kyrkan, enligt traditionen en avrättningsplats, reser sig den mäktiga klockstapeln.

Skolväsendet i Håtuna räknar gamla anor. Utan de för folkskolans första tid typiska småbarnsskolorna, med mer eller mindre bristfälligt utbildade lärarkrafter fick socknen redan på 1840-talet en ordnad folkskola i Tjusta med särskild "skolmästare" och en donation till hans avlöning. Denna skola är alltså centralskola. För slöjdundervisning är särskilt väl ordnat genom en donation på numera 35.000 kronor av en inspektor Lindström på Aske och hans maka. Sedan har en oavbruten utveckling ägt rum. Lärarbostäder har de senare åren byggts för 100.000 kronor, och flera planeras.

Föreningslivet för en ganska tynande tillvaro, väl beroende på det ringa innevånarantalet men ock i brist på ledare. Ett undantag utgör husmodersföreningen. En kyrko- och hembygdskör har ägt bestånd i många år. Dess nuvarande ledare är kantor K.G Bergqvist. Idrottsföreningen sysslar tyvärr enbart med fotboll på den fria idrottens bekostnad.

I Håtuna infördes kommunalfullmäktige år 1938. Antalet ledamöter är 15. På ett föredömligt sätt har denna institution lagts upp och sedan fungerat. Vid bildandet, och även sedan, har val skett efter en gemensam lista, genom vilken skilda partier och yrken representerats efter sin storlek. Ordförande är häradssdomare Edvin Hedin, vilken innehar en rad kommunala uppdrag, bl a som ordförande i fattigvårdsstyrelsen. Antalet skattekröner enligt 1946 års taxering är 8.484. Kommunal utdebitering per skattekröna enligt beslut 1946 är kr 5:87. Ordförande i kyrkorådet och kyrkstämman är kontraktsprost Robert Littmarck, som även är pensionsnämndens, barnavårdsnämndens och skolrådets ordförande.

Håtuna har numera synnerligen goda bussförbindelser med Stockholm genom AB Linjebuss, inte mindre än 3 förbindelser varje dag och flera turer lördagar och söndagar. Tyvärr har den planerade förbättringen av den stora huvudvägen genom häradet ännu inte kommit till stånd, och med hänsyn till den växande trafiken må man hoppas, att det ej dröjer länge, innan arbetet sätts igång. Ångbåtstrafiken har definitivt upphört. Därmed har ett stycke av den gamla "goda" tiden försvunnit. Telefonväsendet är automatiserat.

Framtiden? Ja, här må till sist av den som skrivit dessa rader uttalas den förhoppningen, att den duglighet och företagsamhet, som kännetecknat utövarna av vad som varit vår modernäring, icke må alltför mycket kringskäras och att landsbygdens berättigade intresse må väl tillgodoses av dem, som makten har.

Stockholms-Näs socken. Av kyrkoherde Ernst Beinhoff.

Stockholms-Näs socken gränsar i norr till Bro och V Ryds socknar, i väster till Bro och Brofjärdarna och i öster till sjön Görveln. I nordöstra delen och söderut växer en väl sparad skog, under det att socknens mitt och nordvästra delen utgöres av väl odlad och bördig slättmark. Görveln göt en betydlig inskärning i socknens sydöstra hörn, den s k Tibbleviken. I norr ligger den lilla vackra, kräftrika sjön Lillsjön, ej synlig från den stora landsvägen, samt mot gränsen till Västra Ryd Örnässjön. Båda sjöarnas vatten ledes genom en kanal förbi Aspviks kvarn. Stockholms-Näs socken har en areal av 30,59 kvkm. och en folkmängd av 770 personer vid 1946 års slut. Den stora allmänna landsvägen från Stockholm kommer österifrån över det s k Stäkessund, som sedan gammalt är farleden till och från Sigtuna och Uppsala, över en bro, byggd 1926 med svängbrospann, rakt över mitten av Stäketsön, medan järnvägen gör en bukt norrut fram till Ryssgraven, ett gammalt sund väster om Stäkesön. Här har den sedan gammalt för alla resande besvärliga dalkarlsbacken förbättrats med en bred nyanlagd väg, som löper in i Kungsängens stationssamhälle parallellt med järnvägen, som byggdes år 1875. Dessförinnan vek landsvägen av åt norr förbi Stockholms-Näs kyrka fram mot Tibble gård och vidare till Bro socken. Norrut går en häradsväg till Ryd alldeles intill Näs kyrkomur över Ekhammars ägor, och med en hög väg bana och djupa diken slingrar den sig med otaliga kurvor genom Brunna skog fram över Brunna gärde.

Sockenkyrkan, som daterar sig från 1200-talet och är en typisk Upplandskyrka utan torn, ligger vid gamla kungsvägen i socknens norra del. Strax intill ligger klockargården och kyrkskolan. Även detta tempel fick kännas vid 1800-talets vandaliseringsepidemi, då spåntaket ersattes med korrugerad plåt. På västra gaveln byggdes ett litet torn, och gaveln pryddes med trappgavlar. Den slutna bänkinredningen från 1600-talet ersattes med öppna bänkar o s v. Men under åren 1920-21 verkställdes på privat initiativ den stora restaureringen under nutida sakkunskap, då kyrkans ursprungliga skönhet så långt sig göra lät återställdes. Hela restaureringen beskostades av fröken Marie Björnstjerna och belöpte sig till i runt tal 54.000 kr. Till evärdelig åminnelse av hennes kärlek till Stockholms-Näs kyrka hänger hennes bild i kyrkans sakristia. I samband med restaureringen inköptes ett nytt orgelverk från firman Furtwängler och Hammar för en summa av 20.000 kr. till hälften bekostad av privata medel.

Kyrkans klockstapel reser sig på en mindre höjd några hundra meter väster om kyrkan. Klockstapeln har förr varit öppen men är nu inbyggd av bräder och täckt med spån. Dess läge och vackra byggnadsstil drar uppmärksamheten till sig.

Den del av Stockholms-Näs socken, som mot söder och sydost breder ut sig åt sjön Görveln, är den mest natursköna delen. I denna del ligger också de förnämsta gårdarna. Vid färd från öster kommer man först till Almare-Stäkets gård med ett vackert läge med utsikt åt Görveln. Godsets markområde ligger till hälften å östra sidan av farleden vid Stäket och hör till Stockholms län samt har tagits i bruk för en omfattande bebyggelse. Återstoden av godset, ungefär 100 hektar åker och 230 hektar skog, är belägen väster om Stäkesbron. Huvudbyggnaden uppfördes på 1700-talet av sten. Dock förefaller det som en del, vilken nu används till köksavdelning, är av långt tidigare datum, kanske från 1300-talet, och tyder på förutvaron av ett kloster. Sedan mitten av 1800-talet har Almare-Stäkets gård varit i släkten Björnstjernas ägo.

Stäksön är mäktig så till vida att här ligga ruinerna efter den gamla biskopsborgen från 1400-talet, som anlades till försvar av det lilla sundet och till skydd för Sigtuna och Uppsala. Här har häftiga strider stått särskilt mellan Sten Sture d y och ärkebiskop Gustav Trolle, vilken som dansksinnad beskylldes för förräderi. Fästet nedrevs 1518. Stockholms-Näs hembygdsförening söker förverkliga en länge närd önskan att få denna märkliga ruin utgrävd och konserverad, men detta kostar mycket pengar.

Historiskt sett är Stäketsön den märkligaste delen av Stockholms-Näs socken. Då man kommer från det gamla fästet på Stäketsön till Kungsängens stationssamhälle, väster om Ryssgraven förnimmer man avståndet mellan gammalt och nytt, ty här möter oss en bebyggelse, som till största delen växt upp vid och omkring järnvägsstationen i fullt modern stil. Det är en del av Stockholm, som flyttat väster ut. Ätminstone två tredjedelar av samhället ligger på ecklesiastik mark och har av de flesta villaägare förvärvats genom friköp. För Kungsängens samhälle återstår dock stora problem att lösa i fråga om gator och sanitära anordningar på grund av de svåra markförhållanden.

Den enda industrin i Stockholms-Näs är familjen Ryds gjuteri, som fortfarande går för fullt. Sedan den elektriska järnvägsdriften kommit igång och staten inlöst Västeråsbanan har lokaltrafiken till och från Stockholm blivit mycket livlig.

Socknens största gods är Lennartsnäs med en areal av 208 ha åker och 500 ha skog. Till Lennartsnäs räknas utgårderna Frölunda, som numera innehas av friherre Clas af Ugglas, samt Aspviks gård som på 1600-talet ägdes av släkterna Körning och Gyllenholm. Ätten Körning har sin gravkammare i Näs kyrka. Den utmärkes av en gravtumba i kyrkans kor.

Lennartsnäs ligger omkring 6 km från Kungsängens järnvägsstation och ter sig mäktigt och imponerande genom sitt vackra slott vid stranden av sjön Görvåln. Godset har uppkallats efter fältherren Lennart Torstensson, som avled 1651. Genom skilda öden kom Lennartsnäs i släkten af Ugglas ägo från mitten av 1800-talet.

Strax intill Lennartsnäs ligger Öråker. Under senare delen av 1800-talet ägdes de båda godsen av friherre C.G. af Ugglas. Genom arvskifte övergick Öråker med underlydande Skälby, Sylta och Ålsta gårdar år 1907 till amiral W. Dyrssen. Numera ägs gården av amiralens son general G. Dyrssen. Öråker med det införlivade Asker har en areal av 248 ha åker och 260 ha skog. Gården har under senare tid väsentligen moderniserats och kan ståta med socknens förnämligaste ladugård såväl beträffande storlek och utseende som djurbesättning.

Det är ej blott de stora godsen, som sätta sin prägel på socknen. Starkast pulserar det längs den stora pulsåder, som går genom socknen och skänker den sin färg. Ända från Aspviks kvarn i väster och österut till Ryssgraven har en bebyggelse växt upp, endast avbruten i dess mellersta del av Tibble och Ekhammars gårdar samt den gamla komministergården, som höjer sig i förnäm avskildhet på en höjd vid den gamla landsvägen. Prästgården har nu sedan komministaturen indrogs med dess sista innehavare, pastor G. Östlund, för några år sedan sålts till den borgerliga kommunen för skoländamål. En ny, modern skola har redan beslutats och godkänts av skolöverstyrelsen.

Stockholms-Näs står säkert inför en stark utveckling, inte minst därför att Stor-Stockholm tränger på allt starkare. Frågan är om inte den dag kommer, då denna del av Uppland i administrativt hänseende och av praktiska skäl inlemmas i Stockholms län. Redan nu är förbindelsen så stark, att samhörigheten med Stockholm är mera naturlig och levande än med Uppsala.

Västra Ryds socken. Av kyrkoherde Ernst Beinhoff.

Västra Ryds socken gränsar i norr till Håbo-Tibble, i öster till sjön Skarven med Granhammarsfjärden, i söder till Stockholms-Näs och i väster till Bro och Håbo-Tibble socknar.

I väster ligger den vackra Lejondalssjön, som med omkring 5 km gränsar mot Bro. Denna sjö har sitt utfall genom Tranbygge kvarn mot nordost. I sydväst ligger Örnässjön på gränsen till Stockholms-Näs socken och tömmer sitt vatten genom Lillsjön förbi Aspviks kvarn. Västra Ryds socken har en areal av 45.37 kvkm och en folkmängd av 577 personer vid 1946 års slut.

Västra Ryd har under senare år kommit allt närmare Stockholm genom dess busslinje, som dagligen uppehåller trafiken på huvudstaden och norrut till Sigtuna och Uppsala. Landsvägen, som löper förbi Västra Ryds kyrka i sydlig riktning, är smal och krokig ända tills den kommer in på den stora vägen Stockholm-Enköping strax söder om Näs kyrka.

Landskapet är typiskt Mälardalens landskap med omväxlande skogsdungar och bördiga sädesfält. Den naturskönaste delen torde säkert vara den del, som omfattas av den leende Granhammarsfjärden med den ståtliga Munkholmen, där den gamla farleden mellan Uppsala och Stockholm går genom det s k Tärnsundet.

I de centrala delarna av socknen ligger som sig bör den utomordentligt vackra sockenkyrkan med en av ärkebiskopsstiftets vackraste prästgårdar samt kyrkskolan strax intill. Så samla sig de små och stora gårdarna kring denna idyll, som här ligger i sanning kyrkan mitt i byn. Den är säkerligen en av Mälardalens vackraste kyrkor, och dess ålder går tillbaka på 1200-talets mitt, då den helt säkert att döma av arkitekturen var ett anspråkslöst tempel av ringa mått. Tornet och sakristian tillbyggdes på senare delen av 1700-talet. Under 1800-talet har kyrkan ett par gånger undergått mer eller mindre genomgripande reparationer och fick ett värdefullt Strand-orgelverk 1831. Men 1800-talets vård av våra medeltida tempel är en sorglig historia, och även Västra Ryd blev föremål för den vandalisering, som präglade tidens smak. En genomgripande

restaurering, särskilt med anledning av orgelverkets totala förfall, visade sig vara nödvändig och kom också till stånd åren 1943-44, till största delen genom frivilliga gåvor.

Under sakkunnig ledning utbyggdes orgelverket att omfatta 14 stämmor med bibehållande av den gamla orgeln med dess oskattbara principalverk. Kyrkans ovanligt rika skatter av medeltida skulpturer plockades ner från tornkammarens damm och smuts och placerades på lämpliga platser; det gamla triumfkrucifixet från 1200-talet hängdes upp i förskönat skick i triumfbågen; S:t Andreasskåpet fick en värdig plats i sakristian; den värdefulla predikstolen från 1600-talet fick genom skickliga händer tillbaka sin gamla vackra färg, och allt oäkta guld ersattes med äkta; de gamla obekväma bänkarna ersattes med nya, och de gamla bänkdörrarna togs ned från kyrkvinden och sattes tillbaka på sina platser. Nu står hon där, den gamla kyrkan, och bildar med sitt vackra torn ett centrum omkring vilket folkets liv samlar sig i både helg och söcken.

Den, som färdas förbi, kan knappast undgå att stanna och låta sina blickar följa den mäktiga kyrkvallen, som från kyrkan leder upp till den idylliska prästgården, som har så många minnen att berätta. Den ligger på en höjd omgiven av en 100-årig trädgård och park med ett av Mälardalens märkligaste liljekonvaljebestånd. Prästgården i dess nuvarande stil byggdes upp efter en förhärjande brand 1830. År 1939 genomgick den en grundlig modernisering och fyller som prästens bostad de högsta anspråk.

I Västra Ryd lever folket i huvudsak av jordbruk. Någon industri finns ej med undantag av en konserveringsfabrik på Örnäs säteri. Det vackra slott, som synes söder om landsvägen, där den går fram över Brunna gårds bördiga slätt, är Granhammar. Med underlydande gårdar har denna gård en areal av 447 ha åker, 49 ha äng och 1.383 ha skog. Granhammars gård har alltsedan 1500-talet bytt ägare blott genom arv eller gifte tills den år 1933 genom vissa transaktioner övertogs av grosshandlare R. Nathansson från släkten Rålamb. Att döma av de många släktporträtten som prytt slottets salar, har godset varit i den Lantingshausen-Rålambska släkten sedan förra hälften av 1700-talet. Mycket av intresse har slottets historia att berätta, men historien är för lång för denna sockenbeskrivning. Under Granhammar sorterar också två gårdar, Brunna och Lillboda, med bördiga ängsmarker.

På vägen till Håbo-Tibble passeras Tranbygge gård, som numera ägs av greve G.Mörner och hans maka, f Bolinder. Den har en areal av 222.13 ha åker och äng samt 468,95 ha skog. Lejondalssjöns utlopp i Mälaren går genom egendomen och lämnar kraft åt gårdens kvarn och såg samt skänker skönhet och bördighet åt ängar och fält.

I nordöstra delen av socknen ligger i all sin avskildhet Torsätra gård, som numera ägs av dir H. Selander, Stockholm. Sedan 1940 har denne brukat gården och nedlagt oerhörda kostnader på gårdens corps de logis och på jordbrukets modernisering, så att Torsätra med skäl kan betraktas som en mönstergård. Särskilt må nämnas ladugårdens värdefulla uppsättning av avelsdjur. Av de större gårdarna i Västra Ryd kan också nämnas Sundby gård, som allt sedan den nye ägaren dir E Berglöf övertog gården 1939 upplevt en ny tid. Gården har under senare årtionden kursats från hand till hand och råkat i ett verkligt förfall. Synd om den vackra egendomen med sin långa intressanta historia, som går tillbaka ända till slutet av 1200-talet, då gården nämnes i ett ärkebiskopsbrev. Den har också under två perioder haft samma ägare som Granhammar. Numera har allt vad som kan moderniserats och mekaniserats ställts under nya tidens krav. Gården, för vilken ägaren haft stora utgifter, skall göras räntebärande. Den som sett Syndby för tio år sedan skulle ej känna igen den. Ett bevis på framåtanda och ekonomiskt förutseende.

Till slut också ett ord om Örnäs säteri vid Örnässjön. Gården är till sin areal ej stor, men genom de unga, driftiga herrarna Bodén, som ärvt gården efter sin fader, grosshandlare S.Bodén, har den blivit en plats, där ungdomen vill visa, vad den kan såväl när det gäller att föda upp vackra hästar som att koka sylt. Det är här som Västra Ryd har sin enda industriella anläggning, vilken ej skäms för sig. Här råder verksamhetslust. Förmögenheten har inte låsts in utan satts i rörelse till båtnad för både egendom och folk.

Västra Ryd har också sina små och anspråkslösa gårdar såsom Stenbacka, Lerberga, Korsvreta, Kärrboda, Lurbacka m fl, där ett arbete utföres under anspråkslösare former men även om detta är hårt, bäres dock bördan av kärlek till den egna torvan. Under senare tid har mycket blivit gjort för att skapa trivsel för lantarbetarna på de större gårdarna genom tidsenliga bostäder, men ingenting kan dock jämföras med det egna hemmet. Där är människan bofast. Den övriga befolkningen är mer eller mindre flytande. De patriarkaliska förhållandena, som varit rådande på de större gårdarna, höra till en gången tid.

Diverse anteckningar 1 - jämte Stäket-fläcken m.m. p24

Svenngårds pärm 24

Sammandrag av Gudrun Sandén 2001-02-04 -- 2001-02-09 fritextsökning textfi3.dbf

Pärm Sv6

Ur Häradsrättsprotokoll 1705

Överflyttad till fil Sven9933 häradsrättsprotokoll 1701, 1704 (1705) pärm Sv4

Helgöundersökningen av Wilhelm Holmqvist

Stormansgården på Helgö och dess arkeologiska betydelse. (4 blad).

Ur **Revisionsprotokoll för år 1757**, den 20 januari, förra delen, folio 51r.

Handlar om arresterarna Flodelius, Tragman och Alstrin.

Excellensen, Riksrådet Scheffer anmälde, att han fått en skrivelse från Johan Hafström, som på Slottskansliets order gjort en resa för att fasttaga och återföra tre arresteranter, Tragman, Flodelius och vaktkarlen Alstrin, som den 7 denna månad rymde från Smedjegården.

Berättelsen upplästes för Excellenserna, varvid inhämtades att rymmarna fått skjuts vid alla gästgivargårdarna. Den 11 januari påträffades de i Floda socken i Dalarna. Tragman och vaktkarlen i ett halmlider och Flodelius i en hölada. Genom Landshövdingens försorg blev de fängslade och först förda till Flodelius fader och sedan på måndags morgonen till Falun. Hafström, som på landshövdingeämbetets befallning uppehållit sig i staden och skulle nu på kvällen resa med fångarna till Stockholm. Han kom inte iväg förrän dagen därpå och i brist på skjuts åkte han med två kolskrindor. Hafström berättar att han ensam och utan hjälp i den starka kolden fört dessa arresteranter till Stockholm. Dit kom de den 17 januari.

I anledning av denna händelse diskuterades den vårdslöshet som gästgivarna visat, som låtit dessa förrymda personer få resa fritt utan pass. Landshövdingarna von Grooth och Friesendorf anbefalldes i brev, att noga efterfråga vilken anledningen var att gästgivarna emot Kongl. Maj:ts tydliga förordning om pass för resande, ändå låtit de här personerna passera. Har de åsidosatt sin skyldighet härvidlag skall de dömas enligt lag.

Dessutom anmärktes på att Hafström, när han begärt hos Konungens Befallningshavande i Kopparbergs län, att få lämna Falun med arresterarna den 12 januari, men blivit uppehållen till dagen därpå. Han hade inte fått skjuts, utan måst betjäna sig av två kolskrindor till Strands gästgivargård. Begärs förklaring av landshövding von Hauswolff.

Beslöts att Johan Hafström för sitt uppsnappande och hitförande av dessa rymlingar bör få någon uppmuntran. Han har visat sorgfällighet, flit och aktsamhet för vilket han erhåller 60 daler silvermynt.

Själsundspelen av Erik Hermansson.

Dålig kopia av ett gammalt fastebrev.

Ett tjugotal översatta blad.

Protokoll från prostvisitation år 1765 i Ryd och Näs församlingar.

Den 16 söndagen p. Trinitati 1765 var det prostvisitation i Ryds och Näs församlingar. Närvarande var i bägge församlingarna respektive herrskaper och andra ledamöter samt prästerskapet. Efter slutad gudstjänst hölls ett för detta tillfälle lämpat tal och sedan följde katekesförhör. Examineras de äldre ståendes i bänkarna. Vid detta tillfälle biträdde pastor i Bro magister Arrenius ungdomen, drängar och pigor, gäster och flickor i koret. Komminister Flumén höll till på läktaren. Det befanns att de examinerade hade goda kristendomskunskaper och gjorde skäl för sig. De svagare uppmuntrades till vidare förkovran och att bättre lägga sig vinn om ett så viktigt ämne. Deras lärare anbefalldes till ömmare och flitigare

omsorg. Ibland ungdomen befanns de, som med förstånd svarade och redogjorde gott för sig, vilket berömdes.

Sedan hemförlovades allmänheten, men de äldsta och förnämsta kyrkvårdarna och sexmännen kvarhölls. I deras närvaro undersöktes följande och befanns väl.

Ett torn skall uppföras på kyrkan, inte endast till prydnad, utan för att klockorna kan hängas där och man behöver ingen klockstapel. Taket bör lagas och förbättras. Sakristian bör utvidgas och förbättras, liksom bänkar, golv och fönster. Denna ansevliga och nödvändiga kyrkobyggnad kommer att efter noggrant förslag kosta 24.000 daler kopparmynt. Kostnaden måste fördelas på flera år. Herrskaperna har redan utfäst 6.000. I anseende till denna så nödvändiga som kostsamma kyrkobyggnad tror sig församlingen kunna begära hjälp med kollekt. Övrigt fanns inte att påminna utan församlingen önskades bestånd och att väl sig akta. Ut supra Johan Scharin.

Bengt Arentssons äktenskapshandel 1596

1596-05-02

Benct Arensson på Granhammars söner kommo fram och icke allenast frågade, hur de skulle handla med sin fader, som vill äntlig taga sin de ja till äkta. Han hade lovat i Kapitlet, att han skulle skymse henne ifrån sig. De ville bedja honom med flit. Blev fördenskull svara att Benct Arensson skulle fly sig överhetens lov först och sådan komma till kapitlet hit och där bekomma svar. Därmed sade de sig vilja vara honom behjälplig.

1596-09-15

Kom Benct Arenson fram med Hertig Carls brev och begärde att honom bliva tillåtet att hålla bröllop med den kvinna han så länge haft för sitt bolskap. Då han har Hertig Carls brev och förlikt sig med sina söner om detta äktenskap, så blev svaret, att han skulle draga hem med beviset till sin kyrkoherde och med det snaraste hålla bröllop. Blev lovat av Benct Arensson 2 tunnor säd nu i höst till att bekomma av hans landbos i Kvinnerstad i Lena socken domkyrkan till hjälp Benct Arensson på Granhammar: Anna Vite 2 mars 11 September anno 1595.

Brev från kyrkoherde Örn i Ryd till ärkebiskopen ang. 2 trolovade med 1 piga

1675-10-19

Brev från kyrkoherde Olaus Örn till Ärkebiskopen och Herrarna i Konsistoriet.

Jag kan inte undanhålla Ers Faderliga Högvördighet att här i Näs församling är skedd en olaglig fästning. Två är trolovade med samma piga. Saken angavs vid prostetinget och rannsakingen därifrån medföljer. Då saken var av viktigare beskaffenhet remitterades den till konsistoriet i Uppsala att dömas. Saken är följande. I höstas friade en ung dräng Erich Pärsson i Tibble till pigan Brita Matsdotter och fick ja. Han fick även samtycke av morfar, giftomannen. De trolovades med handräckning och fästningsring. För att saken skulle vara än fastare förde han sin säd, som han hade av en lejd åker till deras lada, som om de varit ett folk.

Jag kunde inte annat tro, än att han skulle fortsätta med sitt äktenskap som han ärligen begynt. Jag väntade hela tiden att han skulle begära lysning. Det var jag som intalat honom detta äktenskap efter hans faders begäran. Emellertid kommer en annan ung man från Odensala och Hova by och friar till samma piga. Även han fick ja. Jag var ovetande tills trolovningen skulle ske. Tre dagar innan kom drängens svåger Jöns Olofsson i Tibble och bjöd mig till samma trolovning, vilket jag vägrade. Det var dessutom i förbjuden tid enligt kyrkoordningen, som förbjuder brudbång i långfastan än mindre i dymmelsveckan, som av de gamla fäderna kallades helig. Jag visade honom både att tiden var olaglig och att det var enligt både Guds och Sveriges lag farligt att fästa två kvinnor. Där står, att den som överger sin hustru utom för hors skull och tager en annan gör själv hor. I den världsliga lagen är böterna 40 marker. Likväl ville han inte låta sig övertalas utan bad att Kaplanen skulle få genomföra trolovningen. Gör han det så må han svara för konsistoriet. Trots mitt förbud går han bort, mot Guds och Sveriges lag på förbjuden tid och med hinder av annat äktenskap och dem sammanfäster. Guds ordning, som efter prästens förmaning bör hållas ärlig av var man, kommer i största förakt, predikoämbetet i missvärdande och alla kristliga ordningar ödelagda. De inblandade säger att de är förlikta, men jag vet inte om denna förlikning består, utan det får

konsistoriet avgöra. De anser att inget hinder för lysning föreligger. Det ryktas att pigan skall ha fallandesjuka, vilket jag inte vet om det är sant. Skulle det vara sant tillåts inte äktenskap utan konsistoriets betänkande. Ber att Vår Högvärdiga Fader vill för Guds kristliga ordning och predikoämbetes vördnads skull räcka oss fattiga prästmän på landet handen av sin höga myndighet att sådana oordningar måtte bli avskaffade genom tjänliga medel. Förväntar mig gunstig underrättelse. Högvördiga Faderns ödmjukaste tjänare Olaus Örn p in Ryd
Av Ryds prästgård den 19 oktober Ano 1675.

Älvsborgs lösen 1613 första terminen.

Många gårdar och dess ägare redovisas. Även hur många drängar och pigor varje gård har.

Ur Upplands handlingar 1613 uppges olika förläningar, de flesta på evärderdelig tid.

Upplands handlingar 1613, tiondelängd för Ryd socken.

Älvsborgs lösen 1613 andra terminen.

Gårdar och dess innehavare och husfolk redovisas. Inte riktigt samma gårdar som under första terminen.

Underskrivet av sexmännen.

Älvsborgs lösen 1613 för tredje terminen.

Älvsborgs lösens tillgiftslängd på de husarna, utfattiga, förlamade och värkbrutne över hela Uppland.

Samt de gods och gårdar som adeln har frikallat under deras sätesgårdars rå och rör. Peder Erlandsson till Östanå och Carl Nilsson är Kungl Maj:ts fullmäktige, som noggrant rannsakat by och bonde, både i städer och på landsbygden för alla terminerna år 1622.

I Näs socken nämns kaplanen herr David. Nyss kommen till gället och slätt intet förmår. Klockaren utfattig, äger bara en ko. Mats i Ålsta utfattig samt några till.

1616 Gårdarna i Näs socken och dess ägare och familj. Det fanns 22 hjonlag, 9 drängar och 14 pigor detta år.

Brev från Christina Cronström till Herrarna i Reductions Kommissionen.

Av salig fru Anna Schütz kamrer har mitt folk fått sig berättat att den Kongl Kommissionen nu vill jämte Stäkets gård även reducera och lägga under kronan de ängar som fru Schütz på Kongl Maj:ts begäran bytte mot en kvarn i Skultuna ström. Där är också någon liten jord, som är donerat till Skultuna Bruks nödvändiga upprätthållande. Kongl Maj:t har indragit samma kvarn under de lägenheter som bruket årligen giver 200 specie riksdaler för. Detta skulle vara Skultuna Bruks ruin, om någon främmande skulle intressera sig för samma kvarn och jord, som bruket är beläget och bruksfolket byggt på. Vid kvarndammen är nu byggd en förnäm kättinghytta, så strömmen brukas till den och mindre till kvarnen. Där mals endast till enskilt behov. Jag ber att Kungl Maj:t ville förordna så att bruket konserveras vid kvarn och jord och ingen oreda sker. Och att jag som äger bruket blir från obotlig skada friad. Detta bruk är till stor nytta för gemene man på hela orten och att de under förflutna krigstider annars skulle varit helt utblottade och inte kunnat klara de stora pålagor, skjutsningar, gärder och rustningar om de inte haft sin tillflykt, förtjänst och underhåll här.

Avvaktar Ert högrättvisa beslut, vilket jag med skyldig vörnad till min dödshund förpliktad är.

Hörsammaste och tjänstskyldigaste tjänarinna Christina Cronström, änka.

Skattläggning av hemman i Näs socken under olika rubriker i Landsarkivet.

1684-09-06 Skattläggning av 2 hemman i Frölunda.

1684-09-04 Skattläggning av Skälby.

1684-11-15 Skattläggning av ett hemman i Asker, som inte tidigare varit upptaget i jordeboken.

1691-02-06 Utdrag ur Bro häradsrätts protokoll angående ny skattläggning bl a av ett arv och egethemman i Frölunda.

1691-08-02 Specialuträkning på räntan av Strömstorp, som nu kallas Ön med ängen.

1691 Rannsakning på kungsgården Stäket.

1691-06-15 Skattläggning på kronohemman i Uppsala län: Kongsgården Stäket, Aspviks säteri, Ekhammar och Asker.

”Kasseras och i de senare skattläggningsinstrumenten annorlunda infört”.

1691-08-02 Specialuträkning på räntan av kungsgården Stäket.

1691-12-22 Specialuträkning av räntan för skattläggning av kungsgården Stäket.

- 1691-12-22 Specialuträkning för skattläggning av Strömstorpet, som kallas Ön med ängarna, Strömsängen, Färjkarlsängen som kallas Broängen, och Arvedsängen eller Kungl Maj:ts äng.
- 1691-02-06 Utdrag ut Bro häradsrätts protokoll angående ny skattläggning av bl a Sylta.
- 1691 Rannsaking av Ekhammar.
- 1691-12-22 Specialuträkning av räntan för skattläggning av kronohemmanet Ekhammar.
- 1691-11 Skatteläggning av Ekhammar.
- 1691-08-02 Specialuträkning på räntan för Ekhammar.
- 1691-08-02 Specialuträkning av räntan å Aspvik med en kvarn.
- 1691 Rannsaking å Aspviks 4 kronohemman med en kvarn.
- 1691 Rannsaking å Asker.
- 1691-12-22 Specialuträkning av räntan för skattläggning av kronohemmanet i Asker.
- 1691-11 Skattläggning å hemmanet Asker.
- 1691-12-22 Specialuträkning av räntan för skattläggningen av 3 hemman i Aspvik jämte en kvarn.
- 1691-08-02 Specialuträkning av räntan å Asker.
- 1692-10-03 Uträkning av räntan för Ekhammar.
- 1692-08-30 Länsstyrelsens betänkande angående skattläggning av Ekhammar.
- 1695-09-23 Skattläggning av rustningshemmanet i Asker.
- 1700-02-19 Skattläggning av ett kronohemman i Tibble.
- 1700-05-22 Specifikation på kungsgården i Uppland. Vilka skattlagts före metoden den 14/6 1690 och därefter, jämte andra handlingar.
- 1700-06-14 skattläggning av Kölsvik och Hamra, som nu kallas Lennartsnäs.
- 1701-05-29 Besiktning å krono- och förpantningshemmanet Tibble, jämte andra handlingar.
- 1701-07-30 Skattläggning av kronohemmanet i Näs Kyrkby.
- 1702-06-07 Värdering av skatterättigheten å Stäkets kungsgård.
- 1722-10-31 Skatteläggning av kronoberustade säteriet Aspvik.
- 1722 Gästgivaren N Brantbergs klagan över att han blivit uppsagd från gästgiveriet i Tibble, jämte andra handlingar.
- 1723-05-03 Skattläggning av gamla frälsehemmanet Frölunda Västergården.
- 1723-05-03 Skattläggning av kronohemmanet Uppgården i Frölunda.
- 1723-05-04 Skattläggning av ett kronohemman i Näs Kyrkby.
- 1724-10-02 Utdrag ut Bro häradsrätts protokoll angående värdering av kronohemmanet i Tibble.
- 1727-04-14 K. B:s skrivelse i anledning av de besvär, som grevinnan Agneta Wrede anfört över att några av hennes torpare under Stäkets kungsgård, blivit anmälda för försummad hållskjuts, jämte andra handlingar.
- 1735-09-1-2 Skattläggning av frälsehemmanet i Kyrkbyn med kartbeskrivning, jämte andra handlingar.
- 1743-11-22 Gabriel Magnus Pipers skrivelse angående kronorusthållet vid Kungl livregementet till häst och majorens kompani nr 4 Asker.
- 1747 Akt angående Torstensonska räntor, gällande flera fastigheter i Uppland, däribland Näs socken.
- 1753-05-16 Besiktning på Uppsala kungsängs lador m m.
- 1762-03-12 K. B:s skrivelse angående upprensning av segelleden Stockholm-Uppsala.
- 1763-06-30 Arrendekontrakt om höslåttern i Uppsala, Mora och Korsängs kungsängar.
- 1766-08-15 K. B:s skrivelse angående dagsverken av hovstallängen Korsängen.
- 1768 T G Rudbecks skrivelse angående Aspviks krogs nedläggande.
- 1768 J A v Lantingshausens skriftväxling angående Aspviks krog.
- 1769-09-26 K. B:s skrivelse angående vägarna i Näs socken.
- 1795-04-07 K. B:s skrivelse angående utsyning av byggnadstimmer till rustmästarebostället Sylta från Bro häradsallmänning.
- 1800-05-07 K. B:s skrivelse angående geometrisk avmätning av Uppsala och Korsängs kungliga stallstatsängar jämte uträkning å dagsverken för bärgningen.
- 1817-12-30 K. B:s skrivelse angående flyttningen av soldatroteringen från komministerbostället i Näs Kyrkby till skogvaktarbostället på Bro häradsallmänning.
- 1821-04-04 K. B:s skrivelse angående Grans och Tibble gästgivargårdar.
- 1821-10-10 Memorial angående reparationerna av höladan på Korsängens hovstalläng.
- 1824-08-16 Skattläggning av ytterligare ett par stenar i Aspviks kvarn.
- 1851-01-31 Memorial angående ekonomisk besiktning å länsmansbostället Sylta.

1852-03-15 Memorial angående uteslutande ur jordeboken av lägenheten Hellebrotorp.
 1856-08-01 K. B:s utslag angående frihetsår för en uppodlad trakt till länsmansbostället Sylta.
 1859-08-10 Skattläggning av en väderkvarn på det berustade säteriet Stäket.
 1859 04-23 K. B:s skrivelse angående en kvarnanläggning på Stäkets säteri.
 1865-09-09 K.B:s skrivelse angående jordavsöndringen från Korsängs kronoäng till planteringsland åt församlingens skola.
 1866-09-11 K.B:s skrivelse angående förändring av namnet på sergeantbostället Sylta nr 1.
 1868-06-11 Memorial rörande skattlagda frälsetorpen Lugnet, Frätan och Slättan
 1867-01-02 K B:s skrivelse angående rotering av förra posthemmanet Tibble nr 2.
 1874-05-21 Memorial angående en av länsmanen O Julin hos K. Maj:t gjord ansökning att till statsverket få avträda sitt innehavande boställe Sylta nr 2.
 1877-06-13 K.B:s skrivelse angående disponerande av medel för avsöndrad jord från komministerbostället.

Förteckning och avskrifter rörande ”Stäket-Fläcken” eller den tilltänkta staden vid Stäket, belägen på torpet Tegelhagen i Eds socken, Sollentuna härad, Stockholms län.(finns på Litt, I och K på 1681 års karta av Johan Hoffwenius)

1631: Upplands jordebok
 1638: Upplands länsstyrelsens verifikationer fol 844 v
 1655-06-20 Utdrag ur Kammarkollegii protokoll fol 163 punkt 3
 1662.05-09 Kungl Maj:ts brev till Kammarkollegium fol 922
 1666-05-08 Sollentuna härads tings attest (Upplands länsstyrelsens verifikationer 1680: II:3753)
 Stockholm den 19 augusti 1951 Anton Olsson.

1631: Upplands jordebok: fol 49 Eds socken, fol 52 torpare, fol 53 Tegelhagen räntar, avradspengar 16, smör 13, lagt under ämbetsmännen som byggt på Stäket Fläcken. Dess ämbetsmän finns med namn upptagna i kammararkivets boskapslängder åren 1627 och 1637.

1638: Upplands länsstyrelsens verifikationer: fol 839: Förseglad avkortningslängd av Färentuna, Bro och Sollentuna härader, fol 844 v: Stäket Fläcken är byggt på ¼ kronohemman Tegelhagen i Eds socken. Mantalet torde här vara oriktigt angivet: det är torpet Tegelhagen som lämnat grund för Stäket Fläcken.

1655-06-20 Kammarkollegii protokoll:

3) Fru Anna Skyttes praetention på Stäket Fläcken, som henne är given mot en sin kvarn vid Skultuna Mässingsbruk, därför skall hon njuta vederlag interimsvi till dess medel kan kronan hemfalla av de reviderade godsen, alldenstund H.K.M:t håller betänkligt att mista Stäket Fläcken.

1662-05-09 Carl. etc.

Alldenstund, Tromän, Skattmästaren och samtliga Kammarråd Oss har Fru Anna Skytte, Friherrinna till Lundholmen, Fru till Stäket och Börkesund i underdånighet låtit föredraga, hur hennes salig man Anno 1641 efter åtskilliga brev från Kammarkollegiet, avstått sin frälsegård samt kvarn, till Skultuna Mässingsbruks fortsättande, mot försäkring på jämgott vederlag; Men att sådan försäkring till dags dato inte blivit fullgjord, mer än det, att H.K.M:ts fader genom dess öppna brev Anno 1655 i juli givit, måtte henne de gods som Oss och Kronan efter reduktionsstadgan hemfalla borde, efterlåta och bruka, till dess ett byte däröver kan upprättas. Begär underdånigast vi henne för hennes gård och kvarn till vederlag unna vill de ängar i Bro härad och Näs socken på Stäksön belägna, som är till hennes salige man av förra Regeringen 1633 donerade och av Drottning Christina konfirmerade. Jämväl underdånigast anhållandes, att få uti samma byte innesluta ett kronotorp Tegelhagen benämnd, som Stäket Fläcken är byggd på, så att fullständigt byte kan upprättas. Vi är helt tillfreds, att ett sådant byte med Anna Skytte skall bli genomfört. Det är Vår nådiga vilja, att ni låter upprätta ett bytesbrev med henne. Således att ni först, Kvarnbacken med en utjord där som är lagt under Skultuna Mässings Bruk, låter ingå i bytet och beräkna räntorna, så att de bli lika med hennes frälsegård vid Uppsala. Låt henne sedan lagligen insättas i en säker position av ängar, torp och därpå byggda Fläcken och att den räntan, som hon har mist i 22 år av sin gård och utjord, som är lagt under Skultuna Bruk måtte henne igen restituerat bliva. Behåller hon emellertid

räntan av den frälsegården, som hon Oss giver i vederlag, tills hon bliver till fuller betald och är tillfreds. Härmed sker Oss ett nådigt nöje.

På H.K.M:ts Vår allernådigaste Konung och Herres vägnar Hedvig Eleonora

Per Brahe, greve till Visingsborg, Sveriges Riksdrotts, Axel i Riksmarskalkens ställe, Nicolaus Brahe i Riksamiralens ställe, Magnus Gabriel De la Gardie Sveriges Rikskansler, Gustaf Bonde Sveriges Riksskattmästare.

(Ur kammarkollegiets Kungl brev 1662 fol 922.)

1666-05-08 hölls ordinarie laga ting med allmogen av Sollentuna härad. Närvarande kronans befallningsman Gustaf Mattson och den vanliga häradsnämnden.

Ibland andra ärenden som rättades och avdömdes framträdde Fru Anna Skyttes bokhållare Lars Helligersson och berättade, att de torpare som bo på Tegelhagen och Kolaretorpet, det som kallas Stäket Fläcken, varde brukade för ämbetsmän och dagliga tjänare under säteriet Stäkets gård. Frun låter dem njuta frihet från alla utlagor efter sitt givna frihetsbrev av den 20 februari 1666.

Begärde bokhållaren häröver trovärdigt häradsbevis av nämnden. De betygade i sanning, att de som bo på Stäket Fläcken, under Stäkets gård är ämbetsmän och dagliga tjänare och skall därför njuta frihet för utskylder, eftersom de ingen åker och äng hävda. Detta blir med tro och visshet verifierat med häradssigillet.

Actum ut supra. På rättens vägnar Anders Millander.

Vederbörande kronobefallningsman ställer sig denna häradsattest till fullkomlig efterrättelse. Tar så Adelsprivilegierna som kronans intresse i noga akt.

Stockholm den 20 juni 1666. H Gulldenstierna.

Vederbörande kronobefallningsman ställer sig så föregående häradsattest som min antecessors order till efterrättelse, låtandes dem det angår, till följd av adliga privilegier njuta den frihet dem vederbör och vanligt är.

Stockholm den 16 september 1674. Axel Lillie.

Tomtindelning, gator, ländeplats (hamnplats) m.m. för Stäket-Fläcken

1627-08-20 var Lars Skytte, ståthållare vid Stockholms slott och herre till Stäket, där och översåg de rum och lägenheter, som Stäkets innevanare byggt på. För att det skulle gå rätt till befallde han mig att hålla en viss tomträttning i alntal, så att var och en vet sina tomter i längd och bredd. Vilket här redovisas.

Först norr i Byn.

Nedanför mäster Tomas Färjekarl är på norrsidan två ödetomter. Båda tillhopa 130 alnar långa. Ifrån vintervägen och ner i sjön är de 45 alnar breda.

Mäster Tomas tomt är ifrån Stora allmänna landsvägen norrut 100 alnar. Bredden är från vintervägen och ned i sjön 95 alnar.

Anders Larssons tomt, från backkullen vid stora vägen och ner i sjön 68 alnar bred. Längden från stora vägen till Jacob Fiskare är 72 alnar.

Erich Timmermans tomt Sunden för stora vägen 20 alnar bred och 30 alnar lång.

Jacob Fiskares tomt 35 alnar bred från Erich Timmerman till Zackarias Knekt. Längden från Erich Timmerman till sjön är 80 alnar.

Zackarias Knekts tomt från Jacob Fiskare till Anders Skräddare är 43 alnar bred. Längden från stora vägen till sjön är 140 alnar.

Anders Skrädarens tomt ifrån Zackarias till Jacob Skinnare är 28 alnar. Längden från stora vägen till sjön är 140 alnar.

Jacob Skinnarens tomt från Anders Skräddare till gatan är 25 alnar bred. Längden från stora vägen till sjön är 140 alnar.

Vattengatan mellan Jacob Skinnare och Jöran Timmerman är 6 alnar bred och från stora vägen till sjön 140 alnar lång.

Jöran Timmermans tomt från gatan till Anders Smed är 25 alnar bred. Från stora vägen till sjön 140 alnar lång.

Anders Smeds tomt är intill Herr Ivars tomt 23 alnar. Längden från stora vägen till sjön är 140 alnar. Herr Ivars tomt ifrån Anders Smeds till Hans Snickare är 23 alnar bred. Längden från stora vägen till ödetomten vid sjön är 84 alnar.

Ödetomten nedanför Herr Ivars till sjön är 26 alnar bred och från Herr Ivar till sjön 64 alnar lång.

Hans Snickares tomt från Herr Ivars till allmänna gatan är 29½ alnar bred. Längden till ödetomten vid sjön är 53 alnar.

Ödetomten nedanför Hans Snickare är 28½ alnar bred och 53 alnar lång.

Allmänna gatan mellan Hans Snickare och Mats Eskilsson Skräddare är 8 alnar bred och från vägen till sjön är allmän ländeplats.

Mats Eskilssons tomt från allmänna gatan till Arvid Skomakare är 30 alnar bred och 40 alnar lång.

Ödetomten nedanför Mats Eskilsson till Tomas Fiskare är 26 alnar bred och 42 alnar lång.

Tomas Fiskares tomt från ödetomten till sjön, dock allmänna vägen fri till ländeplatsen, är 24½ alnar bred och 70 alnar lång.

Mats Larsson Skräddares tomt från vägen till Jacob Skräddare 27 alnar bred och 58 alnar lång.

Jacob Skräddares tomt från Mats Skräddare och till ländeplatsen 58 alnar lång och 22 bred.

Arvid Skomakares tomt från allmänna vägen till Mikael Skomakare är 58 alnar lång och 22 alnar bred

Mikael Skomakares tomt från Arvid Skomakare till ländeplatsen 58 alnar lång och 22 alnar bred.

Allmänna gatan mellan Arvid Skomakare och Mats Smed är 7 alnar bred. Kallas Mats Smeds gata och löper från stora vägen till ländeplatsen.

Mats Smeds tomt från allmänna vägen till Anders Olsson Skräddare 55½ alnar lång och från allmänna gatan till Erich Matssons Skräddares tomt 34 alnar.

Erich Matsson Skräddares tomt är från allmänna vägen till ödetomten ner till ländeplatsen 53 alnar.

Bredden från Mats Smed till Erich Andersson Skräddare 24 alnar.

Anders Olofsson Skräddares tomt, nedan för Mats Smed och till ländeplatsen är 55 ½ alnar lång och 38 bred.

Ödetomten nedanför Erich Matsson är 53 alnar till ländeplatsen och 24 alnar bred.

Erich Andersson Skräddares tomt är från Erich Matsson och till Lilla gatan utmed Hans Persson Skomakare 34 alnar bred. Längden från allmänna vägen och till ödetomten är 51 alnar.

Gatan mellan Erich Andersson och Hans Skomakare löper från allmänna vägen till sjön och är 4 alnar bred. Kallas Hans Skomakaregatan.

Ödetomten nedanför Erich Andersson Skräddare och till sjön vid ländeplatsen är 51 alnar lång och 34 bred.

Hans Pedersson Skomakares tomt är från Lilla gatan till Mats Katsbindares tomt 33 alnar bred. Längden från allmänna vägen till sjön är 70 alnar.

Mats Katsbindares tomt från Hans Persson Skomakare till Mårten Skinnare är 29 alnar bred och längden från allmänna vägen till sjön är 70 alnar.

Mårten Skinnares tomt är från Mats Katsbindare till Rasmus i ladugården 22 ½ alnar bred. Längden från allmänna vägen till sjön 70 alnar lång.

Rasmus tomt i Ladugården är från Mårten Skinnare till Joen Torssons Skomakare 32 alnar bred. Längden från allmänna vägen till sjön är 70 alnar.

Joen Torsson Skomakares tomt till Olof Smed är 34 alnar bred och längden från vägen till sjön är 70 alnar.

Olof Smed Åldermannens tomt är från Joen Torsson och in till Kyrkogården 30 alnar. Längden från vägen till sjön är 74 alnar.

Allemans ländeplatsen (landningsplats) belägen vid sjön är i norr och söder 164 alnar och 25 alnar bred.

Kapellplatsen är belägen söder i byn vid sjön.

Ståthållare Lars Skytte utdelade även vid allmänna vägen 19 tomter, vilka ännu är otagna. Det finns 27 besittna tomter, 26 obesittna, 4 gator och 1 ländeplats. Tillsammans 58. Vidare en kapellplats.

Överallt har Stäkets innevånare varit tillstädes under denna tomtmätning. Dessa undersåtar bekräftade med sina signeter och bomärken bredvid mitt. På det att allt måtte i sanning finnas som företett står. Anno Die Loco Ut Supra.

Anders Larsson Sigill

Bild av torpet Lund och en predikstol.

Svar på Hernodius klagoskrift

1767-07-20

Givet i Landskansliet i Uppsala slott.

Kongl Maj:ts Befallningshavandes i Uppland Utslag, uppå kyrkoherdens i Ryd och Näs församlingar, ärevördige och vällärde Olof Jac.Hernodii ansökning om mitt ämbetshandräckning till utbekommande av sädes och qwicktionden för år 1766, som Ridderskapet och Adeln för sina säterier där i församlingarna skall vägra att till honom vilja utgöra;

Stadsfästelse på Magasinsinrättning i Håbo-Tibble

1755-08-12

Kongl Maj:ts Nådiga Stadfästelse å den förening invånarna uti Håbo Härad och Tibble socken, tillika med 18 mantal i Bro härad, Ryd och Näs socknar i Uppsala län, sins emellan ingått och slutit om ett Spannemåls Magasins inrättande i bemälte socknar.

Given Stockholm i Rådskammaren den 12 augusti 1755.

Tryckt uti Kongl Tryckeriet hos direktören Peter Momma.

Johannes Johansson -Svenngårds samling pärm 24

Avskrift Gudrun Sandén 2001-01-17 -- 2001-01-17

Utdrag ur en intervju med kyrkvärden och kyrkvaktmästaren Johannes Johansson i Västra Ryd av Evert Sverkman.

Finns i Medlemsbladet för Stockholms-Näs Hembygdsförening nr 1 1974

När jag kom till Korsvreten 1941 kom jag till en kommun som sjöd av liv. Det bodde över 400 personer i Västra Ryd. Tidigare fanns ju bara stora gårdar i socknen, men i början av århundradet och fram mot 1910 avstyckades en del torp till smågårdar. Det var vid den tiden egnahemslånen kom. Livet där var väl annorlunda än på de stora gårdarna med många anställda. På Stora Sundby t ex hade man 11-15 man anställda före 1939. Sedan behövde man bara två man att köra traktor. Det fanns också andra exempel på att bygden var folkrik. När ägaren till Granhammar fyllde sextio år kom det 500 personer till kaffekalas, berättas det.

Det var också stora klasskillnader långt in på 1900-talet och det var inte bara mellan storgodsägarna och deras anställda. Också bland de anställda fanns det stora skillnader. Kusken, förste man i ladugården och den som ledde arbetet i stallet var förmer än andra anställda. Statarna måste haft det särskilt hårt, men det har jag inte själv sett så mycket av annat än när jag bodde i Össebygarn. Där hade jag grannar som var statare och de var nästan livegna.

Familj jordbruk.

En så liten gård som en på 30 tunnland kunde man leva hyggligt på, menar Johannes. Den fick naturligtvis drivas som familj jordbruk utan anställda. Den vanliga uppdelningen på jorden var att en sjundedel användes till veteodling, två sjundedelar till havre och tre sjundedelar till vall medan en sjundedel låg i träda. På sin gård hade Johannes två hästar, sex-sju kor, några ungdjur samt grisar och höns. Det var det vanliga på gårdar av denna storlek. Något nämnvärt extra jobb utöver lite skogskörning gick inte att få.

Men jordbruk då och nu går inte att jämföra, säger Johannes. Det finns väl knappast någon näringsgren som rationaliserats så hårt. Tänk när man körde med häst på åkrarna. Det kunde gå folk med hästar på många åkrar intill varandra. När det var tid för kafferast möttes man på ett ställe, tog paus tillsammans, drack sitt kaffe och pratade. Nu sitter man för sig själv på sin traktor och dricker sitt kaffe. Maskinerna har tagit bort trevnaden – men de måste väl finnas förstås.

Liten församling – lite folk i kyrkan.

Johannes Johansson har haft intresse för kyrkan sedan länge. 1948, sju år sedan han kom till Västra Ryd, blev han invald i kyrkorådet och kort tid därefter blev han kyrkvärd. Den sysslan skötte han fram till 1962, då han åtog sig tjänsten som kyrkvaktmästare.

Särskilt stor har församlingen aldrig varit, men inte ens när den hade som flest innevånare kom det särskilt många till kyrkan, framförallt inte många av jordbruksarbetarna. Det blev tidigt motsatsförhållanden mellan dem och prästerna och det invercade naturligtvis på kyrksamheten. I början av 40-talet sade en präst till mig att det inte hjälpte vad man gjorde – det kom inte många i kyrkan ändå.

Men kyrkan är vacker, tycker jag, säger Johannes. Den är delvis från 1200-talet och den restaurerades senast 1942. Då fick vi dit nya bänkar och nytt golv och så målades hela kyrkan. Triumfkrucifixet är det vackraste bland många värdefulla inventarier. Det krucifixet lånades till Uppsala när världskyrkomötet hölls där för några år sedan.

Förr i tiden bodde kyrkoherden i Västra Ryd. Prästgården är ett vackert hus, som byggdes 1802. Det fanns en prästgård där tidigare, men den brann ner 1776. Det berättas att prästen en julaftonskväll satt och skrev julottepredikan och hade levande ljus som enda belysning. Han somnade av trötthet och råkade välta ett ljus. Det gick inte att rädda huset.

Nu kanske det trots allt blir litet mer folkliv kring kyrkan. Församlingen har ökat i invånarantal det senaste året och det beror på att nybebyggelsen i Brunna ligger i Västra Ryds församling. Förra året hade vi sju-åtta barndop i kyrkan, berättar Johannes. Det var länge sedan det var så många på ett år.

Skolan kom tidigt till Västra Ryd.

Johannes Johansson bor i ett rött litet hus strax intill kyrkan och nästan mitt emot förutvarande kyrkskolan. Man har berättat för mig att det hus jag bor i byggdes för att användas som skola redan år 1828. Det var Lantingshausen på Granhammar som var framsynt och ville starta skolan. Han lär ha gjort det trots att de andra storbönderna var motståndare till att lantarbetarnas barn skulle få gå i skolan. De barnen skulle lära sig att arbeta och behövde inte kunna läsa och skriva, ansåg många.

- men när skolan försvann blev det tyst.

När jag kom till Västra Ryd fanns det tre skolor i socknen, säger Johannes. Småskolor fanns på två håll och så hade vid den största kyrkskolan. Först lades småskolorna ned och år 1952 drogs kyrkskolan in. Det var en följd av kommunsammanslagningen. Då fanns ännu så många barn i Västra Ryd att skolan nog hade kunnat få fortsätta. När skolan försvann blev det dött och tyst. Man hörde inga barn stoja vid skolan och man mötte inga barn på vägarna. Så flyttade lärarna och då var det som om bygden utarmades än mer. En bygd behöver folk av olika slag för att den skall vara riktigt levande. Men här togs det ena efter det andra bort från oss. Vi hade ett bra bibliotek i kyrkskolan. Det försvann också. När jordbruket rationaliserades flytta de förståss många och än fler drog därifrån, när regementet förlades till Granhammar. De två affärer som fanns lades ned. Det går inte att känna igen Västra Ryd nu om man upplevt det på fyrtiotalet.

Föreningar fanns – och man åkte buss.

Det fanns en del föreningar i Västra Ryd förr. Johannes har inte varit med i föreningslivet särskilt mycket, men han kan berätta att där fanns exempelvis en bygdegårdsförening. Den hade en lokal, en gammal småskola nära avtagsvägen till kyrkan. Sedan skolan lagts ned sköttes den som föreningslokal av ungdomarna något år. Sedan tog föreningen vid. Ett par politiska föreningar fanns, en fotbollsklubb också. Från 1920 talet fanns en bilfraktförening. Den hade två lastbilar – den ena användes till att köra mjölk från gårdarna, den andra till frakter av annat slag.

Västra Ryd - Kungsängen - Stockholm

Kungsängen på 40-talet minns Johannes som ett litet trivsamt villasamhälle, där alla kände alla. Särskilt mycket kontakt var det ändå inte mellan Kungsängen och Västra Ryd. Nej, man steg sällan om i Kungsängen om man skulle resa till stan. Man behövde inte åka dit för att handla de vanligaste sakerna. Vi hade ju affärer hemma. På den tiden var det vanligast att ta bussen från Håtuna om man skulle till Stockholm. Den bussen gick ganska ofta, var tredje timme om jag minns rätt. Första turen till Stockholm gick vid halv åtta-tiden på morgonen. Efter kriget fick en del i bygden arbete i Stockholm och begärde att bussen skulle gå tidigare så att de kunde komma med den till sina jobb. Men det gick inte bussbolaget med på. Då började folk ordna med egna transporter. Först köpte många lättviktare sedan blev det bilar. Bussarna kunde inte längre få så många passagerare – men de var nog själva skuld till det, bussägarna. Det hade väl inte varit alldeles omöjligt att ändra tidtabellen. Om man skulle hem från Stockholm – förr i tiden – sedan sista bussen gått, tog man förståss tåget till Kungsängen. Sedan gick man hem. Det var inte alls ovanligt att folk promenerade från Kungsängens station till Västra Ryd.

Lever bygden upp igen?

Västra Ryd har alltså avfolkats. Nya invånare kommer visserligen till I1 och med nybebyggelsen i Brunna, men det är ett gott stycke från den gamla sockenkärnan. Ingen vet om de nya invånarna tar vägen till kyrkbyn, som är urgammalt centrum i den församling de flyttat till.

Men vi har i alla fall församlingshemmet kvar, säger Johannes. Det är kyrkskolan som nu är församlingshem. När vi hade Luciafest förra året kom över 90 personer dit, så många som kan få plats. Jag hoppas att många skall upptäcka, att det är en gammal fin bygd att leva i. Att det är så har jag själv fått uppleva. (Kyrkskolan/församlingshemmet är sedan länge borta. G.S. 2001)

När detta skrivs, en dag i mitten av januari 1974, har kyrkan i Västra Ryd stängts tills vidare och gudstjänsterna sammanlysts med Kungsängen. Bristen på olja och elektricitet är orsaken. När kyrkan öppnar för gudstjänster framåt våren igen har Johannes Johansson lämnat sin tjänst som kyrkvaktmästare, med ålderns rätt. Det kan en sjuttiofemåring ha rätt till. Men man kommer säkert att se Johannes åka

moped till Kungsängen även i fortsättningen. Han får mer tid att påta i sin trädgård. Men man kommer säkert också att möta honom i och omkring kyrkan – för där känner han sig hemma.

Jag har haft – ja, vad skall man säga – jo, ett omväxlande liv, säger Johannes. Sorger får väl alla uppleva. Men jag har trivts med allt jag haft att syssla med. Fick jag leva om mitt liv skulle jag gärna välja samma arbetsuppgifter som jag har haft.

Skolväsendet i Ryd och Näs Svenngårds samling Pärm 24

Sammandrag av Gudrun Sandén 2001-01-17 -- 2001-01-17

Utdrag ur en artikel i Medlemsbladet Stockholms-Näs hembygdsförening nr 1 1974 om skolväsendet inom Upplands-Bro av Ruben Lindberg.

Protokoll den 5 sept. 1830-09-05

Joh. Gabriel Törngren valdes enhälligt till klockare, skolvaktmästare och blivande organist efter avlidne klockaren Johansson. Törngren fick avlägga den vanliga tro-, huldhets- och tjänsteeden med hand på bok och underskriva ett edsformulär.

21 juni 1833-06-21

Stämman beslöt att förse Törngren med foder eftersom hans boställe saknade fodertillgångar.

22 sept. 1833-09-21

Skolhusets tak behövde repareras. Sprickorna skulle igenkittas med vagnsbeck och taket därefter bestrykas med tjära.

21 juni 1835-06-21

Reparation av skolhuset. Rummet skulle brukslås invändigt. I stället för tegelugnen skulle en s k rörspis uppsättas. Fönster, dörrar, bänkar och bordet skulle bestrykas med oljefärg.

30 aug. 1835-08-30

Beslöts insätta ny dörr i skolrummet och belägga taken med tegel. Därtill blev anslaget 1152 taktegel och 64 sex alnar långa läkter m m för en kostnad av 99 riksdaler, 2 skillingar och 9 runstycken.

12 mars 1837-03-12

Skorstenarna på skolhuset och sockenstugan vore förfallna och skulle lagas. ----- Detta skulle ske nu i ingående vecka och hantlangare tillhandahållas genom gångled.

4 dec. 1842-12-04

Kungl Maj:ts nådiga stadga av den 18 juni detta år om folkundervisningen i riket hade kommit. Sockenstämman behandlade de nya föreskrifterna. Man ansåg att den undervisning som man hade var fullt tillräcklig för församlingens behov, och man beslöt förena folkskollärarkallet med klockartjänsten. Ledamöter i den föreskrivna skoldirektionen valdes, nämligen greve E.A. Lantingshausen, friherre C.G. Rålamb, lantmätare O.Ljunglöf och arrendatorn Simon Grönwall i Tång. Pastor skulle framdeles på vintern uppsätta ett skolreglemente som efter direktionens granskning skulle lämnas till högvördiga domkapitlet för stadfästelse.

Det stora bekymret var lärarens lön som efter det nya reglementet skulle utgå med 16 tunnor spannmål istället för tidigare 2 tunnor och en kontantlön på 50 R:dr.

Barmhärtighetskassans bidrag skulle vara oförändrat medan ökningen skulle täckas av skattemedel.

Antalet mantalsskrivna var vid den tiden 332 personer.

En tunna spannmål motsvarade ett pris på 6 R:dr 32 Sk B:co

Församlingen hade vissa svårigheter att få ihop medlen och hoppades på att myndigheterna skulle göra jämkningar.

12 maj 1844-05-12

Församlingen tycks ha försummat att i tid söka statsbidrag till lärarlönen. Man trodde att pålagan skulle bli mindre betungande än den blev. ”Orsaken till denna tröga inbetalning finnes därav, att, då de flesta socknens innevånare bestå endast av frälsebönder, torpare och statdrängar, i ganska knappa omständigheter och många alldeles utblottade. De sakna tillgångar över till denna, som det synes, obetydliga utgift” (5 skilling B:co).

Det saknades 33 R:dr och 16 Sk B:co vilket begärdes av statsmedel. För detta bidrag utbad man sig ödmjukast om såväl Herr Doctorn och Ärkebiskopens som Högv. Herr Baron och Landshövdingens ynnestfulla förord på hög vederbörlig ort.

21 febr 1847-02-21

I detta protokoll talas det om båda församlingarna d v s Ryd och Näs. Skolstyrelserna hade hos domkapitlet begärt att få införa en enda termin förlagd till sommarhalvåret, uppenbarligen för att spara bränsle under vintern, men fått avslag.

Stämman beslöt uppfylla kravet på två terminer, men med endast två veckors ferier emellan. Dessa två veckor skulle ersättas av tre repetitionsveckor under januari, februari och mars då ”någorlunda tjänlig, inte alltför kall, väderlek inträffade...” Terminerna skulle omfatta 15 mars till 15 juni och första augusti till sista oktober med några dagars ledighet vid de större högtiderna. Varje söckendag skulle undervisas från kl 8 till 12 förmiddagarna samt kl 2 till kl 6 om aftonen, med undantag av oktober månad då barnens hemförlovning bestämmes till kl 5.

”Ävenledes bör skolläraren, efter Dillners psalmodikon inöva i sång de av barnen, som visa sig hava röst och fallenhet därtill.”

Folkmängden var i V Ryd 1850, 337 mankon och 343 kvinnkon. Summa 680 personer.

Prostvisitationen 18 aug 1851-08-18

§ 16. Barnundervisningen bestrides i vardera församlingen av klockarna, men försummas ej heller i hemmen, Antalet av barn inom skolåldern är i Ryd 70 gossar, 59 flickor och i Näs 31 gossar och 47 flickor, varav de flesta begagna undervisningen i skolan.

I Näs är en matkockningsanstalt inrättad, där de fattigare barnen under skoltiden erhålla föda.

Undervisningen i skolorna har varit i gång sedan 1 maj 1843 enligt av domkapitlet fastställt reglemente, på grund av Kungl Maj:ts nådiga stadga av den 18 juni 1842. Skollärares lön är 106 R:dr 32 Sk B:co i vardera församlingen. Båda skolhusen tarvar större utrymme.

10 april 1859-04-10

V Ryd församling hade fått avslag på sin framställning om statsbidrag till skollärares avlöning. Församlingen hade inte uppfyllt villkoren, nämligen att inrätta småbarnsskolor. ”Härvid anfördes, att några sådana icke kunna ändamålsenligt i denna socken inrättas, då man betänker de lokala förhållandena, som denna församling företer: den består av herrgårdar med underlydande dagsverksskyldiga frälsehemman, jordtorpare, statdrängar, soldater och dragoner, som finns boende på spridda ställen med större eller mindre avstånd, från varandra”.

Liknande synpunkter och hänvisningar till ekonomiska svårigheter hade framförts av Näs församling, som inte heller hade småskola vid den här tiden.

14 april 1861-04-14

Skollärares lön uppgick till 400 R:dr vilken täcktes på följande sätt

16 tunnor spannmål á 10 R:dr	160
Folkskoleavgiften (fr 1847)	100
Sommarbete och vinterfoder för 1 ko	50
Summa:	310 R:dr

Av bristen på 90 R:dr skulle församlingen svara för hälften och återstoden skulle begäras hos Kungl Maj:t.

Den årliga lästiden bestämdes till 8 månader.

Skollärare Törngren anhöll att efter 30 års meddelad undervisning få till sin vikarie i skolan antaga sin dotter, som till instundande midsommar blir utexaminerad skollärlarinna från seminarium i Strängnäs, vartill församlingen lämnade bifall.

Pastorer i V Ryd

(1827 – 1835) A.Wijkander

(1827 – 1830) O.Alm

(1830 – 1861) C.G. Almstedt

Skollärare i V Ryd

1813 – 1826 Hustru Källbom

1827 – 1830 Klockare Johansson

1830 – 1861 Klockaren och orgelnisten Joh. Gabriel Törngren

Diverse anteckningar 2 Svenngårds pärm 25

Sammandrag av Gudrun Sandén 2001-02-09 -- 2001-02-20

Fritextsök: textfil3.dbf pärm Sv6

Protokoll om klockstapel och sockenstuga 1767

1767-06-14

Protokoll hållet i allmänna Sockenstämman i Näs socken den 14 juni 1767.

Efter ordentlig kallelse och efter slutad gudstjänst föredrog undertecknad på kyrkoherdens vägnar målet om klockstapelns lagande och förbättrande. Den 8 och 10 denna månad hade stapeln besiktigats av kyrkoherden, sockenbor och mig och befunnits så angripen av röta på vissa ställen, att om inte snar hjälp kom, skulle hela stapeln vara förlorad.

Nu upplästes en insänd promemoria av kammarherre Wachschlager på Frölunda av innehåll som bilagt original utvisar. Denna skrift förklarade samtliga sockenbor gilla och instämma i. Till följd härav beslöts följande:

- 1) Att klockstapelns reparation skulle under min och länsman Holmbergs och kyrkvärdarnas tillsyn ske innan bärgningstiden. Det skulle med försiktighet och sparsamhet företagas och av förståndiga arbetare förrättas. Som förman vid arbetet utnämndes mjölnaren vid Aspviks kvarn, Jan Lindström, vilken mot 36 daler kopparmynt åtog sig arbetet med stapelns nederdel. Till att tjära överdelen lovades han 2-3 karlar om dagen till hjälp.
- 2) Sockenborna skulle själva stå för materialkostnaderna. För att arbetet snabbt skulle komma igång skulle lån mot kvitto ur kyrkkassan erhållas. Förskottet skall vara fullt betalt vid Mikaeli tid. Uträkningen skall ske efter hemmanens storlek.
- 3) Bifölls kammarherrens förslag att en anständig sockenstuga skall på sockenbornas bekostnad med det snaraste uppsättas. Kyrkoherden fick i uppdrag, att på häradets allmänning utverka timmer på samma sätt som rekvisitionen av timmer till kyrkoherdens byggnad sist blev gjord.

Revisor Hedlund, arrendator på Aspviks gård, påminde om att när sockenstugan kommer att byggas, klockaren skall bo där, till kyrkans, församlingens och prästens oumgängliga och skyndsamma tjänst, när göromålen och sysslorna det fordra.

Sockenmännen skildes, utan att något beslut i denna sista fråga gjorts. Den var helt ny, men kommer framledes att övervägas. Sockenmännen tillsammans med byggmästaren Jan Lindström besiktigade stapeln igen, för att överlägga om bästa sättet att utföra arbetet.

In fidem Protokollu Petus Flumén, komminister.

1767-06-24

Protokoll hållet i allmänna sockenstämman i Näs socken den 24 juni 1767.

Efter skedd kungörelse sammanträdde sockenmännen och följande förehades och avhandlades.

- 1) Protokollet av den 14 juni justerades. Sockenmännen erinrade sig, att lovliga häradsrätten lovat ge någon ersättning för den gamla sockenstugan, som revs. Virket användes till bål, då en barnamörderska som bott på allmanningen avrättades. De har aldrig hört av denna ersättning och vill vid hösttinget göra sin påminnelse.
- 2) Sockenmännen beslöt att torparna skulle göra gångled vid klockstapelns reparation, så många som byggmästaren behövde åt gången. Alla hemmansåbor och brukare utfäste sig att efter deras hemmans storlek betala vad som reparationen kostade i reda pengar.
- 3) Berättades att materialet till reparationen är inköpta för det pris, som är mest gångbart, varefter sockenmännen förklarade sig nöjda och skildes.

In fidem Protocolli Petrus Flumén.

Landsvärnets beklädnad

1808-12

Protokoll hållet i Näs socken.

Efter kallelse åtta dagar före samlades församlingens allmoge till överläggning om landsvärnets beklädnad. Landshövdingeämbetets uträkning skulle fördelas på hemman eller mantal i socknen. Efter pastors föreställning om ärendets vikt anmälde församlingen sin benägenhet och goda vilja. De ville dock invänta sina herrskapens deltagande, då det annars skulle bli mycket betungande. Anmälan till deras

herrar skulle göras och prästerskapet skulle underrätta om beslutet om åtta dagar. Sedan skulle ärendet avgöras efter bästa förstånd och förmåga.

Näs sockenstuga den 4 december 1808. På församlingens vägnar Olof Jonsson i Sylta, Per Bohlin, Ekhammar, Anders Berlin, Stäket och Flumén, pastor.

Svea Hovrätts protokoll

1713-11-28

Svea hovrättsprotokoll fol 852 r

Inkallades vice häradshövdingen Hallpap och tillhölls han allvarligt att utan dröjsmål inge sin förklaring över de av länsman Knut Ekman producerade attester i saken mellan honom och kammarförvanten Höök. Han har redan fått uppmaningen tre gånger, men inte kommit med någon förklaring. Hallpap lovade att allra senast nästa tisdag inge sin förklaring. Varefter man avträdde.

1713-12-16, fol 1043-44

Föredrogs skriftväxlingen mellan länsman Knut Ekman och kammarförvanten Höök, angående länsmans besvär att Hallpap på Bro häradstings vägnar skall ha pålagt honom fler böter än i domen av den 24 februari 1712 blivit nämnt. Ekman hade varken fått utlösa domen eller åtnjuta fördel att vädja till högre instans. Av den orsaken hade inte Kongl Rätten alltsedan den 13 april förra året kunnat avgöra saken. Trots alla påminnelser hade de äntligen fått akterna, men som de voro mycket vidlyftiga hann man inte läsa dem nu.

1713-12-19, fol 1063r

Forsatte man att läsa akterna mellan länsman Knut Ekman och kammarförvanten Höök. Kongl Rätten utlät sig sedan, att tingsrätten inte haft rätt att utlåta sig om rågen, då stämningen inte innehöll detta. Målet om låsets avfilande är inte avslutat och därför kan inte rättegångskostnaderna dömas. Häradshövding Hallpap har inte handlat rätt vilket ses av ett brev till domare Hans Staffansson den 19 augusti 1711. Länsman vill med attester bevisa att han blivit skadad av domen och vill ha ny rannsaking av en extraordinarie domare. För den skull ansåg Kongl Rätten både för sin egen upplysning och för bibehållandet av domareämbetets värde låta en uthärads nämnd och extra domare undersöka målet igen. Dessutom hade berörde tolvmän ändrat i sina attester. Häradshövding Petter Abrahamsson blev förordnad till ny förrättning och alla fakta skulle tillställas honom.

Handskrivna blad om Almare Stäket.

Staek – Stake – Staket.

Almarnae by på Stäksön. Runsten. Snorre Sturlasson skildrar hur vid Staeksundet Kung Agne av sin rövade gemål hängdes i sin egen halsring.

1007 Olof Haraldsson av Norge härjar i Mälaren, skövlar Sigtuna, instängd och tager sig ut väster om ön. 1187 estnisk vikingaflootta plundrar Sigtuna sedan Almare-Stäket förstörts och ärkebiskop Johannes där mördats.

1345 Magnus Eriksson stadfäster i brev från Lödöse kunna giva.

1380 Ärkebiskop Henrik byter sig till gården. Brev fr 1388 dat Castro noster A S

1390 ånyo genom arv i lekmanhänder. Riksrådet Amund Jonsson

1396 Drottning Margaretas reduktion indrogs genom räfstet tingen till kronan.

1420 Erik af Pommern giver det som morgongåva till sin gemål Drottning Philippa.

1424 Amund Algotsson Sture gör anspråk på A S hos tingsnämnden i Sollentuna som tilldömer honom slottet och holmen. Kom dock icke i besittning därav ty på slottet satt Konugnens fogde för Bro, Erlinghundra och Håbo härad. Gårdarna i närheten togs med våld från sina ägare och lades under fogdens förvaltning.

1434 Engelbrekts uppror. Då Borganäs, Köpings, Västerås och Gripsholms fasta hus intagits och man fruktade att A S även skulle falla befallde Hans Kröpelin på Stockholms slott att utrymma och därpå bränna A S. Fogden Erik Nyperts fick ordern härom och har 11 november 1434 bränt slottet. Sancta Martins natt han slottet brände och thädan till Stockholm vände.

Nytt skede, det ärkebiskopliga börjar.

1440-10-03 lyckades ärkebiskop Nicolaus Ragvaldsson att av Karl Knutsson på riksdagen i Örebro utverka ett öppet brev med tillstånd att å Uppsala domkyrkas vägnar lösa och skifta till sig Almare- Stäkther slottet var bygt uppå med tillägor i våta och torra ---- samt det fritt och obehindrat hava, bruka, behålla, bygga med mur och träbyggnad, till slott eller gård som honom och domkyrkan bäst kan komma till nytta.

Konsekvensen av detta stora olyckor för landet.

Under åren 1440-1444 skedde en serie skiften, byten och köp så att egendomen kom att få den omfattning som den bibehållit intill den tid då försäljningen till villastaden började d v s till 1900.

1442 bekräftar Kung Kristian byggtillstånd.

1446 stadga för hövitsmannen på A S.

1447 Dör Nicolaus, efterträdare Jöns B:son Oxenstierna. Nu energiskt bygge, starkt befästat huvudvikten. Jöns B:son Oxenstierna långa tider själv på slottet.

Medel från skatt på prästerskapet, domkyrkans bidrag samt påvliga medel insamlade för kristendomens försvar mot turkarna.

1452 Slottsanläggningen färdig. Huvudbyggnad, längor och ringmurar omflutna av vatten. 300 man besättning. Ökades än mer. Sammanfaller med ärkebiskopens öppna trotsande av Karl Knutsson. Almare-Stäket spelade en stor roll under de häftiga strider som ärkebiskopen i förening med de danska förde mot Karl Knutsson.

1466 Jöns Bengtsson och Stäket utsattes för sin första långa belägring och intogs av Erik Axelsson Tott. Jöns Bengtsson dog på Öland.

1467 Jacob Ulfsson ärkebiskop i 43 år i fejd med de tre Sturarna.

1497 Efter Brunkeberg innesluter sig Jacob Ulfsson med de förnämsta av danska partiet, däribland flera riksråd samt deras fruar på S:t Eriks borg.

I augusti undsätts Stäket av danska trupper och fortsätter Ulfsson på slottet sin fejd mot Sturarna.

Först sedan kung Hans fördrivits och Stockholms slott fallit, försonar han sig med Sturen, sedan denne dock först förbundit sig, ersätta den skada, som skett slottet under fejdeåren.

1514 avgår Jacob Ulfsson.

1515 Gustaf Trolle. Nu börjar den dramatiska och spännande epilogen för S:t Eriks borg. Trolle som vid sitt ämbetstillträde omedelbart avvisade alla Sten Stures d y anbud om en försonlig politik igångsatte omgående en kraftig upprustning av S:t Eriks borg, med nya verk och murars uppförande, anskaffande av nya vapen. Vällbyssor, stenkulorna förråda uppläggande och besättningsstyrkornas utökande och rustande.

1516 kände han sig nog stark för öppet trots och sammankallade till Stäket en herredag där det beslutades att inkalla Christian II.

I oktober inringar Sten Sture slottet och börjar en belägring som efter mer än ett år lämnar slottet i hans händer.

I november 1517 var ärkebiskopens sak före på en riksdag i Stockholm, då det enhälligt beslöts att i anseende till den stora skada och fördärv som Sveriges Rike och dess inbyggare lidit genom Almare-Stäkets slott detta skall nedbrytas och till intet göras, på det att ingen riksförädare hädanefter där skall hava sin tillflykt – utländska män och danskar till hjälp.

1582 Willem Boy.

1642 Göran Gyllenstierna.

1683 Kronan.

1722 Köpt till skattemantal. Magnus Julius de la Gardie.

1799 af Ugglas.

Almare-Stäkets herrgård såsom den nu står har av sägen och tradition hänförs till den ekonomi- och lantbruksanläggning som måste ha varit ett appendix till biskopsborden. Hur därmed än må hava förhållit

sig så kvarstår nu icke någon byggnad eller byggnadsdel av medeltida ursprung, vilket med all tydlighet framgick av ingående undersökningar vid den senaste restaureringen 1942.

Den allmänna byggnadsplanen består nu av tvenne parallella längor, i stort sett i nord - sydligt läge på ett avstånd av c:a 50 meter. Den östra av sten är det nuvarande Corp de logiet; den västra av trä är arbetar- och inspektorsbostad.

Mellan dessa längors norra del låg tidigare en byggnad orienterad i öst -väst varav grundstenar och en källare finns kvar, men vilken byggnad måste ha försvunnit redan vid 1600-talets början.

Av urkunderna vet man att Almare-Stäket av Gustaf Vasa indrogs till Kronan samt lades under först Svartsjö sedan Venngarns jorden.

1582 uppläts Stäkets ladugård till nyttjanderätt på livstid åt den bekanta byggmästaren Welam (Vilhelm, William) Boy och 1583 befallde Johan III att en byggnad av trä skulle uppföras ”ther uti wij kunna haffue vårht nattläger ther så behöfues”. Mot bakgrunden härav och med hänsyn till vad som framkommit vid restaureringen synes en anläggning hava under Welam Boys ledning hava kommit tillstånd som omfattade ett centralhus av trä på kullen mellan de nuvarande byggnadslängornas norra del (Kungshuset) En östlig flygel av sten, det nuvarande Corp de logiets mitt parti – med källarvåning och en våning samt möjligen mansardvåning av trä (Welam Boys bostad), en västlig flygel likaledes den nuvarande inspektorsbyggnadens mellersta del, (ekonomiflygel för gårdshushållet).

Welam Boy avled 1592 och år 1608 erhöll Generalamiralen Friherre Göran Gyllenstierna af Lundholm Stäkets ladugård på viss tid senare som rätt frälse enligt Norrköpings beslut 1612. Denna Gyllenstierna synes knappast hava bött på gården, då hans huvudgård var Fogelvik i Tjust.

Sonen Göran ärvde gården. Löste den till rätt frälse 1642 och lät bebygga den till sätesgård. Vid denna tid måste centralbyggnaden ha varit borta och Gyllenstierna valde att i stället för att återuppföra denna tillbygga båda flyglarna norrut samt inreda en mansardvåning å stenflygeln. Härigenom fick denna det utseende som framgår av Eric Dahlbergs Svecia Antiqua bild.

1683 reducerades gården och utarrenderades till dåvarande landshövdingen i Uppsala Fabian Wrede af Elinså (?) samt efter honom av en Johan Budrig.

1722 köptes gården såsom skatterusthåll av presidenten greve Magnus Julius de la Gardie.

1796 Sålde de la Gardies änka gården till friherre Adolf Rudbeck som 1799 avyttrar den till landshövding greve Samuel af Ugglas.

Af Ugglas ombyggde gården i dess helhet varvid Corp de logiet förlängdes söderut, en övre våning inreddes samt gaveln gavs dess nuvarande portikkaraktär.

Förvaltarflygeln förlängdes i symmetri med Corp de logiet, alla ekonomibyggnader ombyggdes, trädgården, parken och allén utlades och planterades, jordbruket omlades, ett bränneri och ett tegelbruk byggdes. Att tegelbruket lades på Biskopsholmens ruin och att en hel del tegel utvanns genom ”plockning” i ruinen uppväckte ingen anstöt.

Ugglas var en synnerligen driftig, framsynt och klok brukare av gården. Hans förhållningsorder för underlydande och instruktion för inspektoren eller ”fogden” innehöll saker som hava rent modern klang – så t ex om ogräsets efterhållande.

Ugglas testamenterade Stäket till sin dotter friherrinnan Åkerhielm - Tegners ”Ängelen” – vilken avled barnlös varefter gården återgick till brodern Pehr Gustaf af Ugglas, vilken 1843 skänkte den till sin dotter Sofia Charlotta. 1841 gift med greve Carl Magnus Ludvig Björnstjerna, nuvarande ägarens farfar. Denna avled 1888 då gården ärvdes av greve Gustaf Magnus Oscar Roger Björnstjerna. Under åren 1890-1907 var lantbruket utarrenderat och Corp de logiet bebott blott på sommaren enär greven var upptagen av sin militära tjänst i Småland och Skåne.

Vid sitt avskedstagande 1907 flyttade Björnstjerna till Stäket varvid en partiell modernisering genomfördes, bl a anlades vattenledning. 1918 elektrifierades gården, 1942 ärvdes gården av greve Carl Johan Magnus Björnstjerna.

Lokalförvaltningen under Gustaf Wasas tid.

Utdrag ur Svensk Historia från Gymnasiet, Tunberg – Söderlund

Under Gustafs regering bragtes en förut oanad reda i beskattningensförhållandena. Hela den odlade jorden var indelad i hemman (mantal), vilka förtecknades i de s k jordeböckerna, ännu till stor del bevarade i riksarkivet i Stockholm. I dem angavs för varje hemman vad det skulle erlägga i skatt. Skatten betalades främst i naturprodukter, s k persedlar, vilka voro avpassade efter traktens produktionsförhållanden. De viktigaste voro spannmål, smör och hudar. I vissa trakter lämnades fisk i skatt, i Bergslagen järn, i Norrland pälsverk. En del av skatten erlades i pengar. Hemman hade dessutom att i vissa fall utföra ett antal dagsverken om året.

I jordeböckerna gjordes skillnad mellan tre slag av hemman: skatte- krono- och frälsehemman. De bönder, som själva ägde sin jord, betalade för denna skatt till kronan och kallades därför skattebönder. Under 1500-talet utgjorde de den största kategorin. Huvudparten av kronans egen jord brukades likaså av bönder, s k kronbönder, vilka i arrende, s k avrad, betalade ungefär lika mycket som skattebönderna erlade i skatt. Även adelns jord var i regel utarrenderad. Brukarna, som kallades frälsebönder, betalade ingen eller endast obetydlig ordinarie skatt till kronan men erlade istället en motsvarande avgift till de adliga jordägarna.

Olika gårdar i socknarna.

Nyborg, gods i Håtuna socken. Det kallades under medeltiden Nyby och beboddes omk 1410 av underlagmannen i Uppland Niclis Mattson.

Då en av släkten Ulfsparre, som åtföljt kung Sigismund till Polen, sedan denne avstått svenska kronan, återkom i början av 1630-talet, blev han ägare av Nyborg samt uppförde en större byggnad av sten, två våningar hög.

Omkring 1740 kom godset till hovkanslern f d översten och chefen för Karl XII:s drabanter, J H von Kocken, död 1758, som följde konungen i alla hans krig.

Överste Kockens dotter blev gift med överste Drufva, som löste till sig godset. Den sistnämndes son, landshövdingen över Västmanlands län, friherre PTG Drufva, som var född på Nyborg, företog husets förändring samt förskönade och utvidgade dess omgivningar.

Efter friherre Drufvas död 1822, köptes 1823 Nyborg av riksståthållaren i Norge, greve Johan Aug Sandels, död 1831.

Därefter har det ägts bl a av friherre J Nordenfalk och greve C Ph Creutz från Finland, som efter ett år sålde det till grosshandlare L Liberg. Sedan 1905 ägs gården av agronom P J Högfeldt.

Huvudbyggnaden är ett stort stenhus i två våningar uppfört på 1300-talet, då det var kloster. Övre våningen liksom flyglarna är byggda 1630. Den omgives av 10 ha trädgård och park; restaurerades och ombyggdes 1815 av generalen greve Sandels, han som besjungs i "Fänrik Ståls sägner".

Gällövsta. Huvudbyggnad av sten i en våning med högre mittparti och två flyglar, är mycket gammal. Den har flera gånger blivit moderniserad och tillbyggd med tvenne flygelbyggnader. Den omgives av trädgård med växthus och park.

Brogård kallas under medeltiden "Hosaeby i Bro" och var då kungsgård. 1286 bortbytte kung Magnus Ladulås en del av gården till ärkebiskop Magnus Därefter kommer man inte till mera om gården under medeltiden, men 1534 förlänades den av Gustaf Vasa till Jöran Hansson.

Brogård har uppgivits vara säteri redan vid 1500-talets mitt, då det skall ha ägts av Bror Eriksson (Butz en Store). Inom Bro socken fanns av ålder en ganska stor kungsby med namnet Husby, vars åtta hemman åtminstone redan 1545 var förlänade till Botvid Larsson (Anckar), som uppgives ha dött där 1550. Gården innehades 1557 av hans änka Karin Kart.

Detta år reducerades förläningen och bortgavs 1558 till Erik Nilsson (Schack). Efter några år måste han avstå till en ny läntagare Anders Sigfridsson (Rålamb). Han hade 1560 gift sig med Bror Erikssons dotter, Anna. Detta har säkerligen givit upphov till det obefogade talet, om dennes innehav av ett Brogård som ännu ej fanns. Han hade 1563 utverkat ett kungligt brev som tillförsäkrade honom besittningsrätten av Husby mot villkor om byte av egna arvegods. Detta villkor bortföll 1565 då han fick äganderätt till frälse utan annan motprestation än rustjänstskyldighet.

Det är på denna kungsgård, som Anders Sigfridsson byggde den sätesgård, som sedan fick namnet Brogård. Han skrev sig till gården redan 1573. Efter hans död 1583 ärvdes godset av hans måg Erik Körning, död 1599. Då återgick gården till hustruns släkt och ägdes av hans svåger Bror Andersson Rålamb, som dog 1647. Han brukade säteriet Husby, 8 mantal, som rå- och rörshemman samt 13 torp och mantal vanligt frälse inom hemsocken.

Sonen Christer Rålamb och sonsonen Gideon Rålamb ärvde godset. 1679 sålde den sistnämnde till sin farbror Claes Rålamb. Han brukade med egna dragare och kreatur. 1685 sålde han dock till fru Elisabet Andersdotter, änka efter Johan Funk. Hennes son Gustaf skrev sig sedan som friherre till Brogård. Gården behölls i släkten Funk till 1778 då den såldes till riksrådet friherre Fredrik Ribbing och hans grevinna Eva Löwen. Redan 1782 sålde de till kammarherre Zacharias Bergensköld. 1792 sålde han vidare till kammarherre Josias Cederhjelm, som skänkte gården till sin dotterdotter Catarina Ulrika Montgomery, sedermera gift med landshövdingen greve Erik Sparre af Söfdeborg. Han köpte och lade gården till säteriet Lejondal. Efter hans död köpte hans änka Finsta, Råby, Klöv och Lilla Ullevi. Genom arv och överlåtelse övergick egendomen till landshövdingen greve Erik Josias Sparre.

Slottet av sten i två våningar med klocktorn, är 1889 uppfört av kammarherre greve Johan Sparre efter ritning av arkitekten O Holmgren. Det omgives av en vacker trädgård och park.

Håtunaholm, by i Håtuna socken, bestod av 8 hemman, som under medeltiden tillhört ärkebiskopsstolen (under Arnö) men vederkänts till Gustaf Wasa till arv och eget (krono) 1527. Ett hemman förlänades tillsammans med Fornsigstuna till Frans Bernhard von Thurn 1627. När han dog 1628 fick arvingarna konfirmation på egendomen 1645. 1650 förbättrades äganderätten till allodialbesittning, d v s full äganderätt istället för förlänning. 1653 sålde von Thurn till Magnus Gabriel de la Gardie, som genom byte före 1661 avhände sig egendomen till Fabian Bernedes, som dog 1678. Han hade redan 1642 köpt från kronan de 7 hemmanen och ägde nu hela byn. Han byggde ett säteri före 1653 Efter hans död brukade änkan Catharina Sparre den välbyggda gården. Hon dog 1688 och då ärvde dottern Ebba, som var änka efter Axel Mörner, död 1676. Ebba dog 1699. Reduktionsdeputerade beslöt 1692 att godset skulle indragas mot oköpta räntor och dels inlösas. Detta skedde med 5 av hemmanen, som indelades på kavalleriet men av rusthåll behölls av ägarna. Ebbas arvingar fick genom byte 1700 behålla 3 hemman mot att de avstod frälsehemmanen. Egendomen ärvdes av dottern Agneta Britta Mörner, som 1716 gifte sig med Jacob Wallrave. Han dog 1726. Då gick egendomen till hustruns systerson Mårten Cronstierna. Vidare ägare har varit släkterna Horn, Hildebrand. Bonde, Lagerhielm, Ihre och Carleson m fl.

Fabian Berendes uppförde ett stort stenhus, av vilket endast grundmurarna synas. Tidigare hus var troligen från 1556. Nuvarande huvudbyggnad av reveterat trä i en våning med frontespis och två flyglar.

Tranbygge, frälseäteri i V Ryds socken är sannolikt en mycket gammal plats. Finns nämnd i Vårfruberga Klosters Jordebok 1257.

1562 tillhörde gården Matts Kaggs landbogods. Ärvdes därefter av sonen Erik Kagg, dennes måg Hans Åkesson Soop (d 1619) och hans dotter Elsa Soop. Hon var gift först med Olof Rynning och sedan med Axel Drake (d 1632). Själv avled hon före 1668, då hennes dotterson, Lennart Ribbing bytte hemmanet till Claude Rocquette, adlad Hägerstierna (d 1686). Han var drottning Kristinas hovskräddare.

Gården hade brukats som vanligt landbogods men före 1670 lät man uppföra säteri och utvidgade egendomen genom förvärv av skattehemmanet i byn. Detta hade Gabriel Bengtsson Oxenstierna (d 1656) under namn av nybygge tillbytt sig av kronan 1623, men redan året därpå bytt bort jämte Torsätra och Fiskeby till Erik Alfredsson Ikorn (d 1627). Därefter hade gården tillhört dennes arvingar, tills Beata Ikorn 1669 bytt bort hälften till Hägerstierna. 1674 förvärvade han den andra hälften genom byte med Otto von Rosen (d 1715). Denne var gift med en av Ikorns dotterdöttrar.

Hägerstiernas dotter Maria, som 1677 blev änka efter generalmajoren Thomas von der Noth, köpte till Fiskeby 1691, som dittills legat under Thorsätra, av Christoffer Adolf Grubbe. Senare ägare har varit Iserhielm 1783, greve Lantingshausen 1849, kapten C J Ahlgren 1863, fil dr K A Ramstedt 1876-1909. 1919 ägdes gården av godsägare V L Asp och nuvarande ägare är greve E G Mörner.

Huvudbyggnaden är av sten, uppförd 1843, moderniserad 1937.

Thorsätra i V Ryds socken byttes från kronan 1623 av Gabriel Bengtsson Oxenstierna (d 1656). Han bytte i sin tur bort hemmanen 1624 mot Norsa i Norrsunda socken till Erik Alfsson Ikorn (d 1627). Hans änka, Ingeborg Tott (död efter 1661) hade Thorsätra mot säterifrihet åtminstone från 1636. Dit hörde också Tranbygge och Fiskeby. Efter hennes död delades godset och de underlydande gårdarna såldes av olika stärbhusmedlemmar.

Själva säteriet tillföll Erik Ikorns dotterdotter Ebba Christina de la Chapelle, som i sitt första äktenskap var gift med Carl Skunk (d 1680). Han nödgades 1677 pantsätta egendomen till Axel Lillie. Familjen bodde kvar och drev egendomen med egen avel, även sedan Skunk rymt ur riket. Ebba gifte om sig med Christoffer Adolf Grubbe (d 1741), som sålde Thorsätra 1698 till Per Kalling (d 1705). Reduktionsmyndigheterna hade varit intresserade av egendomen, varvid en konflikt uppstod, som fick en märklig upplösning. Kalling var assessor både i Svea hovrätt och reduktionsdeputationen, varför man måste tro att han hade ett visst inflytande. Deputerade avstod sin tidigare ståndpunkt och förklarade att Thorsätra skulle anses vara frälsegods och förbehållas Kalling och hans arvingar som deras ograverade egendom fritt för reduktion.

Efter Kallings död 1705 är Olof Hermelin (d 1712) antecknad som ägare. Hans änka Margareta Åkerhielm (d 1717) hade i ett tidigare äktenskap en dotter, Maria Magdalena Obrecht (d 1775). Hon hade adlats Hermelin samtidigt som styvfadern. 1717 gifte hon sig med Carl Olof Iserhielm (d 1748) och dessa makar ärvde Thorsätra. Under början av 1800-talet övergick egendomen genom gifte till majoren Carl Reinhold Robsam. Gården har bytt ägare flera gånger. Omkring 1863 tillhörde den överståthållare D G Bildt. Nuvarande ägare är Ludvig Rolf. Mangårdsbyggnad av sten, uppförd på 1700-talet. Ombyggd 1940.

Örnäs, frälseäteri i V Ryd tillhörde 1562 Svante Stures landbogods. Hemmanet ärvdes av hans måg Hogenskild Bielke (d 1605). Det återgick till kronan, sedan Bielke dömts till döden vid 1605 års riksdag. Han avrättades för stämplingar mot Carl IX. Hemmanet och flera andra hemman skänktes till Gabriel Bengtsson Oxenstierna enligt kungligt brev 1612 och 1613. Gården var 1641 bebyggd för "adelstjänare". 7 år senare fanns ett säteri, som omfattade 4 frälsehemman i Viby och ¼ frälsehemman Lillboda eller Lillebo. Ägare var då Johan Gabrielsson Oxenstierna (d 1664) vars änka Christina Soop (d 1677) gifte om sig med sin frände Gustaf Soop (d 1679). På hans tid omtalas gården som välbyggd och brukades med egen avel. Han inlade Brunna i säteriet före 1670. Arvingarna sålde till Johan Silvercrantz (d 1717). Detta påtalades 1701 av reduktionsdeputerade som beslöt att de Oxenstiernska arvingarna var skyldiga att ersätta kronans förlust av Örnäs med frälsehemman. Det förekom dock inga efterräkningar, då anmärkningen gjorts först efter kungliga förordningen 1700. Silvercrantz behöll godset till början av 1700-talet. Före 1714 hade det övergått till Carl Gyllenstierna (d 1723). 1849 ägdes egendomen av greve Lantingshausen och 1864 av överste baron Leijonhuvud. Huvudbyggnaden är av trä och reveterad. Den uppfördes 1840 i två våningar med vindsvåning.

Thoresta i Låssa socken hette förr Torresta eller Losstorresta. Namnet kommer från den kulle, där åbyggnaderna ligger, som kallats Thorskulle och lär ha innehållit åtskilliga fornlämningar.

1562 tillhörde Thoresta Johan Åkessons (Natt och Dag) landbogods. Möjligen var ett tredje frälsehemman samtidigt säteri. Ett sådant fanns här under medeltiden. Genom Johan Åkessons dotters giftermål med Jöran Nilsson Posse kom dessa gårdar att bland hans andra gods 1599 förverkas till kronan. 1603 fick hans fru gården tillbaka som enskilt arvegods. Deras enda dotter gifte sig med Erik Soop och äktenskapet blev barnlöst. På 1630-talet låg de tre frälsehemmanen i Thoresta under Johan de la Gardies Ekholmen, men 1641 hade de övergått i Lennart Torstenssons ägo. Han förvärvade samtidigt tre prebendehemman i samma by. Törslöstade. Dessa hade ursprungligen donerats av Johan III till Pontus de la Gardie och sedan i jordeboken omvandlats till frälse och ärvts av Johan de la Gardie.

1635 fick Lennart Torstensson direkt av kronan ett skattehemman som förläning enligt Norrköpings besluts villkor, och var således ägare till hela byn. 1641 bebyggde han det till säteri. Detta ärvdes av sonen Anders Torstensson (d 1686), som tio år senare sålde till Johan Gabriel Stenbock, vilken samma år

avyttrade till Mauritz Posse.(d 1702). Ännu 1681 hade han inte fått fastebrev på egendomen, då Nils Brahe gjorde anspråk på att få lösa den. Detta ogillades dock. Genom byten och ersättningar som ålades Torstenssons arvingar, kunde de olika delarna bibehållas av köparen och gården drevs i sambruk med Säbyholm av Mauritz Posse d y (d 1724). Säteribyggnaden vid Thoresta bestod 1681 av åtta rum (sex kammare och två salar). Ekonomihus var en bod och ett stall, ladugård saknades. Jorden brukades av 4 bönder, som betalade 170 tunnor spannmål i arrende. De bodde på varsin gård och ägde egna dragare och kreatur.

Vid arvskiftet 1782 efter friherrinnan Anna Christina Posse, född Fleming, delades fastigheterna i 4 lotter, av vilka två, nämligen säterierna Thoresta och Stora Ullevi, tillföll fröknarna Maria och Maria Hedvig Posse. Thoresta ägdes därefter av kapten baron Lindorm Posse som 1792 sålde till sin måg hovmarskalken greve Knut Posse till Svanå.

Huvudbyggnaden av trä i två våningar med en flygel är uppförd 1780 av friherre Christer Posse och omgiven av trädgård och park. Restaurerades på 1870-talet.

Signildsberg i Håtuna socken hette förut Fornsigstuna och tros vara byggt på den plats där det äldsta Sigtuna legat och varit uthamn för Uppsala.

Enligt sägnen har Signildsberg (Signhildsberg) varit skådeplatsen för Habors och Signilds äventyr, ”Sigge litens” hög finns vid gården och Habors röse på Haborsvreten mitt över sjön.

Gården har från början tillhört Uppsala Öd, d v s dåtidens kronogods och kan ha varit bebyggd så att kungarna kan ha vistats där. Detta antyds i ett brev från 1299, som är försett med kung Birgers sigill och utfärdat i ”Sigtonia Auntiqua”. I ett diplom från 1315 bestäms att vid arvskifte skall en del av Fornsigstuna tillhöra hertig Erik. I ett brev från påven Alexander IV till konung och jarl i Sverige uppmanar påven att man skall visa tillbörlig vördnad för ärkebiskopen och återställa till honom de tre gårdar han förlorat vid flyttningen från Sigtuna till Uppsala, däribland Fornsigstuna. Biskopen hade sannolikt fått gårdarna av Olof Skötkonung.

Efter Gustaf Vasas tid verkar det som om Fornsigstuna lytt under fogden på Venngarn. Kungen hade ärvt godset efter sin mormor Sigrid Banér (d 1528).

Vid arvskiftet efter Gustaf I fick Johan III gårdarna, vilka genom ett kungligt brev förlänades till hertig Magnus av Sachsen och sedan disponerades av hans gemål hertiginnan Sophia. Vid Johan III:s död övergick godsens till hertig Johan af Östergötland och efter hans död 1618 till Gustaf II Adolf. 1627 donerade han Venngarn och Fornsigstuna m fl till översten för svenska Hof- och Livgardet greve Frans Bernhard von Thurn, vars arvingar fick konfirmation 1645 och förbättring till allodialbesittning 1652.

Henrik von Thurn sålde 1653 dessa hemman till Magnus Gabriel de la Gardie, som sedan bytte till Sven Ribbing mot 2 hemman på Dävensö. Han sålde samma år till Claes Rålamb (d1698). På 1670-talet överlät han dem på sonen Åke Rålamb (d1718), som lät uppföra säteri och kallade det Signhildberg. Detta var före 1680. Han bodde där och brukade gården med egen avel. Huvudbyggnaden är av trä med frontespis och ligger vackert vid sjön.

Lejondal ägdes av Christina Maria Leijonhuvud (d 1724), som vid moderns död var änka efter Johan Gyllenstierna (d 1690).

Under 1700-talet ägdes Lejondal av släkten Funk och andra ägare av Brogård. 1825 innehades gården av en Widegren. 1861 var det tillbaka till ägaren av Brogårds säteri, som var landshövding greve Erik Sparre (d 1886). Efter hans död övergick det till hans dotter Louise U de Geer, omgift 1894 med legationsrådet F Rappe, som 1889-92 lät bygga slottet i Vasastil efter ritningar av I G Clason.

Sundby 2 mantal arv och eget. Sundby förekommer 1308 som herresäte. Det donerades 1571 till Pontus de la Gardie (d 1585), som redan året därpå byggde sätesgård. Sonen Jacob de la Gardie (d 1652) ägde 1636 sjutton mantal inom häradet. Egendomen innehades av änkan Ebba Brahé till hennes död 1674 och ärvdes sedan av någon Gustaf Otto Stenbock som 1681 avyttrade den till Åke Rålamb.

Egendomen var vid denna tid något bättre än en bondgård och ägaren kunde bo där. Han brukade jorden med eget folk och egen avel. Ekonomibyggnaderna var enkla och utan loft Ladugården var i samma skick som den haft när hemmanet var bondgård. Gården reducerades från Rålamb med 1683 års ränta. Som berustat säteri övertogs egendomen 1695 av Augustin Mannerhielm, som troligen 1711, överlät sin rätt till Mikael von Strokirch. Den tillhörde senare Lantingshausen och Sigfrid Rålamb.

Aske i Håtuna socken är ett urgammalt herregods, som nämns redan på 1200-talet. En herre vid namn Bengt Mattsson till Ask, gav jord till Skokloster genom brev daterat Ask 1274. Rörrik Mattsson, troligen Bengts bror, testamenterade gods i Skällnora till Uppsala Domkyrka 1276. Det står ingenstans var gården Ask är belägen, men det är påtagligt att den legat i Uppland och där finns ingen annan gård med det namnet. Säkert är att det Aske, som domprosten i Uppsala Andreas And 1315 testamenterade till sin brorsdotter Rangborg And och hennes man, riksrådet Arnvid Göstafsson Sparre till Wik, är det här Aske och samma gård som Hemming och Finvid bebodde och skrev fastebrev på vid Håtuna ting 1324. Därav ser man att de gamla befryndade släkterna And och Brunby-ätterna i äldsta tider innehafte Aske och kanske även deras efterkommande.

Ursprungligen bestod gården av ½ mantal frälse och 5 mantal skatte. Frälsehemmanet finns i rättelängderna redan på 1540-talet, men det står ingen ägare förrän 1636. Det är Mattias Soop (d 1653). Skattehemmanen däremot var redan 1612 förlänta till Jacob de la Gardie tillsammans med hela Håtuna socken på hans beställning. Ett av dessa köpte han sedan från kronan 1643 och tre fick han i förläning 1647. Den femte gården köptes 1646 av Beata Oxenstierna (d 1652) och ärvdes av hennes dotter Christina Ulvsparre (d 1684), som var gift med Gustaf Persson Natt och Dag (d 1684). De förvärvade även frälsehemmanet. Under slutet av 1600-talet låg den förra öde och utan åbo. Genom flera mellanhänder ägdes den av Johan Olivecrantz (d 1707), som från 1670-talet till sin död ägde hela Aske.

De fyra skattehemmanen, som gått i arv till Axel Julius de la Gardie (d 1710) såldes av honom 1677 till bankokommissarien Elof Terser (d 1712). Han bebyggde den väl och fick genom kungligt brev 1677 säterifrihet, som omfattade även det avhysta halva stadghemmanet Dalby. Han adlades först tre år senare.

Slottet är av sten, omgivet av en stor trädgård och är uppfört 1802-1809 efter ritningar av italienaren Charles Bassi i ett slags antik stil.

Lövsta, 2 mantal skatte i Tibble socken köptes 1643 från kronan av Mauritz Duvall (d 1655) Det ena av dessa hemman skänktes till Skokloster av Erik Johansson Vasa (d 1520), men vederkändes av Gustaf I till arv och eget. 1576 byttes det till skatte. Sedan Duvall fått konfirmation 1648 byggde han säteri, som blev färdigt 1652, då han sålde det till Johan Wetterman Lilliecrantz (d 1653). Dennes maka Karin Sneckenfelt bodde efter mannens död här under sin långa levnad och brukade jorden med eget folk. Nästa kända ägare är Georg Wallrave (d 1714). 1708 utverkade han byte så att han fick allodialfrälse, alltså arvgods. Han betalade med två frälsehemman i kyrkbyn i Håbo Tibble socken. Änkan Catharina Suckenberg (d 1730) innehade sedan gården. Mangårdsbyggnaden av timmer uppförd 1640, moderniserad 1940.

Negelstena, 1 mantal, kyrkohemman i Tibble socken förlänades på livstid till slottsfogden i Uppsala, Engelbrekt Svensson (d 1673), som innehade gården i mer än ett halvsekel. Genom konfirmation 1645 blev livstidbesittningsrätten utsträckt även till hans hustru. En del av räntan undantogs och uppbars enligt kungligt brev 1652 av Gustaf Lewenhaupt, som erhållit exspektans d v s utlovats rätten till gården. Han tillträdde dock aldrig.

Gården återföll till kronan först på 1670-talet och förlänades då till Anders Lindhielm, som 1680 fick skatterättighet och snart även säterifrihet. Efter hans frånfälle förpantades gården till Georg Wallrave (d 1714). Hans änka Catharina Sneckenberg (d 1730) innehade sedan egendomen. Senare har säteriet tillhört släkterna Iserhielm ännu på 1820-talet, Ennes till 1848 och kapten Ahlgren år 1861 Huvudbyggnaden brann 1919 och byggdes aldrig upp. Två gamla envåningsflyglar kvarstår ännu. De omges av en stor trädgård och engelsk park.

Granhammar. Då Rosencrantz måste förnöja sin syster för hennes arv kom hans affärer i oordning och blev tvungen att pantsätta och sälja åtskilliga hemman. Han pantförskrev Tibble ladugård till rådman

Peter Carling 1668. Till sist måste han förpanta även Granhammars huvudgård, där han dock bodde kvar någon tid. Sedan begav han sig utomlands och dog där 1672. I Dresden upprättade han ett testamente till förmån för sin syster. Panträtten innehades av Gustaf Soop, som 1674 fick fastebrev på hela egendomen, sedan han inlöst Carlings pant och betalt Rosencrantz arvingar.

Egendomen beskrevs på Soops tid som välbyggd. Ännu 1681 innehades gården av sterbhuset, men ärvdes av sonen Mattias Soop, som överlät jordbruket åt bönder. Han pantsatte gården i banken 1684 och då panten inte inlöstes i tid såldes godset på auktion. Det inropades av Soops svåger, fältmarskalken greve Axel Wachtmeister (d 1699) vars änka Anna Maria Soop (d 1735) gifte om sig med Carl Gyllenstierna (d 1723).

Granhammar ärvdes av Wachtmeisters dotter, Eleonora Margareta, som 1713 gifte sig med Hans von Fersen d 1736). Genom deras dotter övergick det till överståthållare friherre J A von Lantingshausen. Genom arv vidare 1856 till friherre Erik Rålamb.

Slottet av sten i tre våningar med nedre våningen från mitten av 1400-talet; de två övre påbyggdes på 1700-talet.

Lerberga och Svedjesta.

Hans Nilsson Ikorn hade Lerberga och Svedjesta i början av 1600-talet. Gården beboddes av bonden Simon, men betecknades som ödehemman.

1609 brukades egendomarna av Augustin de Bois, som var fogde på Venngarn 1600-1630.

Ikorn hade genom donation fått både Lerbergas och Svedjestas räntor, vilket finns Kungligt Brev på från 1614. Arvingarna hade gården till början av 1640-talet. Då dog släkten ut i och med sonsonen Lennart Ikornsköld (d1644) och egendomen gick tillbaka till kronan. Den bortskänktes 1645 till friherre Knut Posse enligt Norrköpings besluts villkor. Redan året därpå fick han allodialrätt. Vid Bro härads sommaring 1647 fick Posse lagfart på hemmanen. Troligen fanns också en överenskommelse om jorden med hustrun Elisabet Ingelsdotter. Friherre Knut Posse dog 1664 och ärvdes av sonen Gustaf Posse (d 1676). På hans tid ansågs säteriet försvarligt byggt. Stårbhuset utarrenderade gården och inventarierna till assessorn Johan Hylten (f 1645). Han adlades Silvercrantz 1682. Hans förfäder härstammade från Hylta i Småland. 1705 blev han kammarråd i kammarrevisionen och dog 1717 och slöt därmed sin adliga ätt. Han är begravd i Klara kyrka. Under hans tid var Svedjesta avhyst och inlagt under Lerberga. Även Tång hade rönt samma öde.

Posses änka, Märta Berendes, hade fått egendomen indragen till kronan. Reduktionen verkställdes aldrig eftersom man bytte till sig 1½ hemman Lerberga och Svedjesta mot några hemman i sin gamla hemsocken Dalby i Hagunda härad. Det finns många skrivelser om detta byte, som inte tycks ha blivit klart förrän 1686-1700.

Johan Hylten Silvercrantz var född 26 juni 1645 i Hylta i Småland. Föräldrarna var kyrkoherde Jonae Hyltenius och Anna Jönsdotter Gahm. 1660 blev han student i Åbo och den 23 december 1669 auskultant i kommerskollegiet. Den 27 juli 1670 vice fiskal i kammarkollegium. 12 november 1674 advokatfiskal och 14 februari 1677 tillika e o assessor i kammarrevisionen. 1 mars 1682 blev han adlad och 14 september 1685 ledamot av likvidationskommissionen. 15 september samma år ordinarie assessor i kammarrevisionen. 14 april 1690 direktor där och 6 april 1705 kammarråd. Han dog i Stockholm 1 februari 1717 och begravdes i Klara kyrka. Hans hustru var Maria Hammarin, dotter till kyrkoherde Samuel Benedict Hammarinus och Maria Katarina Karckman.

I jordeboken 1685 står Svedjesta 1 mantal skatte, och Lerberga ½ mantal skatte, Märta Berendes tillbytt sig och innehar till sätesgård. Enligt brev den 23 oktober 1729 sålde hon den 20 mars 1684 till kammarrådet Johan Silvercrantz Lerberga gård med Svedjesta, 1½ mantal och ½ frälsehemman Tång i V Ryds socken mot en köpeskilling av 8557 daler kopparmynt.

I vederlag gav hon Hässla ½, Hållberga ¼ och Viggeby ¼ hemman m fl i Dalby socken, Hagunda härad.

Avskrift av ett brev.

Högvälborne, Herr Baron, Överkammarherre, Generalmajor och Landshövding. Höggunstige Herre. För höggunstig kommunikation genom skrivelse daterad Nyköpings slott den 3 augusti förlidet år av Högvärdige Kungl Kammarkollegii brev och gjord observation över tvenne med Kungl Maj:t och Kronan i underdånighet ingångne byten, som framlidne Kungl Hovmästarinnan Högvälborna fru Märta Berendes, min Salig Fru Moders Moder, åren 1682 och 1683 skola henne allernådigast blivit beviljade uppå åtskilliga hemman och lägenheter både i Upp- och Södermanland, hembäres såväl ödmjuk tacksägelse som ock för höggunstig sedermera lämnad dilation att med förklaring få inkomma.

Nu skulle väl denna mångåriga gamla bytessaken, som är mer än för 46 år sedan begynt har allt härintill varit mig aldeles obekant, under vilken tid, Kontoret med de skrifter och dokumenter, man till upplysning bort haft är tvenne gånger under salig kamrer Wattmans tid avbrunnit, som uti Höglövliga Kungl Hovrätten vid min Salig Moder Faders Riksrådet Högvälborne Herr Gustaf Posses cessionsakt är bevisat, varandes jämväl alla de mina kära anhöriga, som om allt detta ägt någon kunskap, genom döden avgångne och nu allrasist kamrer Norberg, som fullkomligen haft kunskap om dessa sakers sammanhang, men för sin långsamma sjukdoms skull, jag icke kunnat erhålla den utlovade upplysningen, som mestadels härflyta skall ifrån Kungl Reduktionskommissionen.

Så att för den skull icke heller detta för någon så fullkomlig förklaring kan anses, som den borde vara att nu insinueras. Icke dess mindre, bör jag ej underlåta i all ödmjukhet vid handen giva, vad jag genom åtskilliga mödosamt förskaffade efterrättelser och muntliga berättelser inhämta kunnat. Såsom följer:

Skulle det väl så synas, som hade min Salig Fru Moder Hovmästarinnan Högvälborna Fru Märta Berendes genom att hennes utgivet köpebrev Anno 1684, den 20 mars, försålt till framlidne Kammarrådet Välborna Herr Johan Silvercrantz, Lerberga sätesgård med Svedjesta 1½ hemman samt ½ frälsehemman Tång i Uppland, Bro härad och Ryd socken, emot en köpeskilling av 8557 daler kopparmynt, och däremot genom eget bedrivande förskaffa till vederlag, Hässle 1½, Hållberga ¼ och Viggeby ¼ hemman m fl i Hagunda härad och Dalby socken, vilka två senare hemman Hållberga och Viggeby, som voro till vederlag projekterade, alls inte varit min Moder tillhöriga utan hennes kusin Herr Baron och Landshövdingen Axel Lejonhufwud, dem han också åter bekommit, likmätigt Kungl Reduktionskommissionens brev, men genom en resolution besynnerligen av den 1 februari 1706 befunnit dem böra uteslutas ur detta projekterade byte och Hässle hemman ½ varit av styvsonen Baron Leonard Posse pantsatt tillika med åtskilliga andra hemman, under en obligation av den 20 augusti 1677 till häradshövding Gudmund Krok emot ett undfånget lån av 12.000 daler kopparmynt och således långt förr än detta bytet är upptänkt eller fingerat lagståndet, varigenom också Wallströms köpeskilling är till en del nyligen vorden sekvestrerad och jag med de Krokska arvingarna invecklad i en svår och vidlyftig process.

Vad åter de begärde hemmanen Lerberga och Svedjesta angår, så hava de varit ifrån min Moder Fader, fordom Riksrådet och Presidenten Gustaf Posse, såsom en pur donation under Norrköpings besluts villkor, med 1683 års ränta indragne, men hurulunda framledes Kammarrådet Silvercrantz och Kammarherren Salig Leonard Posse hava konjunktion övertalat min Salig Fru Moder, som var änka och inget begrepp hade om sådana saker, genom blott föreställning därmedelst att bägge de fått betjäna sig av hennes namn, då skulle dess stärbhus konserveras kunna, till barnens gagn och nytta, dock alldenstund bemälte stärbhus redan häftade för stora och ansenliga kronogravationer och skuldposter, som oumgängligen betalas skulle och Kammarrådet Silvercrantz intet kunde påfinna någon utväg, som en privat fordran, den han ägde efter fordom Kungl Rådet och Presidenten Gustaf Posses obligation av den 1 augusti 1684, vilken fordran kammarrådet intet såg sig direkte då mera få, eftersom Salig Riksrådets och Presidentens Stärbhus varit nödtvungna att cedera bonis och således all egendom avträtt, än uppå ett sådant eftertänkligt sätt.

För den skull är ett sådant besynnerligt bytesprojekt upprättat men aldrig gått eller kunnat gå för sig, mindre sammanblandas med Södermanlands bytet, som är ett annat byte och ingen gemenskap haft eller hava kan med Upplands bytet, vilket kan utförligen läsas av Kungl Maj:ts nådiga avgångne brev till dess Kammarkollegium av den 20 juni 1683 och Kungl Kammarkollegiums där på följde immissions brev av den 1 december 1683 till Salig Landshövdingen Falkenberg, utan tvärt om, har kronobefallningsman vid berörde köpebrevs intecknande vid häradstinget den 22 maj 1685 protesterat emot det första uppbudet:

1:o emedan Lerberga var som ett Norrköpings besluts gods reducerat, att man därför ändå intet i orten hade underrättelse huruvida fullt vederlag var presterat. 2:da voro dess utan Fru Berendes egendom av Kungl Kommissionen graverad: det andra uppbudet gick äntligen för sig den 16 oktober 1685 utan någon protest, av den orsak inga kronbetjänter vid den lilla stunden var tillstädes; men vid tredje och sista uppbudet gjorde kronobefallningsman åter samma protest som förbemäلت är och det allt i anseende därtill, kronbetjänterna visste sammanhangets oriktighet;

Immissionen är väl också blivit den 11 december 1683 uppsatt, men tillbaka hållen, som originalet i bytesakten skall visa, varpå är annoterat NB icke går för sig, som även genom min Fru Moder Moders ingivne förklaringar, så väl som tillförne som ock under den 30 april 1708 samt den 10 mars 1709 nog samt bevisat är. Det är också undran värt, huru ett så gammalt oriktigt byte har kunnat intill denna tiden haft namn av byte eller förbliva kunnat i sådant stånd, som det är, därest likväl med allan rätt detta hade bort till Kungl Maj:t och Kronan strax blivit indraget som redan är berättat och allom nog samt kunnigt är, av den vidlyftiga cessionssaken i Kungl Svea Hovrätt, och Salig Presidenten Gustaf Posses änkefru och barnen och barnen av senare kullen aldrig fått behålla en penning eller en stake av jordagods, utan har änkefrun min Salig Moder Moder måst allt dess förmån och giftorätt i boet avstå, och en tredjedel av gälden betala, samt till överflöd råda över sin tredjedel utbetalt över 10.000 daler.

Så kan numera ingen av vårt stärbhus gamla Lerberga sätesgård, utan må framlidne Kammarrådet Silvercrantz eller dess arvingar söka Posseska arvingarna av förra kullen det bästa de gitter. Således förmodar jag i ödmjukhet nog samt bevisat vara, det min Saliga Moder Moder med rätta aldrig haft något att beskaffa med Upplandsbytet, icke heller kan någon henne överbevisa, att hon ägt fri dispossesion över en penning, vilka av de begärda eller avstådda hemman, och dels andras, som alltsammans omständligare av Kronohandlingarna uti (?) synnerhet Kungl Reduktions Kommissions brev och Resolutionen ögonskenligen är att inhämta.

Enär nu detta oriktiga Upplandsbytet är vordet avskilt ifrån det riktiga Södermanlands bytet, vilket senare likmätigt Hans Kungl Maj:ts nådiga brev och tillstånd, jag för riktigt och gott erkänner, så förmodar jag i all ödmjukhet att då Södermanlands hemmanen är ordentligt å bägge sidor vordne skattlagda, vilket in loco allenast för Malmberga i Västermo socken återstår, emedan jag ännu ej hört av någon termin, till samma hemmans skattläggning, att kunna hava därvid någon fullmäktig tillstädes. Lärer på min Salig Fru Moder Moders sida intet något fattas. I vidrig händelse där så skulle befinnas, att någon brist i Södermanlandsbytet skulle yppas, äger jag efter mina föräldrar gamla underdåniga kronofordringar att rikeligen fylla med, såsom först gamla bytet, emot hemmanet Fröslunda i Danneryds skeppslag och Sällna socken strax bredvid Stockholms stad beläget. Det mina förfäder icke allenast mist, utan de där emot uppgiva vederlags hemman även i Uppland, Vallentuna härad och Hammarby socken i kyrkbyn frälse hemman 1 helt, men skattlagt till $\frac{3}{4}$ dels mantal och indelt kaplanen på lön och boställe, samt Ulleåkers härad och Säby socken, Västerby hemman 1, men skattlagt till $\frac{3}{4}$ mantal och indelt på militien, varav intet slut ännu är träffat, av den orsak som är mig berättad, att detta första hemmanet Fröslunda skall äga dependence av den s k utbytte fjärdeparten, eller ock 7:de punkts byte, med det mera, dess utan är ett hemman Måby, uti samma län Ärlinghundra härad och Husby socken till Kungl Maj:t och Kronan indraget, som min Salig Fru Moder Moder väl igenbekom, men åtskilliga åren därav uppburne räntor är efter resolutionen ännu icke återställt stärbhuset.

För framlidne Kammarherre Peter Skienks gravationer, är ock tvenne gamla frälsehemman Sällna med torpet Bullerholmen i Steninge Hundrätz härad och Skånela socken även indragna. Häröver samtliga de Sparriske husen sig i Höglövlige Kungl Kammarkollegium förklarar, att de aldrig haft Salig Chritoffer Skienks hustru Carin Brahe, så nära i sin släktlinje, att de någonsin kunna för hennes skull något graveras, mindre betala, utan är detta helt en annan Fru Carin Brahe, som varit dessa Sparriske husens första stammoder. Varför ännu intet något skall vara resolverat. Emellertid är alltså både våra gamla frälsehemman och räntorna ifrån oss borta, och varit så i många år. Vilket hemman och bortmista räntor stärbhuset oförgripligen bör antingen ifrändömas eller återställas. Förutom det vårt stärbhus förmenar sig återvinna åtskilliga frälseägenheter både här i Sverige som i Finland.

Så äger jag dessutom på min Salig Fader Faders Generalmajoren Baron Gustaf Ulfsparré Johanssons vägnar åtskilliga köpegods och andra odal frälsehemman, som igenom kronobetjänternas försenande äro

kommit orätt att indragas tvärt emot Hans Kungl Maj:t:s resolution eller anordning av den 27 juni 1691 med det mera som här onödigt är vidlyftigen andraga alldenstund jag uppå verderbörlig ort och ställe, tänker framdeles ödmjukeligen vart ock ett mål särskilt andraga.

Emellertid är till Baron och Landshövdingen att denna min förklaring måtte till Kungl Kammarkollegium befordras, att där närmare efterses och skärskådas då jag ingalunda tvivlar med mindre icke alltsammans mycket tydligare och omständigare lärer där finnas. Bedjandes för övrigt i lika måtto ödmjukligen Baronen och Landshövdingen täckes vara så gunstig och rekommendera mig till åtnjutande av den förmån som mig berättat är, skall vara androm förunt, nämligen att få fritt tillträde till Kungl Reduktions Kommissionens och flera Kronoakter, då jag klart skulle utvisa, förmedelst egen sorgfällighet vad otroliga och ansenliga penningposter mina förfäder mistat, förutan 4370 daler silvermynt hemmans ränta in natura som allenast det Berendska huset har måst tillsätta varav ansenligt nu borde mig återställas. Jag förbliver med mycken vördnad osv C G Ulfsparre. Hofstad den 23 oktober 1729.

Anno 1684 den 20 mars är köpebrevet daterat, som Fru Hovmästarinnan Märta Berendes utgivit till Kammarrådet Johan Silvercrantz på Lerberga Sätessgård och Svedjestad; som därunder begripes och göra tillsammans 1½ hemman, samt Tång ½ emot en köpeskilling summa av 8557 daler kopparmynt. Anno 1685 den 22 maj utbjöds Lerberga Sätessgård jämte frälsehemmanet Tång för Kammarrådet Silvercrantz första gången. Då kronobefallningsmannen därpå gjorde protest

I:mo Emedan Lerberga var såsom ett Norrköpings Besluts gods reducerat, att man därför ännu intet i orten hade underrättelse huruvida för samma Sätessgård, sedan den blivit av Fru Berendes ifrån Kronan utbytt, voro fullt vederlag presterat.

2:o Alldenstund Fru Hovmästarinnans egendom voro dessutom av Kungl Kommissionen graverat. Anno 1685 den 16 oktober skedde andra utbudet utan någon protest. Anno 1686 den 7 februari passerade det tredje och sista uppbudet, då kronobefallningsmannen gjorde samma protest som förbemäلت är. Lika lydande med kommissarien Jacob Freses lämnade avskrift betygar Stockholm den 20 november 1728. Mat. Korsman.

Anna Maria Soop köpte nu Lerberga av Silvercrantz enligt brev till kammarkollegiet den 27 april 1730. Enligt hennes överlåtelsebrev av den 13 februari 1730 överlät hon 1½ hemman Lerberga på sin måg generallöjtnant Hans von Fersen.

Fersen ägde Tibble frälse i Ryd och Sätessgården Granhammar. Han begär att Lerberga sätessfrihet flyttas till Tibble som han vill ha till ladugård, allt enligt adelns privilegier av 1723.

Herr Baron och President så ock samtliga Herrar Kammarråd.

Såsom jag förnummit, att framlidna Fru Friherrinnans Märta Berendtz arvingar inkommit hos Herr Baron och Presidenten samt Kungl Kammarkollegiet med sin förklaring angående en bytesbrists ersättande och jag av samma förklaring till någon min underrättelse gärna åstundar att få post; fördenskull är till Herr Baron och Presidenten samt Kungl Kammarkollegiet min hovsamma begäran det mig måtte efterlåtas att få av ovannämnde förklaring taga en behörig avskrift. Varemot jag städse förbliver osv Anna Maria Soop.

1730-04-27

Förmedelst kommunikation av Herr Baron C G Ulfsparres förklaring över någon brist, för dess Salig Moder Moder Fru Hovmästarinnan Märta Berendes uti gjorda byten med Kungl Maj:t och kronan, avlägger jag hos Baron och Presidenten samt Kungl Kammarkollegium en hörsam tacksägelse. Och alldenstund samma mål mig såtillvida angår, som jag genom laga köp med Kammarrådet Silvercrantz kommit i possession av Lerberga och Svedjesta hemman i Bro härad och Ryd socken i Uppland. Vilka Hovmästarinnan Berendes till Kammarrådet Silvercrantz försålt sedan högbemälte genom byte med Kungl Maj:t och kronan kommit därav uti possession, varföre dock icke något vederlag skall presterat vara, varifrån Fru Hovmästarinnans dotterson Baron Ulfsparre såsom arvinge söker sig undanleda. Alltså och ehuru väl Herr Baron och Presidenten och Kungl Kammarkollegiet nogsamt av bytesakterna finner rätta sammanhanget och beskaffenhet av detta mål, så att jag skulle tyckas icke hava av nöden därutinnan mig att inlåta som jag ej heller härigenom tänker att göra.

Likväl som jag i anseende till vederlagsdefekten, står i osäkerhet om, en egendom, som jag efter ett rent köp innehar, ty nödsakas jag jämte en hörsam begäran, det herr Baron och Presidenten och Kungl Kammarkollegiet denna sak till ett skyndsamt slut avhjälpa täckes även härjämte några få påminnelser lämna, uppå Baron Ulfsparrs ingivna förklaring. I synnerhet som han därutinnan vill föregiva, som skulle Kammarrådet Silvercrantz och Baron Konrad Posse ha konjunctim övertalt Herr Baronens Fru Moder Moder till detta byte på det Kammarrådet således skulle komma till sin fordran, som han såväl efter fordom Riksrådet Salig Gustaf Posses obligation som efter sluten räkning, hos före Hovmästarinnan ägt bestigande tillsammans till 8557 daler 7% kopparmynt, till vilken summas betalning Kammarrådet ingen rätt skolat ha medan Salig Riksrådets stärbhus varit nödtvungen att cedera bonis. Sedan Fru Hovmästarinnan Berendes genom bytesprojekt och sin egenhändiga revers av den 13 december 1683 uppgivit till Kungl Maj:t och kronan i vederlag frälsehemmanen Hässle, en utjord ibm Ubby, Hållberga och Viggeby i Uppland, och däremot fått immission och possession uti reducerade hemmanen Lerberga och Svedjesta med flera, så kan jag icke se, hur Kungl Kammarkollegium kan hålla sig till något annat än en så klar revers, intet anseende havandes varken på vad emellan Fru Hovmästarinnan och Kammarrådet Silvercrantz samt Baron Konrad Posse enskilt varit anhängigt. Icke heller huru och på vad sätt Fru Hovmästarinnan disponerat de av Kungl Maj:t och kronan igenom bytet undfångne hemman, emedan Fru Hovmästarinnan sig och dess arvingar uti reversen så kraftigt förbundet, att vara Kungl Maj:t och kronan ansvarige för det uppgivna vederlaget, i följe varav, de, sedan vederlaget Kungl Maj:t och kronan utur händerna gått, är skyldiga prestera prestanda, ty ehuru Kammarrådet Silvercrantz fordran antingen härrört av ovannämnda obligation eller sluten räkning så har likväl Fru Hovmästarinnan uti sitt honom uppgivne köpebrev, av den 20 mars 1684, emot samma fordran, utan anseende till Cessionen bonorum realiter försålt Lerberga och Svedjesta som hon således som förmält är, åter förut igenom byte kommit i possession av.

Lerberga.

Den tidigaste uppgiften om Lerberga torde härstamma från 1440. Namnet skymtar i samband med ett lagmansting i Sigtuna med en jordtvist med allmogen från Bro härad. Bland fastarna nämns Jöns i Lerberga. Fastar var gode män som var närvarande vid köp, skifte, förpantning och vissa juridiska handlingar. De utfärdade tillsammans med domaren fastebrev, en föregångare till våra dagars lagfart.

Lerberga var ½ sätting skattehemman om 13 öresland jord och som åbo eller ägare nämns Mickill i Lerberga i skatteboken 1535. Hans namn finns t o m 1549 och efterföljs av Olof i Lerberga år 1550. Han finns med till 1555, sedan saknas uppgift till 1567. Då dyker Olof i Lerberga upp 1567 och 1578. 1599 års förteckning över kyrkotionden heter skattebonden Hans i Lerberga.

I Almquists "Frälsegodsen" nämnes, att Lerberga och Svedjestas räntor den 1/8 1614 donerades till ryttmästaren för fogderyttarna i Uppland, Hans Nilsson Ikornsköld (d 1622) till Lerberga (och Dalby i Hagunda härad).

Hans Nilssons arvingar ägde gårdarna i början av 1640-talet, men sedan denna ätt dött ut med Hans Nilssons sonson Lennart Ikornsköld (d 1644) återgick förläningen enligt Almquist till kronan.

Den 6 februari 1645 övergick säteriet till Friherre Knut Posse av Hedensund på Norrköpings besluts villkor, vilket innebar, att förläningen icke gällde för evärdelig tid, utan vid regentbyte skulle läntagarna söka stadsfästelse på räntan av den nya regenten. Vidare fick innehavaren icke sälja eller förpanta den utan att först ha hembjudit den till regenten. Dessutom fanns det andra bestämmelser t ex beträffande arvsordningen.

I juni 1646 fick Knut Posse villkoren förbättrade till allodialrätt. Han hade troligen kommit överens om rätten till jorden med förra ägaren Anna Lennartsson Bååt, som efter Elgenstiernas utsago levde. I Bro härads domboksprotokoll av den 28 juni 1647 får Knut Posse av Hedensund fasta på Svedjesta och Lerberga, som han köpt av hustru Elisabet Ingelsdotter Ekorn. Hon dog 1646 och var dotter till Anna Bååt i hennes första gifte.

Hans Nilsson Ikorn hade förläningsbrev på Tranbygge 1615. Den 29 juli 1619 blev han överstelöjtnant, men kallades överste. Hans son Ingel Hansson var gift med Anna Bååt. Han dog under de första åren av

1630-talet och Anna Bååt gifte om sig med Axel Johansson. Anna Bååt hade förutom dottern Elisabet, två söner Carl och Lennart i sitt första äktenskap .

Nu följer berättelsen om ”Den stora oredan i V Ryds kyrka”. Den primära orsaken var att lille Carl klippte oanständiga bilder ur Fru Ingeborg Totts psalmbok. Detta leder till en våldsam osämja mellan Axel Johansson och Ingeborg Tott. Främst handlar det om deras bänkrum i kyrkan. Bråket gick så långt att man måste stänga kyrkan för allmogen under 5 veckor. Händelsen är detaljerat beskriven i pärmen om V Ryd.

Redogörelse för kyrkoherde Henrik Sahlgrens behandling av soldaten Petter Lunds märkliga uppträdande. Vidare soldaterna Börje Lunds och Vångs vistande i V Ryd och hur de ställde till bekymmer för både kyrkoherde Sahlgren och komminister Spilldammar. Dessa protokoll finns också i V Ryds pärmen.

Spridda tingsprotokoll 1708-1722.

Domboken 1708.

Löjtnant Forsman och hustru Stina Forsman, Skälby.

Fru Faxens andra uppbud, den 5/10 1708 på Norrgården i Frölunda 14 öre 6 (?). Köpebrev 26 februari 1708. Köpare bokhållare i Kommers Kollegiet Anders Hök för 1100 daler kopparmynt.

I oktober begärdes hos Rätten att få hugga timmer på Bro allmänning. Rätten ansåg att länsman Johan Ödman och tolvmännen Erik Hindersson i Tibble och Nils Andersson i Tuna skulle undersöka om ej skog fanns på gårdens ägor och sedan låta denna undersökningens resultat uppvisas för tinget. De fann att det ingen skog fanns och tillstyrkte att skriva till Landshövdingen om tillstånd.

Tillstod länsman att parterna var hans åbor Per Persson i Sylta och hans granne Lars Jönsson samt pigan Kerstin Mattsdotter i Österröra. Dem hade korpralen låtit instämma till tinget angående en kjortel, som tolvman Anders Ingemundsson i Österröra tillstod att hans granne Mats Bengtsson hade levererat. Härvid inföll länsman: Jag ger vår herre vite och de som gav den ut säjandes då han på Rättens befallning befalls taga avträde: -Eftersom jag inte får dom här, så får vi väl dom i himmelriket. Får se vilkendera tid först kommer. Resolutionen finns inte.

1709-02-16 hölls ordinarie vinterting med allmogen av Bro härad i Bro sockenstuga, i närvaro av kronobefallningsman Petter Stening och häradets edsvurne nämnd.

1709-06-02 hölls ordinarie sommarting med domare Hans Staffansson i Berga. Upplästes plakat angående skogseldars och deras förekommande. (utfärdat 10 mars 1690).

Samma dag angående 4 hemman i Tuna by $\frac{3}{4}$ jämte Frölunda hemman $\frac{1}{2}$, som framlidne greve Clas Flemings arvingar avstått till greve Fabian Wrede mot hans byte mot Norunda härad och Tensta socken Odenslunda hemman. Tuna beboddes av bönderna Nils Andersson och Per Andersson, Erik Johansson och Erik Mattsson.

$\frac{1}{2}$ Frölunda hemmanet besitts av Erich Persson. Utom dessa 4 hemman i Tuna by är och där sammastädes 4 hemman, varav 3 tillhör baron Nils Posse och det fjärde ligger och lyder under Lennartsnäs, som 4 torpare åbor. Det är således 8 hemman i hela Tuna by.

1710 Kyrkvaktare Lars Jansson bodde på Långsand. Domare Hans Staffansson i Berga, nämndemännen Anders Indemundsson i Österröra och Olof Larsson i Gällöfsta.

1710-02-03 vid vintertinget uppbjöds 4 frälsehemman i Tuna by och $\frac{1}{2}$ frälsehemman i Frölunda för greve Fabian Wrede tredje gången.

S d kärade gästgivaren Adam Persson till frälsefogden Måns Hultman och tolvman Anders Johansson i Skällsta, bonden Hans Bengtsson i Vallby och bonden Olof Olufsson i Kvista angående att de försummat sina hästhållaredagar med påstående av laga plikt. Hultman menar att rustningsstammen han sitter på bör vara fri för hållskjutsning. Han säger att han inte vet om, att han finns på hållistan. Häruppå visade

gästgivaren landshövding Hoghusens förordning angående hållskjuts av den 19 april 1709. Där uppfördes Hultman att varannan vecka hålla häst vid gästgivargården. Hultman nekar till att ha hört detta, som blev uppläst i Bro sockenkyrka andra stora böndagen. Hultman hade inte varit kvar i kyrkan då, utan gått hemåt.

De övriga säger, att de försummat sin skyldighet, då de haft nog att göra med hästarna under vårbruket. Gästgivaren uppläste listan, där de var upptagna att varannan vecka infinna sig med två hästar. Vilket de lovade.

S d kårade kronobåtsman Abraham Bengtsson Hielm på egna och broder Anders Bengtsson och systrarna Annicka och Christins vägnar efter uppvisad fullmakt, angående att kyrkoherden innehållit något av arvet efter deras fader bonden och kyrkvärden Bengt Bengtsson i Garpeboda. De fordra nu tillbaka summan plus rättegångskostnaderna. Uppvisades en kopia av kyrkoherdens kvittens av den 17 januari 1704, att han fått 88 daler kopparmynt i Ryds kyrkas fordrans betalning, jämväl efter häradsfogden Mårten Litz sedel eller kvittens av den 30 november 1700, men påstår att kyrkoherden måste bevisa sin fordran och varför han låtit sig de penningarna betala. I vidrigt fall om han inte gitter göra det anhåller han om återbetalning.

Kyrkoherden säger sig inte ha något av Bengt Bengtssons kvarlämnade egendom. De 88 dalerna har han tagit för kyrkans fordran, men nu efter 15 år har han inget bevis. De 30 dalerna på Litz kvittens känns han inte vid. Båtsman vill ha tillbaka pengarna, då kyrkoherden inga bevis har kvar.

S d kårade båtsman Abraham Bengtsson och hans broder Anders och systrarna Annicka och Christin till gästgivaren Adam Persson i Tibble för det första, för 120 daler som han under 8 års tid uppburit för deras moders jord och för det andra för faderns inventarier, för det tredje för ränta på pengarna och rättegångskostnaderna.

Adam Persson svarar att han för Kista(?) i Sollentuna härad uppburit köpeskillingen av 50 daler öreslandet. Han minns inte hur mycket men det utvisas av köpebrevet. De 120 dalerna har han för några skulder som han betalt för arvingarna. Gästgivaren menar att detta skall klaras ut innan något döms. Han säger sig uti saldo att han betalt 7 daler och ett par knivar och en häst för 30 daler. Han säger att knivarna har han tagit i avbetalning och hästen har han betalt till avlidne länsman Brant, som sedan sålt den till Bengt Bengtssons avbetalning för kyrkskulden.

Uti detta tings instämnda sak mellan båtsman Abraham Bengtsson och hans syskon och Adam Persson angående 120 daler som han under 8 års tid uppburit för deras moders bortsålda jord och faderns inventarier samt räntan och rättegångskostnaderna. Rätten prövar för skäligt att gästgivare Persson skall till syskonen Bengtsson betala det efter Kungl Maj:ts intresseplakat av år 1687 med en ränta av 5% om året. Han skall för inventarierna betala 30 plus 7 daler.

1720-06-08 Uppbjöds för tredje gången Tranbygge säteri i Ryd socken med underliggande hemman och lägenheter för 15.000 daler kopparmynt kapital med ränta svara kan. Fru Maria Hägerstierna säljer och fasta begärs för denna lägenhet för statskommissarien Georg Walrave.

1710-10-01 förliktes Adam Persson i Tibble med Bengtsson Hielm i Österröra.

1711-02-20 vid ordinarie vinterting upplästes Kungl Hovrättens brev av den 5/12 1710 där personer från besmittade byar förbjuds att inställa sig vid tinget.

S d upplästes landshövding Johan Hoghusens fullmakt för länsman Knut Persson Ekman att vara länsman i Bro härad efter avlidne Johan Ödman.

S d blev hälftenbrukarna Olof Persson och Dan Larsson i Frölunda egendom intecknades för en skuld av 90 daler 26 öre kopparmynt till bokhållare Anders Höök.

S d blev friherrinnan Ursila Bielkes frälse- och arvinge hemman i Näs nämligen Berga hemman, ett med stadgeutjord där och Skälby hemman som friherrinnan för 2000 daler silvermynt avkänt, uppjudade för bokhållaren i Kungl Kammarkollegie Anders Höök enligt köpebrev av den 14 februari 1710 till fasta tredje gången.

Häradsdomare Hans Staffansson påstod med stor protest att ej härigenom måtte honom som själva jorden och skatterättigheten i Berga äger, något förnärligt ske i dess äganderätt av jorden darsammastades. (?)

S d tilltalade länsman Knut Persson Ekman krögarskan vid Aspviks krog Maria Boudries omyndiga son, Jan Jansson Bröms, om sina 10 år och inhyses Per Janssons i Långsand omyndige son, Erik Persson om sina 8 år för att de skolat emellan ottesången och högmässan under skriftemålet å sistlidne första dagen jul sinsemellan slagits, påstående därför laga plikt. Gossen Jan Jansson Bröms tillstod och vidgick att domare Staffanssons dräng lockat honom mot klockarvägen. Där han skuffat Erik Persson så att han börjat blöda. Han hade blivit retad och förolämpad. Beslöts att då Jan Jansson Bröms begått sabbatsbrott skall han av sin moder i närvaro av länsman risagas och näpsas. Modern blir allvarligen förmanad att ha sitt barn under nogare uppsikt.

1711-02-20 Till följe av landshövding Hoghusens brev till Rätten av den 15 januari 1711,

blev Stäkets färja utbjuden och allmogen tillfrågad om någon ville bjuda högre arrende.

Avlidne Erik Carlsson hade haft arrendet för 700 daler kopparmynt om året. Ingen erbjöd sig att arrendera färjan.

S d anmälde grevinnan Christina Stenbock, genom sin fullmäktige Johan Brant att arrendator Anders Törngren på Lennartsnäs inte fullgjort sina skyldigheter. Bl a har han inte skött kvarnen vid Tuna utan låtit den förfalla och förstöras. Slutligen har han flyttat vid midfösten från gården.

1711-09-18 problem med arv och ägande. Inga personnamn.

1711-09-18 blev instämnda till nästa ting av kronobefallningsman å ämbetets vägnar mot anställda käromål, nämligen Adam Persson i Tibble för det han har tagit betalning för skjutshållet. Erik Jönsson i Jursta för att han städjat 4 personer på olaga tid. Mats Matsson på Dävensö för att han har städjat änkans dräng på olaga tid. Drängen för att han tagit städja på olaga tid. Arrendator Werner på Lejondal för det han tagit från krögaren Daniel Persson. Ängsvaktaren Anders Ersson för att han städjat Erik Hinderssons gosse i Tibble. Gossen Abraham för att han tagit städja. Adam Perssons dräng för begånget lägersmål med en änka hos Erik Hindersson i Tibble. Änkan instämde också.

1711-09-18 instämde kronobefallningsman Petter Stening å ämbetets vägnar, kamrerskan på Asker, Fru Birgitta Göding, för att hon städlat drängen på Lennartsnäs, Per Ersson, mot förbud och hans husbonde ovetande. Detta var emot landshövding Hoghusens förordning att man denna sommar inte fick byta tjänstehjon, för den smittsamma farsotens skull. Senare hade pesten försvunnit och Fru Göding blev frikänd och fick behålla drängen.

Västra gården i Skälby hade att betala en årlig frälseränta av 8 tunnor spannmål och 16 daler 10 öre 16 penningar silver mynt. Markegångspriset för år 1709 var 70 daler och för år 1710 30 daler. Av tre år hade arrendatorn bara betalt 3 tunnor råg och en tunna blandsäd samt skjuts och dagsverken. Trots detta och den kullblåsta kvarnen, som arrendator Törngren haft ansvar för blev han frikänd. Han hänvisade till inventarieinstrumentet av den 7 juni 1707, att kvarnen varit i dåligt skick. I pesttiden hade torparna Jacob Jansson, Joanas Mattson och Per Jansson tagit virke från kvarnbyggnaden för att tillverka likkistor till sina döda. Under denna tid låg Törngren med de sina sjuk i farsoten.

S d lät kaplansänkan i Frölunda hustru Christina Örn hos rätten ingiva en skrift eller testamente, som hon fått av sin avlidne man kaplan Nicolaus Betulius. Den var daterad 10 november 1710 och innehåller ungefär detta: Såsom vi i denna tiden, då den ena efter den andra ryckes bort genom en hastig död. Hon verkar ha fått allt som allt 14 öre kopparmynt. Det fanns en skuld på 392 daler 11 öre plus 8 tunnor spannmål.

Västra gården i Skälby var förfallen till hus, gårdsgårdar och diken. Hemmanet skulle besiktigas och därtill utsågs häradsdomaren i Berga, Hans Staffansson, samt tolvmännen Nils Andersson i Tuna och Anders Bengtsson i Skälby i närvaro av jordägaren och åbon.

1712-02-21 det av kamrer Anders Höök mot åbon Johan Ersson i Skälby instämnda käromålet angående husröta på frälsehemmanet Skälby, såväl som det begångna domkvalet med det. Jan Ersson hade inte följt sistslidne tingsprotokollet och inte haft omsorg om Skälby hemmanets behöriga bruk, träda och hävd och därför förvärrat skadan och förorsakat rättegångskostnaderna. Domare Staffansson och tolvmännen som gjort syn där den 5 november 1711 uppläste syneprotokollet, där intygades att hemmanet var bofälligt och en brist på 428 daler uppkommit. Eftersom Jan Ersson inte handlat efter senaste tingsbeslut, hade kamreren måst lägga åkern i vinterfårar och uppsäga Ersson till Tomasmässodagen. Ersson hade inte framfört stөр och gödsel och inte heller stängt och byggt, vilket han erkände. Orsaken påstod han vara att en annan man, vid namn Eric Persson i Frölunda skall ha antagit samma hemman. Kamreraren nekade till detta och sade att han betalat för detta och därför inte skaffat egna djur eller vårdat hemmanet. Kamreren begär 108 daler av Jan Ersson.

1712-02-23 kårade kammarförvanten Anders Höök jämte hans fullmäktige vice häradshövding Anders Winblad von Walter efter stämning till länsman Knut Ekman för att han emot lagen utan att ha uppsagt sin landbo Jan Ersson i Skälby till att bruka hans boställe i Sylta. De hade inte kunna träffats då länsman inte förmedlat stämningen. Dessutom hade han olovligen filat av ett lås på ladudörren i Skälby fast det varit kammarförvantens och förorsakat honom skada. Han fick också nya rättegångskostnader då länsman inte följt hösttingets beslut utan tagit Jan Ersson från Skälby till att arbeta på hans hemman Sylta. Han visar domen. Ekman nekar till att ha tagit Ersson från Skälby, men medger att han brukat Jan Ersson mot lön att köra åkern vid Sylta, så och nedköra och annat tarvligt arbete. Han hade också vid mantalsskrivningen den 20 januari låtit Jan Ersson inskrivas i mantalsslängden i Sylta, som varande i tjänst där.

Man frågade om länsman inte vid förra tinget hört att Jan Ersson blivit pålagd att stanna vid Skälby och förbättra hemmanet. Man frågade också om han inte visste att Ersson blivit instämmd för att han inte gjort sin skyldighet. Länsman svarade att det hade han hört och visste, men att det gjorde han likväl. Tolvman Nils Andersson i Tuna berättade att han varit med Jan Ersson i Stockholm vid jultid, då Ersson skulle uppsäga frälsearrendet på Skälby hos Höök. Jan Ersson hade då sagt att uppsägningen nu skulle gälla och utbrast: - Jag har sått i Sylta och antagits som hemmansbrukare hos länsman, vilket han nu vid rätten tillstod.

Fullmäktigen på kärandesidan Winbald von Walter anhöll att länsman borde dömas enligt tjänstehjonsordningen och böta, då han uppenbarligen tagit en annans tjänstefolk.

För den andra stämningen angående låset för ladan, som länsman filat av, berättade tolvmännen som gjort husesyn på Skälby, att ett sådant lås funnits där. Jan Ersson hade haft nyckeln och länsman befarade att han skulle ta säd ur ladan. Länsman måtte här umgälla vad lag förmår. Länsman Ekman tillstod att han med en fil, som han fått låna av smeden Olof Jönsson i Skrinhäll, filat sönder och borttagit i närvaro av smeden och tolvmännen Eric Hindersson i Tibble och Anders Bengtsson i Skälby. Länsman säger, att han den 29 augusti 1711 på kronobefallningsman Petter Stenings order, bytt låsen. Därefter har han med fyra karlar tröskat säd i två dagar och jämte Jan Ersson farit till Stockholm och sålt de fyra tunnorna ren råg som blivit för 8 daler kopparmynt tunnan. Han hade sedan köpt matvaror för 12 daler och resten av pengarna har han fortfarande, vilket Jan Ersson bejaktar.

Länsman uppvisade Stenings order av den 26 augusti 1711 där det i § 6 stod: - Då Jan Ersson i Skälby tvivelsutan inbärgat sin säd och sitt hö samt sått åkern med höstsäde och han på Kungl Maj:ts och kronans räntor, soldatlöner och rekryteringsmedel nu ånyo med sina rotekamrater kommer att uppsätta ny soldat, så befaller jag att ni strax skall sätta lås för hö och säd hos honom. Inget får bortföras eller säljas förrän kronan fått sitt för den nya soldaten. Skulle något ändå bortföras skall ni genast se till att det tas tillbaka och meddela mig. Tredskas bonden skall fjärdingsman följa med.

1722-01-30 angav länsman Petter Westring efter kyrkoherde Sahlgrens begäran att avskedade soldaten Måns Wång, som bor i Berga by i Näs socken, för att han inte vill leva med sin hustru Ingeborg, utan låter henne bo i Stockholm. Dessutom har han inte på ett år begått sina salighetsmedel eller katekesförhör. Westring ber rätten undersöka.

Samma sak gäller avskedade båtsmannen Börje Lund, som bor i Sundby i Ryds socken. Ärendet hänsköts till Konsistorium.

1723-6-6—7 gäller beskyllningarna som ryttaren Petter Lund utspritt om kyrkoherde Sahlgrens avlidna maka. Detta protokoll finns i V Ryds pärmen.

Västra Ryds socken.

Första gången namnet Ryd finns skriftligt belagt är i Vårfruberga Klosters jordebok 1257. Där står "Ruch" eller möjligen "Ruth", men det är inget tvivel om att det menas Ryd, då det är nämnt tillsammans med Tranbygge och Torsätra.

Klostret var beläget på Fogdön utanför Strängnäs och ägde ett par egendomar i Ryd nämligen Tranbygge "Tranbuy" och Torsätra "Tiuwästrä".

I Svenskt Diplomatarium 1330, den 29 april, nämns att Liquid Christiernsson och hans hustru Birgitta Holmwidsdotter säljer 7 örtugsland i Tibble och 1 örtugsland i Viby i Ryds socken till ärkebiskop Olof (den vise) och kvitterar köpeskillingen.

Samma år den 11 maj uppdrogs åt fogden Sibbe i Bro härad, att ge ärkebiskopen fasta på dessa egendomar.

1479 hette kyrkoherden Lars Hovedsson. 1528 omtalas i årets synodcirkulär Herr Petrus i Näs bland "defuncti" (avlidna).

I Gustaf I:s Registratur den 15 maj 1533 står att biskopen i Uppsala föreslår att de två socknarna Näs och Ryd bara skall ha en präst, då de inte mäktar föda två. Detta mot bakgrund av Rydböndernas besvär hos Kungl Maj:t under andra hälften av 1500-talet. De säger att kungen alltid tillhåller dem att hålla Guds hus vid makt, men då de är fattiga och inte förmår hålla templet som sig bör, ber de om någon hjälp till kyrkohärbärge. Böneskriften är undertecknad: Eder Kungl Maj:ts fattiga undersåtar och bönder boendes i Ryd socken vid Stäket.

I ett pergamentsbrev utfärdat den 4 mars 1440 i Sigtuna, som handlar om en fastighetstvist i Edeby i Lossa socken, finns flera bönder i Ryd som fastar. Det är Peter i Granhammar, Jöns i Lerberga, Jöns i Torsätra och Peter i Tranbygge.

I Upplands handlingar finns Lerberga, Nibble, Tibble och Örsta nämnt 1535 i samband med skatteuppgifter. 1540 nämns Brunna, Fiskeby, Garpeboda kallat Birgersboda, Svedjestad, Viby, Örnäs och Österröra. Dessa gårdar har säkert funnits långt tidigare, men hur långt tillbaka vet man inte.

Lillboda eller Lillebo hette 1562 i frälselängden Bodatorp. Denna gård blev på 1660-70-talet inlagt till Örnäs säteri men låg 1719 öde och avhyst.

Väsby nämns första gången 1542, men kom sedan att som ladugårdshemman tillhöra Sundby.

Den gården nämns i ett ärkebiskopsbrev 1299 i samband med ett ägobyte med Uppsala Domkyrka och 1323 ägdes det av Styrbjörn Torstensson (Gren). 1344 tillhör Sundby igen Uppsala Domkyrkas byggnadsfond.

Gällövsta även skrivit Jällövsta förekommer i 1300-talshandlingarna under namnet av Gieltalösta.

Granhammars gods fanns redan under slutet av 1200-talet och torde vara den förnämsta egendomen i socknen. 1344 tillhörde den Uppsala Domkyrka.

1953 gjordes ett märkligt fynd vid Granhammar. Skelettresten och diverse föremål påträffades vid dikesgrävning på ett gärde ca 700 meter NO om Granhammars huvudbyggnad. Marken var gammal sjöbotten. Mannen behöver ju inte ha varit någon fornnordisk Rydbo, utan kan ha kommit med någon båt till platsen. Vattendjupet vid den tiden mannen levde d v s 2000 år f Kr var 15-20 meter. Kläderna var

förstörda av blåleran. Det visar ändå att det funnits bebyggelse och boplatser i närheten. Skelettet låg i stor ordning och många delar saknas. På kraniet och även på andra delar fanns märken efter hugg med vasst eggverktyg. Intill fanns en pryl gjord av ett kluvet fårben, längden är 10½ cm. Ännu en pryl av älgben med en väl bearbetad spets. Den är 14,2 cm. En tredje pryl 18,2 cm lång hittades också. Ett käppliknande föremål i sju större fragment och 2 mindre. Ett mejselformat beslag av brons med holk och däri sittande trärester, spetsen är 9 mm. En liten syl av brons med träskaft låg också på platsen. Den totala längden var 6,7 cm. Ett bryne av sandsten av grå färg med plan yta, där även den smala sidan använts till bryne. Dessutom hittades ett oregelbundet flintstycke av grå flinta, som kan ha varit en knacksten och en skärva basalt, kanske en skrapa.

Av minnen från äldre tider kan nämnas Nyckelstenen vid Nyckeludden nedanför Torsätra kvarn. Det är en sten vid stranden av Skarven 1,65 m bred och 2,5 m hög, där är inhugget en pil mellan två nycklar. När sjörövare förstörde och plundrade Sigtuna 1187 tog de med sig stadsportarna och placerade dem i Sofiakatedralen i Novgorod. Nyckeln som var av guld tappade de i vattnet utanför Nyckelstenen.

En annan sägen säger att detta är nyckeln till inloppet till Sigtunafjärden och därav namnet. En likadan sten skall ha funnits mitt emot på Steningelandet, men tagits bort i slutet av 1600-talet eller 1700-talet av greve Karl Gyllenstierna, när slottet Steninge byggdes. Mellan dessa skall en kedja varit spänd.

Det lär finnas 11 runstenar i socknen, men jag har inte hittat alla. En runsten skulle ha funnits vid Ryds kyrkas dörr, enligt Hadorph 1684 och enligt Peringsköld i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet. Båda var riksantikvarier och fornforskare. Stenen är borta nu och handlade om två bröder, som med sin moder Åse låtit resa stenen till minne av sin far. Intill kyrkogårdsmuren står en sten med texten Igulbjörn, Kvigulf, alla dess bröder, låto resa stenarna, Sigrids söner. Alla tyder på minst tre bröder och stenarna att det funnits två stenar på platsen. På den andra har det troligen stått över vem minnesmärket var rest. En sten fanns i prästgårdskammarens spisgrund och en utanför Granhammars förstudörr.

Strax norr om Mjölmarstugan på vägen förbi Lerberga står en sten vänd mot öster. Området har hetat Tibble by på Hammarbacken. Denna sten som är omtalad i Karl XI:s rannsakingar år 1680-talet lyder: Björn och Stenfrid lät resa stenen efter Gisle. Han föll utomlands i Frögers följe. Stenen är från 1000-talet. Ännu en sten finns på Tibble bys område. Den har bara ett kors ristat upptill. Upprestes på 1860-talet efter att ha legat omkull.

Vid Torsätra står två vackra stenar på vardera sidan av vägen västerut från gården. Den ena har texten Una lät resa denna sten efter sin son Östen, som dog i dopkläder. Gud hjälpe hans själ. På den andra stenen står: Skule och Folke lät resa denna stenen efter sin broder Husbjörn. Han blev sjuk ute då de togo gäld på Gotland. Den senare texten har varit föremål för många diskussioner. Troligen var Husbjörn på Gotland för att ta upp skatt, när han blev sjuk. Detta skulle visa att gotlänningarna var skyldiga att betala skatt till Sveakonungen, som var antingen Erik Segersäll eller Olof Skötkonung.

Vid Tranbygge har funnits en sten, som är borta. Den är dock avritad och där har stått: Sigvid lät resa denna sten efter Bruse sin fader, Gud hjälpe hans ande.

På avtagsvägen till Tång från landsvägen vid Hattkullabacken fanns en sten. Enligt Geologiska kartbladet "Fånö" fanns runstenen på gårdstomten till Garpeboda år 1863. Man vet inte klart var den stått, men restes på nuvarande plats 1945. Texten är ofullständig men talar om någon som lät resa stenen efter sin fader Bose och sin broder, Gud hjälpe. Brodern föll i England. De många runstenarna talar för att Ryd socken varit bebodd länge.

Anteckningar om handlingar i kammarkollegium rörande fastigheter i Stockholms-Näs församling 1727-1856.

Två blad med frågor om allmänna begrepp, kartor och var man skall söka upplysningar om olika protokoll och akter.

Utdrag ur domböcker 1759-1760- talet

1759-01-26 ur domboken vid vintertinget. Nämnden bestod av 8 personer.

Nämndeman Johan Andersson i Näs Kyrkby begärde avsked på grund av ålderdom och avtagande krafter. Fick avsked med lovord att han sig väl och skickligen förhållit. Länsman föreslog bonden Karl Andersson i Tuna, Näs socken, som blev vald och avlade domareden.

1758 Svea Hovrätts angående fjärdingsman Johan Johansson och bonden Lars Johansson i Asker, som släppt en fånge lös.

1756-12-21

Landshövdingens brev till Kongl Maj:t den 21 december 1756 angående förbudet att bränna brännvin och vad man skulle göra med pannorna.

1755-07-30 skrivelse till Kongl Maj:t att bl a Bro härad, Ryd och Näs socknar gått med på ett gemensamt spannmålsmagasin.

1760 uppträder ordet landsfiskal för första gången i Bro härads Dombok den 23 juni 1760. Han hette Pehr Frizel (Grizell?). Samma år ägdes Örnäs Säteri av hovrättsrådet Johan Gabriel Bergenstråhle.

1600-talet korta notiser ur tingsprotokollen.

Instämnda inställde sig inte till tinget. Olof Eriksson och Kerstin Olofsdotter i Berga vill köpa Erik Bengtsson i Tuna ur hans hemman i Berga om 2 öres 2 penningland jord. Erik svarade att han inte ville sälja, utan hans barn skulle behålla. Rätten fann skäligen att Erik Bengtsson i Tuna skulle begära 50 daler koppermynt för varje öresland och som vängåva 20 daler. Hur det går framgår inte.

De försökte med allehanda knep och ränker komma varandra till livs, när det gällde ägor och att stänga varandra från ägorna.

Stöld och annat otyg ökar mot slutet av 1600-talet.

Dråp i hastigt mod vid ordväxling förekom då och då, men ledde ofta till förlikning.

Herr David begärde att sockenborna skulle ge sitt vittnesbörd så att han kunde söka hjälp hos överheten. De vittnade villigt därom. Vid detta tillfälle var Herr David en åldrig och sjuklig präst som inte kan klara sig om han inte blir undsatt av överheten.

Silverskedar föreföll att nästan vara betalningsmedel på 1600-talet.

Det var också vanligt med snatteri eller tjuveri. En piga hade stulit diverse klädespersedlar från sin husbonde och sålt i Stockholm. Kunde hon inte skaffa tillbaka tjuvgodset fick hon plikta med kroppen d v s slita ris.

1649 hade Anders Rasmusson i Sylta blivit slagen av Per Olofsson i Skälby. Ett blåmärke kostade 3 mark.

Man lånade av varandra och hade sedan svårt att komma överens om vad som skulle betalas tillbaka. Problem kunde också uppstå, när man inte var överens om städjan. Arvstvister var mycket vanliga. Det vanligaste brottet tycks dock ha varit lägersmålen, som förekommer på nästan vartenda ting. När man spred rykten om varandra eller kom i ordbyte skyndade man till tinget för att klaga. Många glömde då att man måste ha vittnen.

1647 fick Lennart Torstensson attest på att få bygga en sätesgård av Hamra, Kölsvik och Tuna.

Utdrag ur Peringskölds och Hadorphs anteckningar från Bro Härad.

1359 Mattias Curotus i Bro och Sueno Diäkne emottager en kista med K Magni saker uti, givande där på sin revers.

Steket. Förbemälte Almarestek har ifrån lånliga tider varit ett namnkunnigt gods, på vilket de Catholiske Erchiebiskoparna låtit uppbygga sig ett slott.

Runskrifter, Peringsköld: men detta moment är långt tillförene uthugget innan Runeskriften i den åttonde eller nionde Sieceln bortlades: och som man av språkets uttal och Fain Stenhuggarens lifstid tillförne avfattat synes detta monument vara uti den femte Siecelen allaredan skrivet. Kung Magnus instiftade Attundaland till en prositiv, såsom det var i andra dess rikes landskapen, med befallning att de skulle giva den så tillsatta prosten så mycket som de nästgränsande landskapen gav. Datum Östra Aros 1278. NB över Attunda hade ärkebiskopen att befälla

Johan Hadorphs annotationskladd.

1684-01-01 gav jag mig ut på resan till Bro härad. 1) lät jag avrita runstenen på Stäksön, avslagen vid nya vägen. 2) sökte med flit efter runberget vid lilla Stäket, men fann det inte. 3) lät jag avrita tvenne vapen i södra kyrkfönstret i Näs kyrka. Jacobs Örnefoots med rött och blått fält och kors. Där ligger också en av Körningarna begravnen. Örnäs gammalt säteri finns i den socknen. 4) därifrån till Ryd, där det finns runstenar, en vid Granhammars gård. 2) en vid Tibble, som stod vid en 11 ½ alns grav i ena änden och en ohuggen sten i den andra. Där finns också en med kors på. 3) där är ock en i Ryds kyrkdörr. 4) en utanför prästgårdsporten. 5) två vid Torsätra. 6) en vid Tranbygge gränsen. I Ryds kyrka är Måns Uddesson Örneflycht begravd och flera av den släkten. Deras vapen är ringar i vitt fält.

Carl Estridssons testamente av gårdar den 23 april 1286 på latin.

Askaneus handskrift av Riksens Råds stadga 1390. (Aschaneus)

Av ett räfstetingsprotokoll 1390 framgår att Riksens Råd stadgat och stadfäst har att all den skattejord, som undan kronan är gången och under frälse, sedan att kung Albrekt in till Sverige kom, hon skall åter till skatt gånga och den som henne köpt haver, han skall samma pengar hava inom ett år efter att fordom åter döms under kronan.

Påven befäller till ärkebiskopen i Uppsala bl a att hindra de världsliga att taga befattning med kyrkan och andliga beställningar, genom att avsätta och bannlysa den präst, som av världslig man mottager sin världslighet, att ej förordna andra präster än dem svenska biskopar vigt och för skickliga erkänt.

4 blad rubriker från tingsprotokoll.

1748 dömdes drängarna Anders Persson från Lennartsnäs och Karl Persson från Skälby för smådeord mot deras fader samt svordom och sabbatsbrott m m. Anders sakfälldes till 30 par spö och Karl till 28.

Utslaget är underställt Hovrätten för omprövning.

1685 hölls ting i Näs kyrkby hos komminister Israel Alsenius. Kungl Maj:ts vilja var att vid Tibble gästgivargård av Bro allmoge en sådan byggnad skulle uppsättas, som Håbo härad uppsatt vid Grans by. Avböjde först men gick sedan med på att framköra 1 stock av vart 4:e öresland och betala 6 öre silvermynt av varje mantal.

2 blad med anteckningar ur Riksarkivet gällande Stockholms-Näs.

Angående kollekt till Näs kyrkas reparation. Landshövdingens brev till Kungl Maj:t den 5 januari 1737 angående bildandet av en kyrkobyggnadsfond.

Almarestäkets **färjeavgifter.**

Aspviks gård som försålde till skatte den 8 maj 1721.

Frölunda där en överste begärde att få saken klarlagd om Sylta, Frölunda och Skälby.

Tibble gästgiveriets besvär med skjutsar och **uppsyggnad av gästgiveriet.**

Öråkers hemman angående ny skattläggning av en stadskamrers rusthåll i Näs socken.

Reseskildring kallad Bland djur och djävlar i Vår Herres drivhus. Undertecknat Kenya jan. 1953, oläslig namnteckning.

Ur Riksarkivet med hänvisning till årtal, folie och sidnummer.

1842-12-18 nämns komminister Eric Ericsson som ersättare för kyrkoherde Almstedt. Hans namn förekommer sedan ofta.

Ur Ridderstads "Tvenne härlednings-kedjor" **bidrag till Kongl Svea Livgardes historia.**

1606 den 5 januari kom till Torshällas stad vår Nådige Konungs drabant, ärlig och välaktad Per Larsson med vår nådiga konungs fullmakt, att fordra av var stad några persedlar som till W N K Högtid brukas skulle. Och efter här i vår stad är fattigt borgerskap, och har ringa förråd, så vilja vi efter vår yttersta förmåga hjälpa till vad oss möjligt är, vilket vi och pliktiga är, som är först tio tennfat- och tallrikar, två järngrytor, två kittlar, två mässingsstakar, två handkläden, sex ölträn. Och att detta så uti sanning är sätta vi bägge borgmästarnas sigill här nedan under Datum ut supra. Per Persson och Olof Mattson

Ur häradsprotokoll.

1682 Häradsnämnden berättade att greve Anders Torstenssons hemman Näsby (kyrkbyn) låg helt i vanhävd, varför häradsattest lämnades på de åt bonden där, av Greven givna 3 frihetsår. Enligt frihetsbrevet av år 1682, vilket underställdes landshövdingen för vidare ratifikation. Föjden blev 3 års frihet sedan en synenämnd uttalat att hemmanet till hus och gårdsgårdar var helt nedruttnat, ängen mager, dikena förfallna och åkern mestadels i linda, så att det icke under 2:ne frihetsår kan repareras, fastän därtill finns skog.

1685-05-19 gav greve Anders Torstensson tolvmannen Jöns Olofsson löfte av 4 års frihet från ränta för att uppsätta hans frälsehemman i Näs Kyrkby, som under många utståndna besök under förflutna krigstider råkat i ödesmål. Greve Torstensson begärde att häradsrätten skulle intyga om hemmanets beskaffenhet med avseende på hus, gårdsgårdar, diken och åkrar och samtidigt om samma frihet behövs för egendomens förbättring, så att han kan göra en underdånig ansökan om frihet från kronans utskylder. Rätten intygade att åkrarna är helt förfallna, därigenom att ingen gödsel tillförts på 6 år och vretarna låg i linda, dikena voro igenfallna, gårdsgårdarna nedfallna, husen så förfallna att i mangården fanns ingen användbar stuga och 4 odugliga bodar, ett drickhus utan syllar och tak, en badstuga utan tak och ugn, ett portlider utan tak och dåligt virke. Även ladugården var bristfällig, likaså en sädeslada. Övriga småhus voro förfallna. Rätten verifierade bristerna och saken skulle underställas landshövdingens ratifikation. Vi får väl hoppas att landshövdingen beviljade ansökan, så att brukaren fick möjlighet att återupprätta gården.

1691 utsågs Jöns Olsson i Näs kyrkby och Olof Ersson i Berga att syna och besiktiga klockarbolet uti Näs som komminister Petrus Hedman skulle tillträda. När sedan komminister Hedman uppvisade visitationsprotokollet framgick att kaplanen inte hade något boställe, utan måste bo hos kyrkoherden i Ryd med lång väg mellan kyrkorna. Kaplanen skulle få tillträde till de ägor som klockaränkan, hustru Karin, innehade. Hon uppgav emellertid att det inte fanns några klockarbolsägor utan de höra under Näs by. Hon sade även att huset hon bodde i hade hon låtit bygga av Tibble skog. Hon skulle avstå marken bara hon fick sitta kvar i stugan när hon blev gammal.

3 översatta blad ur Uppsala Dombok från 3 juli 1793. Innehåller lista på prästernas i Uppsala stift skulder och vad de betalat.

3 blad bouppteckningar under 1800-talet.

Diverse anteckningar ur landsarkivet.

Lista på personer och deras adresser.

Inspektör Hedbergs svärson, som vistas hos honom sedan den 18 dennes insjuknade natten till den 23 denna månad i kolerasytom och avled på morgonen, vilket jag ödmjukligen får inberätta. Jag känner inte till om han fick läkarhjälp. Svärfadern har för närvarande tillsynen vid anläggningen av Dalkarlsbacken. Väst Tibble den 25 november M G Groth.

Kyrkan och klockstapeln i Stockholms Näs reparerades 1676 enligt räkenskaper.

1834-09-27 Brev från Ryds prästgård till befallningshavanden i Uppsala.

-----Vad myckenhet, måttlighet och ett ordentligt levnadssätt beträffar, så väl hemma som borta, är förut stadgat genom en för tvenne år tillbaka inom församlingen ingången s k nykterhets förening.

Stadgandet i andra punkten, rörande förbud för allmogen att nu biträda med flyttningar inom huvudstaden, är även gällande för Näs församling. A Wijkander Sundhetsnämndens ordförande.

1834-09-20 Sedan Kungl Maj:ts befallningshavande uti skrivelse den 8 dennes prövat nödigt att ytterligare fästa Sundhetsnämndens i Näs uppmärksamhet på vådan av koleraliks begravande i den vanliga kyrkogården, så har bemälte Sundhetsnämnd, vid ett nyligen hållet sammanträde omsider låtit sig övertalas att för besagde ändamål utse 3:ne begravningsplatser inom församlingen under förutsättning att frånvarande Herrar jordägare därtill lämna sitt bifall.

1834-10-23 inrapporterade kyrkoherde Anders Wijkander att alla försiktighetsmått gentemot koleran numera upphävts, även förbudet emot samröre med huvudstaden.

I Enköping hade **ett fall av kolera** inträffat men hon var fullt återställd enligt rapport den 25 november 1834. Det var soldat Långs hustru. Rapport av den 15 november meddelar att Enköping hade 19 kolerasjuka 7 män och 12 kvinnor. 5 män och 5 kvinnor dog.

I Håtuna hade en person smittas, efter hon besökt Enköping. Näs och Ryd hade karantän vid Stäket. Allmogen uppbadades för att hålla vakt där.

Sundhetsnämndens ledamöter var: I Ryd, kapten greve Lantingshausen på Granhammar, kammarherre Rålamb på Sundby, ryttmästare Riben på Tranbygge, ingenjör Ljunglöf på Gällöfsta och inspektor Marelin på Garpeboda och Grönvall i Tång. I Näs kvartermästare Soling vid Aspvik, bokhållare Boveng vid Skälby, inspektor Unge på Tibble och Ekberg på Stäket samt tolvman Jan Jansson i Frölunda .Den 12 september 1834 A Wijkman (Wijkander ?)

Krögare och gästgiveriordningen av den 29 augusti 1664 gällde 13 december 1718 enligt Ulrika Eleonoras brev av detta datum till landshövding Per Ribbing. Marche route vid Karl XII:s likfärd: Den 21 januari 1719 till Ekholmssund. Den 22 låg man stilla. Den 23 till Tibble(?). Den 24 till Karlberg. Det erfordrades 88 hästar, 8 vagnar en släde. 30 vagnar. Inga detaljer finns i Ulrika Eleonoras brev.

Småprotokoll 1703-1712.

1703-02-09 anhöll tolvman Jakob Staffansson i Tuna å sina barns, Staffan och Margareta, vägnar om in-teckning på de 4 öres jord som de ärft efter sin salig moder, hustru Kajsa Ersdotter i Skälsta skattaugments hemman. Hon hade ärvt efter sin fader, Erik Bengtsson. Inspektor Litz påminde att hemmanet Skälsta stod i stor skuld till rusthållaren för resterande utlagor. Skulden är så stor att hela hemmanet bör häfta. In-teckningen beviljades med villkor att en riktig likvidation av kronobetjänter underskriven skall uppvisas nästa ting.

S d uppvisade kyrkoherde Olof Örn i Ryd och Näs en skrift av den 1 juni 1699. Där stod att hans salig måg kaplan Petrus Lund efter sin salig hustru Catharina Olofsdotter, som lämnat efter sig två pupiller, Olaus och Maria Hedman, såsom arvingar till all hennes kvarlåtenskap avyttrat bemälte sina styvbarn, som morfar Olof Örn, som sörjer för barnen, har givit dem 200 daler var och lovar att årligen giva dem 100 daler till dess arvet är betalt.

1706-05-21 in-tecknade kamrer Engelbrekt Rebens här i häradet befintlig egendom till grevinnan Fru Christina Stenbocks trygg- och säkerhet för in-estående arrendeskilling á 300 daler kopparmynt. Arrendekontraktet gällde Lennartsnäs och var av den 4 november 1703. Befallningsman Petter Stening protesterade, då all kamrerens egendom är tagen i beslag med förbehåll av Konungens och vars och ens bättre rätt.

1706-02-12 blev 1 1/8 dels öresland i Berga hemman i Näs socken, vilket häradshövdingen Hans Staffansson sig av tolvmannen avlidne Olof Ericksson tillhandlat, för 54 daler kopparmynt efter köpebrevets lydelse. Där Hans Staffansson in-tecknad och till fasta uppjudit första gånge.

1711-02-20 är hälftenbrukarnas Olof Pehrssons och Jan Larssons i Frölunda här i häradet befintliga egendom till så mycket som deras skuld på 90 daler häftar till bokhållare Anders Höök. Bokhållare Hööks säkerhet är in-tecknad i häradsprotokollet.

Fjärdedelshemmanet Litzleboda som och sätesgården i Ryds socken, Lerberga med Svedjesta, samt tillhörande torp och det halva frälsehemmanet Tång jämte skatterättighet, avel, boskap och gårdsinventarier som kammarrådet Johan Silvercrantz och hans hustru Maria Silvercrantz har genom köp avhänt sig för en summa 27000 daler till greve Gyllenstierna. Den 8 april 1712 uppbjöds till fasta första gången.

1687 var Näs annex till Bro. Visitation i Ryd 23 maj 1702, 14 januari 1706. I Näs 1706. Prosteting i Näs och Ryd. 7 december 1718, 23 september 1722. 26 september 1731 och 1757.

1757 vid prostetinget § 9. Klockstapeln i Näs blev förlidet år reparerad och tjärad, men som en ganska nödvändig reparation vid Näs kyrka år 1755 prövades nödvändig vid proststämman och beslutades som syns i protokollet. Arbetet är påbörjat, men inte avslutat och en ny överenskommelse krävs. Detta kunde man inte avgöra nu, utan till nästa onsdag sammankomma och rådgöra och besluta.

Den 21 augusti var Näs församling åter samlad till proststämman angående dels arbetet på kyrkan och dels för att antaga ny kyrkoföreståndare. Komminister Hiller och länsman Holmberg åtog sig omsorgen och föreståndarskapet vid Näs kyrka.

Kyrkobesöken som så strängt var påfordrade hade en praktisk betydelse. Där fick han veta vad som beslutats i häradsrätten och av andra myndigheter.

1727-05-29 upplästes Kungl Maj:ts förordning att till vallhjon inte skulle få brukas pojkar utan endast flickor. Vitet sattes till 40 mark silvermynt (Orsaken var att man ville undvika tidelag). Heijderidare = jägeribetjänt, skogsryttare.

Olof Örn skriver om gamla och förlovade soldater i Näs. David Snickare på Ön är ofärdig och gammal. Jöran Skytt. Mats Sunesson gammal och legat till sängs 1 år. Kyril Kyl förlorat sin vänstra hand och vänstra lår av skott, ligger till sängs med olidlig torrvärk. I Ryd finns inga.

Svenska riksdagsakter.

1561-1592 prästerskapets, allmogens, köpstadsmännen beviljning utav Elvsborgs lösen. Stockholm den 25 januari 1571 undertecknad Josephus i Ryd.

Några **anteckningar ur landsböckerna** i kammарarkivet från 1600-talet. Gårdar köpta av kronan, bytta med kronan, frihet i behaglig tid, gästgivare, häradshövdingelängder från 1638, sädesväxter i Ryd och Näs socken, därefter kyrkotionde i tionde härberget införas skall 1638-09-12.

Anteckningar ur landsarkivet.

1595-05-12 Var hit kallade Johannes i Håtuna, Petrus i Gran och Andreas i Ryd pastorer för den oenighet som börjat i Ryds prästgäll. Andreas i Ryd hade börjat en stor tvist och oenighet med sina sockenbor, därför att han för hastigt bortlagt några ceremonier.

1595-05-20 Handlades emot Andreas i Ryd, för att han hade hyst och härbärgerat sin kaplan som indicio capitui var reglerad från hans hus och hela kontraktet. Sedan talades det med honom om det bullret, som några i hans församlingar begynt och blev privatus officio därför att han länge härmed tigit. Var Erich i Tibble i Näs socken vid Stäket, här inne och gjorde någon ursäkt i samma socken som emot sin kyrkoherde buller begynt.

1595-05-28 kom för kapitlet Herman van Northusen och Åke Benchtsson till Granhammar samt några bönder från Ryd och Näs och begärde att de måtte få tillbaka sin kyrkoherde igen och gjorde ursäkt. Sedan förklarade ärkebiskopen hela saken med ceremonierna, Han menade att prästerna inte flitigt och nogsamligen undervisat och förmanat sina åhörare och församlingar. Då försvarade van Northusen och bönderna kyrkoherden att han i god mening inte berättat om osämjan. Han hade trott att allmogen skulle giva sig tillfreds och besinna sig.

Efter långa böner fick de behålla sin kyrkoherde, som ärkebiskopen tänkt byta ut och sätta i staden. Sedan talade ärkebiskopen om Åke Bechtssons faders, Bencht Aronsson, oskickliga leverne. Åke ville tillmäta faderns kona något som kunde hindra äktenskapet, nämligen tjuvnad och trolldom.

Sedan gavs Andreae gunst och vänskap dock med det förbehållet att han till kommunitet skall giva två tunnor spannmål och en halvtunna saltgrön fisk.

Den 14 februari berättade Nicolaus i Bro att en piga i samma socken, benämnd Britta Mickelsdotter i Skysta, är lagligt trolovad med en dräng, benämnd Matts Larsson, hustru Elins tjänare i Holm, och nu vill hon inte behålla honom. Beslöts att pastor skulle ytterligare beflita sig om att förlika och försona dem. Om inga råd och förmaningar hjälpte skulle de stämmas intill domkapitlet, där de skall bekomma entligt avsked.

1689-09-13 hölls visitation i Bro och Låssa församlingar i närvaro av kyrkoherde Olof Örn i Ryd. Ärkebiskop doktor Olaus Swebilius höll visitationen. Examen hölls med pigorna i koret, de äldre i bänkarna och drängarna längst bak i kyrkan.

1757-01-20

Av den berättelse slottskanslisten betjänten Johan Hafström avgivit rörande förrymda arrestanterna Flodelii och Tragmans samt vaktkarlen Alströms fasttagande har vi inhämtat huruledes dessa arrestanter, som den 7 i denna månad ur fängelset här i staden avvikit, hava igenom det Eder i Nåder anförtrodda län tagit vägen åt Dalarna, samt under resan på alla gästgivargårdar vid stora landsvägen, såsom i Tibble, Gran o s v erhållit skjutshästar, utan att gästgivarna efterfrågat deras pass eller i brist därav resan förhindrat.

Nu, som berörde gästgivare synes i så måtto åsidosatt den skyldighet Våra i Nåder därom gjorda författningar dem åligga; så är till Eder Vår Nådiga Vilja och Befallning, det i ofördröjligen låten därom vederbörligen efterfråga, och dem, som sig härutinnan försett, till Laga ansvar och straff befordre. Vi befalla Eder Gud Allsmäktig.

Stockholm i Rådskammaren den 20 januari 1757. Adolph Frederich.

Ryds räkenskaper 1625-1672. Pastorer i Näs och Ryd före reformationen till 1719. Förteckning över bondeståndets ledamöter 1710-1800. Riksdagsman i Bro härad 1680 Bengt Johansson, 1697 Hans Staffansson. Dessa uppgifter hittar man i landsarkivet.

1956 utdrag ur Stockholms Stadsmurar ” av dr Hans Hanssson.

Striderna mellan Kristian II och svenskarna inleddes innan det femåriga stilleståndet med Danmark utlöpte på våren 1517. Genom danskarnas nederlag på ladugårdsgärde (Vädla och Unnanrör) utanför Stockholm påskyndades händelsernas gång vid Stäket, Gustaf Trolle avsattes och hans borg revs.

Slutet på danskarnas krigsföretag blev ett nederlag, men de hade icke försummat att härja där de kom åt. Tegelbruken vid Horn, Lederne (Kungsholmen) och Duvnäs hade bränts och när skadorna i Stockholms Försvarsverk skulle lagas, saknades tegel inom räckhåll.

Man måste söka sig långt utanför de vanliga leverantörerna. I Uppsala tingades 20.000 tegel, som fraktades till Stockholm i skutor och foror. Från Strängnäs, Köping och Arboga köptes ytterligare tusen tegel. Till sist organiserades en hopsamling av tegel från den nedbrutna biskopsborgen vid Stäket, som inbragte 9.850 rensade tegelstenar. Sammanlagt lyckades man skrapa ihop drygt 60.000 tegel.

Angående syn på allmanningen.

Till underdånigt följe av Kungl Maj:ts husesynsordning av år 1681, där befalls, att häradshövdingen med nämnden och fogdarna skall ha noga uppsikt på allmänningarna och låta syna och ingalunda tillstämja att de nästbelägne sig av dem något tar samt Landhövdingeämbetets skrivelse och anmodan till häradshövdingen Isac Olivecrona av den 22 juli sistlidne varvid giver vid handen, att jägarbetjänerna skall tillse att allmänningarna inte årligen blir uthuggna för bevillningar. Det befaras att allmänningarna i längden ej skola kunna uthärda.

Häradshövdingen och nämnden skall känna till tillståndet på allmanningen och hur mycket där tas, så att de vid tinget kan bevilja de sökande tillförlitliga attester. Syn hölls den 26-28 augusti 1725 på Trögds härads allmänning. Det var överjägmästaren Erich Trafwenfeldt, som själv begärt dessa allmänna syner och genom landshövding Cronbergs brev av den 10 augusti blivit beordrat.

Allmogens besvär i Trögds härad.

Sollentuna och Bro häraders sakören. För skällsord, oljud, lönskaläger, slagsmål beskyllning på kyrkvägen, tjuvnad, olaga flyttande.

1750-01-15 hölls vinterting i Bro härad, Tibble gästgivargård, i närvaro av länsman Anders Holmberg, häradsdomare Hans Erlandsson i Klöv, Mats Hinderesson i Skälby, Axel Matsson i Öströra, Erik Andersson i Härnevi, Johan Andersson i Aspvik, Mats Eriksson i Tång, Johan Mickelsson i Husby, Anders Eriksson i Härnevi.

Kungl Förordning om straffskärpning för tjuvar av den 20 december 1745 upplästes.

Friherrinnan Christina Fleming åtalades för försummad hållskjuts vid Tibble gästgivargård. Inställde sig på kärande sidan inspektör och gästgivare Carl Werner och länsman Holmberg. På svarande sidan kanslisten i Kungl Krigskollegium Daniel Poignant.

Stockholms-Näs hembygdsförenings 20 års jubileum med redogörelse för arbetet och förhållandena under dessa år.

Vantro och signeri gäller torparen Anders Bengtsson i Tegeltorpet i Bro, som blev anklagad av torparen Per Andersson i Storhagen inför tinget 1715 för ett rykte att han kunde sätta sjukdom på vem han ville. Hela tingsproceduren och resolutionen beskrivs. Finns även på annat ställe.

Diverse handlingar rörande hembygdsföreningen.

Erik Floderus föredrag om Mälardalen under forntiden vid hembygdsföreningens sammankomst.

Ritning på beslag, som hittats på gamla fönster i hembygdsgården.

Protokoll från hembygdsföreningens årsmöte den 30 maj 1962.

Redogörelse för **Körningska gravmonumentet** i Näs kyrka, som genom Marie Björnstiernas donation, restaurerats och byggts om efter förslag av byggnadsrådet Ragnar Hjort.

Tre angelägna frågor för Stockholms- Näs hembygdsförening har varit: Att införa ett sockenvapen. Att tillsammans med Riksantikvarieämbetet konservera ruinen vid Stäket. Att mottaga den generösa gåvan från Herman Svenngård, nämligen Hembygdsgården.

Kopia av **gåvobrevet för hembygdsgården** samt fragment av ritningar för ombyggnad.

Förslag till ombyggnad. Den 24 oktober 1943 besökte intendent Nils Åhlenius från Upplands fornminnesförening i Uppsala Kyrkbyn för att besiktiga de gamla husen, som nu är hembygdsgård. Hans förslag till restaurationer gäller både hus och den yttre miljön.

Soldattorpet i **Knektbacken** ligger vid nuvarande Kyrkvägen i Kungsängen. Det är en kvarleva från Karl XI:s indelningsverk. På denna plats fanns ett torp redan 1705. Det nuvarande beräknas till 100 år Hembygdsföreningen vill rädda detta torp och landsantikvarien påpekar att soldattorpet bör få stå fredat i sin gamla naturmiljö. Dessa planer fanns 1963.

Några medlemsblad.**Några fotografier.**

- förlagor till bilder i Medlemsbladet
- planritning och rekonstruktion av sockenstuga med skolsal

Med hushållningssällskapet under 150 år.

Bro och Håbo hushållningssällskapet måndagen den 6 april 1964.

Göran Knutsson, Sällskapets sekreterare, dessförinnan bl a dess konsulent.

Ur Svenngårdsska samlingen pärm 24.

Inskriften i datafil av Gudrun Sandén i jan år 2001.

Texten finns med fritextsökning i UKF:s databas

Vår förlaga är en maskinskriven genomslagskopia med följande kommentar skriven med kulspetspenna längst upp: "Jag är tacksam, om rättelser blir införda i detta exemplar. Göran Knutsson". (inga rättelser fanns markerade när vår avskrift gjordes)

Originalfilens namn: Sven9930.doc. Nuvarande namn se sidfot.

Bland hushållningssällskapets 12 stiftare fanns ärkebiskop Jacob Lindblom och bl a 9 universitetsprofessorer, samtliga lärda män med nyttighetspräglade vetenskapliga intressen och en stark tro på jordbruket som landets räddning ur fattigdom och nöd efter det förödande finska kriget och svåra missväxtåren 1811 – 1813. Den totala åkerarealen i länet uppgick till 42.000 ha. Fattigmagasinet fanns i 16 socknar, och utmätningarnas antal steg från att 1811 ha varit 600 till 1.500 år 1814. Samtidigt hade den i mitten av 1700-talet gynnsamma befolkningsutvecklingen ändrats. År 1805 hade således invånarantalet i länet, uppgått till 84.000, medan 1814 års räkning endast visade 79.999 invånare, varav i Uppsala 4.300 och i Enköping 1.200. I detta läge tillkom hushållningssällskapet med 306 medlemmar redan första året.

Hushållningssällskapets ordförande var landshövding Berndt Vilhelm Fock och sällskapets vice ordförande överste Peter Ture Gerhard Drufva. Båda var militärer. Fock hade deltagit i kriget i Finland 1788 – 1790 och organiserade 1808 lantvärnet i Upplands skärgård och på Åland. Drufva hade gjort sin militära karriär vid Upplands regemente och deltagit i 1808 – 1809 års finska krig med stor tapperhet och därför besjungits i Fänrik Ståls sägner. Drufva ägde efter avskedstagande från militärtjänsten 1809 fädernegården Nyborg och Wårsta för att snart bli landshövding i Västmanlands län. Förutom dessa två framstående ledamöter från detta hushållningssällskapets område kan i sällskapets första medlemsförteckning finnas Anders Mattsson, Frötuna i Håtuna socken, greve Albr. Lantingshausen, Granhammar, greve D.H. Frölich, Finstaholm, brukspatron Isak Gustaf Sehnann, Aske, greve Erik Sparre, Brogård, greve Gustaf af Ugglas, Lennartsnäs, greve M.F. Brahe, Skokloster, kyrkoherde L.J. Öberg, V. Ryd, häradshövdingen i Trögds, Åsunda, Bro och Håbo härad Carl Johan Örbom, Segersta.

Enligt Uppsala läns folkmängdstabell för år 1825 framgår, att antalet självägande bönder inom nuvarande hushållningssällskapets område endast uppgick till 44. Antalet "andras" bönder 164 samt jordtorpare 294 och statorpare 193. (Tabell över fördelningen inom de andra häraderna av egna och andras bönder, jord- och statorpare).

Hushållningssällskapet började sin verksamhet med att uppmana medlemmarna att i skrift lämna anvisningar och råd rörande olika frågor vidare utveckling. I sällskapets handlingar för 1814 bidrog hovpredikanten och kyrkoherden Öberg i Ryd och Stockholms-Näs med en uppsats om "Biskötselns huvudgrunder". Han kunde stödja sin uppsats på såväl omfattande litteraturstudier som på en mycket ingående praktisk erfarenhet i biskötsel. Öberg (död 1821) utsågs till hushållningssällskapets korresponderande ledamot, och intog tillsammans med en av sällskapets stiftare, Linnélärjungen professor Carl Peter Thunberg och komministern i Vendel Johan Wretblad en av de främsta platserna bland sällskapets skribenter vid den tiden. Mest berömd torde vara Öbergs "Försök till Beskrivning öfver Ryd och Näs Socknars Pastorat". I Ryd beskrivs detaljerat gårdarna Granhammar 1 mantal säteri, Örnäs 1 mantal säteri, Viby 1 ½ mantal säteri-ladugård, Sundby 1 ½ mantal säteri och Örsta ½ mantal roterat säteri, alla dessa tillhöriga greve Lantingshausen, Tranbygge 1 mantal säteri och 1 mantal frälse, Gällöfsta ½ mantal frälse, Thorsätra 2 mantal säteri, Garpebo ½ mantal skatte, Kyrkoherdebostället 1 ¼ mantal krono och Klockarbordet, i äldre handlingar upptaget till 2 öresland. Sammanlagt uppskattades socknens åkerareal till 425 ha.

Torpens och backstugornas antal var avsevärt, alldenstund befolkningens antal var 730. Granhammar, Thorsätra och Prästgården hade humlegård, medan endast Thorsätra hade tobaksodling. – I Näs fanns 470 personer. Av gårdarna beskrivs Stäke och Lennartsnäs mest utförligt. I Näs fanns varken skola, fattighus eller sockenmagasin, som däremot fanns i Ryd.

Några år senare kan läsas i hushållningssällskapets handlingar, att sk växelundervisning påbörjats vid några skolor, sålunda i Håtuna socknars skola på initiativ av brukspatron Sehnann på Aske och vid Yttergrans huvudskola, där pastorsadjunkten I. Dessle infört växelundervisning. Dessle hade också infört sk gymnastikövning åt barnen.

I sällskapets årsberättelse för 1818 omnämndes att kyrkoherde Öberg i Ryd själv hade odlat 1 tunnland och 5 kappland och därvid brutit upp 893 lass sten. Dessutom hade odling verkställt av greve Lantingshausen vid Granhammar, kamrerare Lundwall vid Garpeboda skattehemman och arrendator Carlquist vid Lennartsnäs. Vid Aspviks sätesgård hade uppförts en vacker kvarnbyggnad med ett vattenhjul på 40 fots diameter. Landshövding Fock bidrog verksamt till nyodlingen i länet genom att företa avsevärd grundförbättring och odling vid Krägga, som han det året hade tillträtt som ägare.

Det var ont om trä vid denna tid, och hushållningssällskapet propagerade för att hus av lera skulle uppföras. Samtidigt ivrades för bättre skogsvård. En inventering av kronoparker och allmänningar gav vid handen att Bro häradsallmänning omfattade 396 tunnland 3 1/2 kappland och Håbo häradsallmänning 2.066 tunnland 11 kappland. Som ett exempel på hushållningssällskapets önskan att uppmuntra olika nyttigheter kan nämnas att sällskapet 1817 utdelade en belöning på 16 riksdaler 32 skillingar till nämndeman Erik Johansson, Brunna i Yttergran för en tagelsamling som han gjort och "ädelmodigt" upplåtit till länets Invalid- och Arbetsinrättning. Inspektör Fredlund på Signhildsberg fick belöning för god metod att uppsätta gärdesgårdar och återkom 1827, då han var inspektör vid Sätuna, med en ny dikesplog.

Så kan man läsa i sällskapets handlingar sida efter sida, år efter år. Verksamheten kännetecknas av odling och dikning, farlederna vid Eriksund och Stäket muddrades upp, träd planterades och kampen mot svält och fattigdom gick vidare. Landshövding Fock efterträddes 1830 av von Kraemer som ordförande. Därmed sattes olika åtgärder i verkligt system. Tillsammans med sällskapets sekreterare Johan Peter Arrhenius startade von Kraemer Ultuna lantbruksinstitut och blev förste ordförande i institutets styrelse, en sed som varat sedan dess, nämligen att landshövdingen i Uppsala län skall vara ordförande i styrelsen, numera för lantbrukshögskolan. I olika bygder framfördes krav på ökad aktivitet från hushållningssällskapets sida, och så kom hushållningsnämnderna till 1846.

Dessförinnan, 27-28 juli 1845, hölls lantbruksmöte vid Aske. På förslag av brukspatron Isak Gustaf Sehmans fick inspektör Erik Lindström en silverpokal för 40 års trogen tjänst och rättaren i Skråmsta Erik Andersson hushållningssällskapets silvermedalj för likaledes 40 års trogen tjänst.

Samma år påbörjades nya väganläggningen från Grans gästgivargård till Ullevi skog. Det var många backar och den besvärligaste var Sjöändabacken. Hushållningsnämndens förste ordförande, departementschefen i generalpoststyrelsen Israel Tauvon, Thoresta, gjorde ett förtjänstfullt arbete med vägomläggningen från Tibble gästgivargård fram till Ryssgraven förbi Knekt- och Långsandsbackarna. Även sänktes Pungpinebacken.

Vid lantbruksmötet vid Ekolsund 1846 hölls plöjningstävling för att öka kännedom om olika järnplogar. Pris tilldelades bl a rättaren Eriksson, Aske, rättaren Lundberg, Katrinedal, Carl Erik Svanberg, Brunnsta i Övergran socken och Gustaf Adolf Winberg, St. Hällby, Övergran.

1847 kunde Tauvon på Thoresta meddela att han på Skyttängen hade odlat 176 tunnland 22 kappland. Denna mark avsågs att bli en särskild utgård, och därför odlades på 5 närliggande torp 162 1/2 tunnland. Den första ordföranden i Bro och Håbo häraders hushållningsnämnd blev departementschefen Israel Tauvon, Thoresta. Övriga ledamöter i styrelsen blev överstelöjtnant G. A. Ennes, Aspvik, greve Erik Sparre, Brogård och nämndeman Eriksson, Kalmar. Torparsonen i Ryby under Thoresta, Jan Fredrik Jansson, erhöll högsta priset vid en plöjningstävling vid Thoresta 1848, och denna utmärkelse bidrog till att han kunde tillträda torpet Kurbacken i Bro socken. Till Thoresta inköptes en tjur av Durhams-ras. Hushållningssällskapet inköpte holländskt rödklöverfrö och Furudahlsplogar för utdelning.

På rekvisition till hushållningssällskapet besökte agronom A. Johnson olika gårdar i länet, bl a Säbyholm, Brogård, Lejongdal och Nyckelby.

Brukspatron Sehmans på Aske prövade med framgång Probstejer-råg. Friherre Gustaf af Ugglas, Lennartsnäs, och kyrkoherde Anders Norén, Skokloster, invaldes till ledamöter i hushållningssällskapet. Torparen Anders Lindman, Väderkvarnsbacken, Skokloster, fick en silversked för odlingsflit och trädplantering, och Israel Tauvon efterträddes av Sehmans på Aske som hushållningsnämndens ordförande.

För 1850 rapporterade Bro och Håbo hushållningsnämnd att det kommit 5 tunnor Gotlandsråg till utsäde. Att i "afseende å brukningsättet förändringen till ordnad växelbruk går långsamt, men att särskilt uppgives, att sådant nu är infört vid Qvarnibble gård i Håtuna socken", och att "användningen av bigödningsämnen, isynnerhet Thomas-fosfat, på vissa trakter inom distriktet är ganska allmän äfven bland de mindre jordbrukarne", äfven som att "betor och foderrötter odlas på några gårdar inom distriktet, men att, då svårigheten att under växttiden anskaffa billiga dagsverken till rensning m m gjort odlingen deraf för dyr, denna odling ej vidare bedrifves på en del gårdar, der sådant förut skett" – hvilket särskildt nämnes vara förhållandet vid Aske -, samt att "odling av Jättegröe på flera ställen inom distriktet blivt

försökt”, men att ”det ännu är för tidigt att kunna yttra något om resultatet”, och att ”bruket av maskiner för sådd och skörd ökats i rätt betydlig mån, tilläggande Nämnden, att inom dess distrikt verkställes ”underdikning” på 409 tunnland, däraf 3 tunnland vid Lejongdal och 4 tunnland vid Skälsta i Bro socken, 72 tunnland vid Ådö och Säbyholm, och 9 tunnland vid Frölunda, 14 tunnland vid Lillboda och 9 tunnland vid Sundby, 15 tunnland vid Håtunaholm, 6 tunnland vid Signhildsberg, 5 tunnland vid Norränge, 15 tunnland vid Qvarnibble, och 10 tunnland vid Aske, 20 tunnland vid Aronsborg, 10 tunnland vid Väjpeby, och 8 tunnland vid Bista no 2, 28 tunnland vid Skoklosters gård, 10 tunnland vid kyrkbyn, 4 tunnland vid Löfsta, 12 tunnland vid Negelstena, 10 tunnland vid Skråmsta och 18 tunnland vid Vallby i Håbo-Tibble socken 10 tunnland inom Yttergrans socken, samt 10 tunnland vid Vij, 31 tunnland vid Nyckelby, 15 tunnland vid Kifvinge och 25 tunnland vid Katrinedal”, ävensom att ”vattenaftapningen” utförts å 130 tunnland vid Qvarnibble.

Bro och Håbo hushållningsnämnd meddelade vidare, att ”plantering af parkträd verkställes ganska betydligt och att hägen för plantering af fruktträd fortfarande är rätt ”liflig”, samt att ”vid Vest-Tibble, läkarstation vid apoteket i år anlagts en mindre trädgård med cirka 50 fruktträd och bärbuskar”; tilläggande Nämnden att, enligt de från socknarna ingångna uppgifterna, inom dessa distrikt ”planterats” 985 stycken fruktträd – däraf 40 vid Brogård, 10 vid Önsta, 175 vid Lejongdal, 160 vid Ådö och Säbyholm, 20 vid Thoresta, 15 vid Frölunda, 22 vid Granhammar, vid vilken egendom dessutom planterats 37 bärbuskar, 50 vid Qvarnibble, 90 vid Aske, 50 vid Fånäs, och 35 hos mindre lägenhetsägare, s k ”backstugusittare” inom Kalmar socken, 50 vid Skoklosters gård, 10 vid Löfsta, 80 vid Skråmsta, 10 vid Vallby, 50 vid Vest-Tibble läkarboställe inom Håbo-Tibble socken, 40 inom Ytter-Grans socken samt 43 vid Vij, 25 vid Kifvinge, 10 vid Lillkumla inom Öfver-Grans socken och att ”skogssådd” verkställes å 100 tunnland däraf 20 tunnland vid Brogård, 40 tunnland vid Ådö och Säbyholm, 3 tunnland vid Lennartsnäs, 22 tunnland vid Skoklosters gård, och 10 tunnland vid Negelstena, 5 tunnland vid Skråmsta, samt ”skogsplantering” å 43 tunnland – däraf 3 tunnland vid Lennartsnäs, 5 tunnland vid Skoklosters gård, 10 tunnland vid Negelstena, 5 tunnland vid Skråmsta och å 20 tunnland inom Ytter-Grans socken – hvarförutom utplanterades 3.000 granplantor och utsåts 14,8 kilo granfrö och 4,3 kilo tallfrö vid Granhammar samt utplanterats 6.000 tall- och granplantor och utsåts 2 kilo tallfrö vid Sundby.

Hushållningsnämnden meddelade också, att dess distriktsmöte, som ägde rum den 6 augusti vid Brogård och därvid direktören Stiernqvist på anmodan höll ett föredrag om: ”Några betingelser för erhållande av goda skördar”, samt nyare jordbruksredskap förevisades med särskild praktisk anvisning, rörande användningen av en del bland dessa redskap, gynnades av ett särdeles vackert väder och var tillföljd däraf talrikt besökt. Den vid mötet anordnade Utställningen af husslöjdalster omfattade 118 nummer.

Kyrkvaktare Mauritz Fred, Thoresta, fick en silversked för trädplantering och odlingsflit. 1853 utsågs brukspatron P. Mengel, Vallby, och gästgivare J.E. Åslander, Gran, till värderingsmän för Mälardalens hypoteksförening. Vid Signhildsberg och Krägga täckdikades med tegelrör 1854. I sällskapets årsberättelse erinras om brukspatron Sehmans bortgång.

Friherre Curt Gustaf af Ugglas valdes till ordförande i hushållsnämnden. Upprensningen av passet vid Eriksund förnyades och en ny avloppskanal vid Stäket öppnades. Friherre Sigfrid Rålamb, Sundby, invaldes i hushållningssällskapet. Vid hushållningsnämndens sammanträde 1856 utsågs friherre Erik Rålamb, Sundby, possessionaten Cederlund, Thorsätra, och inspektör Öhrstöm, Löfsta, till prisdomare vid mönstring av nötkreatur, då priser tilldelades arrendator A. Boström, Aspviks rusthåll, för ett brunt sto, torpare A. Blomberg, Kyrktorpet, för ett brunt sto, torpare J.E. Eklund, Skeppartorpet, för en äldre ko, statorparen Abr. Pettersson, Bjursboda, för en kviga, mjölnare G. F. Lundberg, för en yngre ko, och kyrkvaktare A. Strömer i Långvreten under Jädra komministerboställe för en tacka med tvillinglamm.

Vid nämndens sammanträde den 6 december 1856 deltog friherre Gustaf af Ugglas, Lennartsnäs, brukspatron Clas Grill, Katrinedal, och friherre Erik Rålamb, Sundby medan kapten John Engelhart, Håtunaholm, var förhindrad.

Vid hushållningssällskapets ordinarie sammanträde i Uppsala, den 26 januari 1858 anmäldes att ordföranden i Bro och Håbo hushållningsnämnd, numera statsrådet friherre Gustaf af Ugglas, lämnat sitt uppdrag, som tillsvidare skulle skötas av friherre E. Rålamb, Granhammar. Ordinarie ordförande blev sedan kapten G.J. Ahlgren, Negelstena. Friherre Erik Rålamb, Granhammar, valdes till vice ordförande. Vid sammanträden vid Aske 1859 utsågs en förvaltningsnämnd, bestående av patronerna G.B. Drakenberg, Vallby, Tibble, C. G. F. Hedin, Önsta, och F.T. Fyrvald. Dessa tre föreslog att en kvinno förening skulle bildas, vilket även skedde. Vid ordinarie sammanträde med hushållningssällskapet 1860 anmäldes stadgar för Bro och Håbo hushållningsnämnds kvinno förening, där det i § 1 heter:

”Föreningen har till ändamål att framkalla, befrämja och uppmuntra gudsfruktan och sedighet i hemmet, med mildhet och saktmod söka undanröja möjliga försummelse i afseende på barnuppföstran, samt befrämja husslöjden och för övrigt hos arbetsklassens kvinnor väcka uppmärksamhet och håg för det, som kan anses leda till gagn och förbättrad ställning i samhället.”

Kvinnoföreningen i Bro och Håbo var till avsevärd nytta i olika avseenden och i många avseenden föregångare till nuvarande hushållsnämnder med hushållsombud i varje församling, men i andra delar av länet fnyste man åt Bro och Håbo-initiativet.

Den 28 augusti 1862 ledde landshövding von Kraemer förhandlingarna som hushållningssällskapets ordförande för sista gången för att efterträdas av landshövding A.L. Hamilton. I oktober samma år beslöt Bro och Håbo hushållningsnämnd vid ordinarie sammanträde vid Öråker, att nämndens årsmöten skulle hållas 1863 vid Skokloster, 64 Almare-Stäket, 65 Arnö, 66 Önsta, 67 Håtunaholm, 68 Granhammar, 69 Thoresta, 1870 Sundby, 71 Brogård, 72 Katrinedal, 73 Signhildsberg, 74 Säbyholm, 75 Aske, 76 Nyborg och 1877 vid Negelstena.

1864 valdes friherre Sigfrid Rålamb till hushållningsnämndens ordförande. Året därpå utdelades pris för odlingsflit till byggmästare Olsson, Råby, Håtuna, lägenhetsinnehavaren under Nyborg, Mats Lindholm och dragonen vid Krägga, Per Larsson Rapp. 26 januari 1866 invaldes till ledamot i hushållningssällskapet bl a veterinärläkaren C Edling, Lindhagaberg, i Bro socken. Till vice ordförande i hushållningsnämnden valdes kyrkoherde J.M.Hallgren, Bro prästgård. Då förelåg också protokoll från hushållningsnämndens allmänna sammankomst vid Nyborg, alltså inte Arnö som hade beslutats vid Öråker 1862. Ägare till Nyborg var greve E. von Engeström. Mötet bevistades bl a av landshövding Hamilton. Prisdomare för hornboskap var friherre Erik Rålamb, arrendator A. Skogsberg, Wij, veterinärläkare C. Edling och nämndeman Eriksson, Åhlsta. Prisdomare för plöjningstävlingen var departementschef I. Tavvon, Thoresta, possessionaten G.B. Drakenberg, Vallby, Tibble, och inspektor C.K.Ösell, Skokloster. Prisdomare för mansslöjd var ryttmästare E.Ennes, kapten G.J. Ahlgren, Tranbygge och kyrkoherde J.M. Hallgren, Bro. Prisdomare för smör (berett av allmogen) var grevinnan Blomstedt, Katrinedal, fru Isaeus, fru Barthelsson och madam Johansson i Skrikjädra. För kvinnoslöjden var kvinnoföreningens direktionsledamöter prisdomare.

Priser tilldelades rusthållare Barthelsson, Bälby (tjur), tegelslagare Helén, Aske (ko), smeden Andersson, Råby (ko) murare Andersson, Bergtorp under Nyborg (kviga), torpare Eriksson, Markeby-udd under Håtunaholm (kviga), arrendator Helander, Över-Hassla (kviga), drängen A.G.Andersson, Nyborg (plöjning), drängen Jakobsson, Håtunaholm (plöjning), drängen Andersson, Katrinedal (plöjning), drängen Pettersson, Rölunda (plöjning), Anders Jonsson, Tranbygge (rovsåningsmaskin), Gustaf Eriksson, Pettersberg (spegel), kusken Carlsson, Granhammar (parpiskor), arbetaren Carlsson, Skälsta (huvudlag och tömmar), gårdssmeden Hällström, Aske (kaffekvarn), kusken Andersson, Nyborg (borstar), fattighjonet Zetterberg, Övergran (slevar), statdrängen Carl Carlsson, Skälsta (träslivar), madam M. Forsström, Skälsta (smör), nämndeman Eriksson, Åhlsta (smör), Gelinder, Råby (smör) och Johansson, Skälby (smör). Som belöning för kvinnoslöjd erhöll 108 utställare 87 riksdaler. Dessutom tilldelades följande hedersbetyg och belöning i specier, nämligen dragon Walls hustru Anna Edbom, Kvarnibble, för vård av tvenne barnhusbarn, pigan Sofia Ulrika Carlsson för trogen tjänst hos överstinnan Hallman, Wij, pigan Maria Kårstedt för 21 års tjänst hos avlidne skogvaktare Preuts, pigan Johanna Nilsson för trogen tjänst hos herr V. Elfstrand, Krägga, änkan Sundgren, Ådö, för 26 års tjänst hos grevinnan Sparre, då hon bl a förfärdigat 9.230 alnar diverse sorters vävnad, samt pigan Johanna Nygren, Löfåker, för tjänst hos fröknarna Bergenstråle.

Hushållningssällskapet redovisade 1866 den länsinsamling som skett för att skapa ”Landshövding von Kraemers understödsfond för missväxtskadade inom Uppsala län”. Totalt insamlades 3.560 riksdaler. Härtill bidrog ledamöterna inom Bro och Håbo hushållningsnämnd med sammanlagt 395 riksdaler. Det är egentligen ett tragiskt exempel på, hur fort en människa blir glömd. För att inte insamlingen helt skulle misslyckas, bidrog landshövding Kraemer personligen med 3.560 (?) rdr och hushållningssällskapet tillsköt 1.500 rdr.

Detta år öppnade järnvägssträckan Stockholm-Uppsala å norra stambanan för trafik. Vatten kommunikationen mellan Stockholm och Uppsala upprätthölls med ångbåtarna Prins Gustaf, Carl von Linné, Uppsala, Fyris och Garibaldi. Med järnvägens tillkomst reducerades postdilgensens passageraretrafik till 2 turer i veckan.

Den 15 september 1868 hölls hushållningsnämndens sammankomst och utställning vid Granhammar hos friherre Erik Rålamb, bror till Sigfrid Rålamb, nämndens ordförande. Få andra släkter i länet har betytt så mycket för hushållningssällskapets utveckling som den Rålamska. Där fanns Clas Hans Rålamb på Fånö, förvaltningsutskottsledamot 1819-1822, Clas Gustaf Rålamb, ordförande i Vaksala-Rasbo

hushållningsnämnd 1862-1864. Sigfrid Albrekt Rålamb, förvaltningsutskottet 1875-1876, ordförande i Bro och Håbo hushållningsnämnd 1864-1873 och 1875-1885, samt hans bror Erik Axel Rålamb, under många perioder vice och t. f. ordförande i Bro och Håbo hushållningsnämnd. Han tilldelades hushållningssällskapets guldmedalj 1898 för utomordentliga förtjänster för husdjursskötselns främjande i länet. Samma år överlämnade han till sällskapet 3.000 kronor till priser inom nötboskapsaveln samt den Rålambska kannan, om vilken han själv skrev: "Af de prismedaljer, som Hushållningssällskapet i ädel afsikt utdelat vid sina Allmänna djurutställningar och vid premieringarna, hava mina djur vid Granhammar och Sundby förvärvat ett stort antal, och har jag av desamma låtit förfärdiga en kanna å vars sidor några tänkespråk är graverade, häntydande på ordning, arbetsamhet, sparsamhet och djuruppfödning; och är min önskan, att som gåva få öfverlämna denna kannan till Hushållnings-sällskapet, med villkor, att densamma skall begagnas då sällskapet är samlat till fest."-

När kannan då gör sin rund i laget, torde en och annan läsa på inskrifterna och så kan tanken på djuruppfödning tid efter annan återupplivas. -

Äfven önskar jag att på kannans små pinglor måtte inristas, dato, årtal, bostad och namn på de män, som erövat det Rålambska tilläggspriset för djuruppfödning och djurförädling.

Har tidens hjul så rullat fram en följd av år och pinglorna äro fyllda med namn, då kunna Sällskapets ledamöter läsa på pinglorna, vilka män som gått i spetsen för djuruppfödningen inom Länet, och döma om den tanken är af praktisk nytta för vårt jordbruk." - Kan detta erkännas, ja: då hafva mina medaljer ännu en gång verkat för ett godt ändamål. - Med hopp om att Uppsala Läns Kongl Hushållnings-Sällskap vill mottaga kannan, får jag densamma öfverlemnas."

Men hur framstående än Erik Axel Rålamb var, hade han säkert inte nått så långt på djurhållningens område, om inte hans son, Erik Anders Sigfrid, stått vid hans sida och utvecklat hans idéer. Under åren 1909-1921 var Sigfrid Rålamb ordförande i Bro och Håbo hushållningsnämnd, men redan 1897 debatterade han med hushållningssällskapet om att årsmötena skulle alternera mellan Uppsala och Enköping, och han var faderns suppleant i premieringsnämnden i länet. Med honom slutade den siste Rålamb på Granhammar.

Greve C. Lewenhaupt, Aske, invaldes i sällskapet 1873, sedan han köpt Aske 1872. Han var ordförande i hushållningsnämnden 1886-1897, men hans stora intresse var hem- och husbehovsslöjden. När hushållningssällskapet 1896 beslöt att delta med en slöjdställning från länet vid Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm, beslöt hushållningssällskapets förvaltningsutskott att i början av 1897 skulle ordnas en gemensam slöjdställning i Uppsala. Härvid skulle ske urval så att utställningen i Stockholm skulle ge en god bild av husslöjdens ståndpunkt i länet. Förvaltningsutskottet lämnade detta uppdrag åt en kommitté med greve C. Lewenhaupt som ordförande. Detta hans slöjdintresse i förening med hans ryskfödda hustrus egenskaper gav säkert speciella arvsanlag år kommande släktled. Sålunda minns jag väl grevinnan Anna von Essen på Signhildsberg, hur slöjdandet var ett av hennes många intressen. På samma sätt hade jag berikande samtal om hampodling och hampans användning med greve Carl Gustaf Lewenhaupt, Askegreven, och, när jag 1942, skrev min bok svensk hampodling, fick jag mina värdefullaste källskrifter av honom.

Efter friherre Carl Gustaf Conrad Lewenhaupt valdes 1897 fil. dr. C.W. Ramstedt. Tranbygge, till ordförande i hushållningsnämnden och stannade på denna post till 1908, då friherre Sigfrid Rålamb trädde till.

År 1880 lämnade fiskeritillsyningsman Gustaf Rudolf Lagerholm rapport om fisket i länet och nämner Almar-Stäket som bästa fiskevattnet. Därefter kom i tur och ordning Ahlholmen och Säbyholm, Arnö, Lennartsnäs, Eknäs, Gräsön och Ådö, Fånö, Thorsätra, Granhammar, Katrinedal, Sko och Lillåker, Håtunaholm och Signhildsberg, Brogård, Krägga. Under tiden 1908-1919 var greve Johan Sparre ordförande i hushållningssällskapets fiskerinämnd. Han tillhörde hushållningssällskapets förvaltningsutskott 1903-1925. 9.000 laxyngel utplanterades vid Almare-Stäket omkring 1880.

1883 ingav greve Johan Sparre en Berättelse över försök med odling av humle vid Brogård jämt förslag till åtgärder för humleodlingens befrämjande. Det var en synnerligen intressant redogörelse, som visade, att greve Sparre väl förstod sig på värdet av ett gott öl men också hur humlen skulle odlas. Sparre hade kontakt med Pripp & son i Göteborg, som mottog humle från Brogård. Om det fanns något samband härmed eller ej, men senare invaldes som ledamöter i hushållningssällskapet apotekare J.N. Pripp och förvaltaren C.W. Pripp, båda vid Ekhammar. Hushållningssällskapets förvaltningsutskott förde frågan vidare till Bayerska Bryggerie-Aktiebolaget, som var villigt att upplåta försöksjord på Hovstallängarna. I hushållnings-sällskapets utgiftsstat för 1885 upptogs 200 kronor till åtgärder för fortsatta försök med humle. Året därpå inkom till sällskapet flera rekvisitioner av råd rörande humleodling. Sålunda erhöll 5

lantbrukare i olika delar av länet fria sticklingar och rådgivning av ingenjör O. Stjernqvist. De nordligaste odlingarna var vid Vesslands bruk och Strömsbergs bruk.

1886 rapporterades att Brogård hade fullständig mejerirörelse med användande av separator för tillverkning av både ost och smör. Greve Sparre var också den förste att mottaga mejerielever. Mejerier, som tillika var uppsamlingsställen, fanns vid Sundby, Granhammar, Aske, Finstaholm, Varpsund, Gran och Brunsta. Tegelbruk fanns då vid Bistaborg, Krägga, Brogård, Thorsätra, Sundby och Signhildsberg, medan driften varit inställd vid Aske, Aronsborg och Råby.

För en sentida efterträdare är det av stort intresse att länsagronom Carl Björk höll ett föredrag vid Bro och Håbo hushållningsnämnds möte vid Thoresta den 5 september 1884 över ämnet Om grönfoders förvaring i jordgravar. Han kallade fodret som erhöles för surhö och redovisade egentligen mera analysresultat än man nu har tillgång till beträffande ensilage.

Efter friherre Sigfrid Rålamb kom 1921 ryttmästare H. Hegardt, Thorsätra, som ordförande i hushållningsnämnden. Greve Johan Sparre var ordförande 1927-1928, greve Reinhold von Essen, Signhildsberg, 1928-1936, greve Carl von Essen, Signhildsberg 1936-1953 och sedan 1953 greve Gösta Bonde, Katrinedal.

Grundtemat i sällskapets första stadgar av 1815 var att med råd, upplysningar, belöningar och penningunderstöd främja länets jordbruk och dess binäringar. Enligt 1847 års stadgar indelades sedermera hushållningssällskapet i 11 hushållningsnämnder, en indelning som alltjämt består, om också nämnderna sedan 1924 kallades hushållsgillen. Under ett skede 1925-1947 var hushållningsgillena dessutom indelade i sockenkretsar. Indelning av medlemmar i lokala distrikt har i en hel del fall varit av mycket stor betydelse och frammanat många värdefulla initiativ.

Genom 1924 års stadgar överflyttades beslutanderätten vid sällskapets allmänna sammanträden på valda ombud, lantbruksombud, som till antalet var och alltjämt är 33. Enligt stadgeändringar 1947 och 1959 kan varje kommunalt röstberättigad vinna inträde som ledamot i sällskapet och har därvid rätt att delta i val av lantbruksombud, som sker inom 11 valkretsar med områden som sammanfaller med hushållningsgillena. Val av lantbruksombud sker vart 4:e år enligt reglerna för proportionella val. Sammanlagda antalet ledamöter var vid senaste årsskiftet 4.500, därav 712 hustrur till ledamöter och 65 utom Uppsala län boende.

För hushållningssällskapets angelägenheter svarar ett förvaltningsutskott på 11 personer. Självskrivna ledamöter i förvaltningsutskottet är sällskapets ordförande, lantbruksdirektören och sällskapets direktör, samtliga tre förordnade av Kungl Maj:t. Övriga ledamöter av utskottet utses för en tid av fyra år på så sätt att 4 ledamöter väljs av hushållningssällskapet och 4 av landstinget.

Hushållningssällskapets egnahemskommitté tillsattes 1904, men riksdagen beslöt att år 1940 skilja egnahemsverksamheten från sällskapet. Statens egnahemsstyrelse som centralt ämbetsverk skapades och i varje län tillkom en självständigt arbetande egnahemsnämnd. Från och med 1948 övergick egnahemsnämndens arbete till dels lantbruksnämnden i Uppsala län, dels länsbostadsnämnden i länet.

Lantbruksnämnden har som sitt stora arbete att genomföra strukturomvandlingen och andra jordbrukspolitiska uppgifter. I jordförvärvskungörelsen den 1 juli 1963 har jordbruksegnahemskungörelsen upphört att gälla. Därmed har de sociala synpunkterna att hjälpa så många som möjligt till eget jordbruk definitivt avskrivits och det statliga kreditstödet har givits en mera rationaliseringsbefrämjande utformning.

Hushållningssällskapets stora huvudfråga blir samtidigt att leda och genomföra undervisning och rådgivning inom jordbruk, trädgårdsskötsel, fiske och lanthemmet.

Under landshövding B.V. Focks ordförandeskap var till en början professor Jöns Svanberg sekreterare. Han hade vida allmänna intressen och var bl a stiftare av Uppsala simsällskap. Hans efterträdare var teologie adjunkten vid universitetet och samtidigt kyrkoherde i Uppsala-Näs Erik Bergström, vars sekreterartid upphörde vid landshövding Focks avgång som ordförande 1830. Landshövding Robert von Kraemer hade som sekreterare först lagman Johan Adolf Carlsson, som redan i samband med sällskapets stiftande hade skrivit protokollen. År 1847 efterträddes Carlsson som sekreterare av docenten i praktisk ekonomi vid universitetet Johan Petter Arrhenius, som blev ordförande i Ulleråkers hushållningsnämnd och tillsammans med landshövding von Kraemer skapade Ultuna lantbruksinstitut och 1849 blev institutets förste föreståndare. År 1855 utsågs till sekreterare docenten i estetik och litteraturhistoria Sten Johan Stenberg, som efter von Kraemers avgång som ordförande 1862 kvarstod i tjänst till 1865, alltså en tid in på landshövding A.L. Hamiltons ordförandeskap. Under fortsättningen av Hamiltons ordförandetid var akademiadjunkten i teoretisk och praktisk filosofi Fredrik Georg Afzelius sekreterare och avgick samtidigt som ordföranden 1894 och efterträddes av länsagronom Carl Björk.

Carl Björk föddes 1852 i Björklinge socken. Han blev den förste som länsagronom hos hushållningssällskapet 1882. Officiellt blev han sällskapets sekreterare 1894, men i verkligheten är företrädarens protokoll skrivna med Björks stil redan från och med 1890. Under en betydande epok med landshövding A.L. Hamilton, landshövding Douglas, kapten Casparsson, landshövding Bråkenhielm och landshövding Hammarsköld som sällskapets ordförande skrev Björk för hand alla hushållningssällskapets protokoll och hade sitt namn förknippat med initiativ som direkt eller indirekt togs av sällskapet under den tiden.

Henrik Nystedt tillträdde sekreterartjänsten hos hushållningssällskapet den 1 september 1923 och kvarstod i tjänst till 1958. Henrik Nystedt stod i främsta ledet under jordbrukets måhända mest skickesediga skede. Hans verksamhet omspannar en epok i sällskapets historia med landshövdingarna Hammarsköld, Linnér, Kjellman, Andrén och Håstad som sällskapets ordförande.

För egen del anställdes jag hos hushållningssällskapet 1 mars 1931, först i 9 år som vandringsrättare och i 17 år som jordbrukskonsulent. I två omgångar hade jag tjänstledigt från min ordinarie tjänst, 1 år för FAO-tjänst i Nepal och 3 år som lantbruksattaché i Västtyskland och Schweiz. 1958 efterträdde jag Henrik Nystedt som sällskapets sekreterare.

Som jag framhöll inledningsvis upptas gilletts område i stor utsträckning av herrgårdar. Ingen kan heller förneka, när avsnitt ut gillet och hushållningssällskapets historia skall utsägas, att det främst är herrgårdarnas folk som gått i spetsen för utvecklingen. Men alla har känt samhörighet i sällskapet och gillet, tidigare som nu. Det må sedan ha varit en ägare till Aske eller en småbrukare i Håbo-Tibble, en Rålamb på Granhammar eller en Johansson på Gran. Bygden här nere är gammal med minnen alltsedan de första människorna kom hit för 4.000 år sedan. Leran är mångenstädes svårtämjd och hård, men naturen är Mälarens och det vackraste vi har. Måtte framtiden bli god för det område som rymmes inom Bro och Håbo hushållningssällskapet.

Göran Knutsson

Riksvägmästarens instruktion

av Uno Lindgren

*Pärm 24 i Svenngårdska samlingen Sv6 i UKF:s återgivning av Svenngårds pärmar
OCR.läst från tidningsartikel*

I ett tidigare nummer av **Vårt Verk (1950 nr 1)** återgavs **den av Karl XI:s förmyndarregering den 15 december 1666 utfärdade fullmakten** för Jacob Coswaj att vara "Wägemästare", varigenom tillskapades en statlig riksmyndighet för det svenska vägväsendet, en föregångare till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen.

Samtidigt med utfärdandet av denna fullmakt fastställdes även en i tretton punkter indelad särskild instruktion, "hwar efter Wägemästaren Jacob Coswaj uti sin nyss anförtrorde tienst sigh hafwer att regulera och retta". Trots att historikern Carl G. Styffe intog denna instruktion i sin år 1856 utkomna "Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finnland" kom densamma att förbli okänd för dem som sysslade med det svenska vägväsendets historia.

Enligt instruktionen skulle till det nyinrättade ämbetet höra "1. Wägerödningen. 2. Brobygningen, 3. Allmenne Wärdzhuus Krogar och Taverne". Beträffande "wägerödningen" skulle vägarne antingen "wähl rödias i godh tijdh till någon warachtigheet repareras heller och the gamla wägarna alldeles rettas, justeras och förändras". I fråga om vägunderhållet skulle vägmästaren "till en promptare execution af sitt ämbetes förrettande, uti dhet Landzhöfdingedöme som wägarna bäst behöfwa reparaoen, sigh hoos Gouverneuren eller Landzhöfdingen angifwa, sakzens beskaffenheet förebringa, på dhet dhe till Häradz Fougdarne, Landz Gewaldigern och andra wederbörande, tijdige ordres må afgå låta, att the widh sådane Wägerödningar, måge wara tillstädes, och på allmogens arbete och dagzwercken flijtigt drifwa". Samtidigt skulle vägmästaren "wara tillstädes och allmogen rätt underviisa, huru och på hwad sätt wägarne beqwemligast gode och bestendige giöras motte, dhet ware sig medh iämpnande, Rettande, förhöijande, grafwande eller dijkande, sampt dersammastädes i förrådth hafwa eller förskaffa dhe materialier som till en sådan bestendig wägh fodras osh requireras, att icke allmogen må onödigt vppehollas utan ordenteligen wercket fortsettia och fullända". Vid byggande av väg hade vägmästaren "försichteligen att gå, att han först wehl öfwerlegger och iempnförer ortens beskaffenheet och situation den tager i noga ögnesicht, och wehl igenom Landtmätaren afmäta låter, för än han Kongl: Majj :tz Gouvern : eller Landzhöfding en sådan saak förebringar". Skulle någon genom vägbyggande "i åker och änggh hafwa lijdit någon merckelig skada och afsachnadt", kunde ersättning härför utgå av statsoch häradsmedel.

"Skulle och någon af Kongl. Majj az Gouverneurer och Landzhöfdingar pröfwa gott, och af sigh sielfwe nödigt finna till att Biöra om wägarne någon påminnelse, och den samma willia fortsettia och i wercket stella", ålåg det vägmästaren att "sigh uppå deras begiäran, där hän förfoga, och hwad honom till den ändan som hans ämbete angår blifwer pålagdt, dhet sökia i wercket stella och fullborda".

I fråga om vägmästarens andra ämbetsuppgift, "Brobygningen", "så wore fuller till att önska att alla Broerne kunde giöras af steen och hwelfwas", men där detta beträffande större broar ej lämpligen kunde ske, skulle desamma "repareras, förbettras, heller där så behöfwes aldeles af nyo Biöras". "Till den ändan" skulle vägmästaren också "hafwa gran upsicht på Brofougdarne att the sitt ämbete flijtigt förretta".

Vid tillsättande av "tienster som antingen wägarne eller Broar angå", skulle vägmästaren upprätta förslag åt guvernörer och landshövdingar.

Såsom "dhet trijdie som hans ämbete angår, och af honom observeras moste", angavs i instruktionen "Inspectionen öfwer Werdzhuus, Krogar och Taverne på landet". Det ålåg därvid vägmästaren att se till att nya wärdshus och krogar inrättades, där så behöwdes, samt att "the huus och Tawerne som allerede inrettade äre, medh Huu,srum, Hästar, Båtar och folck till rodd, Huusgeråd och andra slijke requisiter så försees mage, att den reesande motte där widh finna ett nöije och beqwemligheet".

BILDTEXT

Det ansågs önskvärt "att alla Broerne kunde göras af steen och hwelfwas". Ett pittoreskt in slag i landskapsbilden utgör denna gamla bro vid Boxholm i östergötland.

Ur Vårt verk, årg 7 1955 nr 1

Tidskrift för väg- och vattenbyggnadsverkets personal

Hela tidningen finns i Svenngårdska samlingen, pärmen Biografier

Jacob Coswaijs fullmakt

U. Lindgren:

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen - ett ämbetsverk från stormaktstiden

Under sina forskningar i riksarkivet för ett arbete om den svenska vapen- och flaggrätten har revisor Uno Lindgren nyligen i riksregistraturet påträffat en fullmakt, som visar, att en central myndighet för det svenska vägväsendet tillkommit redan år 1666. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som för nio år sedan firade sitt 100-årsjubileum, kan nu efter denna upptäckt om sexton år fira sitt 300-årsjubileum.

Den utveckling, som under stormaktstiden ägde rum på samhällslivets alla områden i vårt land, tog sig även uttryck i ett ökat intresse från statsmakternas sida för kommunikationerna inom det svenska väldet. I tid efter annan utfärdade bestämmelser **samt instruktioner för** generalguvernörer och landshövdingar erinrades om allmogens uråldriga väghållningsskyldighet, varjämte man i olika författningar påbjöd inrättande av värdshus och krogar, uppsättande av milstenar samt anordnande av regelbunden postgång. Den lokala tillsynen över vägväsen och vad därmed sammanhänge, som ålåg generalguvernörerna och landshövdingarna, var emellertid "icke kommen till någon effect", varför förmyndareregeringen för Karl XI fann sig föranlåten "att förordna en wiss person som uppå slijke allmenne wägar och hwadh där af dependerar inspection och inseende hafwer". Detta skedde genom en den 15 december 1666 utfärdad "Fullmacht för Jaceb Coswajj at wara Wägemästare". Fullmakten var av följande lydelse:

"Wij Carl etc. Giöre witterligit, att ehuruwehl wij förmedelst åthskillige våre förordningar hafwe söcht till att afskaffa dhe illake wägar som på åthskillige orter och särdeles tijder om åhret här i vårt Rijke finnes, Allmogen och den reesande till stoort hinder och afsachnadt; Lijkwehl emädan som wij förnimmer dhet sådant intet kan komma till någon rätt effect, heller och efter war intention remedieras, där icke en wiss Persson förordnas som någon upsicht och inseende hafwer öfwer allmenne wägarne och Broer, huru the till den reesandes commoditet och gangn motte förfärdigas, repareras och sådan widh macht hollas. Ty hafwe wij anförtrodt och förordnat såsom wij och i detta vårt öpne brefs kraft anförtroo och förordne, Erlig och Förståndigh Jacob Coswajj att wara Wägemästare, Och skall han wara Oss och Swergies Crono huldh, trogen etc. J synnerheet skall hans ämbete derutinnan bestå, att han öfwer dee publique wägar här i vårt Rijke, skall hafwa en flijtig och gran upsicht sampt drifwa och laga så, att dee som reesa, medh nytto och commoditet må kunna fara där öfwer, dhet ware sigh tå att wägarna antingen behöfwa, att rettas förhöijas, iempnas, heller medh dijken och broer hielpas. Till hwilken ände han sigh strax hafwer att adressera till den Gouverneur heller Landzhöfding, uti hwilkens Gouvernemente eller Höfdingedömme, som wä

garna kunna någon reparation eller förbättring behöfwa, hwilkens ordres han uti denne sin tienst hafwer att föllia, såssom och på våre wägnar om assistance att tillijta, när och så ofta till desse wägars förfärdigande, och brolegningen någon hielp behöfwer. Därhoos skall han och hafwa Jnspektion på Werdzhuus, Tawerne och Krogar på landet, att dee här efter inrettas skole, och att dhet motte skiee på tienlige orter, och medh nödige requisitis, resande folk till bijstondh försees, sökiandes så myckiet görligit är, att hielpa till executionen dhet som uti den sidst publicerade Giästgifware Ordning publicerat och påbudit är, fölliandes dee ordres som vårt CammarColleg: och våre Gouverneurer och Landzhöfdingar medhdeelandes warde, särdeles dhet som

wij uthi Wår Instruction och memorial honom till rettelse lempnandes warde. Dhet alle, särdeles vårt CammarCollegium, Gouverneurer och Landzhöfdingar sigh hafwe att efterretta, assisterandes bem:te Jacob Coswaij uti hwad han till dhet gemene bästas befordran förebringandes och drifwandes warder; J synnerheet befalle Wij våre befalningzmän, Broofougdar, LandzGevaldiger, Länsmän, att dec honom gå tillhanda, sampt lyda i thet som han them på våre wägnar befallandes warder. Och på dhet han detta så, myckiet bettere förretta motte, ty bestå wij honom en åhrlig löhn af 300 Dr. Silfr, Mn:t, hwilken thet ämbetet på Staten upföras skall; Såssom och nödige reesepenningar, hwilke han efter mihletahlet uti hwart Landzhöfdingedömme, skall hafwa att niuta och upbära. Till yttermehra etc.

HE.

S: B: LvdL: GOST: MGDL: GSoop."

Initialerna beteckna förmyndareregeringens ledamöter, änkedrottningen Hedewig Eleonora, tf riksdrotsen Sewed Bååt, tf riksmarsken Lorentz von der Linde, riksamiralen Gustaf Otto Steenbock, rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie och tf riksskattnästaren Gustavus Soop.

Ur Vårt verk, årg 2 1950 nr 1

Tidskrift för väg- och vattenbyggnadsverkets personal

Hela skriften finns i Svenngårds pärm Biografier i Svenngårdska samlingen i Upplands-Bro bibliotek, Kungsängen.

Källförteckning

Litteraturreferenser: Böcker, uppslagsverk, etc

- ***Almqvist**, Carl Jonas Love, Herrarne på Ekolsund Del I-III. 1:a upplaga 1847. Förlag saknas. Stockholms universitetsbibliotek, Raritet i magasinet.
- ***Biurman**, Georg, Vägvisare till och ifrån alla städer och namnkunniga orter uti Svea- och Göta- Riken samt Stor-Furstendömet Finland. Bokförlaget Rediviva Stockholm, 1973.
- ***Bratt**, Ivan, Vägarnas mästare - Föreningen Sveriges vägingenjörer 1927-1997. Sidorna 51-55 samt 153-186, Vägverket- FSV 70 år, Borlänge 1997.
- ***Braut, 1**, Nordiske Vejhistoriske Studier. Flera författare utgiven av Danmarks vägmuseum i samarbete med Finlands vägmuseum, Norges vägmuseum samt Vägverkets museum i Borlänge, Sverige. 1996. (Jens Velle Huvudredaktör)
- ***En vägbook för Uppsala län**. Bidrag till länets vägghistoria. Almqvist & Wiksells förlag AB, Uppsala 1937.
- ***Heddellin**, Bertil (huvudredaktör) m.fl., Vägar - Dåtid, Nutid, Framtid. Vägverket, Borlänge och Stockholm 1991.
- ***Levander**, Lars, Landsväg, krog och marknad. Ur samhällsdjupen i forna tider. Ahlen & Söners förlag, Stockholm 1935.
- ***Lindqvist**, Sune, Vägar och marknader i Uppsalatrakten. från forntid till vasatid. Kungliga Humanistiska Vetenskaps - Samfundet i Uppsala, årsbok 1953. Almqvist & Wiksell förlag, Uppsala 1953.
- ***Magalotti**, Lorenzo, Sverige under år 1674. P. A. Norstedt & söners förlag Stockholm, 1912
- ***Mannerfelt**, Måns, Svenska vägar och stigar. Stockholm Albert Bonniers förlag, 1936. Studentföreningen Verdandis småskrifter Nr. 379 (Nordiska museumets bibliotek).
- ***Modig**, Otto, Allmänna väg och vattenbyggnadsarbeten i Sverige från 1840- till 1850. Stockholm 1850. Sidan 56-57. Allmänna väg och vattenbyggnadsstyrelsens anteckningar; 1853, sidan 35. 1856, sidan 24. 1862. sidan 18.
- ***Montelius**, Jan Olof, Vägunderhåll och vägbygge vid 1800-talets mitt. Daedalus Teknik och industrihistoria, 59:e årgången Vägverket 150 år, Tekniska museet 1991. kapitel 1 sidan 9-33.
- ***Nordin**, Stefan, Barkarby gästgivargård. - Vägar och skjuts nordväst om Stockholm, Uppland. Årsbok för medlemmar i Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund. Uppsala 1992. Sidorna 7 -19.
- ***Nordin**, Stefan, Kommunikationer - Järfällaboken II, Band 1 utgiven av Järfälla kommun 1986 (Borås 1986). Vägverkets museum i Borlänge 1999. Teknikhistoriska källor till väg- & brobyggen i Kopparbergs län.
- ***Nordin**, Stefan, Milstolpar - Stockholm, Uppsala, Södermanland. Historik, underlag, och anvisningar för upprustning och vård. Länsstyrelserna i respektive län samt Vägverket i Borlänge. 1998
- ***Prenzlau-Enander**, Gabriele, Upplands-Bro - kulturhistoriska miljöer. Stockholms län museum och Upplands-Bro kommun, Uddevalla 1991.
- ***Rosengren**, Annette, När resan var ett äventyr. Om resor i Sverige under tusen år. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1979.
- ***Sandén**, Börje, Det hände i Upplands-Bro - en hembygdsbok. Upplands-Bro Kulturnämnd, Borås 1984.
- ***Uppland 1**. Skildring av land och folk. 1:a Bandet, utgiven av Kungliga humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala genom Axel Erdmann och Karl Hildebrand. Wahlström & Widstrands förlag AB Stockholm, 1905.
- ***Widman**, Carl Gustav, Stockholms - Näs och Westaryd en sockenbeskrivning. Topografisk beskrivning i korta drag, läge och natur, vattendrag, växtlighet och vägar. Widmans förlag Kungsängen, 1928. Sidorna 9 -16.

- ***Vägarnas kulturvärden**, Riksantikvarieämbetet. Andersson, Magnusson och Hagander, 1997 Stockholm.
- ***Vägen går vidare.** - Vägverket 150 år. Småskrift Nr. 3, Skaraborgs länsmuseum (Skara 1991 flera författare).

Uppslagsverk:

- ***Nationalencyklopedin**, Bokförlaget Bra Böcker AB.
Band 11 1993, sid. 206-208 sökord; Kommunikationer.
Band 19 1996, sid. 74-78 sökord; Uppland, Upplands-Bro.
Band 20 1996, sid. 93-96 sökord; Vägar.
- ***Stora Focus**, Esselte förlag Uppslagsböcker AB.
Band 14 1989, sid. 33-35 sökord; Uppland, Upplands-Bro.
Band 14 1989, sid. 221-222 sökord; Vägar.
- ***Sveriges Nationalatlas**,
Band 11, 1994, Kulturminnen och kulturmiljövärd. Kapitel; Färdvägar och farleder av Leif Gran & Peter Norman.

Tryckta källor: Artiklar, tidskrifter etc

- ***Biörnstad**, Margareta, En gammal färdväg. Sidorna 128 -134 i Fornvännen 1958 årgång 53. Tidskrift för siensantikvarisk forskning, Stockholm. Almqvist & Wiksell / Gebers förlag.
- ***Frostman**, Per, Från stigar till asfalterade motorvägar. Perioder och Episoder. Vägghistoria 95.02.80. Nynäs AB 1995. Vägverkets museum i Borlänge 1999 (kopior).
- ***Montelius**, Jan-Olof, Polhem- Tidskrift för teknikhistoria. Nr. 1, 1996 årgång 14, artikel; "Gammal teknik på väg.
- ***Ringstedt**, Nils, Tidskrift för kultur och miljö i Stockholms län. Nr. 2 juni 1999, Ledungen sidan 6 och 7. artikel; "Varuutbyte och handel under vikingatiden i Mälardalen. Förutsättningar och möjligheter.
- ***Sandén**, Börje, Populär arkeologi. Nr. 2 1990, artikel; "Nyupptäckta hålvägar vid gammal knutpunkt".
- ***Vägen i kulturlandskapet** - En beskrivning av de mindre vägarnas kultur- och naturvärden samt exempel på värdefulla vägmiljöer. Vägverket region sydöst Jönköping 1994.
- ***Cosswa**, Jacob (Cosswaij), Handlingar rörande
Jacob Cosswa. - avskrift ur Riksarkivet Biografica Riksregistraturen för Kungliga väg och vattenbyggnadsstyrelsens räkning. Kopior från Vägverkets Museum, Borlänge 1999.
- ***Ehlers**, Johan, Johan Ehlers historia om svenska vägarna. Bro Härad. (Informationsdokument)
Handskriven avskrift av Herman Svenngård 1963-10-18 (Johan Ehlers är född år 1730).
- ***Friberg**, Nils, Nils Fribergs samlingar om vägar etcetera. Pärnarna UUB 1,2, & 3, UUB Elers S10-12, ULA samt LAV. Vägverkets museum i Borlänge 1999. Nils Friberg var professor i kulturgeografi vid Stockholms universitet.
- ***Hjertstrand**, Anna, Draget och Stäket- två forntida vattenleder till Uppsala. C-uppsats i arkeologi Vt. 1995 vid Mitthögskolan - Östersund, institutionen för socialt arbete avdelningen för humaniora.
- ***Hubendick**, Per Erik, Dalkarlsbacken. Informationsdokument. Vägverkets museum Borlänge, 1999.
- ***Jonsson**, Gunilla, Forntida vägar i Vallentuna kommun. D-uppsats i påbyggnadskursen i arkeologi, särskilt Nordeuropeisk, vid Stockholms universitet Vt. 1986.
- ***Montelius**, Jan-Olof, Vägkartor förr och nu. Informations-dokument. Pylonen, Vägverkets museum Borlänge 1999.
- ***Sandén**, Börje, E 18 i forna tider. Vi skriver för Upplands-Bro - Upplands-Bro hembygdsprojekt nr. 23, 1979-1980.
- ***Sandén**, Börje. Medlemsinformationsblad Nr. 1 1997 till medlemmar i Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitution. (flera artiklar)
- ***Svenngård**, Herman, Avskrift av allmogens besvär vid riksdagarna ifrån slutet av 1500- talet till slutet av 1700- talet. Riksarkivet 1952, Bearbetning av Gudrun Sanden 1999.

Vägverket historiskt om väghållningen

Förvärvat av UKF 2002-06-15 genom vägmuseet, Jan Olof Montelius

VÄGHÅLLNINGENS HISTORIA I ÅRTAL Tiden fram till 1500-talet

1500 f Kr I Kiviksgraven i Skåne finns en enaxlig vagn med häst och kusk avbildad på en stenhäll.

1000 e Kr Avbildningar av vagnar och slädar på de gotländska bildstenarna. Runstenar berättar om bro- och vägbyggen.

1025 c:a Bron över Ramsundet nära Sundbyholm i Eskilstunatrakten byggs. Den är dokumenterad genom rester av landfäste och i runskriften i den intill detta belägna Sigurdsristningen.

1200 - Den äldsta dokumentationen om väghållare och väglotter förekommer i en uppteckning omkring 1280 av den äldre Västgöotalagen från 1200-talets början. De första landskapslagarna som följs av flera i början av 1300-talet ger oss en grundläggande kännedom om tidens väghållning. Enligt landskapslagarna skulle i de flesta landskap syn i någon form hållas en eller två gånger om året av vägar och broar av antingen länsmannen eller en synenämnd. Bruket att grusa vägen endast omedelbart före synen vann därmed hävd. Häradet var rättsligt intresseområde för väghållningen.

1279 Magnus Ladulås förbjuder våldgästning i Alsnö stadga.

1296 I bl a Upplandslagens kyrkobalk var präst inte undantagen väghållningsskyldighet. Här omnämns troligen första gången färjor där det talas om hållande av färja eller flotte vid förfall för bro.

1300-t Den äldsta vägvisningen sker muntligt längst budkavlevägen sedan forntid men finns dokumenterad i medeltidslagarna. Förbud enligt landskapslagarna att bygga hus så att det inkräktade på vägområdet. Den enda inskränkningen i den ovillkorliga rätten till grind över vägen var att vårda d v s underhålla den. I Hälsingelagen från 1300-talet första hälft talas för första gången om verklig färjhållningsskyldighet. I Hälsingelagens konungabalk den äldsta upplysningen om vinterväghållning. I landskapslagarna ges bestämmelser om brounderhållet. I Hälsingelagen får man veta något om broarnas konstruktion. I vissa landskapslagar regleras hur man fick bygga i vatten.

1350-t Genom Magnus Erikssons landslag och stadslag erhålls en rikstäckande lagstiftning också för väghållningen. Syn skulle hållas vid Valborgs- och Mikaelsmässa. Beläggningar omnämns. I landslagen återges nästan identiskt Upplandslagen om färja eller flotte. Landslag föreskriver inrättande av taverner vid allmänna vägar. Utförliga bestämmelser om brounderhåll.

1437 Strängnäs stadga 1437 samt Kalmar recesser 1447 och 1483 utgör påminnelser om väghållningsskyldigheten.

1442 Kristoffers landslag utgör en modernisering av den tidigare landslagen. Utförliga bestämmelser om bl a att taverna skall ligga på 2 eller 2,5 mils avstånd. U^{pp}lands^lagens stad^gande om färja och flotte upprepas.

1483 I bl a Kalmar recess påminns om att häradshövding och nämnd skall hålla syn två gånger årligen.

1500-talet

1500 Enligt Linköpings stifts biskopskröning har den avlidne biskop Tidemann låtit belägga många gator.

1540-t Gustav Vasa och hans söner verkar för och genomdriver landsdelarnas förening med vagnvägar.

1544 Beslut vid Västerås riksdag som ger statsmakten större befogenheter i fråga om tillsyn av väghållningen.

1555 Olaus Magnus publicerar sin Historia om de nordiska folken vilken ger oss betydande kunskaper om tidens väghållning och visar med bilder färjor och färjetrafik och en detaljerad kunskap om tidens vinterväghållning. Olaus Magnus ritar den första bilden av en vält. Den äldsta beskrivningen och bilder av broars konstruktion finns i Olaus Magnus Historia om de nordiska folken.

1561 Erik XIV ställer gästgiveriet under statlig kontroll samt föreskriver hållande av bytshästar och biträde med skjutsning.

1563 Erik XIV utökar statsmaktens tillsyn av väghållningen.

1583 Johan III utökar statsmaktens tillsyn ytterligare.

1587 Riksdagen i Vadstena uttalar nödvändigheten av att gästgivare tillsätts längs de allmänna vägarna i hela riket vilket statsmakten söker befordra genom ett flertal förordningar och plakat.

1600-talet

1600-t Under stormaktstiden fullföljes vägförbättringarna till ett för tiden bra vägnät.

1619 Gustav II Adolf utfärdar sin öppna fullmakt om förbättrad vägröjning. Den åtföljs efterhand av många brev och plakat om sådan under hela seklet.

1628 Lantmäteriet inrättas och lantmätarna utför vägdelningsförrättningar.

1647 Prästerskapet befrias genom provisoriska privilegier från väghållningsskyldighet.

1649 Drottning Kristina utfärdar en ny gästgiveriordning med bestämmelser om väghållningen och införande av milstolpsystemet varmed gästgiveri, skjutshållning och väghållning knyts samman till ett integrerat kommunikationssystem. Gästgiveri- och skjutsinrättningen får sin definitiva form och grunden till vägvisningen genom uppmätning av vägarna och markering med milstolpar läggs. Statsmakten får en starkare hand över tillsynen av väghållningen.

1651 Specialinstruktion till landshövdingarna vidgar statsmaktens befogenheter i fråga om väghållningen.

1658. Genom freden i Roskilde befriades säterier i de förutvarande danska provinserna från väghållningsskyldighet.

1664 Ny gästgiveriordning utfärdas i vilken länstjänstemännen bl a åläggs undervisa väghållarna hur vägarna "bekvämligast goda och beständiga göras måtte".

1666 Ett vägmästarämbete inrättas men upphör efter 20 år och glöms bort. I Memorialet för vägmästaren, d v s väginspektören Cosswaj, lämnas instruktioner om brounderhållet samt att mindre broar borde i stället för större reparationer byggas om i sten. Brofogdesysslan omnämns för första gången i Memorialet.

1686 Prästerskapets privilegier bekräftas genom detta års kyrkolag.

1687 I landshövdingeinstruktionen regleras hur tillsynen skall ske. Första gången det utsägs något i författningstext om vinterväghållning.

1688 I Kronofogdeinstruktionen och häradsfogdeinstruktionen talas för första gången om brofogde.

1693 Den äldsta dokumentationen om vägvisare finns i protokoll den 21 december i förarbetena till 1734 års lag.

1695 Biskop Blidbergs resa i Norrland under tjällossningen.

1600-t Erik Dahlbergh visar från 1600-talets senare del i sitt bildverk Suecia Antiqua et Hodierna flera exempel på färjtrafik.

1700-talet

1723 Prästerskapets privilegier från väghållningsskyldighet upphör.

1725 Anvisningar om vägmätning utfärdas i lantmåterinstruktionens punkt 6.

1730-t Den äldsta väglängdsuppgiften 18 856 km. Snöplogen uppfins och medför en stor förbättring för vintertrafiken.

1732 Carl von Linnés uttalande om tjällossningen under sin norrländska resa.

1734 Efter ca 50 års arbete utges en ny lag för Sverige med bl a detaljerade bestämmelser om väghållningen samt en ny gästgivareordning med bl a tillämpningsföreskrifter om väghållningen. I gästgivareordningen regleras hur tillsynen skall ske. Inget sägs om byggnad intill väg, men väl i förarbetena till lagen. Antagligen ansåg man det nu självklart att byggnad måste uppföras utanför vägområdets gräns som nu gick 3,6 m utanför vägens kant. Inget sägs heller om förmedlat eller oförmedlat hemmantal skulle gälla vid vägdelning vilket leder till många tvister. Rätten för väghållare till grustäkt fastläggs. Första gången grusning uttryckligen föreskrivs. Vägvisningen får sin slutliga utformning för två sekel framåt. Färjhållningsskyldigheten utvidgas till gästgiveriet i vissa fall. Bestämmelser utfärdas om isvägar i 1734 års lag och om snöröjning i 1734 års gästgivareordning. I Sveriges nya lag och förarbetena. denna får vi upplysningar om bronderhållet. Brofogden får fler uppgifter i lagen.

1739 Ändrade bestämmelser angående tillsynen.

1743 Den tidigaste källan till upplysningar om färjleder får vi ur G Bjurmans vägvisare.

1745 Carl von Linne ritar den första bilden av en sladd i sin dagbok under sin Ölands- och Gotlandsresa.

1752 Första förordningen om att broar som byggs med allmänna medel skall byggas av sten i stället för trä.

1756 Ändrade bestämmelser angående tillsynen. Landshövdingarna åläggs att i innevånarnas närvaro överlägga om byggnadssättet träbro eller stenbro - för nya broar eller broombyggnader.

1760 Adolf Fredriks brev till landshövdingarna om böter för färjvakter vid försummelse av överförande av posten.

1762 Väg kantstödet eller "vägarnas stensättande på sidorna" behandlas i riksdagen.

1765 Först efter det år 1628 inrättade lantmäteriet kom så småningom lantmätarna att utföra vägdelningsförrättningar men då brist på lantmätare inträffade medgavs att vissa andra kunde förordnas att göra förrättningen.

1766 Brofogdesysslan avskaffas officiellt.

1776 Förordning om att broar som byggs med allmänna medel skall byggas av sten i stället för trä.

1783 Lotshemman befrias från väghållningsskyldighet.

1786 Frågan om jordbrukets tunga väghållningsbörda och en rättvisare fördelning av denna tas för första gången upp i riksdagen men avslås. I Kungl brev med bestämmelser om snöröjning omnämns för första gången i författningstext snöplogning.

1790 Gustaf III utfärdar den för vinterväghållningen banbrytande förordningen om vinterväghållning genom snöploglag och dennas undantagande från vägdelning och naturavväghållning. Vid ploglagsinrättningens införande blev häradet vinterväghållningsenhet. Vinterväg hållningen undantas från in naturavväghållningen och finansieras genom en skatt som utdebiteras från de väghållningsskyldiga. Därmed begynner vägunderhållets finansiella historia. Vid nya vägdelningar läggs förmedlade hemmantalet till grund för vägdelning. Förordning om grusning en gång på hösten och framkörning av grus utfärdas.

1792 Den troligen äldsta konstruktionsritningen till en snöplog publiceras i Vetenskapsakademiens handlingar.

1800-talet

1802 Den ovillkorliga rätten till grustäkt inskränks och begränsas till vägunderhåll.

1803 Resenären Linnerhjelm omtalar en kullerstensbeläggning utanför Kristianstad.

1807 I 1800-talets många vägvisare får vi mera detaljerad kunskap om färjlederna. Den av P Hagström 1807 utgivna är av särskild intresse.

1818 Ändrade bestämmelser angående tillsynen. Kungl brev om grusning en gång om året på våren.

1827 Storamiralsämbetets tredje avdelning bildas för att administrera statens deltagande i kanal- och hamnarbeten m m och landet indelas i fem kanaldistrikt.

1834 Första gången det föreslås i riksdagen att staten skall överta vägunderhållet.

1837 Ändrade bestämmelser angående tillsynen.

1841 Kongl. Styrelsen för Allmänna väg- och wattenbyggnader bildas till vilken statens intressen i alla allmänna arbeten sammanförs vilket sker den 6 augusti; vägverkets födelsedag. Vägglängden uppges till 55 640 km.

1845 Kungl cirkulär angående snöröjningen i vilket för första gången snöplogfogde omnämns.

1846 Vid det år 1818 i den gamla porslinsfabriken i Marieberg på Kungsholmen i Stockholm inrättade artilleriläroverket påbörjades utbildning av civila ingenjörer i väg- och vattenbyggnadskonst för tillgodoseende av ledningspersonal för de allmänna arbetena.

1851 Tillgången på ingenjörer för de allmänna arbetena i fred samt ingenjörstjänstgöring inom försvaret vid krig säkras genom inrättandet av Kungl. Väg- och vattenbyggnadskåren.

1852 Den äldsta tekniska beskrivning av flickning som underhållsmetod ges i "Handbok för civilingenjörsvetenskap".

1854 Vägen Malmö - Lund makadamiseras varmed metoden med den vattenbundna makadambeläggningen kom i bruk i Sverige.

1855 Nya bestämmelser angående tillsyn i landshövdinge- och kronofogdeinstruktionerna. I kronofogdeinstruktionen talas om brofogden, vilken syssla alltjämt fortlevde.

1857 Det ankommer på länsstyrelsen att bestämma att grind skall vara avlyft de årstider den inte behöves.

- 1859** Fritz von Dardels teckning från en resa i Skåne under tjällossning.
- 1860** Den första gatstensbeläggningen med huggen sten i Sverige utförs i Stockholm med storgatsten.
- 1862** Enligt lagen om kommunalstyrelse på landet skulle färjtaxor underställas Kungl Maj:ts prövning. Nya lotshemman befrias ej längre från väghållningsskyldighet.
- 1863** Milstolpsystemet förlorar i betydelse genom övergången till decimalsystemet och år 1873 till metersystemet. Den äldsta tekniska beskrivning om grusvägunderhåll ges i A M Lindgrens bok i vägbyggnadskonst.
- 1864** Förbud mot uppsättande av grind över vägen utan länsstyrelsens tillstånd på lands- och häradsvägar.
- 1867** Vid Teknologiska institutet i Stockholm, senare Kungl Tekniska Högskolan, inrättas en särskild fackavdelning för väg- och vattenbyggnad och Mariebergskursen upphör 1869.
- 1869** Ändrade bestämmelser angående tillsynen. Grusning bestäms kunna ske antingen på våren eller på hösten.
- 1875** Vägslängden minskar, bl a till följd av järnvägsbyggandet, till 51 377 km.
- 1876** Vägkommitté tillsätts för utredning om en särskild väglag syftande till väghållningsbördans fördelning på intresseprincipens grund.
- 1879** Lagen om dikning för torrläggning till 4 fots djup vilket blev bestämmande för bottendjupet på vägtrummor i vissa fall.
- 1880** 1876 års väggkommitté framlägger ett mycket väl genomarbetat förslag till en särskild väglag. Fällbommen vid järnvägs korsning kommer i bruk.
- 1882** Verkets namn ändras till Kungl Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och dess organisation utvidgas. Statens järnvägsbyggnader överflyttas provisoriskt till verket fram till 1888.
- 1887** Första betongbron byggs vid Jordberga i Skåne.
- 1891** "Lag angående väghållningsbesvärets utgörande på landet" utfärdas och träder i tillämpning 1895. Häradet blir väggkommun och 368 väghållningsdistrikt bildas. Vägdelning sker för all jordbruksfastighet med taxeringsvärdet som grund för naturavväghållare. Alla vägdelningar måste göras om efter taxeringsvärde som grund. Förbud stadgas mot att uppföra byggnad närmare än 3,5 m från vägens kant. Förbudet mot uppsättande av grind utan länsstyrelsens tillstånd utsträcks till alla allmänna vägar. Säteriernas privilegier enligt Roskildefreden upphör. Utförliga bestämmelser om färjorna. Tidigare bestämmelser om vinterväghållning fastställs i stort sett ingår snöplogfogdesysslan fastställs för första gången. Milstolpsystemets funktion upphör helt och övergår efterhand till sin nutida egenskap av väghistoriska minnesmärken. Naturaunderhållet av broar avskaffas. Erläggande av bropengar och vägpenningar upphör. Brofogdesysslan upphör definitivt.
- 1895** Efter 1891 års väglags ikraftträdande 1895 finansieras väghållningen med vägskatt utdebiterad enligt intresseprincipen på utöver all jordbruksfastighet också de flesta andra beskattningsföremål. Staten bidrar med 10 % av den uppskattade kostnaden för jordbruksfastigheternas in naturavväghållning vilken i övrigt gäldas med vägskattemedel. I den nya väglagens föreskrift att över vägkassa låter vägstyrelsen föra fullständiga räkenskaper läggs den första grunden för den ekonomiska utvecklingens styrning.
- 1897** Lantmäteristyrelsen utger de första anvisningarna för vägdelningsförrättningarna.

1900-talet

1902 Enligt Televerkets instruktion skall stolplinjer placeras så nära vägen som möjligt vilket man också

1903 KAK bildas och bedriver en mycket aktiv verksamhet för väghållningens modernisering.

1905 Den nya väglagen revideras.

1906 Den första förordningen om automobiltrafik utfärdas i vilken belastningen på vägen regleras genom bestämmelser om bredden på de massiva gummihjulen på lastbilar. Den första årgången av Statistisk tabell över det allmänna väghållningsbesväret på landet utges vilken ger oss en unik insyn i den ekonomiska utvecklingen. Den upphörde att utges efter år 1938. Skyldigheten att lämna uppgifter till tabellverket befordrade en enhetlig ekonomisk redovisning inom väghållningen. I den första kungörelsen om svagströmsledningar anges att stolparna inte får anbringas på körbanan.

1907 Statsbidraget höjs till 15 % av den uppskattade kostnaden för barmarksunderhållet in natura. Lag om bredden på hjulringar på hästdragna arbetsåkdon på landet utfärdas.

1908 Den första gatstensbeläggningen med huggen smågatsten utförs i Stockholm och Göteborg.

1909 Det första automatiska ringverket anbringas vid järnvägs korsning.

1910-t Den första svenska primitiva Sjöholmshyveln börjar användas men konkurreras snart därefter ut av den hästdragna amerikanska vägghyveln för hyvling av grusvägar. Ångdrivna färjor börja användas på vissa längre leder.

1910 Betongrör börjar användas för små vägtrummor.

1911 En vägkommission tillsätts som 1916 framlägger förslag till ny väglag varom meningarna blir mycket delade. Sverige biträder 1909 års konvention i Paris om bl a varningsmärken.

1912 Första gången vägvaktsystemet användes men får liten omfattning och upphör snart.

1914 Svenska Vägföreningen bildas och bidrar ytterst aktivt genom opinionsbildning, vägdagar, maskindemonstrationer, kursverksamhet, en tidskrift, m m till väghållningens modernisering.

1916 Första vägkonsulenten anställs av landstinget i Stockholms län. I detta års automobilförordning berörs för första gången något om vägvisarnas utseende. Ny automobiltrafikförordning utfärdas i vilken högsta hjultrycket sätts till 2 500 kg.

1917 Den första ljud- och ljussignalen anbringas vid järnvägs korsning.

1918 Statsbidraget höjs till 30 %. Den första tekniska beskrivningen av lerningsmetoden i P E Ullbergs bok om "Byggnad och underhåll av vägar". Vattenlagen ålägger väghållningen att bekosta eller utföra omläggning av vägtrummor byggda efter 1880 där det behövs vid torrläggning till 1,2 m djup.

1919 Den maskinella vägkommittén tillsätts och lämnar år 1923 förslag till bl a förbättrad vinterväghållning.

1920-t Under 1920-talet börjar motordrift på färjor användas. Snöskärmar börjar användas och halkbekämpning med sand på särskilt utsatta ställen påbörjas. Mot slutet av 1920-talet började krossgruset komma till allmän användning som grusvägbanematerial. Beläggning av vägar med sten börjar i liten omfattning under detta decennium. Beläggning med vattenbunden makadam upphör nästan helt. En vägarbetarkår börjar uppkomma och blir som störst ca 12 000 man 1927. Den första

vägstationen byggs.

1920 Vägsakkunniga erhåller i uppdrag att revidera 1916 års väglagsförslag och framlägger nytt förslag till väglag 1921 vilket dock ej antas av 1922 års riksdag.

1921 Partiell lagändring ger möjligheter för väghållningsdistrikt att överta vägunderhållet från naturavväghållarna medelst vägkassan. Maskinella vägkommittén utreder möjligheterna för biltrafik vintertid i Norrland. KAK:s varningstriangel blir standard i Sverige.

1922 Automobils katt införs. Den första betongfärjan sjösätts.

1923 Vägkonsulenter anställs vid länsstyrelserna med anlitan de av automobils kattermedel. KAK instiftar ett väginstitut, ursprunget till väg- och trafikinstitutet VTI. Den första betongbeläggningen på landsväg utförs i Stockholmstrakten. Den första motordrivna väghyveln importeras från USA. Hjultrycket sänks till 2 000 kg.

1924 Statsbidraget utgår på den verkliga kostnaden för barmarksunderhållet om alla vägars underhåll ålegat vägkassan med 30 % och med 10 % ur automobils kattermedel. Den första förordningen om säkerhetsanordningar vid järnvägs korsningar utfärdas. Förbud mot reklamskylt närmare vägens kant än 3,5 m utfärdas. Dammbindning med hygroskopiska salter börjar. Kommunikationsdepartementet lämnar riktlinjer för skötsel av grustäkter.

1925 Dammbindning med sulfitlut börjar. Den första vinterväghållningsdagen hålls i Lycksele och blir inledningen till införandet av modern maskinplogning. Vid mötet demonstreras den första svenska bilplogen, en förplog kallad Lyckseleplogen. Den skånska vägvisningskommittén inför en modern vägvisning i större delen av Skåne. Den första trafiklinjemarkeringen - med vit smågatsten - utförs på en kort sträcka på södra landsvägen vid Örebro. Kemisk ogräsbekämpning med natriumklorat börjar, men i liten omfattning.

1926 Samma bidrag utgår på den verkliga kostnaden för både barmarksunderhållet och vinterväghållningen. Den första landsomfattande trafikräkning utförs.

1927 Nya partiella lagändringar med vidgade möjligheter för väghållningsdistrikt att överta vägunderhållet vilket leder till ett snabbare avskaffande av naturavväghållningen. Generellt förbud mot grind över allmän väg. Bidraget ur automobils kattermedel höjs till 20 % samt därefter i olika omgångar till år 1936 till 55 %. Förordningar utfärdas om vägs öppethållande vintertid för biltrafik, rätt att sätta upp snöskärmar och förbud mot uppsättande av snösamlade stängsel.

1928 Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen påtalar att det sätts upp för många varningsmärken.

1929 Vägsakkunniga tillsätts och framlägger förslag till ny väglag 1932.

1930 t Den stora smågatstensepoken varade under hela 1930-talet. Gunnar Beskow utforskar tjälförloppet. Bågsvetsning av broar börjar. Avgifter på färjor upphör.

1930 Den statliga vägingenjörorganisationen i länen inrättas med vägingenjörkontor vid varje länsstyrelse och övertar efterhand tillsynen. Regionalt tillsätts vägingenjör, biträdande vägingenjör och vägingenjörassistent. Centralt hos verket tillsätts tre vägingenjörer och en broinspektör samt senare en vägtrafikinspektör. Den gamla distriktsindelningen - d v s de nu sex f d kanaldistrikten - slopas liksom även vägkonsulentbefattningarna. Den första trafiklinjemålningen på väg utförs på Södertäljevägen utanför Stockholm.

1931 Tillsynen enligt 1891 års väglag inskränks till de få kvarvarande naturavväghållningsdistrikten. Väg- och brosakkunniga tillsätts och avger 1934 sitt betänkande "Teknisk och ekonomiska utredningar rörande vägväsendet". Förbud mot utförande av mindre förbättringsarbeten med vägunderhållsmedel. Den första

kungörelsen om vägmärken utfärdas varmed grunden blev lagd till ett systematiskt vägsignalisationssystem.

1932 Misslyckade försök med oljor som dammbindningsmedel. Den första plåttrumman läggs.

1933 Första gången det görs en landsomfattande analys av vägunderhållets kostnader. Värmdömetoden, d v s impregnering och två ytbehandlingar Yg2, börjar användas. Den första grusinventeringen görs i Norrbottens län och fortsätter län för län till mitten av 1950-talet.

1934 Lag om allmänna vägar och lag om vägdistrikt utfärdas och träder i tillämpning 1937.

1934 års väglag stadgas förbud att uppföra byggnad närmare än 12 m från vägbans mitt. Förbud enligt samma lag mot reklamskylt närmare än 50 m från vägbans mitt. I lagen om vägdistrikt angavs att det ankom på konungens prövning om väghållaren finge uppta färjavgifter. Då Kungl Maj:t endast i några enstaka fall medger detta upphörde färjavgifterna snabbt. Den första officiella vägvisarkartan utges av verket. Gästgiveri- och skjutsinrättningen upphör slutgiltigt men i praktiken till större delen ett par decennier tidigare. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens tekniska byrå ombildas till en vägbyrå och en brobyrå samt 1936 en vägtrafikbyrå.

1935 Vägingenjören åläggs att vart tredje år besiktiga järnvägskorningarna. Sista valvbron av sten byggs på allmän väg.

1936 Redovisningen görs utförligare vilket senare ger underlag för central ekonomisk styrning av vägunderhållet. Den stora grundläggande trafikräkningen utförs.

1937 De 368 (376?) väghållningsdistrikten avvecklas och ombildas genom sammanslagningar till 170 vägdistrikt. Naturavväghållningen upphör helt. Arbetsområdena bibehåller inom vägdistrikten i stort häradsgränserna. Statsbidraget på 30 % slopas men bidraget ur automobilskattemedlen höjs i stället till 85 % vilket innebar den stora principiella förändringen att bilismen ensam fick bära bördan av statsbidragen och att sedan staten 1944 övertagit väghållningen och vägskatten avskaffats bilismen ensam fick bära hela bördan av väghållningen och att intresseprincipen sålunda övergetts. Det verksblandade lergruset börjar användas som grusvägbeläggning men överges under andra världskriget. Ny vägmärkeskungörelse i syfte att få bättre överensstämmelse med den internationella vägsignalisationen. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen utger tillämpningsanvisningar om vägvisningen som blir en oundgänglig handledning i 25 år.

1938 En vägunderhållsinspektion inrättas vid väg- och vattenbyggnadsstyrelsens vägbyrå. Sakkunnigutredning om väghållning i statlig regi tillsätts och förslag till väghållningens förstatligande lämnas 1941. Nytt totalförbud mot utförande av mindre förbättringsarbeten med vägunderhållsmedel. Det första hjälptelefonsystemet börjar. Anvisningar om åtgärder till förhindrande av tjälskador på väg utges. Röntgenkontroll av svetsfogar införs.

1939 Det andra världskriget utbryter, bilskattemedlen sinar och vägunderhållet dras ned på sparlåga.

1938 års skärgårdsutredning lägger grunden till skärgårdarnas nutida färjtrafik. Sandöbron rasar under byggandet.

1940 Cirkulärskrivelsen om förebyggande trafikinskränkningar vid tjällossning. Armasjärvikatastrofen med en kantrande färja då 46 personer omkommer framtvingade en förnyelse av färjbeståndet. Vinterväg på isen över Kvarken. Till följd av gengasdriften införs slaggningsplatser vid vägarna och renhållning av dessa.

1942 Riksdagen fattar principbeslut om väghållningens förstatligande snarast möjligt. Vägsakkunniga tillsätts för utarbetande av förslag till ny väglag. Arbetsstudier påbörjas

vid vägunderhållsinspektionen. Bidraget för barmarksunderhållet utgår inte längre på den verkliga kostnaden i efterhand utan på den i förväg beräknade skäligen kostnaden.

1943 Ny väglag utfärdas. Förrådsfonden inrättas. Den första fullständiga konteringstabellen utges. Anvisningar utges om placering av mjölkbord eller mjölkpallar. Ploglagen som nu nästan upphört ersätts med arbetslag för snöskottning. Sandning omnämns för första gången i författningstext. Kungl brev utfärdas om undanskaffande av snövallar. Den Häggbergiska metoden för

grustransporternas planläggning blir ett stort framsteg. I kungligt brev om plogvallar berörs även renhållning av belagda vägar från sandningssand. Sandöbron invigs.

Tiden från 1944

1944 Kronan övertar väghållningen med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen som väghållare. Verket övertar 835 st lastbilar och 1100 väghyvlar från vägdistrikten. En vägunderhållsavdelning inrättas i stället för vägunderhållsinspektionen för central ledning av vägunderhållet. Övergång från kalenderår till budgetår. Ny förordning om svagströmsledning till vilken Tele- och vägverken utger tillämpningsanvisningar varvid måttet 2 m från vägens kant fastställs. Det sista avtalet med snöploglag gäller snöplogningen på Visingsö. Riks- och länshuvudvägar får nummer, men bara på kartor och i register. Övriga vägar får nummer 1946. 98.400 km allmänna vägar, 9.500 allmänna broar, 130 färjleder.

1945 Vägstationer börjar byggas efter typserier. En särskild avdelning för arbetsorganisation inrättas inom byggnads- och underhållsbyrån. Kemisk ogräsbekämpning med fenoxysyror börjar

1946 Verkets centrala organisation ändras från s k vertikal till horisontal organisation. Det första sandlagringsskjulet byggs i Västmanland. Hjultrycket höjs till 2 500 kg. Svinesundsbron invigs.

1947 Medan barmarksunderhållsanslaget utanordnats som ett reservationsanslag och vinterväghållningsanslaget som ett förslagsanslag slås de nu ihop till ett gemensamt reservationsanslag efter att de två verksamheterna varit ekonomiskt helt åtskilda sedan år 1790. Det byggnadsfria avståndet ökas i vissa fall till 50 m. Den hävdvunna rätten för markägare att ansluta sin enskilda väg eller utfart till allmän väg inskränks. Landsomfattande snöröjningsberedskap införs. Besiktningstvång införs för vägfärjor. Lera och lersuspension börjar användas för inblandning direkt på vägen. Kantstolpar av trä med reflexfilm börjar användas.

1948 Första gången vattensandning prövas. De första anvisningarna om vintervägar över is utges. Kemisk buskbekämpning med fenoxysyror börjar i stor skala.

1949 De första försöken med halkbekämpning med salt görs i Västmanland.

1950-t Depåverkstäder byggs. Mot mitten av 1950-talet börjar man göra vägmärkena reflekterande.

1950 Flygvapnet hjälper vägverket med väderleksprognoser för vinterväghållningen. Den första instruktionsfilmen om tjälen, som även blir verkets första film inspelas.

1951 Ny vägmärkeskungörelse utfärdas då flera symboler införs. Riks- och länshuvudvägarnas nummer markeras på vägarna med vägnummertavlor. Hjultrycket höjs till 3 000 kg eller 6 tons axeltryck samt 8 tons och för viktigare vägar 10 tons boggityck. Den stora tjällossningskatastrofen inträffar. Träferjor byggs inte längre utan endast färjor av plåt. Avståndsmärken uppsätts före järnvägs korsning. De första sandladorna med snabbblastning byggs i Malmöhus län.

1952 Verkets informationsverksamhet till allmänheten tar sin början med anledning av erfarenheterna från 1951 års tjällossningskatastrof. Efter en del försök börjar man med

systematisk målning av trafiklinjer. Den första generella färjinstruktionen utfärdas. Isfri färjränna med hjälp av tryckluft används första gången för färjan över Vallsundet vid Frösön i Jämtland. Verket utfärdar förbud mot inblandning av salt i sanden vid sandning av betongvägar. Den första bergsilon för sandlagring byggs i Älvsborgs län. Verkets informationsverksamhet till allmänheten tar sin början med anledning av erfarenheterna från 1951 års tjällossningskatastrof.

1953 Den första informella underhållsinventeringen utförs. Naturgruset som grusvägbanematerial utkonkurreras av krossgruset och upphör helt att användas 1953. Beredskapslagring av krossgrus igångsätts men avvecklas i slutet av 1960-talet. Nya försök med oljor som dammbindningsmedel misslyckas men leder till oljegruset. Den första belägningsinventeringen rör smågatstensbeläggningar. Försök med dammbindning med oljor misslyckades men leder till utvecklingen av oljegruset, vilket blev vägunderhållets största rationalisering. Opinion mot besprutning med fenoxisyror börjar. Första motorvägen, mellan Malmö och Lund, invigs.

1954 Vägbeläggning med smågatsten upphör. SMHI åtar sig prognosverksamhet för vägverket samt ger varningar för snö och halka i radions väderleksrapporter.

1955 Verkets personalutbildning får en fast organisation. Verkets befattning med renhållning längs vägarna börjar. 1956 Den första maskinella landsomfattande trafikräkning publiceras. De första anvisningarna för placering av snöstakar utges.

1957 Vägplan för Sverige utkommer och blir grunden för en mer övergripande planering av väghållningen. Förebyggande trafikinskränkningar vid tjällossning samordnas. Jourtjänst införs inom arbetsområdena.

1958 Arbetsorganisationsavdelningen placeras som en självständig stabsfunktion.

1959 Ny förordning om säkerhetsanordningar vid järnvägs korsning medför radikal förbättring av säkerheten. Verkets förbud mot användning av salt på betongvägar måste upphävas.

1960 Motorvägen Vätterleden invigs. Tjörnbroarna invigs. SMHI åtar sig att ge snö- och halkvarningar i TV:s väderleksrapporter.

1961 Enbuskar överges som material för stickbuskar vid kantmarkering för snöplogningen. De första försöken med automatisk halkindektering misslyckas. En helt ny vägvisning fastställs och genomförs under åren 1962-1966.

1963 Den första egentliga underhållsinventeringen utförs. Kampanjen "Håll naturen ren" i vilket verket deltar börjar.

1964 Övergång från budgetår till kalenderår. Reklamskyltars uppsättande regleras även i naturskyddslagen.

1965 Vägunderhållets långtidsplanering börjar. Försök igångsätts med en lokal driftledarorganisation. Nya försök med oljor som dammbindningsmedel lyckas men avbryts 1973 till följd av oljepriskrisen.

1966 Den stora underhållsinventeringen utförs. Verket börjar med förebyggande kemisk halkbekämpning på vägtriangeln Stockholm-Göteborg-Helsingborg-Stockholm. Nya anvisningar för vägs utmärkning vintertid. Ny vägmärkeskungörelse i anledning av högertrafikomläggningen. De första anvisningarna om förebyggande trafikinskränkningar vid tjällossning utges. De första anvisningarna för kemisk buskbekämpning utges.

1967 Verket omorganiseras till Statens Vägverk och blir ett renodlat verk för väghållning. 7 byggnadsdistrikt inrättas. En driftsektion i stället för vägunderhållsavdelningen inrättas i verkets nybildade driftavdelning. Arbetsorganisationsavdelningen inordnas med visst undantag som ett arbetstekniskt kontor i driftsektionen. Anvisningar utges om placering av postlådor. Fjälmanövrering av öppningsbara broar med hjälp av radio och TV börjar. Lag om flyttning av fordon, t ex

bilvrak. Verkets vatten- och avloppsbyrå överförs till det nybildade statens naturvårdsverk. Omläggning till högertrafik den 3 september klockan 05.00. 1968 Axeltrycket höjs till 8 ton och boggietrycket till 12 ton. Idétävling till ny vägstationstyp. Verkets vägtrafikbyrå överförs till det nybildade statens trafiksäkerhetsverk.

1970-t Under 1970-talet kommer till följd av de allt bredare vägarna diagonalplogen till allt större användning.

1970 Driftledarorganisationen genomförs och maskiningenjörstjänster inrättas vid vägförvaltningarna. Övergång till programbudgetering. Riksrevisionsverket gör en kritisk utredning om verkets grustillverkning och gruslagring. Den Nordenadlerska grusmaterialutredningen framläggs. De första larmtelefonerna på motorvägar sätts upp. I tillägg till 1943 års väglag införs renhållningsskyldighet för vägghållaren.

1971 Ny väglag utfärdas. Byggnadsfria avståndet ökas till 50 m och räknas från vägområdets kant. Förbudet mot reklam ökas till 50 m från vägområdets kant. Arbetstidsförkortningen framtvingar turlistereglering av färjtrafiken. Den 200-åriga tjänstepliktsordning med ploglagen och senare arbetslagen upphävs. Det ökade slitaget på beläggningarna särskilt till följd av dubbdäck blir allvarlig och bekräftas genom en riksomfattande inventering. Temporärt förbud mot buskbekämpning vid sidan av väg med fenoxisyror.

1972 Ölandsbron invigs.

1973 De första lyckade seriösa försöken med automatisk halkindektering görs i trakten av Nyköping.

1974 Riktlinjer för en modernisering av arbetsområdesindelningen utarbetas. I årets statsverksproposition får den av allmänheten mycket omdiskuterade kemiska halkbekämpningen officiellt godkännande.

1975 Axeltrycket höjs till 10 ton och boggietrycket till 16 ton. Lagen om bilskrotning.

1977 Nya tillämpningsanvisningar för svagströmsledningar med väsentligt ökade avstånd mellan stolpe och väggkant.

1978 De nordiska länderna samordnar vägsignalisationssystemen och en ny vägmärkeskungörelse utfärdas.

1978-79 Centralförvaltningen flyttar till Borlänge.

1980 Förrådsfonden avvecklas. Tjörnbron påseglas och rasar.

1981 Nya Tjörn bron invigs.

1983 Verkets namn ändras till Vägverket.

1990 Omfattande arbete med omorganisation av Vägverket inleds.

1991 Vägverket fyller 150 år. Allmänna vägnätet 134 000 km. 11 700 broar på statsväg nätet, 47 st färjleder. 684 lastbilar, 462 väghyvlar. 8 000 anställda inom Vägverket.

1992 Ny organisation av Vägverket träder i kraft. Vägförvaltningar och byggnadsdistrikt upphör. Man skiljer på myndigheten Vägverket och produktionen. Division Vägghållning och Division Produktion inrättas. Landet indelas i sju st vägghållningsregioner och fem st produktionsområden.

VINTERVÄGHÅLLNING Vintervägarna viktiga

Källa: Vägverkets väghistoriska samlingar

Erhållet av Väg museet (Jan Olof Montelius, 2002)

Vintervägarna spelade under äldre tider en mycket viktig roll för resor och transporter. En stor del av den tyngre trafiken - exempelvis transport av kol, malm och järnbrukens produkter - var i huvudsak hänvisade till vinterhalvårets vägar.

Utländska resenärer på besök i Sverige färdades helst på vintern. Fransmannen Aubry de La Motraye som reste i Sverige i början av 1700-talet säger härom:

"Släden hör enligt min uppfattning till Sveriges största behag, och det finnes icke i hela världen något angenämare eller snabbare åkdon och intet land, som ägnar sig bättre för detsamma än detta, då snön täcker de stora landsvägarna, bergen och klipporna och då sjöar och floder blivit lika fasta som jämna fält".

En stor del av allmogen - framförallt i Bergslagen - var för sin utkomst beroende av att vintertid kunna transportera varor av olika slag. Barmarksvintrar kunde därför bli nog så besvärliga. Landshövdingen i Kopparbergs län, Hans Järta, skriver 1822:

"När man i denna ort en vinterdag ser på alla vägar större eller mindre skaror af den kolkörande och forslande allmoge, som Bergsrörelsen sätter i verksamhet, föreställer man sig lätt, huru mycket förlust brister på snö, och hvilka svårigheter öfverflöd deraf kunna förorsaka detta län. Barvintrar sådan den sist förflutna var och äfven den nu började hotat att blifva, verkar såsom missväxt".

Vintervägarnas sträckning skilde sig från sommarvägarnas. Sommarvägarna följde oftast höjdsträckningar och rullstensåsar och var av den anledningen oftast backiga och hade en ojämn väg bana.

Vintervägarna däremot gick i stor utsträckning över vattendragens isar, över frusna myrar och i dalsänkor. Backar saknades således i stor utsträckning. Vägar blev också rakare och avstånden krympte

Släden banar väg

Under medeltiden förekom så vitt man vet inte någon regelrätt vinterväghållning. Körbanan "vägades", det vill säga man banade väg i snön genom att köra fram och tillbaka med häst och släde. På så sätt gjordes vägbanan körbar. Metoden användes ända in i vårt århundrade i ödebygder.

De medeltida landskapslagarna är sparsamma med uppgifter om vinterväghållningen. Hälsingelagen, nedtecknad omkring 1350, säger i sin Konungabalk:

"Så skola hälsingarna hålla väg genom snö och göra skjutsning. Vid Mårdbäck skola de möta med åtta hästar för skjuts, och med tio, om man skall göra väg".

Några egentliga lagbestämmelser som reglerade vinterväghållningen fanns tydligen inte. Förmodligen var trafiken vintertid så stor att de som färdades en sträcka nästan alltid körde upp en tillfredsställande väg. I varje fall erfordrades säkerligen inte någon särskild organisation för att tillgodose framkomligheten.

Första gången det direkt sägs någonting i författningstexterna om vinterväghållningen är i 1687 års landshövdingeinstruktion. Landshövdingarna ålades nu att tillse att vägar och broar sköttes. Detta skulle inte bara gälla sommarvägarna utan också de "som om vinteren brukas och behövas".

Vintervägarna skulle röjas och lagas. Det är alltså här frågan om någon sorts snöröjning. 1687 års landshövdingeinstruktion är därför vår första förordning om vinterväghållning. 11734 års gästgivareordning sägs bl a.:

"Efter stort snöfall eller utväder, åligger närmaste Allmoge å landet och Städernas Inwånare at ofördröjeligen skotta de allmänne Landswägar och Gator der så stora Snödrifwor finnas, att the resande ej kunna begvämligen fortkomma, Borgmästare och Råd i städerna samt Cronobetienterna på landet böra noga tilse at sådant icke försummas".

I ett kungligt brev 1786 stadgas att skyldighet till snöskottning eller plogning ålåg vederbörande väglottsinnehavare. Detta är första gången som snöplogningen uttryckligen omnämns.

År 1790 utkom en ny kunglig förordning om "Allmänna vägarnes underhållande vintertiden". I denna görs en klar uppdelning i barmarksunderhåll och vinterväghållning. Denna nya förordning kan därför betraktas som ett av den äldre svenska väghållningens viktigaste aktstycken och idemässigt långt före sin tid.

Ploglag och plogfogde

1790 års förordning stadgas att ett s k ploglag skulle utses bland de närmast boende vid de allmänna vägarna. För sitt arbetet fick man ersättning av socknen eller häradet. Medel uttogs bland alla de väghållningsskyldiga. Man införde med andra ord en regelrätt vinterväghållningsskatt.

Från början var det inte klarlagt vem som skulle leda dessa ploglag. Under början av 1800-talet var det var svårt att upprätthålla denna speciella vinterväghållningsorganisation. I ett kungligt cirkulär till hovrätterna år 1845 dyker för första gången ordet snöplogfogde upp. Man säger nämligen att "å de orter der så kallade snöplogfogdar äro antagna, dessa skola vara pligtige att wid inträffade snöfall delegarne i ploglaget till plogning och skottning uppbuda". Vid försummelse utkrävdes böter. Inga tidigare förordningar talar om tillsättandet av sådana plogfogdar i varje ploglag.

När plogning eller skottning behövde göras, sammankallades plog- eller skottarlaget med en särskild budkavle, i norra Sverige oftast benämnd snöplogklubba. Klubban förvarades hos snöplogfogden, som lät den cirkulera bland lagets medlemmar. Lagmedlemmarnas initialer eller bomärken fanns inristade på klubban. Efter fullgjort arbete gjordes ett streck vid namnet.

År 1891 kom den första svenska väglagen. Landet indelades i ett antal väghållningsdistrikt. Vinterväghållningen skulle som tidigare ombesörjas av ploglaget. Nu stadgades att dessa skulle ledas av en plogfogde. Ploglaget ålades att utstaka vintervägarna: "Vinterväg skall till erforderlig bredd hållas öppen och, där så tarvas, af vederbörande ploglag märkas ut".

Snöplogen kom på 1700-talet

En teknisk förbättring av "vägningen" var "bultningen", som innebar att snön hoppresades med hjälp av en vält - en metod som på vissa håll har använts långt in på 1900-talet.

Under 1730- och 1740-talen började snöplogen användas runt omkring i landet. Fale Burman, som 1791 författade en avhandling om Jämtlands vägar, skriver: "Snöplogsinrättningen är ej äldre i landet än ifrån 1730, då den af landshövdingen Bielke påbjöds" (landshövding Carl Gustaf Bielke, landshövding i Västernorrlands län 1727-1739).

Carl von Linne skriver i sin Öländska och gotländska resa 1741, att han vid Jäders gästgivaregård i Sörmland såg en snöplog. Han gör inga närmare kommentarer, men redan den omständigheten att han noterar förekomsten kan tyda på att en snöplog inte var en alltför vanlig syn.

Den tyske resenären Christian Lenz som besökte Sverige 1796 beskriver snöplogen på följande sätt:

"På en mängd af ställen sågo vi en så kallad snöplog upprest vid sidan af vägen; icke mer än en eller två timmars väg emellan hwartdera. Denna plog är en likbent triangel, och består af tjocka på kant ställda bräden, emellan hwilka ett eller twenne tvärbräden, eller ock jernstänger äro satta".

Någon egentlig vidareutveckling av snöplogen tycks inte ha skett under 1800-talet. Under början av 1900-talet kom den s k halvplogen. Den var mer lätthanterlig och krävde också mindre dragkraft än den vanliga spetsplogen. Halvplogen bestod av endast en plogsida, vilket betydde att man plogade halva vägen i taget.

En av de sista förbättringarna av de hästdragna spetsplogarna var den ursprungligen norska Teienplogen. Den var bl a försedd med styrmedel, lyftplan för att lyfta snön över plogvallen och vallvingar för att stryka av snövallarna.

Maskinell plogning tar över

När biltrafiken kom igång i början av 1900-talet var det till en början inte alls självklart att den skulle fungera även vintertid. I början av 1920-talet utredde man frågan om

förutsättningarna för regelbunden automobiltrafik, d v s busslinjer o dyl. Man konstaterade att biltrafiken kunde fungera året runt i södra Sverige. I Norrland hade däremot "hitintills automobiltrafiken varit praktiskt taget nedlagd under hela vinterhalvåret p g a de hinder, de stora snömassorna uppresa".

Problemet hur vägarna skulle skötas vintertid resulterade slutligen i en ändring av väglagen år 1927:

"Konungens befallningshavande övervakar, att väg vintertid behörigen öppenhålles. I fråga om väg, varå automobiltrafiken är tillåten, ankommer det på Konungens befallningshavande att bestämma, huruvida vägen skall hållas fri från hinder av snö och is i sådan omfattning, som erfordras för samfärdsel med av dragare framfört fordon. Där så tarvas skall vägen märkas ut".

De första mera systematiskt bedrivna försöken med motorplogning gjordes i början av 1920-talet. Ett stort antal olika konstruktioner prövades. Under 1920- och 1930-talen ersattes de gamla hästdragna plogarna mer och mer av maskinplogar. Ploglagen blev obehövlige. I den nya väglagen 1934 upphävdes bestämmelserna om ploglag. För att säkerställa snöröjningen under exceptionellt svåra förhållanden inrättades i stället arbetslag för vinterväghållningen på landet.

Fortfarande stadgades, att den väghållningsskyldige vid s k menföre var skyldig att skotta på snö "där å kortare sträckor till följd av ojämn snösamling uppstått menföre, som med samfärdselns art och omfattning är till avsevärd olägenhet".

Bestämmelserna fanns kvar ända tills den nuvarande väglagen kom 1971. De torde dock under de senaste decennierna knappast ha tillämpats i någon större utsträckning. Den mer än tvåhundraåriga arbetsplikten för allmogen på landet att snöröja hade därmed definitivt upphört.

I 1971 års väglag görs inte längre någon skillnad mellan barmarksunderhåll och vinterväghållning: "Väg skall hållas i ett för samfärdseln tillfredsställande skick genom underhåll, reparationer och andra åtgärder".

Sandning, saltning och skydd mot drivsnö

Halkbekämpning eller sandning i egentlig mening började på landsvägarna i allmänhet först med biltrafiken på 1920-talet och när vägstyrelserna övertog väghållningen. Till en början sandade man enbart på de större vägarna, vid infarter till städer och i branta backar. Oftast sandade man endast vägens ena sida. Först under 1930-talet började man mera allmänt sanda vägar. 1934 års väglag infogades till de åtgärder vinterväghållningen omfattade "så ock sandning". Sandning var länge en svår avvägningsfråga mellan bil- och slädtrafikens skilda intressen.

Några egentliga anvisningar för sandning hade tidigare inte funnits. Sandningen hade ända fram till omkring 1950 utförts på ett tämligen primitivt sätt. Med biltrafikens stora expansion blev det nödvändigt att modernisera och helt omorganisera sandningsarbetet. Lösningen låg i snabb lastning av sandbilarna. Den åstadkoms genom att man lagrade sanden i silor och förde upp den i lastfickor, från vilka sanden genom bottenluckor kunde tömmas på lastbilarna.

I många städer användes salt i form av natriumklorid redan på 1920-talet. Man blandade sand och salt för sandning av gångbanor och dylikt. Mot slutet av 1930-talet började man vid sandning av landsvägarna blanda in salt i sanden. De första försöken att avlägsna is på vägbanan med hjälp av salt gjordes i Västmanland vintern 1949/50. Benämningen halkbekämpning kom först mot slutet av 1960-talet, då man på de större vägarna mer allmänt gick över till behandling med salt.

Användningen av snöskärmar vid vägkanter är känt i Sverige sedan 1860-talet. Skärmarna kom dock inte till någon större användning förrän under 1920-talet i samband med att vägarna började hållas framkomliga för biltrafik även vintertid.

Snöskärmen lockade många uppfinnare och därför förekom den i många olika varianter och ofta med provinsiella eller mer fantasibetonade namn, t ex "Snötämjaren". De mest använda blev den hoprullade skärmen "Solid" och jalousiskärmen "Effektiv". Dessa fick dock under 1970-talet en svår konkurrent i skärmar av plast.

Med förbättrad plogutrustning, borttagning av drivbildande föremål och förbättrade eller ombyggda vägar har behovet av snöskärmar minskat eller helt upphört.

av kronan. Så det var si och så både med beskärning och plockning. Jag vill inte gå in på sortimentet, men vill som hastigast nämna blodpäron. De r gjorde rätt för namnet, för de var rödstrimmiga i köttet som en blodapelsin.

Bland äpplesorterna må nämnas Borgherre, vilken vi kallade bullerhus. Frukterna blev mycket stora och skramlade som en skallra r när man ristade dem. Dessutom hade vi järnäpplen. Det var en besynnerlig frukt, för den höll sig nästan över hela året. Frukterna var så hårda att hästarna inte gärna åt dem, hur glada de än var i äpplen.

Eleverna som bodde i trädgården fick hålla sig maten själva. Det var vanligt att de indelade sig i matveckor. Den elev som hade matvecka fick gå en timme före middagen för att koka potatis och ställa i ordning middagen så gott han kunde. Många gånger var det nog si och så med kokkonsten. Jag hörde en gång berättas om en elev som skulle koka rabarberkräm. Han rörde ihop en gröt på hälften rabarber och hälften potatismjöl och kokade smörjan en timme. Den krämen bet varken såg eller yxa på, så don använde den till huggkubbe i flera år.

Beträffande herrgårdsträdgårdsmästarna, så var det ett mångkunnigt släkte, med stor yrkesskicklighet. Om man besinnar alla arbetsuppgifter som ålåg dem med skötsel av både park och trädgård, och det stora växtsortiment som i allmänhet hölls, så var det inte alltid någon lätt uppgift.

Dessutom satte de i allmänhet en ära i att hålla ogräsfritt och prydligt putsat över allt. Och ändå var det många som började specialisera sig på vissa kulturer, som lämpade sig bäst på platsen. När depressionen satte in på allvar mot slutet av trettitalet, startade många egna företag eller fick arrendera trädgårdarna där de varit anställda.

I dag torde det inte finnas många herrgårdsträdgårdar kvar, som tillnärmelsevis håller den standard på sin park som var vanligt i seklets början. En viss renässans kan stundom skönjas tack vare bättre ekonomiska förhållanden, men en återgång till den gamla tidens omfattande och storslagna anläggningar är väl knappast att förvänta. Det är märkligt att det i Danmark ännu finns herrgårdar som bevarat och underhållit sina trädgårdar i långt större utsträckning än i vårt land.

*****n,

Information – Hjälp att navigera i programmet

Bokmärken med **Grön** / **Röd** färg leder endast till denna information
- de skall ses som rubriker | navigeringshjälp | upplysningar
Backa 2 ggr med **grön pil** längst ned på sidan

Eftersom vi presenterar ett omfattande textmaterial visar vi det i s.k. PDF-format
Formatet tillåter användning av register med s.k. Bokmärken för navigering i
filen som innehåller många hundra A4-sidor.

Bläddring framåt/bakåt i PDF-programmet

Triangelformade pilar längst ned på sidan

Bläddring bland visade sidor i PDF-programmet

Pilar framåt/bakåt på **grön / rund** botten, längst ned på sidan

Bläddring framåt/bakåt i vanliga internetprogram (ofta med färgad bakgrund)

Pilar framåt/bakåt på **grön / rund** botten längst upp till vänster på sidan

Blå färg är länkar som leder till andra program skapade i PDF eller HTML

Röd färg är viss förtydligande information

Sökfunktionen – klicka på kikarikonen

PDF-formatet har en inbyggd sökfunktion som söker i hela filen.

- därför är filen stor, vilket är till nackdel för den som använder äldre typ av telefonmodem

- i de senast inlagda texterna ligger innehållsförteckningarna i särskild fil för att undvika dubblerad visning

OBS att finns flera sökalternativ

Svenngårdska hembygdssamlingen

Delvis dokumenterad i ett 25-tal pärmar
Innehållsförteckningar och bearbetning - UKF:s pärmar Sv1-6

Bakgrund

- Svenngårdska samlingen [doneras](#) till Upplands-Bro kommun 1970
- Kulturnämnden/Biblioteket upprättar en innehållsförteckning
- Svenngårds hembygdssamlingen som grund för studier i kommunens historia
- [Hembygdsprojektet 1977-1980](#)
- Kulturhistoriska kartan 1980-1982
- Hembygdsboken skapas 1982-1984
- Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut bearbetar materialet från 1987

Svenngårds samling - ett försök till beskrivning

- Boksamlingen - Svenngårdska rummet i Kungsängens bibliotek
- Kartsamlingen - Hembygdsgården i Kungsängen
- Arkivalier - inbundna, lösa, osorterade - Biblioteket
- Svenngårds sammanställning av gårdshandlingar
ett 25-tal pärmar i Svenngårdska rummet - sammanfattningar hos UKF

UKF:s innehållsförteckning/bearbetning/sammanställning/sammandrag	sidor
Pärm Sv1 - Svenngårds pärmar	p5-p6-p7-p8 Gårdshandlingar 131
- Pärm Sv2 - Svenngårds pärmar	p9-p10-p11-p12-p13-p21 Gårdshandlingar 111
- Pärm Sv3 - Svenngårds pärmar	p14-p15-p16-p17-p20 Gårdshandlingar 138
- Pärm Sv4 - Svenngårds pärmar	p2-p1-p18-p24-p31 Domstolprotokoll 159
- Pärm Sv5 - Svenngårds pärmar	
- Pärm Sv6 - Svenngårds pärmar	p22-p23 Biografier, Diverse 122

Anvisningar - manövrering - sökning - utskrift

Några anvisningar om hur du kan använda programmet

Öppna fliken **Bokmärken** i vänstra kanten.

Där finner du **Innehållsförteckningar och länkar till övriga filer i programmet**

Bokmärken med ett "+-tecken" framför har underavdelningar.

Välj lämplig förstoring: **Sidbredd / Helsida**

Blå pilarna föregående/nästa sida - *fysisk ordning* (inte nödvändigtvis föregående *visade* sida)

Det finns också pilar till *första* och *sista* sidan

Gröna pilar *bläddra* mellan tidigare visade sidor **eller** Webbläsarens pilar längst upp på skärmen

Ctrl+Shift+N skriv önskat *sidnummer*

Bokmärken klicka på önskad *namngiven* sida

PDF-programmet har en **sökmotor (Kikaren upptill på sidan) eller Ctrl + F**

Gäller textmaterialet i använd fil = UKF:s pärm: Sv1, Sv2, Sv3

(*när Bredband blir vanligare kan allt läggas i en och samma fil*)

Du uppmanas skriva det ord du vill söka på, varvid en del av den mening ordet står i visas.

Klicka på den mening som verkar vara användbar och aktuell sida visas med sökordet markerat.

Markera om du vill ha viss begränsning av sökmöjligheten.

Utan någon av de 4 valmöjligheterna finner programmet alla kombinationer med ditt sökord

Utskrift: Viktigt att ange vilka sidor du vill ha utskrivna. Annars skrivs alla sidor ut